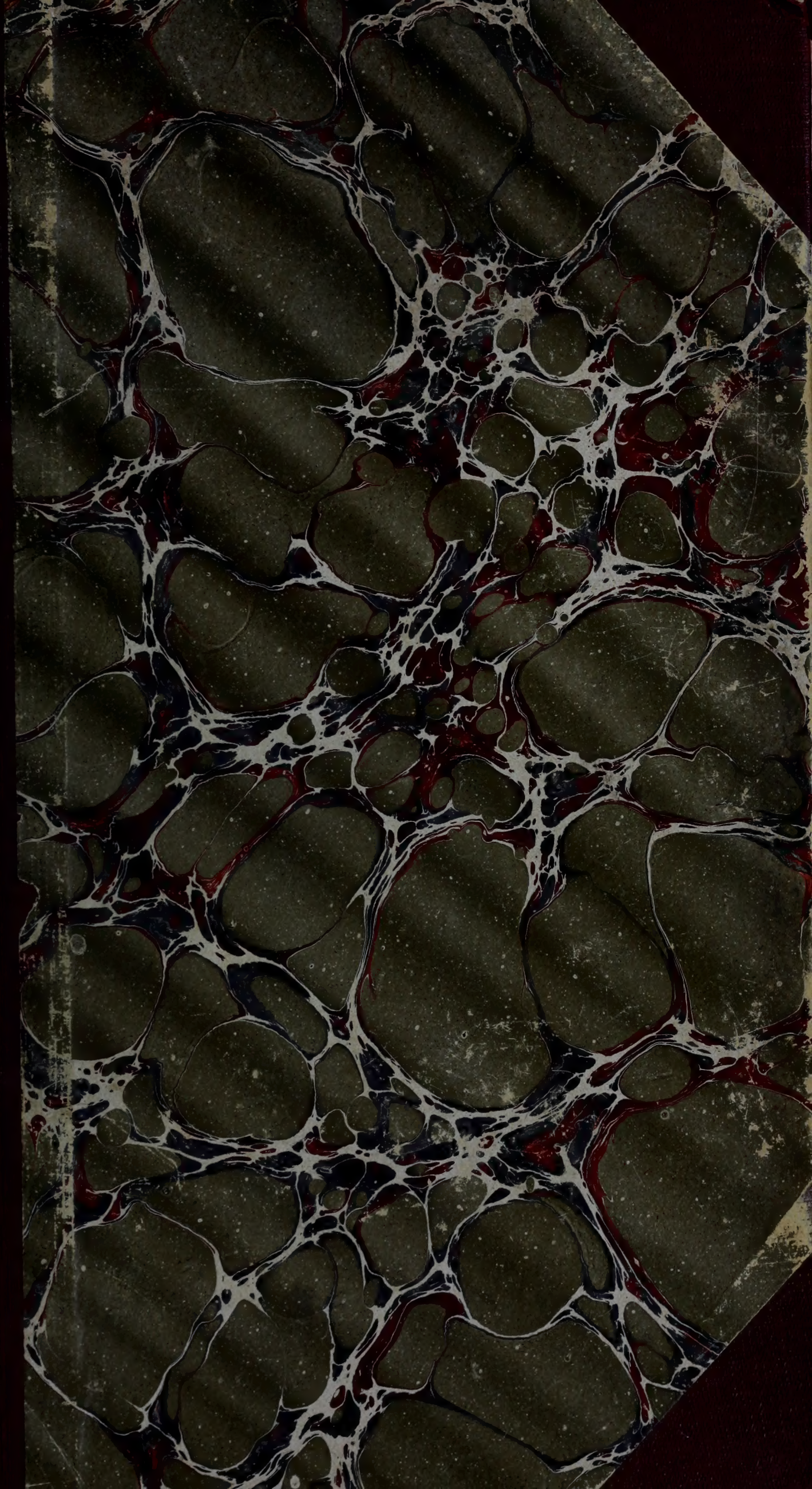

A

MAGYAR NEMZETSÉGEK

A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG.

IRTA

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEV. TAGJA.

HARMADIK KÖTET

ELSŐ FELE.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1901.

RÁD.

(Raad, Rad.)

A Balatontól nem messze, Szemestől délre esik azon Rád, hajdan falu, ma puszta, mely e nemzetség egykori lakóhelye vala. Három töredéket ismerünk belőle.

a) PARTASÓCZY-ÁG.

- Chund
  - Tamás, 1235—42. † 1250 előtt
    - II. Lőrincz
      - Benedek, 1392.
  - Fülöp 1235—50.
  - I. Lőrincz 1235—72.
    - Dezső
      - Bertalan, 1392.

b) RÁDI-ÁG.

- Imre
  - Rád, 1257—61.
- Luka
  - Kornél, 1261.
    - Korlát, 1261.

c) BÉRI-ÁG.

- N.
  - N.
    - Fülöp † 1291 előtt
    - Benedek 1290—1309. veszprémi püspök
  - Protáz
    - István, 1304—7.
      - Béry Lőkös 1336—38.

a) A Partasóczy-ág tagjai IV. Béla uralkodása elején sokat jártak külföldi követségekbe, még Görögországba is. A tatárjárás idején a királynét védelmezték. Ezért kaptak Pozsegamegyében, a mai Kuttyevo és Kaptol környékén 3 birtokot: Koprina, Blacza és egy ismeretlen (talán Gotó-Szentgyörgy) nevűt. 1250-ben, Tamás halála után, IV. Béla király Fülöp és Lőrincz testvéreket e három birtokban meg-

erősíti s egyszersmind azok határait is kijelölteti.[1]) I. Lőrincz 1272-ben V. Istvántól, Bertalan és Benedek 1392-ben Zsigmond királytól megnyerik IV. Béla 1250-iki levelének megerősítését. Az 1392-ben élő tagok Partasóczon, Pozsegamegye északkeleti részén eső faluban laktak. I. Lőrincz leszármazói később Dezsőfy nevet is viseltek.[2]) Később, de 1413 előtt, e falvak Partasóczi vagy Dezsőfi nevű család kezén voltak.[2])

b) A Rádi-ág tagjai közűl Rád 1257-ben tardi jószágának Bucs-málja nevű részét eladja a somogymegyei volt alesperesnek.[3]) 1261-ben pedig ugyancsak e Rád, továbbá Kornél s ennek fia, Korlát (Konrád) összes tardi birtokaikat eladják a pannonhalmi monostornak.[4])

c) A Béry-ág legkimagaslóbb alakja Benedek, 1290—1309. években veszprémi püspök. Fülöp nevű testvére is hatalmas úr lehetett, mert hazánk déli részén Orikenyg nevű várat birt. Ezt azonban 1291-ben Bágyonfia Csák elfoglalva tartotta.[5]) Másik testvére (de az oklevelek rendes kifejezéseiből következtetve, nem édes, hanem unokatestvére), Protázfia István 1304-ben a veszprémmegyei Vámoson jókora darab földet és Palaznakon egy darab szőllőt vásárolt.[6]) E szerzeményét 1307-ben átengedi a veszprémi püspökségnek s megkapja érte cserébe a veszprémi egyháznak Baja és Csanád közt régen Bodrog, most Pestmegye területén eső 5 halastavát, a szomszédos Asszonyfalvában levő földdarabbal együtt.[7]) Istvánfia Lőkös 1336-ban ezen időközben elidegenített halastavakba magát a szekszárdi konvent által újra beiktattatá,[8]) de két év mulva oly nagy szorultságba jutott, hogy az ekként visszaszerzett halastavakat és asszonyfalvi birtokot potom 5 márkáért a veszprémi püspöknek eladá.[9])

Lőköst mindkét izben »Béry«-nek írják. E Bér falu hajdan Tolnamegyében, a mai Tápé és Német-Kér tájékán esett, s a XV. században is Béry nevű család birta.[10]) 1346-ban

---

[1]) Starine XXVI. 207. — [2]) Orsz. lt. Dl. 33,707., 10,046.; Csánki i. m. II. 420., 441., 446. — [3]) W. II. 294. — [4]) W. III. 12. — [5]) Zal. I. 101. — [6]) Zal. I. 122. — [7]) U. o. 127. — [8]) H. O. IV. 157. — [9]) U. o. 164. — [10]) Csánki i. m. III. k. 417.

is előfordul egy Béry András nevű tolnamegyei királyi ember,[1]) de Lőkössel való összeköttetése ismeretlen.

Ha a somogymegyei Rád faluban lakó nemesek mind tagjai voltak a Rád nemzetségnek, akkor ide sorolandók még azon Ampodin (Kis-Ampod), a ki 1270 táján fogott biró volt Koppány Czene és egy somogymegyei nemes közt,[2]) továbbá azon Márk, a ki 1318-ban a pannonhalmi monostor rádi birtokát (állítólag az apát engedelméből) használta,[3]) s végűl I. Him (Heym) fiai: II. Him, Pál és Dénes, a kik 30 holdnyi rádi birtokukat kaszálóstul és szőllőstül együtt 1255-ben a pannonhalmi monostornak adták.[4])

RÁTÓT.

(Ratold, Rathold, Ratholth.)

Kézai és a Képes Krónika szerint Rátót és Olivér nevű, Casertából, Nápoly mellől származó és Kálmán király idejében hazánkba költöző testvér-lovagok voltak e nemzetség alapítói.[5]) Ha ez való, akkor Busillával, Kálmán király nejével költöztek be. Erre mutat az is, hogy a régi magyar királynék székhelyének, Veszprémnek közelében a mai Rátót (régen Nagy-Rátót)[6]) falu területét kapták a királytól szálláshelyűl. Itt alkotta aztán a beköltözött Rátót lovag az ő nevéről hivott falut, itt épített később ivadéka a Boldogságos Szűz tiszteletére avatott s a premontrei szerzetesek kezére bízott monostort.[7])

Vácztól délkeletre is jókora területet kapott a nemzetség s ott másik, szintén Rátót nevű falut telepített. Ezzel aztán megindúlt a nemzetség elágazása s terjeszkedett, különösen délnyugati és északkeleti irányban, Zala-, Heves- és Gömörmegyékbe.

Gyulaffy-, nádori és felső-örsi ágakra és egyes tagokra oszlik.

---

[1]) Z. II. 205. — [2]) H. O. VII. 123. — [3]) H. O. I. 112. — [4]) W. VII. 414. — [5]) Hist. Hung. Font. II. 94., 131. — [6]) W. XII. 383. — [7]) Csánki i. m. III. 248.

Megjegyezzük azonban, hogy véleményünk szerint a Gyulaffy és a nádori ágak ekként függöttek össze:

I. Lesták, 1190-ben vajda

I. Rátót — *Ettől a nádori ág*

I. Gyula — *Ettől a Gyulaffy-ág*

Mivel azonban e véleményünket csak a Lesták és Rátót személyneveknek a nádori ágnál tapasztalható sűrű ismétlődésére alapíthatjuk, egyelőre a Gyulaffy és a nádori ágakat külön ismertetjük.

I. Gyulaffy-ág.

I. Lesták

I. Rátót 1203. somogyi ispán

I. Gyula,[1]) 1214—39. a királyi udvarbiró, *a rátóti Gyulaffy család őse*

I. Balduin,[2]) 1235—46. a főpohárnok

II. Gyula,[3]) 1278. országbiró ~ Csák Kinga, 1317-ben özvegy

II. Balduin [4]) 1283.

(?) I. Lőrincz [5]) 1260.

III. Gyula [3]) † 1317 előtt

Demeter [6]) 1300.

II. Lőrincz,[7]) 1290. Jegyese Kacsics leány

János,[8]) 1324—60.

László,[8]) 1314—60.

Hogy I. Gyulának atyja Lesták (Leusták, Lestyán, Lestár) volt, gr. Kemény József hitelén alapszik. Br. Radvánszky Béla 1880-ban olvashatatlannak találta a gr. Wass család csegei levéltárában levő 1230-iki okirat azon helyét, hol I. Gyula atyjának neve állott,[9]) de lehet, hogy egy félszázaddal előbb e hely még olvasható vala. Ez az 1230-iki irat mondja, hogy I. Lesták 1182 táján a görögökkel folytatott háború idején erdélyi vajda vala.[9])

I. Rátótról csak annyit tudunk, hogy 1203-ban a somogyi ispáni tisztet bírta.[10]) Minden esetre valamiről nagyon emlékezetes férfiú volt a kortársak szemében, mert I. Gyulát az oklevél-készítők rendesen »Frater Ratholth« névvel különböztetik meg a többi Gyulától.

---

[1]) F. VII/4. 84. — [2]) W. X. 328. — [3]) A. I. 417. — [4]) W. XII. 383.; v. ö. A. IV. 148. — [5]) F. VII/5. 329. — [6]) F. IX/7. 728. — [7]) Z. I. 368.; A. IV. 148. — [8]) Zal. I. 233—34. — [9]) H. O. VII. 20. — [10]) F. VI/2. 361.

I. Gyula kezdette meg a Rátót nembeliek közt azon változatos hivatalviselést, a melyben aztán atyafiai közűl annyian követték. 1214-ben nyitrai ispán,[1]) 1219—21-ig királyi udvarbiró és kevei ispán vala. Ez időszakban egyik poroszlója a pestmegyei Rátóton lakott.[2]) 1221 végén az udvarbiróságot át kellett engednie Bánk-bánnak.[3]) Nemsokára I. Gyula IV. Béla pártjára állott. 1230—31-ben IV. Béla kiskirály mellett az erdélyi vajdai tisztet bírta,[4]) majd 1235-ben IV. Béla trónralépte után újra visszakapta régi hivatalát, a királyi udvarbiróságot s bírta azt a csanádi (1235), később a hevesi (1236) ispánsággal együtt 1239-ig.[5])

I. Balduin 1235-ben főpohárnok, 1240—44-ben vasi ispán volt.[6]) 1246-ban 50 márkát adott kölcsön II. Oslfia Benedeknek,[7]) 1246-ban kelet felől mindenütt szomszédos birtokos volt a füleki uradalommal.[8]) Éppen ez teszi kétségtelenné, hogy az 1283-ban élő és Nagy-Rátóton (Veszprémm.) birtokos II. Balduin[9]) az ő fia volt, mert e II. Balduin unokái ősi jogon még 1341-ben is bírták a füleki uradalommal kelet felől határos Korlát, Béna, Csoma és Musztona falvakat.[10])

II. Gyula 1278-ban országbiró volt. Egyetlen fenmaradt levelét a veszprémmegyei Rátóton keltezi és I. Loránd nádort »Frater charissimus«-ának nevezi.[11]) Ha másunnan nem is tudnók, ez is kétségtelenné tenné, hogy e Gyula országbiró a Rátót nemnek tagja volt. 1279-ben bakonyi ispán s zalamegyei Csobáncztól nem messze eső föld átadására kiküldött királyi ember.[12])

I. Balduin harmadik fiának tartjuk azon Rátót nembeli Lőrinczet, a ki 1260-ban a Gyulaffy-ág ősi jószágát képező zalamegyei Gyula-Kesziben lakott s a pálosok részére ez évben a szentjakabi kolostort alapította.[13])

---

[1]) F. III/1. 163. — [2]) F. III/1. 269., 287., 320.; Váradi regestrum 75., 77. — [3]) H. O. VI. 15. — [4]) Tkalčić I. 68.; F. VII/4. 84.; Urkundenbuch I. 55. — [5]) F. IV/1. 27.; H. O. VI. 34. Czímere is látható e levél pecsétjén. F. IV/1. 111., 139.; W. II. 99., 95. — [6]) F. IV/1. 27., IV/3. 552., IV/1. 324. — [7]) W. X. 328. Az évszám kiigazítandó 1246—47-re. — [8]) F. IV/1. 407. — [9]) W. XII. 383. — [10]) A. IV. 148. — [11]) W. XII. 234. — [12]) H. Okl. 80. — [13]) F. VII/5. 329.

III. Gyula 1317 előtt ifjú korában meghalt. Halála előtt az anyja után kapott veszprémmegyei Torna falut eladta. Kesergő özvegy anyja 1317-ben ez eladást a maga részéről is jóváhagyja.[1])

Demeter 1300-ban egyszerre úgy tűnik elénk, mint Csobáncz várának hatalmas, külön várnagyot tartó ura. — Ifjú hevétől elragadtatva hatalmát erőszakoskodásra használta, a veszprémi püspök pedig e miatt egyházi tilalmat mondott ki birtokaira. Végre 1300 aug. 29-én kiegyezett a püspökkel s megfogadta, hogy Veszprém megtámadásáért 50 nemessel együtt alázatosan bocsánatért fog könyörögni a püspök előtt.[2]) — E Demeter is meghalt 1329 előtt, még pedig — mivel Csobáncz vára később II. Lőrincz leszármazóinak kezén van,[3]) s mivel a III. Gyulától és Demetertől a veszprémi egyháznak okozott károkért II. Lőrincz fiai tesznek eleget [4]) — magtalanúl.

II. Lőrincz 1290-ben a Rátót és Kacsics nemzetség közt kötött béke megerősítése végett Kacsics Mihálynak leányát jegyzi el feleségül.[5]) Később némi károkat ő is okozott a Gyula-Keszivel határos Kál völgyben birtokos veszprémi egyháznak.[6])

János és László, II. Lőrincz fiai, 1324-ben javadalmazzák a Gyula-Keszi közelében eső taladi pálos kolostort,[7]) 1329-ben kibékülnek a veszprémi püspökkel s visszaadják ennek Nyirád és Szőcs helységeket.[6]) 1339—1341-ben a hatalmas Szécsényi Tamással pereltek a biharmegyei Tamáshida déli részéért (ma Tamásda); de inkább odaadták gömörmegyei uradalmukból Korlát és Csoma falvakat, mintsem Tamáshida déli részét kezükből kiereszszék.[8]) Az övék maradt még ott a Várgedétől nyugatra feküdt (ma ismeretlen) Kisfalud, Béna és Musztona (ma puszta Nógrádm.).[8]) Ezenkívül János 1330-ban Kaba Demeter megöletése miatt 60 márkányi vérdíjat fizet,[9]) 1347-ben pedig a Csopak és Palaznok közt eső Záh, másként Báldonberke nevű föld-

---

[1]) A. I. 417. — [2]) F. IX/7. 728. — [3]) Csánki i. m. III. 10. — [4]) Zal. I. 234. — [5]) F. VI/1. 70. — [6]) Zal. I. 233—34. — [7]) U. o. 172. — [8]) A. IV. 148—51. — [9]) Z. I. 368.

I. Domokos, 1238—40., a tárnokmester

Paksy-ág.

I. Lóránt, 1242—77. a nádor és bán

- II. Rátót,[3]) † 1266 előtt ~ N.
- Mátyás[4]) 1278—96.
  - II. Olivér[8]) 1336—57. a királynéi udvarbiró, kir. tárnokmester, stb. *a Paksy-család őse*
- III. Rátót[4]) 1278—96. (?)
  - IV. Leusták 1350—61. főasztalnok, bán
  - III. Domokos, 1366.

Pásztohy-ág.

Porcz I. István[1]), 1265—77. királynéi lovászmester, trencséni ispán ~ Zsámboki Aglent, 1327-ben özvegy

- II. Domokos[5]) 1270—1320. a tárnokmester és nádor
  - Nagy IV. Domokos[7]) 1347—56. *a Pásztohy-család őse*
    - IV. István[14]) † 1351.
    - stb.
- I. László (Laczk) 1283—1325. a bán
  - III. Olivér[9]) 1325—40. Dorogi
    - V. István[7]) 1347—56.
  - II. István[7]) 1347. *a Tarv-család őse*
    - IV. László[7]) 1347—56.
  - N. leány 1325. ~ Tepsen ispán
- Lőrincz[5]) † 1282.

N. leány[2]), † 1267 előtt ~ Pok Móricz

- Kakas[6]) 1290—1309. † 1312. főlovászmester *a Kazai Kakas-cs. őse*
  - II. János[10]) 1335.
    - IV. János[7]) 1347.
    - V. Domokos[7]) 1347—49.
- Nagy III. Leusták[7]) 1338—40. † 1348 előtt

Feledy-ág.

II. Lesták

- II. Lóránt,[8]) 1275—1307. a nádor
  - II. Dezső[11]) 1317—27. *a Jolsvay-cs. őse*
    - I. Péter,[15]) 1340—51. ~ Csetneky N. Jolsvay (Ilsvay)
  - V. Lesták[11]) 1321—40. vasi és soproni főispán † 1342 előtt
  - III. Lóránt[11]) 1321—38. vasi és soproni főispán † 1342 előtt
  - III. István,[11]) 1321.
- Vak (I.) Dezső,[8]) 1275—1308. a borsodi és gömöri ispán ~ Ákos István leánya
  - Benedek[12]) 1326. *a Kaplay-, Feledy- és Lórántfy-család őse*
    - V. János[16]) 1350. a későbbi orosz vajda
    - III. Dezső[16]) 1350.
  - II. Miklós[12]) 1326—53. Feledi
  - II. László[12]) 1326—51.

Putnoky-ág.

I. Olivér

- I. Radnót[9]) 1275—83.
  - II. Radnót[13]) 1325—50.
    - Isalt[17]) 1325-ben özvegy ~ Rozgonyi Gyula
- Vecse I. Miklós[9]) 1275—1308. 1. ~ N., 2. ~ N. *a Putnoky-család őse*
  - III. László[13]) 1324—50.
    - Tamás[18]) 1336.
  - III. János[13]) 1325—43. ~ Nádasdy Magics ~ Erzsébet
    - II. Peter[18]) 1336.
    - Pál[18]) 1336.
- I. János[10]) 1282.

---

[1]) W. XI. 545. — [2]) H. Okl. 53. — [3]) W. XI. 562. — [4]) W. XII. 234., 382. — [5]) F. V/3. 166. — [6]) W. X. 264. — [7]) F. IX/6. 33. — [8]) W. XII. 648. — [9]) A. II. 178. — [10]) F. VIII/6. 132. — [11]) A. I. 613.; H. O. III. 144.; F. VIII/3. 729., hibásan Conrado filio Conradi van írva Lourando filio Lourandi helyett. — [12]) A. II. 265. — [13]) F. VIII/4. 194—97. — [14]) A. V. 221. — [15]) A. IV. 58., V. 272. — [16]) A. V. 381. — [17]) A. II. 207. — [18]) F. VIII/6. 135.

(6. és 7. oldal közé.)

darabról a valódi tulajdonosok, a veszprémi egyház és bakonybéli apátság, javára lemond.[1]) László 1344-ben Lád-Tomaj átadására kiküldött királyi ember,[2]) 1350-ben egy darab lovasi földet zálogba vesz,[3]) 1360-ban barsi főispán és János testvérével együtt királyi adományban részesül.[4])

II. Nádori-ág. Azért nevezzük ekként, mert 2 század alatt négy nádort adott hazánknak. Nemzedékrendét lásd a mellékleten.

a) Politikai és családi története.

E dús nemzedékrend csupán két helyütt nem igazolható oklevelekkel. Nevezetesen a számos oklevél egyike sem mondja meg, ki volt a nagynevű I. Lóránt nádornak, »az ország természetes oszlopának,« atyja? De elárulja ezt először I. Lóránt híres pecsétje, a melynek körirata így szól: »Sigillum Dominici magistri thavernicorum regi Hungarie«, belsejébe pedig a paizs mellé e szavak vannak vésve: »Sigillum Rolanti magistri«.[5]) Hogyan kerülhetett volna I. Domokos tárnokmester pecsétnyomója I. Lóránthoz? hogy merte volna ez a maga nevét a paizs mellé vésetni? micsoda képpel használhatta volna ő azt még nádor korában is hivatalos pecsétnyomóúl? ha nem lett volna I. Domokos tárnokmester fia?! Elárúlja és bizonyítja ezt másodszor az 1283-iki osztálylevél. E szerint 1283-ban II. Domokos és I. László (I. István fiai), II. Lóránt és I. Dezső (II. Lesták vagy Lestyán fiai), I. Radnót és Miklós (Olivér fiai) tiltakoznak I. Lóránt fiának, Mátyásnak tékozlása ellen s kényszerítették e Mátyást, hogy mind örökölt, mind szerzett jószágait osztályra bocsássa.[6]) Világos ebből, hogy ezeket a nemzetségi kapocsnál is szorosabb, közelibb, másodíznél tovább nem terjedhető vérség kötötte össze s így nagyatyjuknak egynek kellett lennie. Mivel pedig II. Domokosnál kétségtelen, hogy nagyatyját I. Domokosnak hívták,[7]) ez volt Mátyásnak, továbbá II. Lórántnak és I. Radnótnak is nagyatyja, I. Lórántnak, illetve II. Lestáknak és I. Olivérnek pedig atyja.

---

[1]) H. O. III. 156. — [2]) Zal. I. 416. — [3]) U. o. 495. — [4]) F. IX/3. 683. — [5]) Egyik lenyomata az orsz. lt.-ban (l. Nyáry: Heraldika 74.), másik az Ipolyi gyűjteményben N.-Váradon, harmadik a Kisfaludy lt.-ban (l. F. VII/3.) 35. — [6]) W. XII. 382. — [7]) W. XI. 545.

Bizonyítják ezt egyéb mellékkörülmények is. V. István azt állítja, hogy I. Lóránt édes testvérei (fratres carnales) az 1265-iki nagy válság idején rendületlenűl mellette maradtak. Oklevélileg bizonyos ez I. Porcz Istvánról.[1] De ha ez édes testvére volt I. Lórántnak, akkor I. Lórántnak is I. Domokos volt az atyja. Továbbá I. Lóránt 1256-ban Pok II. Móricz házánál keltezi levelét.[2] E Pok II. Móriczról bizonyos, hogy felesége I. Domokos leánya volt.[3] Nagyon hihető tehát, hogy I. Lóránt 1256-ban sógorát látogatta meg, midőn Pok II. Móricz házában tartózkodott. Igazoltuk ezzel egyúttal azt is, miért tartjuk II. Lestákot és I. Olivért I. Domokos fiainak.

IV. Lestákot és III. Domokost pedig azért véljük III. Rátót leszármazóinak, mert 1366-ban III. Domokos, IV. Leaták testvére, III. Olivér fiaival együtt folytat pert a fejérvári keresztesek ellen[4] s ez birtokközösségre, közös és közel atyafiságra mutat.

I. Domokos az 1238—40. években volt IV. Béla király tárnokmestere és 1240-ben egyszersmind bihari ispán.[5]

A következő évben I. Lóránt kezdi meg hivatalos pályáját, a melynél hosszabbat és változatosabbat keveset ismert a magyar történet.

1241 szept. 21-én főpohárnok.[6]

1242—46-ban főasztalnok és nyitrai, majd 1244-től kezdve soproni ispán.[7]

1246 juliustól 1248-ig országbiró.[8]

1248—1260-ig nádor és egyszersmind pozsonyi ispán.[9]

1261—1267-ig tótországi bán, 1266-ban egyszersmind Spalato ispánja.[10]

1271-ben lett örökös (czímzetes) bán és kemléki ispán.[11]

1272 decz. 1-től 1273 májusig másodízben nádor és egyszersmind mácsovi bán.[12]

---

[1]) W. XI. 545. — [2]) Sopr. I. 23—24. — [3]) H. Okl. 53. — [4]) F. IX/6. 246. — [5]) F. IV/1. 111., 135., IV/3. 553.; H. Okl. 53. — [6]) W. VII. 117. — [7]) F. IV/1. 250., 324.; W. XII. 689., VII. 133., 157.; F. IV/1. 421. — [8]) F. IV/1. 454.; W. X. 328. Wenzel hozzávetése hibás és kiigazítandó. — [9]) W. VII. 260., 516. stb. stb. — [10]) H. O. VIII. 87.; Starine XXVII. 72., 65. — [11]) F. V/1. 195. — [12]) F. V/2. 51., 57., 86.

1273 junius 1-től deczemberig harmadízben nádor.[1]
1275 juniustól novemberig negyedízben nádor.[2]
1275 novemberben, deczemberben az ifjú királyné tárnokmestere és zanai ispán.[3]
1277 végén volt bán és országbiró. Nemsokára, legalább is 1278-ban meghalt.[4]

Hogy előkelő állásaiban döntő részt vett I. Lóránt hazánk ügyeinek vezetésében, az szinte természetes. Az 1254-iki IV. Béla és Ottokár cseh király közt létrejött békekötést ő is megpecsételi.[5] 1255—56-ban a várföldek visszavételére kiküldött pozsony- és bodrogmegyei bizottságoknak tagja.[6] 1260-ban a morvamezei csata alkalmával IV. Béla mellett állott s a vereség után a békét ő közvetítette.[7] 1263—64-ben IV. Béla az országos vegyes-bizottság tagjává nevezte ki.[8] 1266-ban a király parancsolatjára V. Istvánt segítette a hazánkból kiszökő kúnok megfékezésében.[9] De ezzel, valamint V. István érdekében tett felszólalásaival annyira magára haragította IV. Bélát, hogy ez tőle a báni hivatalt elvette.[10]

Az V. István és IV. Béla közt folyt harczban tünt ki I. Domokos másik fia, Porcz I. István is. Hűségével és V. István egyik veszedelmes ellenségének, Aba nembeli Vata fia Lászlónak elfogásával tett nagy szolgálatot a szorongatott kis-királynak úgy, hogy ez 1265 végén Porcz Istvánt az ifjú királyné főlovászmesterévé nevezte ki és az ágasvári uradalommal (Ágasvára, Kutassó, Bárkány, Tar falvak), továbbá a pásztohi czisztercziapátság kegyuraságával jutalmazta meg.[11] Később V. István a pásztohi apátság népei felett szabad ispánságot is adott neki.[12] Meg is maradt Porcz I. István főlovászmesteri hivatalában 1272-ig és a mellett 1272-ben a trencséni főispáni tisztet is bírta.[13] 1277-ben pedig IV. László udvari hű szolgálatait Lápasd faluval (Nógrádmegye) jutalmazta.[14] Fia, II.

---

[1]) F. V/3. 94., 126. — [2]) F. V/2. 245. — [3]) F. V/2. 235., 279. — [4]) H. O. VI. 227.; v. ö. W. XII. 234. — [5]) F. VII/1. 300. — [6]) H. O. VI. 84.; F. IV/2. 328.; W. VII. 436. — [7]) H. O. VII. 87. — [8]) F. IV/3. 325., 385. — [9]) F. IV/3. 346., VII/2. 13. — [10]) F. VII/2. 13. — [11]) W. XI. 545. — [12]) F. VIII/7. 361. — [13]) U. o. — [14]) F. VII/3. 80.

Domokos, szintén a kis-király, V. István udvarában kezdte meg pályafutását. Sárosi ispán lett s már 1270 előtt a Putnok mellett eső Pogony falut kapta jutalmúl.[1])

I. Lóránt bánsága idejében a Dráván túl Pozsegamegyében s még lejjebb, az Unna és Száva közén, igyekezett nagy uradalmakat szerezni.[2]) V. István idejében még inkább drávántúli nagybirtokossá vált, mert e király, hogy I. Lórántot a szenvedett méltatlanságokért kárpótolja, neki adta a nagykemléki várat (Körösmegye) uradalmával, szolgáló népeivel együtt.[3]) V. István és IV. László idejében újra a közpályára lépett I. Lóránt. Ő volt a békekövet az 1271-iki háború befejezésekor.[4]) Résztvett Győr 1273-iki visszafoglalásában; gondoskodott 1275-ben ekkori hű szolgáinak, a Csögleyeknek megjutalmaztatásáról.[5]) IV. László idejében a Gút-Keled Joachimféle párttal emelkedett vagy bukott, mígnem 1278-ban bevégezte földi pályáját.[6])

I. Lórántnak két Rátót nevű fia volt. Az egyik 1266 előtt meghalt, mert özvegyének hitbérét és hozománydíját már 1266-ban kifizeti az atya, I. Lóránt.[7]) Másik Rátót nevű fiát 1278-tól kezdve Mátyás ispánnal együtt folyton emlegetik az oklevelek. Mind Mátyás, mind II. Rátót még ifjak lehettek atyjuk halálakor, mert valódi ifjúi könnyelműséggel tékozolták örökségüket s 1280-tól kezdve 1290-ig egyebet se beszélnek róluk az oklevelek, mint hogy majd ezen, majd azon uradalmukat eladták.[8]) Egyetlen nemes vonásuk, hogy 1278-ban mindjárt átadták özvegy anyjuknak a pozsegamegyei Aravichka nevű s atyjuktól is özvegyének eltartására szánt uradalmat.[9])

Unokatestvéreik már 1282-ben megsokalták Mátyás és III. Rátót pazarlását, mert méltán tartottak attól, hogy mire az osztályra kerül a sor, I. Lóránt fiainak nem lesz mit szétosztásra bocsátaniok. Hosszú veszekedés után tehát 1283-ban

---

[1]) Knauz I. 572—73. — [2]) H. O. VIII. 88., 95.; W. XI. 543.; Blagay okl. 17.; W. XII. 234., 374. — [3]) F. VII/2. 12—14.; V/1. 195. — [4]) F. V/1. 111., 210. — [5]) F. VII/2. 37—38. — [6]) W. XII. 234. — [7]) W. XI. 562. — [8]) Kub. I. 118.; F. V/3. 51., 104., 106.; W. XII. 374., 542.; Z. I. 64—65.; H. O. VIII. 255.; M. Történ. Tár, 1890. 592. — [9]) W. XII. 234.

a király előtt a jószág megosztására kényszerítették őket. I. Lóránt fiaié maradt a nagy-rátóti rész (Veszprémmegye), Lápa falu (Somogymegye), a nagy-kemléki (Körösmegye) és a pozsegamegyei uradalmak, Halász (Szabolcsmegye) és Kövesd (Zemplénmegye). Ellenben Porcz I. István, II. Lesták és I. Olivér fiainak javára lemondottak Pata, Szentgyörgy (Somogymegye), Rátót (Pestmegye), Feled, Putnok (Gömörmegye), Kaza (Borsodmegye), Puszta-Ujlak és tartozékai (Biharmegye), Csicsó, Retteg (Szolnok-Dobokamegye) és Selpe (Pozsonymegye) falvakról és uradalmakról.[1])

Porcz I. István, II. Lesták és I. Olivér fiai aztán tovább folytatták az osztozkodást, még pedig, mint a későbbi fejleményekből megtetszik, akként, hogy Rátót és Kaza Porcz I. István fiainak (a Pásztohy-alágnak), Pata, Szentgyörgy és Feled II. Lesták fiainak (a Feledy-alágnak), Putnok és Puszta-Ujlak I. Olivér fiainak (a Putnoky-alágnak) jutott. Ezen nevezetes 1283-iki osztály lőn tehát az alapja annak, hogy Porcz István fiaitól a Pásztohy, Tary és Kazai Kakas, II. Lesták fiaitól a Kaplay, Feledy, Ilsvay vagy Jolsvay és Lórántfy I. Olivér fiaitól pedig a Putnoky családok származtak.

1280-ban II. Lóránt, I. (Vak) Dezső, I. Radnót és Vecse Miklós hősiesen védték az egresi monostort a lázadó kúnok ellen, a következő évben pedig résztvettek Gede vár megvívásában.[2]) Az erre következő hódtavi csatában (1282) nemcsak ők, hanem II. Domokos, I. László és Lőrincz is mint rettenthetetlen oroszlánok küzdöttek. Lőrincz ott is halt meg a harcz mezején.[3]) Méltán megérdemelték tehát a kapott Mucsony, Damok és Horvát borsodmegyei falvakat[1]) s a patai, meg szentgyörgyi uradalmak fölött nyert szabad ispánságot.[3])

IV. László uralkodásának utolsó éveiben a Rátót nemzetség ezen Heves- és Gömörmegyében lakó ága rettenetesen összeveszett a Kacsics nemzetséggel, ennek szőllősi várát elfoglalta, kastélyát felégette, 14 emberét megölte. Az 1290-ik év, III. András trónraléptének éve, végre meghozta a békét a két nemzetség között, de a Pásztohy, Feledy és Putnoki alágaknak 200 márka kárpótlást kellett fizetniök s a

---

[1]) W. XII. 382—83. — [2]) F. V/3. 207. — [3]) U. o. 166.

felégetett városokat, kastélyokat fölépíteniök. Ezen béke megerősítésére I. László (Laczk) Kacsics Miklós lányát jegyezte el.[1])

III. András uralkodása idején a Rátót nemzetség ezen ága megint számos és jeles tisztviselőt adott hazánknak. II. Domokos 1293—1301-ig tárnokmester,[2]) I. László (Laczk) 1294-ben főasztalnok, 1297-ben tótországi bán,[3]) II. Lóránt pedig 1298 juliustól 1299-iki juliusig dunáninneni nádor vala.[4]) Mind a hárman részt vettek az 1298 julius 29-iki országgyűlésen.[5]) II. Domokos 1299-ben első azok között, a kik a király és Ákos István országbiró közt kötött esküt megerősítik,[6]) a mint 1298-ban is az összes világi országnagyok közt első helyen említik (talán koránál fogva). Testvére, Kakas, 1300-ban bodrogi és tolnai ispán vala s ugyanekkor nevezetes pert nyert meg Szaday János ellen, a ki az ő birtokát Sátoralja-Ujhelyt 1290-ben elpusztította, 1299-ben pedig zombori (Zemplénmegye) jószágán a birót és gazdatisztet megölte, 30 márkányi kárt tett és a Taktaközön 3 halastavát Fejő nevű földdarabbal együtt elfoglalta.[7]) Viszont azonban II. Lórántot is arról vádolják a Hont-Pázmány nem Bozóky-ágának tagjai, hogy fogva vitte őket Egerbe a káptalan elé s úgy kényszeríté őket Harmacz és Velezd eladására.[8])

II. Domokos 1301. január 14-én a király halála, temetése idején és a budai várnak a királyné kezéből átvételekor éppen Budán volt.[9]) Korán értekezhetett tehát testvéreivel és unokatestvéreivel a választandó király felől. Mindnyájan egyértelműleg Venczel pártjára állottak. I. László bán volt egyike a gyermek-király meghivására küldött ünnepi követeknek.[10]) II. Domokos elveszté ugyan a tárnokmesteri tisztet, de kárpótolták őt Nógrád- és Fejérmegyék ispánságaival.[11]) Kakas mindjárt Venczel uralkodása kezdetén jutalmúl kapta Tisza-Várkonyt.[12]) 1302-ben főlovászmester lett.[11]) I. másként Vak

---

[1]) F. VI/1. 69. — [2]) H. O. VIII. 320., 334.; W. X. 261., 264.; H. O. VII. 264.; F. VII/5. 502.; W. V. 202.; H. O. VI. 434.; Knauz. II. 480. — [3]) F. VII/3. 102., 104., 107.; III/2. 461.; W. X. 264. — [4]) F. VII/5. 502., Z. I. 89.; H. O. VIII. 385.; H. O. VII. 279. — [5]) F. VII/5. 502. — [6]) H. O. VII. 434. — [7]) F. VI/2. 290. — [8]) Orsz. lt. D. O. 1388. — [9]) F. VI/2. 326. — [10]) A. I. 53. — [11]) F. VIII/1. 92., 116., 157.; A. I. 42. — [12]) F. VI/2. 302.

Dezső 1302—4-ben a borsodi és gömöri ispáni hivatalokat birta és II. Lóránt testvérével együtt jelen volt az 1302-iki híres diósgyőri lakodalmon.[1]) Venczel idejében, 1302-ben, történt az is, hogy a három (Pásztohy, Feledy és Putnoky) alág tagjai a patai uradalmukhoz foglalt Basal nevű falut (Somogymegye) visszaadták jogos tulajdonosának, a Győr nemzetségnek.[2])

Az öreg Venczel királynak 1304-iki hadjárata és pusztítása felnyitotta II. Domokosnak, testvéreinek és unokatestvéreinek szemeit és ekkor teljes erejökből csatlakoztak I. Károly pártjához. II. Lóránt volt nádor és Kakas 1304 aug. 24-én már oda függesztették pecsétjeiket az I. Károly király s az osztrák herczeg közt kötött szövetség levelére,[3]) s Lóránt ettől kezdve I. Károly főtanácsosai közt van felsorolva.[4]) 1307 októberén II. Domokos, I. László, II. Lóránt és I. Dezső újra elismerik és megválasztják I. Károlyt királyuknak.[5]) 1308 szeptember 22-én II. Domokos mint nógrádi főispán és Vecse Miklós részt vesznek az I. Károlytól tartott országgyűlésen.[6]) A három első részt vesz az 1308 november 27-iki pesti, királyt kikiáltó és koronázó gyűlésen is.[7]) Az 1309 junius 15-iki koronázáson személyesen csak II. Domokos volt ugyan jelen, de I. László és Kakas testvéreinek képében is.[8])

Trencsényi Csák III. Máté 1311-iki lázadása után, főleg midőn Nógrádmegye az ő hatalmába került, a Heves- és Gömörmegyékben lakó II. Domokosra, I. Lászlóra és Kakasra, nemkülönben II. Lóránt fiaira és I. Dezsőre nehéz napok virradtak. De, hogy I. Károlynak adott esküjöket megtartották, annak világos jele, hogy Kakas 1312-ben a rozgonyi csatában a király oldala mellett hősi halállal mult ki [9]) s hogy II. Domokost I. Károly előbb nejének tárnokmesterévé,[10]) 1315 szeptemberében nádorává tette s rögtön Záh Feliczán elkobzott, de még csak elfoglalandó javaival ajándékozta meg.[11]) Szerfölött vál-

---

[1]) A. I. 53., 90. — [2]) A. I. 45. — [3]) F. VIII/1. 160. — [4]) A. I. 133. — [5]) F. VIII/1. 221. — [6]) M. T. Tár. IV. 177. — [7]) F. VIII/1. 266. [8]) U. o. 334. — [9]) Hist. Hung. Fontes III. 118. — [10]) F. VIII/1. 493. — [11]) Kn. II. 711.; A. I. 385.

ságos időben 5 évig (tán haláláig) maradt meg II. Domokos a nádori polczon.[1]) II. Dezső is ez időben szerzett akkora érdemeket, hogy a királyi udvar még szolgáit is megjutalmazza.[2]) Testvérei közűl pedig III. Lóránt 1333 előtt és 1335-ben,[3]) V. Lesták pedig 1338—40-ben a vasi és soproni főispáni székeken ültek[4]) s magasabbra emelkedésüket nem az érdem hiánya, hanem a halál gátolta meg.

II. Domokos halála után történt, hogy testvére, I. László, hevesen összetűzött az akkor gyorsan emelkedő Ákos Micskkel, a későbbi bánnal. Az akkori szigorú törvények szerint a birák fejvesztésben marasztalták I. Lászlót s ez csak Hartyán (ma Vácz-), Némedi (ma Kis-) és Selip (ma puszta Nógrádmegyében) nevű jószágainak átengedésével tudta fejét kiváltani. Vácz-Hartyán felét fiának, II. Olivérnek beleegyezésével már ezelőtt vejének, Tepsen ispánnak adta ugyan, de most kénytelen volt azt tőle visszavenni és őt rátóti (Pestmegye) részbirtokával kárpótolni.[5])

Ez természetesen nagy hatással volt I. László leszármazóinak vagyoni állására.

Nem szóltunk eddig semmit Porcz I. Istvánnak ötödik fiáról, III. vagy Nagy-Lestákról. Ez a tiszamenti Kürt és Sas helységeket bírta királyi adományban, de 1347 előtt gyermektelenűl halt el. Özvegyét a király meghagyta Sas és Kürt haszonélvezetében,[6]) de ősi jószágainak testvéreinek gyermekeire kellett szállaniok. Ez aztán nagy viszályt okozott II. Domokos, I. László és Kakas leszármazói közt, mert IV. János és V. Domokos 1347-ben arról vádolták Nagy IV. Domokost, V. Istvánt és IV. Lászlót, hogy őket III. Nagy Lesták javaiból teljességgel nem akarták részeltetni.[7]) Nagy IV. Domokost nemsokára nagy szomorúság érte, mert legidősebb fiát, IV. Istvánt, 1351-ben Csetneky Péter nógrádmegyei alispán megölte.[8])

A közpályán alig-alig működő Putnoky-ág nagy lépésre

---

[1]) H. O. II. 29.; A. I. 574. stb. — [2]) A. I. 445. — [3]) A. III. 216., 209.; F. VIII/3. 729. (kiigazítandó Lourandó) — [4]) H. O. III. 137.; F. VIII/4. 373.; Sopr. I. 144.; A. V. 3. — [5]) H. O. V. 118.; A. II. 178. — [6]) Knauz: A garam-szentbenedeki apátság tört. 243.; H. O. VII. 404. — [7]) F. IX/6. 33. — [8]) A. V. 221., 223., 524.

határozta el magát 1336-ban. Odaadta Puszta-Ujlak, Kövesd és Oláhtelek falvakból álló biharmegyei uradalmát a Putnok mellett eső, csekélyebb területű, de közelségénél fogva rá nézve hasznosabb Sajó-Püspöki és Velkenye falvakért.[1]) Később e csere nagy perre adott alkalmat. E tekintetben II. Radnót, III. László és III. János egyetértőleg jártak el, de máskor (noha már 1329-ben megosztoztak) [2]) sokat viszálykodtak, egyszer még egy fészeknyi sólyomfiókokért is.[3])

A XIV. század közepe táján a Pásztohy- és Feledy-alágak tagjai eltünnek a közélet teréről, ellenben a Paksy-alág tagjai ekkor megint szerepelni, országos névre szert tenni kezdenek. II. Olivér I. Károly király nejének kegyébe jutott s 1336-tól kezdve 1357-ig, tehát több mint 20 évig udvarbirája volt.[4]) E mellett 1336—38-ban a fejérmegyei, 1340—42-ig a zólyomi ispáni tisztségeket is bírta.[5]) Hat évig, 1347—53-ig az oly jelentős tárnokmesteri széken ült.[6]) Mikor erről lemondott, előbb vasi és soproni,[7]) majd 1356—57-ben szatmári és ugocsai ispán lett.[8]) Vele egyidőben a nemzedékrenden az ő unokatestvérének jelzett IV. Lesták, a kit különben a krónikás akkori szokás szerint I. Lóránt fiának mond (unokája helyett),[9]) előbb főasztalnok lett s 1350-ben a nápolyi hadjáratban a pénz és élelmi szerek szállítása által nagy érdemeket szerzett, 1352-ben pedig Belcz vára alatt mellvértjét egészen behorpasztó ütést kapott.[10]) 1351-től kezdve egyszersmind somogyi ispán volt.[11]) 1356—60-ig, a míg Istvánnak, Nagy Lajos királyunk öcscsének neje, özvegye a tótországi herczegséget bírta, IV. Lesták kormányozta Tótországot helytartói ranggal, 1360—61-ben pedig a rendes báni hivatalt viselte.[12])

---

[1]) F. VIII/4. 194—97. — [2]) F. VIII/6. 110. — [3]) F. IX/6. 165. — [4]) A. III. 296., VI. 523. stb. — [5]) A. III. 269., 619.; Sopr. I. 155.; F. VIII/7. 313., VIII/4. 625. — [6]) W. XII. 648.; F. IX/1. 635.; H. O. VII. 405.; Sopr. I. 141.; Zal. I. 485., 501.; H. O. V. 125.; A. V. 532., VI. 55.; H. O. II. 89. — [7]) Sopr. I. 240. — [8]) A. VI. 523., 547., 634. — [9]) II. Lóránt fiát V. Lestákkal nem lehet egynek venni, mert ez még 1342 előtt meghalt. H. O. III. 144. — [10]) Hist. Hung. Fontes. Dom. III. 156., 163. — [11]) H. O. II. 89.; Sopr. I. 241. — [12]) Száz., 1894. 824.; v. ö. H. O. VIII. 425.

b) Birtokai:

Veszprémmegyében Rátót (Nagy-),[1] Szőllős (1296),[2] Pere (1290 előtt).[3]

Somogymegyében Pata, Szentgyörgy (1283—1345),[4] Lápa (1283).[1]

Pestmegyében Rátót (1283—1325),[5] Kis-Némedi (1325),[5] Vácz-Hartyán (1325-ig),[5] Duka (1295).[6]

Nógrádmegyében Kutassó (1265),[7] Bárkány (1265),[7] Megyer (1294),[8] Lápasd (1277—40., ma dülő Megyer határában),[9] Selp (1325 előtt),[5] Mátra-Szele (Fel-Szele és Al-Szele 1304—21).[10]

Hevesmegyében Pásztóh (1265-től),[7] Tar (1265-től), Hasznos (1265-ben még Tar határrésze és Ágasvár tartozéka).[7] Födémes (Pásztóh és Szentjakab közt esett) 1331-től [11]). Bátony, Dorog (1283-tól).[12] 1299-ben csere útján Poroszló is.[13]

Gömörmegyében Feled (1283—1353),[1] [14] Gortvatő (Serke), Kaplavára, Kisfalud, Györkfalva, Ujfalu (a két utóbbi ma nincs meg), 1326 előttől kezdve [15] Harmacz, Aszó és az ezek mellett eső Rima-föld (1294-től 1347),[16] Baracza és Jechke (Hamasyechkeje—Jeszte?) 1345 [17] Zsór és Mihályfalva 1320 előtt,[18] a murányi uradalom az 1321-ben romban levő várral együtt,[19] Jolsva vára és tartozékai 1327-től kezdve,[20] Putnok és tartozékai: Pogony (ma puszta), Málé, Pokajfalva (1280—1350),[21] Püspöki és Velkenye 1336-tól kezdve,[22] Sajó-Németi (1293) [23] és Hét (Heegh, 1304).[10]

Borsodmegyében Kaza (1283—1350),[24] Királyd (1293),[23] Disznós (1329),[25] Horváti (1329),[25] Mucsony (1275),[26] Da-

---

[1]) W. XII. 382—83. — [2]) F. IX/7. 723. — [3]) Tört. Tár, 1890. 592. — [4]) W. XII. 382—83.; A. IV. 493.; F. IX/6 41., 52. — [5]) W. XII. 382.; A. II. 178.; H. O. V. 118. — [6]) F. VI/1. 396. — [7]) W. XI. 545.; A. VI. 446—47. — [8]) F. VII/2. 102., 104., 107. — [9]) F. VII/3. 80., VIII/5. 300. — [10]) A. I. 90., 167. — [11]) A. II. 531. — [12]) F. V/3. 51.; v. ö. A. VI. 447. — [13]) W. V. 202. — [14]) A. VI. 97. — [15]) A. II. 265. — [16]) Kub. II. 40., 161—69.; A. V. 252.; F. VIII/3. 135.; H. O. VIII. 385. — [17]) A. V. 381. — [18]) F. VIII/3. 667. — [19]) A. I. 613. — [20]) A. II. 318.; A. IV. 58. — [21]) Knauz I. 572—73.; W. XII. 382.; F. VIII/6. 110. — [22]) U. o. VIII/4. 194—97. — [23]) H. O. VIII. 320., 334. — [24]) W. XII. 382—83.; F. VIII/6. 110. stb. — [25]) F. VIII/6. 110.; v. ö. V/3. 166. — [26]) W. XII. 132.; F. V/3. 166.

mak (1282),[1]) Dusnok (1335)[2]) és lejjebb a Tisza felé Igriczi (1288—1351).[3])

Zemplénvármegyében Kövesd, Semjén, Homoki (ma puszta) és Boz (ma ismeretlen) 1280-ig, illetőleg 1288-ig.[4])

Ungmegyében Szürte 1281 előtt.[4])

Szabolcsmegyében Halász (1280—83),[5]) továbbá Csege, Ohat, Árkosd, Hodos és Syle nevű tartozékaival 1299 előtt.[6])

Dráväntúl I. Lóránt szerzett szép uradalmakat s így itt a tőle származó Paksy-alágé volt:

Zagorja — most Varasd — megyében Uj-Udvar vagy Novi-Dvor 1265 előtt.[7])

Körösmegyében Nagy-Kemlék vára és uradalma (ma Kálnik) 1271—83.[8])

Pozsegamegyében Petne, Golgova (1282 előtt),[9]) Aravicha (1278),[10]) Gramacsnik nevű föld a Száva mellett.[11])

A Száván túl, az Unna mentén, Vodicsa (1268),[12]) Ped vár és Stupnicza (1265—87). Ezekért kapta cserébe Apostagot.[13])

III. Felső-örsi-ág.

A zalamegyei, hajdan sokszor Kővágó-Örsnek hivott, de azért a mai Kővágó-Örssel össze nem tévesztendő Felső-Örsön lakott. Az itt Szent Magdolna tiszteletére alapított monostornak részben kegyura volt, de, mint látszik, inkább csak a javadalmazás mint az épités jogán. Leszármazását l. a köv. oldalon.

Ez ág, tudtunkra, a közélet terén éppen nem forgott. I. Miske (Miska) jobb kezét 1227 előtt egy Lomb nevű kenesei nemes megcsonkította. Az e miatt indított pörben 1227-ben I. Miske lőn a nyertes, mert a perdöntő esküt letette. Ez ügyben I. Miskének 1227-ben eskütársai valának atyafiai: Mihály és Absa.[14])

---

[1]) F. V/3. 166. — [2]) F. VIII/6. 132—33. — [3]) H. O. VII. 204., VII. 395.; A. V. 455. — [4]) F. V/3. 51., 104.; Z. I. 64., 65. — [5]) F. V/3. 51.; W. XII. 382—83. — [6]) W. V. 202. — [7]) W. XI. 543. — [8]) F. VII/2. 12; W. XII. 382—83. — [9]) Kub. I. 118.; W. XII. 374. — [10]) W. XII. 234. — [11]) W. XII. 542. — [12]) Blagay okl. 17. — [13]) W. XI. 542.; H. O. VIII. 255; F. IX/5. 459. — [14]) W. VI. 448.

I. Miske, 1227–1233. 1. ~ Rózsa[1]) 2. ~ Osli Margit, 1240[2])	Mihály, 1227.		Absa, 1227.
Ábrahám[2]) 1258–79.	I. Radnót (Reinold)[2]) 1258–74.	Pál,[1]) 1276.	Gyöngy[1]) 1270–76. ~ Baracs Barla
	II. Miske[3]) 1298–1323. ~ Óváry Katalin[4])		
Pál,[5]) 1323–62.	Jakab,[6]) 1323–50.		Erzsébet,[6]) 1345. apácza
II. Radnót[7]) 1341–50. †	János[7]) 1341–50. †	Margit[8]) 1362. ~ Malomsári Miklós	Katalin,[8]) 1362. ~ Szőke Deák Miklós *a gr. és herczeg Batthyány cs. ősei*

1230 táján, de biztosan 1233 előtt I. Miske a királytól Vámoson egy ekényi földet kapott[9]) s azért 1233-ban már vámosi és Billigével szomszédos földesúrként említik.[10]) Ha I. Miske egy személy azon Miske comessel, a ki 1235-ben a Felső-Örs mellett eső Pösze (ma puszta) egy részét megveszi,[11]) akkor ismerjük atyját is és azt Jutnak (Juch) hivták.[11])

I. Miskének két neje volt: Rózsa (Rusa, ettől születtek gyermekei)[12]) és Osli Margit, a ki 1240 táján a felsőörsi egyház Szent Mihály tiszteletére avatott oltárának egy szolgálót ajándékozott.[13])

Ábrahám és I. Radnót (Reynold, Rajnold, Rinót) 1258-ban mostohaanyjuk, Osli Margit hitbérét és hozománydíját fizetik ki.[14]) 1276 előtt ugyancsak Ábrahám és Pál Gyöngy nevű nőtestvérüknek leánynegyed és anyai hitbér fejében a vámosi részbirtokot engedik át. Ezt azután 1276-ban Gyöngy, Baracs Barla (Barleus) neje, a veszprémi egyháznak ajándékozta.[15]) E Gyöngy különben már atyjától kapott a pöszei határban egy darab Lomb nevű földet s 1270 táján ehhez hozzá akarta foglalni testvérének, I. Radnótnak fajszi birtokát is. Ez természetesen nagy perre adott alkalmat, de a perdöntő eskü napján Gyöngy az eskütétel előtt visszavonta állítását.[16])

---

[1]) H. O. V. 54. — [2]) W. II. 293; W. II. 312. — [3]) H. O. VII. 346. — [4]) A. I. 342., 336., 377. — [5]) Zal. I. 168. — [6]) A. IV. 621. — [7]) Zal. I. 379—83. — [8]) Szepesi kápt. lt. Scr. 14. f. 6. nr. 11. — [9]) W. VI. 315. — [10]) H. O. IV. 17. — [11]) H. O. V. 16. — [12]) H. O. V. 54. — [13]) W. II. 293. — [14]) W. II. 312. — [15]) H. O. V. 54. — [16]) H. O. III. 48.

I. Radnótról tudjuk még, hogy 1274-ben visszakapta jutasi földjeit és malmát.[1])

II. Miske, a ki még 1302-ben is fiatal ember volt,[2]) 1298-ban már zálogban birta egyik szomszédjának, Örsy Mátyásnak veszprémi palotáját,[3]) a következő évben pedig megvette azt.[4]) 1302-ben már jegyben járhatott nejével, Óváry, másként Kéméndy Katalinnal, mert sógorának, Kéméndy Jakabnak megigéri, hogy ellene se nem folytat, se nem vállal pereket.[5]) 1315-ben II. Miske tiltakozik egy, a jutasi határban emelendő új malom ellen, mert az az övét rontaná meg.[6]) 1318-ban a felső-örsi préposttal a felső-örsi határban földeket cserél.[7]) Öt év mulva még jelentősebb cserét kötött a veszprémi káptalannal, odaadta ennek az ő veszprémi földjeit, s megkapta érte a káptalannak a lovasi, örsi, pöszei és szárberényi határokban eső részbirtokait.[7]) Ekként birtokait még inkább Felső-Örs köré csoportosította.

II. Miske neje az 1313—15. években leánynegyedét és anyja hitbérét követeli.[8])

Pál és Jakab II. Miske fiai először az 1323-iki cserészerződésben jönnek elő,[9]) s így ekkoriban már nagyocskák voltak. 1341-ben a másik Örsy családdal a pöszei és örsi földek, továbbá az örsi monostor kegyurasága miatt támadt pert igazítják el szép csendesen és a kegyuraság jeléül 3 örsi telket és 100 hold földet egyszersmindenkorra a monostorra ruháznak.[10]) 1350-ben lovasi és örsi birtokuk egy részét zálogba adják.[11]) Pál ezenkívül 1342-ben a veszprémvölgyi apáczák javára kirendelt királyi ember.[12])

Erzsébet nevű nőtestvérük a veszprémvölgyi monostorban az apáczafátyolt vette föl.[13])

Pálnak az 1341—50. években élt két, II. Radnót és János nevű fia,[14]) de ezek 1341-ben még gyermekek voltak s nem értek nagy kort. Mélyen szomorodott atyjuk 1362-ben kinyerte I. Lajostól, hogy Margit és Katalin nevű leányait

---

[1]) W. IX. 100. — [2]) H. O. VII. 346. — [3]) W. VII. 498. Az évszám kiigazítandó 1298-ra. — [4]) Zal. I. 115. — [5]) H. O. VII. 346. — [6]) Kub. II. 62. — [7]) Zal. I. 151. — [8]) U. o. 168; A. I. 324., 336., 377. — [9]) Zal. I. 168 — [10]) U. o. 379—82. — [11]) U. o. 495. — [12]) A. IV. 251. [13]) A. IV. 621. — [14]) Zal. I. 379., 495.

fiusította. Része volt ebben annak is, hogy egyik veje, Szőke Miklós deák, az I. Lajos előtt annyira kedves Laczkfiak simontornyai várnagya vala.[1]) Igy jutott Szőke Miklós deák neje kezével a szép felső-örsi uradalomhoz, s így lőn a Rátót nemzetség Felső-Örsi ágának női tagja, Katalin a Kővágó-Örsy, később Batthyány családnak ősanyjává.

IV. Töredékek. Ide tartoznak:

Mikó, a ki 1222-ben mint a király képe a veszprémi egyházat Pécsöly birtokába iktatja be.[2])

Miklós, a ki 1238-ban alországbiró vala. Csupán czímere mutatja, hogy a Rátót nemzetség tagja volt,[3]) de ennek annál inkább hihetünk, mert ugyanakkor a Gyulafy-ágból származó I. Gyula volt az országbiró (királyi udvarbiró).

Végre egy XVIII-ik századbeli tudós szerint a Rátót nemből származott azon Ráday Balázsfia Jakab, a ki 1348-ban Dabas helység átadásán részt vesz.[4]) Azon Ráday Pálfia Lászlóról, a ki 1341-ben Pestmegye esküdt birája vala,[5]) az oklevél ezt nem árulja el.

RAZ.

E nembeli Tardos (Thordos) leánya a XIV. század elején a Heves-Borsodmegyék szélén lakó Bél nemzetség egyik tagjához, Istvánhoz ment férjhez, de 1320-ban gyermektelen özvegy vala.[6])

ROSD.

(Ruusd, Rusd, Rysd, Rosd, Rosdo.)

Rosd szigetének régente a mai szentendrei, Visegrádtól Békásmegyerig terjedő Duna-szigetet hívták. Kétségtelen, hogy a nemzetség e szigeten lakott,[7]) s ez a Rosd nemzetség

---

[1]) Szepesi kápt. lt. Scr. 14. f. 6. nr. 11.; v. ö. Zal. I. 631. — [2]) H. O. V. 10. — [3]) Nyáry: Heraldika 74. — [4]) Nagy Iván: Magy. csal. IX. 549. — [5]) A. IV. 84. — [6]) A. I. 579. — [7]) Magyar Sion VI. 433.

névadójától vette régi nevét. Rosd szigete közelében terültek el a nemzetség ősi jószágai is.

Jómódú előkelő nemzetség vala, de a XIII. században már nagyon sok, most már összeköthetetlen, ágra oszlott s így egyes ágai elaprósodtak.

Tagjai lehetőleg időrendben:

Domokos 1221.

Dénes 1237—47.

Endre
- I. Demeter 1260—78.
  - 1-től: II. Demeter 1276., † 1282.
- Kis I. Mihály, 1260—76. ~ N. ~ Hont-Pázmány N.
  - N. leány 1285. ~ Benczenczfia Keled
  - II. Mihály † 1285.

János
- László 1272—76.

I. Herbord
- Márk 1277—85.
- Miklós 1285.

II. Herbord 1286.

Csépán
- Péter 1299.

Elek
- Mikocsa 1320.

Domokos, a Rosd nemzetség időrendileg legelébb előforduló tagja, 1221-ben a királytól a várnépek összeszedésére kiküldött, Tiborcz, Rátót Gyula és Illés ispánokból álló, bizottság végrehajtója, poroszlója vala s mint ilyen a perdöntő eskü meghallgatása végett Váradon járt.[1])

Dénes 1237-ben még előkelőbb úrnak, Tomaj Dénes nádornak szolgálatában állott s ennek a pannonhalmi apátság és szolgáló népei közt folyt perekben kimondott itéleteit mint poroszló hajtotta végre. Mindkét ízben azt írják róla, hogy a Rosd szigetével szemben eső Tahon (ma puszta) lakott.[2]) Ugyanő 1248 táján fogott biró volt a pannonhalmi apátság és a templomosok közt forgott per elintézésére. E per a győrmegyei, Táp-Szentmiklóstól keletre eső Szőllős falu határának felosztása körül forgott.[3]) Úgy látszik tehát, hogy e Dénes később Győr- vagy Komárommegyékben egy kis birto-

---

[1]) Váradi regest. 366. sz. — [2]) W. XI. 294., II. 70. — [3]) W. VII. 278.

kot szerzett, de azért azon »Thou«-i Dénessel, ki 1240-ben a győrmegyei Bőny egy részét megveszi,[1]) nem merjük azonosítani.

Endre fiai voltak a Rosd nem legkiválóbb férfiai s az ország első főurai közé emelkedtek. 1264-ben, elhagyva dunamenti jószágaikat, V. Istvánhoz csatlakoztak. I. Demeter követte kiskirályát a feketehalmi várba, magára vállalta, hogy követül megy az öreg királyhoz kegyelemnyerés végett. De Matucsinay Lőrincz elfogta s megkínozta. Mindamellett nem sokára részt vett azon csatákban, melyeket V. István serege Matucsinay Lőrincz, Ákos Ernye és Kőszeghy Henrik ellen oly dicsően vivott. I. Mihály pedig az alatt Füzér és Temetvény várakat védelmezte meg az ostromlók ellen, Isaszegnél pedig szintén V. István seregéhez csatlakozott. Ezért kapták I. Demeter és I. Mihály együttesen Füzér várát és uradalmát, I. Mihály pedig ezenkívül Lónya, Szalóka, Bátyu, Botrágy, Szentmiklós és Szolyva beregmegyei falvakat.[2])

I. Demeter 1266-ban az országos vegyes bíróságnak V. István részéről kiküldött tagja volt. Ez arra mutat, hogy nemcsak gazdag, hanem ismereteinél, jelleménél fogva kortársaitól nagyra becsült férfiú is vala. Ekkor megint Tahon lakott.[3]) V. István később is nagyon szerette őket. Nekik adta a borsmonostori kegyuraságot és I. Mihályt nyitrai ispánná tette. Birta is Mihály ez ispánságot 1270—73. aug.-ig és 1274. okt.-től 1276-ig. A borsmonostori kegyuraságot 1273 végén elvesztették ugyan, de egy év mulva visszakapták.[4]) V. István I. Demetert érdemeiért a zemplénmegyei Szada falu egy részével is megjutalmazta, de I. Demeter később, 1278-ban e birtokot hű szolgáinak ajándékozta.[5])

Szadán és a közelében eső (ma ismeretlen) Tarcsán I. Demeter testvére, I. vagy Kis Mihály is birtokos volt, de ő itt levő részeit, még hamarább mint I. Demeter, 1276-ban odaadta az ő és testvérei hűséges szolgáinak. Beleegyezett ebbe testvére, I. Demeter és már nagykorú fia, II. Demeter is.[6])

---

[1]) W. VI. 111. — [2]) W. VIII. 256., 260. — [3]) F. V/3. 326. — [4]) F. V/3. 461., 507.; Tört. Tár, 1897. 657. — [5]) W. IX. 469. — [6]) W. IX. 156.

II. Demeter 1282-ben a kúnok ellen vívott hódtavi csatában esett el.[1])

I. vagy Kis Mihálynak két neje volt. Gyermekei első nejétől születtek. Második neje a Hont-Pázmány nembeli (Beszterecz-ágbeli) Kozma leánya vala. Ez oly jó mostoha anyja vala Kis I. Mihály gyermekeinek, hogy pl. mostoha leányának férjhezadására 400 márkát költött. Ezért aztán II. Mihálynak a halálos ágyon tett beleegyezéséből a király I. Mihálynak birtokaiból 2 beregmegyei és 1 ungmegyei falut ajándékozott a derék mostohának, 1285-ben már Berentei Jakab nejének.[2])

Jánosfia László, a Rosd szigeten lakozó, 1276-ban azt vallja, hogy szélütött lábát és féloldalát Árpádházi B. Margit közbenjárására gyógyította meg a Mindenható, keze pedig Váradon Szent László érdemeiért gyógyúlt meg.[3])

I. Herbort fia Márk 1277-ben a királyné jegyzője és a csolnoki (Esztergomm.) népek közt támadt perben volt fogott biró. Ekkor írják a nemzetség nevét hibásan Rysdnek.[4]) Ugyancsak Márk és testvére Miklós 1285-ben átengedték marosi jószágukat a visegrádi királyi vár számára s ezért kapták a királytól Bagod (Bogud) földét Szentendre és Tah közt.[5])

II. Herbort (a kit nem tarthatunk egynek I. Herborttal, mert ha I. Herbort 1285-ben még él, fiai nem rendelkeznek birtokaikkal) 1286-ban Vanyarcz nógrádmegyei helység visszaadására kirendelt királyi ember.[6])

Csépánfia Péter 1299-ben szintén király képe volt, a ki a váczi püspök és Tiburczfiai közt létrejött birtokcserét végrehajtotta. A cserélt jószágok Nógrádon és Halászon estek.[7])

Elekfia Mikocsa 1320 előtt az esztergomi egyház egyik, kesztölczi jobbágyát megölte. Ezért és még 50 márkáért 1320-ban csévi birtokát az említett egyháznak adta.[8])

---

[1]) Hist. Hung. Fontes. Dom. II. 93. — [2]) F. IX/6. 83. — [3]) Magyar Sion VI. 433. — [4]) W. IX. 187. — [5]) Knauz II. 192., 207. — [6]) H. O. VI. 315. — [7]) Kub. I. 169., 175. — [8]) F. VIII/2. 269.

ROZVÁGY.

Fejér alkalmasint Wagner Károly után említi, hogy Rozvágy nembeli Péter az 1329—32. években volt egri prépost s rozvágyi birtokát, meg egy al-magyari (Eger mellett esett) malomhelyet az egri káptalannak hagyományozott.[1]) Ha valóban használatban volt a Rozvágy nemzetségnév, akkor emlékét a zemplénmegyei bodrogközi Kis- és Nagy-Rozvágy helységek őrzik.

Rusd l. Rosd.

Sadan l. Zsadány.

SALAMON.

Pozsonymegyében, a Csallóközben, a mai Bél-Vata határában (Nagy-Légtől északra) a XII. század közepén egy Salamon nevű magyar nemes falut telepített s azt róla előbb Salamonfalvának, utóbb Salamon-Vatának hivták. Ezenkivül (tán elegendő épület- és tüzi-fa kedvéért) a Bakony tövében, a Bitva patak völgyében is szerzett egy darab földet, s ott róla szintén Salamonnak nevezett helységet alapitott. E falvak és a közös törzsök egyenlő Salamon neve okozta, hogy leszármazói Salamon nemzetség nevet nyertek, mert, bár a Salamon személynév nem is lett volna elég megkülönböztető jelnek, ámde a lakóhelyektől is támogattatva, mégis jól megmagyarázta az a kortársak előtt, kikről is van szó.

Előkelő származású nemzetség volt, de már a XIII. század elején annyira szétágazott, hogy vagyoni elaprósodásuk miatt tagjai főbb hivatalokat nem nyerhettek. Lehetőleg időrendbe szedett tagjai és ágai ezek:

---

[1]) F. VIII/3. 404.

Makod 1186.

Makariás 1240.

Szirák 1241.

Tivadar 1241.

Izsák 1241.
- N. leány † 1301 előtt ~ Völky Iváncs

I. István
- I. Miklós 1241—48.

Both † 1242 előtt ~ Keszi N.
- N. leány 1242.

I. Mihály 1242.
- II. István 1287—1301.
- II. János 1287—1324.

I. György 1242.

Márk 1245.

Becse
- Vitályos † 1248 előtt

N.
- Farkas 1248.
- I. Jakab 1248.
- I. Péter 1248—56.
- Benedek 1248.
- I. Pál 1248.

I. Domokos 1256.

I. János 1256.

Mihedeus 1256.

Tank 1324.

II. György 1324.

László
- Tamás 1324.

Bús
- III. István 1345.

Kelemen
- II. Domokos 1345—50.

Zeric
- N. fiú 1350.

N.

Pós-ág:

- N.
  - Zombor
    - Lukács, 1278–81. ~ Jolánta
      - I. Jakab 1314. † 1320 előtt ~ Pécsölyi Erzsébet
      - Lőrincz 1314. †
  - Pós, 1242.
    - Gyula 1281.
      - III. Miklós 1314–45.
        - István 1331–60.
      - Pósa 1314.
      - Gele 1314.

Illésházy-ág:

- N.
  - Falkos (Fokus)
    - Ábrány 1314–21.
      - Ilona 1321–60. ~ Peredy György
  - Salamon
    - Illés 1281–1314.
      - Ivánka 1314.
      - I. Balázs 1314–21.
        - VI. János 1360.
        - Antal 1360.
        - VII. Miklós 1360.
        - Bálint 1360.
      - Bacsó (Bichoro, Bochow, Gechow) (Tamás) 1314–50.
        - VII. János 1350.
        - II. Pál 1360.
    - III. János 1281.

Eszterházy-ág:

- II. Miklós, 1242.
  - (?) Póka
    - IV. János
      - Póka VIII. János 1362–68.
      - IV. Miklós 1362–1414.
      - II. Balázs 1362–68.
      - *Nagy-Salamoni Póka család ősei*
    - II. László
      - IV. László 1362–68.
        - Margit 1381. ~ Jókay Domokos
  - I. László 1274–1302.
    - Péter *az Eszterházy család egyenes őse*
      - IX. János 1350–62.
        - VIII. Miklós, 1414.
          - Szerhás III. Balázs 1425.
      - V. Miklós 1362.
    - I. Pál 1350.
      - VI. Miklós 1362–96.
        - Zsigmond 1402–13.

Dama-ág:

- Dama
  - Gellért 1281–1302.
    - V. János 1392–24.
    - II. Jakab 1302.
    - III. László
      - V. László † 1402 előtt.

Makod 1186-ban a király megbizottja volt, hogy Vajka (Pozsonymegye) harmadát az esztergomi egyház földeitől elkülönítse.[1])

Makariás 1240-ben a veszprémmegyei Salamon faluban lakott s említik Kúp falu határa mellett eső házát.[2])

Szirák, Tivadar, Izsák és I. Miklós 1241-ben átiratják Miklós alországbiró azon 1239-iki itéletét, a mely szerint az összes Vatán és Salamonfalván lakó Salamon nemzetség a csallóközi pozsonyi várjobbágyfiúk ellenében megnyerte a Salamon-Vata határában, Lég felé eső Átalútallya nevű földet.[3])

1242-ben Miklós, Pós, Mihály és I. György (Salamon neméből és falvából valók) gyermektelenül elhunyt Both nevű atyafiuk özvegyének hitbérét a győri káptalan előtt kifizetik.[4]) Hasonló járatban voltak 1248-ban Farkas Jakab, Péter, Benedek és Pál. Ezek Becsefia Vitályos nevű atyafiuknak birtokát szerették volna örökölni, de itt megelőzte őket Istvánfia I. Miklós és Vitályos özvegyét hitbérére s hozománydíjára nézve kielégítette. Ezért aztán hosszas viszály után Farkas és atyafiai belenyugodtak, hogy Vitályosnak salamonfalvi és vatai földjei Istvánfia Miklósra szálljanak.[5]) Márk 1245-ben Türje Dénes nádor végrehajtója (poroszlója = pristaldusa) vala.[6])

1256-ban I. Péter, Domonkos, I. János és Mihedeus egy Duha nevű, Madon lakó csallóközi nemes javára tanúskodnak.[7])

1269-ben a Vatán lakó Salamon nemzetség elvesztette a patonyi és légi udvarnokok ellen az Átalúttól keletre eső, mocsaras földért folytatott pört.[8])

II. István és II. János Mihály fiai 1287-ben Salamon-Vatának Lég és Szász falvak felé eső határából egy darabot eladnak az Olgyay családnak.[9]) Ugyanők 1301-ben meg-

---

[1]) W. VI. 163. — [2]) H. O. VIII. 423. — [3]) Gr. Eszterházy János: Az Eszterházy család leirásához tartozó oklevéltár. 3.; F. IV/1. 149—50.; v. ö. Fejérpataky: Kir. kancz. 104. — [4]) F. X/3. 250. — [5]) H. O. I. 25. — [6]) W. II. 185. — [7]) H. O. III. 19. — [8]) H. O. I. 40.; W. VIII. 232. — [9]) H. Okl. 106.

nyerik azon pert, melyet Izsák leányának hitbéréért a Völky család ellen folytattak.[1])

II. János, továbbá Tank, II. György, nemkülönben III. János, Gellén fia, a Dama-ágból, és Lászlófia Tamás Salamonban lakó nemesek 1344-ben bőkezűen jutalmazzák meghatalmazott ügyvédeiket, Olgyai Fakót és Andocsot; nekik adják az Atakor éren túl, Jóka és Lég helységek felé eső földjeik harmadát.[2])

II. Domokos és III. István 1345-ben fényesen megnyerik azon pert, melyet egyik női ágon rokonuk a Bitván (Veszprémm.) forgó malom negyedéért ellenük indított.[3]) Ugyancsak II. Domokos és Zerjenek ismeretlen nevű fia 1350-ben szót emelnek a győri káptalan előtt Csallóközben eső vatai jószáguk elidegenítése ellen.[4])

Mielőtt a tovább terjeszkedő ágakra átmennénk, szólnunk kell valamit azok összeköttetéseikről, annál is inkább, mert azok csak közvetve bizonyíthatók be.

Zombort és Póst (a Pós-ágon) azért tartjuk testvéreknek, mert I. Jakab halála után özvegyének hitbérét Pós unokája, III. Miklós fizeti ki.[5])

Az Illésházy-ágat azért neveztük el ekként, mert véleményünk szerint az országhirű Illésházy család ebből származik. 1411-iki levélből bizonyos, hogy a mai Illésháza előbb Illésvata nevet viselt s ugyanakkor Illésvatai Jánosnak atyja, Miklós, Illés (Elye) vezetéknevet viselt.[6]) Valamint már most az Eszterházy-ágon VIII. Jánost azért hivták vezetéknéven Pókának, mert nagyatyja Póka volt, épúgy Illésvatai János atyját is azért nevezték el Illés Miklósnak, mert atyja vagy nagyatyja Illés nevet viselt. Tekintsünk már most a nemzedékrendre s látjuk, hogy VII. Miklós nagyatyját csakugyan Illésnek hivták. Illésvatai János atyja, Illés Miklós, tehát egy személy VII. Miklóssal s így ez az Illésházy család őseihez tartozik.

Gr. Eszterházy János épp most kinyomtatott művében e VII. Miklóst Belvatai Miklóssal veszi ugyan egynek,

---

[1]) Knauz II. 492. — [2]) A. II. 141. — [3]) F. IX/6. 13. — [4]) Gr. Eszterházy i. m. 20. — [5]) U. o. 17. — [6]) U. o. 40—41.

de én lelkiismeretesen utána néztem adatainak, s azok azt nem igazolják.

Hogy Falkos és Salamon (Illés atyja) testvérek voltak, az kitünik abból, hogy Falkos unokája 1360-ban leánynegyedét Salamon leszármazóinak, mint legközelebbi atyafiainak, ajándékozza.[1])

A Pós-ág és Illésházy-ág közel állottak egymáshoz, mert egész 1314-ig közösen birták salamoni (Veszprémm.) jószágukat.[2])

Hogy az Eszterházy-ágon látható (Nagy-Salamoni) Póka és Eszterházy családok egy közös őstől erednek, azt az 1362-iki osztálylevél kétségtelenné teszi.[3]) De az lehet, hogy Póka nem fia, hanem unokaöcscse volt II. Miklósnak s így a közös ős nem II. Miklós, hanem ennek ismeretlen nevű atyja vala.

A Dama-ág ismét az Eszterházy-ághoz állott közel, mert kihalása után az Eszterházy-ág örökölt.[4])

Lássuk már most röviden mit szólnak emlékeink ez ágak tagjairól.

Zomborfia Lukács 1278-ban megnyerte nejétől hitbérének elengedését. Közbenjáró volt ez ügyben I. László is.[5])

1281-ben ugyancsak Lukács, továbbá Gyula, Illés, III. János és Gellén megveszik a veszprémmegyei Salamon és Ötvös közt eső Csatár falut.[6]) Lukács fiai 1314-ben fordulnak elő.[7]) [8])

Pós és II. Miklós 1242-ben Both özvegyének kielégítésekor említtetnek. Pósfia Gyula 1281-ben Csatár vételében vesz részt. Unokái, III. Miklós, Pósa és Gele 1314-ben kiveszik az ő negyedrészüket az addig Lukács fiaival, továbbá Ábránynyal, Illéssel, meg ennek három fiával közösen birt salamoni jószágból.[7]) III. Miklós 1331-ben I. Jakab özvegyének hitbérét fizeti ki.[8]) 1334-ben a veszprémmegyei szolgabiró ellen hatalmaskodásért inditott pert megnyeri.[9]) Az 1335—45. évtizedben roko-

---

[1]) Gr. Eszterházy i. m. 22. — [2]) F. VIII/6. 194. — [3]) Eszterházy i. m. 22—23. — [4]) H. O. III. 259. — [5]) F. X/3. 265. — [6]) F. X/3. 266. — [7]) F. VIII/6. 194. — [8]) Eszterházy i. m. 17. — [9]) F. VIII/6. 127.

nának, Ábránynak vejével hol kibékül, hol összevesz.[1]) 1339-ben átiratta a pozsonymegyei Salamonvata mellett eső Általútallya nevű földre vonatkozó 1239-iki, illetőleg 1241-iki itéletlevelet.[2]) Fia, István, 1350-ben fentartja jogát a pozsonymegyei Vatához.[3])

Falkosfia Ábrány 1321-ben Ilona (Helene=Gebene) leányát férjhez adta, s mivel fia nem volt, birtokát is leányára, illetőleg vejére ruházta. Beleegyeztek ebbe III. Miklós, I. Balázs és Bacsó (Bacho, 1314. hibásan Bichoro), mint legközelebbről érdekelt felek.[4])

Salamon ivadékairól a mit tudunk, az eddigiekben felsoroltuk. 1360-ban Illés unokái mégis csak megkapták Falkosfia Ábrány birtokát, mert Ábrány leánya rájuk hagyta azt.[5]) Bacsó élt még 1350-ben is és VII. János nevű fiával együtt említik a pozsonymegyei Vata elidegenítése ellen tiltakozók közt.[6])

Az Eszterházy-ág első tagjairól szerfelett keveset tudunk. II. Miklóst már Pós-ágánál említők. I. Lászlóról a már mondottakon kivül tudjuk, hogy 1302-ben sógorának, Lőrintey Istvánnak meghatalmazottja volt egy darab lőrintei föld megvételénél.[7]) Fia, I. Pál, és unokája 1350-ben tiltakoztak pozsonymegyei vatai jószáguk elfoglalása ellen.[6]) Az 1362-ben élő tagok azután e vatai jószágot szépen négy részre osztották.[8])

Damafia Gellén 1281-ben Csatár falu vevői közt fordul elő. 1302-ben V. János és II. Jakab nevű fiaival együtt három darab lóért fogták őt pörbe Kőszeghy János nádor udvarbirája előtt, de ellenfelük megbocsátott nekik.[9]) III. László nevű fiáról semmit sem tudunk. Ennek fiáról, V. Lászlóról is csak annyi maradt rá emlékezetül, hogy 1402 előtt magvaszakadt, csak leánya maradt.[10])

---

[1]) F. VIII/6. 131.; IX/6. 13. — [2]) Gr. Eszterházy i. m. 19. — [3]) U. o. 20. — [4]) F. VIII/6. 51. — [5]) Gr. Eszterházy J. i. m. 21—22. — [6]) U. o. 20—21. — [7]) F. VIII/6. 1. — [8]) Gr. Eszterházy i. m. 22—23. A további leszármazásra vonatkozó adatok u. o. 25., 27., 35., 45., 124. — [9]) A. I. 23. — [10]) Gr. Eszterházy i. m. 35.

SARTIVÁN-VECSE.

(Sartyvan-Veche, Sarthyvan-Veche, Sartyvan-Veze, Saartyvan-Weze, hibásan Bartyan-Veche.)

Kétségtelenül két, Sartiván és Vecse nevű testvérről hivták ekként, éppen úgy, mint a Hont-Pázmányt, Becse-Gergelyt stb.

Sajátságos, hogy mindkét személynévnek, a Sartivánnak is, a Vecsének is csak a Duna mentén maradt nyoma, pedig a nemzetségnek jóformán csak tiszamenti vagy tiszántúli ágai ismeretesek. Sartiván, rövidítve Sartván helység Esztergommegyében, a Duna balpartján, Karva és Csenke falvak mellett esett.[1]) Vecse pedig Pestmegyében Duna-Vecse, Nyitramegyében Vág-Vecse néven ma is megvan.

Előkelő nemzetség volt, de tudtunkra a közéletben nem szerepelt. Leszármazásának töredékei ezek:

Poroszlay ágak:

- I. Gyula
  - Barakony 1219–22.
    - II. Gyula 1244–71.
      - I. István 1278–1300.
        - N. leány ~ Miklósfia Miklós 1278.
- Adorján
  - I. Péter 1245.
- Vid 1253.
- Őszöd
  - Etre (Eturuch) 1253–78.
- Servusdei 1271.

- I. Miklós
  - I. Demeter 1299.
  - Márton 1299.
- Borsy Endre comes 1319.
  - Katalin 1319–29. ~ Ivánkafia Miklós
- I. Katalin 1329. özvegy ~ Seksze ispán.

---

[1]) A. I. 59.; v. ö. Csánki i. m. III. 531.

Bajoni-ág:

- N.
  - N.
    - Daby II. Demeter 1339—42. salgai várnagy ~ Radványi Margit 1339.
      - I. Jakab 1339.
      - I. János 1339.
      - II. László 1339.
  - Hektor *a Bajoni család őse*
    - Sándor 1337—42. ~ Bócsy N.
    - II. László
      - II. János 1342—51.
  - N.
    - Vodon
    - II. Péter 1342.
      - II. Jakab 1342.
      - Domokos 1342.
  - II. István 1304. *a Borsy család őse*
    - II. Miklós 1335—42.

Barakony 1219-ben a poroszlai monostor apátját segíti a tereskei apáttól ellene indított perben. Sikerült is a tereskei apát 20 márkányi követelését leszállítani hatra.[1]) Három év mulva a Poroszlóval szomszédos jováni (most ivánkai) dusnokokat szerette volna szolgálatra kényszeríteni, de perét elvesztette. Ekkor említik, hogy rokonai voltak Márton és Fancsika.[2])

II. Gyulát, a hányszor említik, szintén Poroszlón, Hevesmegyében lakónak mondják. 1244-ben birtokos volt az esztergommegyei, Esztergomtól délnyugatra eső Bajon helységben,[3]) a mely tulajdonkép az egész Sartiván-Vecse nemzetség ősi jószága vala. De e birtokrészét 1245-ben nemzetségbelijének, Adorjánfia I. Péternek beleegyezésével eladta.[4]) 1253-ban ő továbbá Vid és Őszödfia Etre a poroszlai monostor kegyuraiként fordúlnak elő és egyik távoleső (Fancsikafia Lesták halála után a királytól kapott) Gercsekényhely nevű, Jánkkal (Szatmárm.) határos jószágukat eladták a Gút-Keled nemzetség legkeletibb ágának.[5]) 1262 deczemberben nagyurakat látott Poroszlón. V. István, a kis-király, a két érsek, a váczi püspök és kisérőik jöttek ott össze, hogy az öreg király és kis-király országrészeinek egymáshoz való viszonyát szabályozzák.[6]) Utoljára 1271-ben fordúl elő Gyula s ekkor mint idős, tekintélyes nemes atyafiával, Servusdeivel együtt az egri egyház régi szabadalmairól tesz bizonyságot.[7])

---

[1]) Váradi regestrum 9. sz. — [2]) U. o. 229. — [3]) W. VII. 178—79. — [4]) U. o. 203. — [5]) Kár. I. 1. — [6]) Knauz I. 476., 485. — [7]) F. V/1. 155. Itt írják hibásan a nemzetség nevét: Bartyan-Vechenek.

I. István (Gyula fia) 1278 előtt nagy, mintegy 300 márkányi kárt okozott Pál bánai ispánnak és hozzátartozóinak. E miatt 1278-ban kénytelen volt Poroszló egy részét átengedni a károsultaknak. Beleegyeztek ez átengedésbe atyafia, Etre és veje, Miklósfia Miklós.[1]) 1292-ben I. István egyik szomszédjának, Örsy Imrének végrendeletéről tanúskodott.[2]) Ugyanez évben Poroszló mellett eső jováni vagy iváni (most Ivánka Borsodmegyében Poroszlótól északra) birtokát átengedte Lövey Marczell ispánnak.[3]) Hét év mulva nagy dologra határozta el magát I. Miklós fiaival, I. Demeter és Márton nevű atyafiaival együtt. Odaadták ősi jószágukat, Poroszlót, monostorával együtt Rátót II. Domokos tárnokmesternek, ők pedig megkapták érte Ohat monostorát Hodos, Árkosd és Silesd nevű apró falvakkal együtt és Csegét a Tisza mellett.[4]) Az ekként cserében kapott uradalomból az Ohat és Egyek közt eső Hodost mindjárt 1300-ban odaajándékozta I. István rokonainak, Bikki Fioch fiainak.[5])

A Poroszlay-ágakon előforduló Őszöd (Euzud) fia Etréről (Eguruh, Echuruh), a már említetteken kívül, tudjuk még, hogy 1277-ben iváni (Ivánka Borsodm.) birtokának felét odaádta a szatmármegyei (ma ismeretlen) Pályi falunak Jánk felé eső részéért.[6])

A Poroszlay-ágak a XIV. század elején mind kihaltak vagy másfelé költöztek, mert az bizonyos, hogy a Poroszlóért cserében kapott ohati és csegei uradalmak a XIV. században egészen más családok vagy a király kezén forognak.[7])

A Borsy-Bajoni-ágak közül először Borsy Endréről szólunk. Ez Borson lakott s 1319-ben tett végrendeletet. Megemlékezett ebben leányáról, Katalinról, Ivánkafia Miklós nejéről, s némi birtokrészeket hagy neki Borson és Udvarnokteleken.[8])

Ezen Endrének körülbelül testvére volt azon Katalin, Seksze (Sexe) ispán özvegye, a ki 1329-ben leánynegyedet

[1]) F. V/2. 483—84. — [2]) F. VI/1. 229. — [3]) Adatok az egri egyházm. tört. I. 426.; v. ö. még Csánki I. 63.; mert Kandra hibásan Heves-Ivánra magyarázza. — [4]) W. V. 202. — [5]) H. O. VIII. 414. — [6]) Adatok az egri egyházm. tört. I. 426. — [7]) V. ö. Kár. okl. 46., 47., 112., 123. l. — [8]) A. I. 497.

követelt Bors faluból. Erre mutat az is, hogy ingóságainak s követeléseinek jó részét Endre ispán leányára, II. Katalinra, ekkor már szintén özvegyre, és ennek Ivánkafia Miklóstól származó gyermekeire hagyta.[1])

Hogy a Bajoni-ág közös ősének négy fia volt, azt az 1342-iki nevezetes szerződés igazolja. E szerint II. Demeter, a salgai várnagy, Sándor, II. János, Vodon Péter és fiai úgy egyeztek meg II. Istvánfia II. Miklóssal, hogy ők kapták a bajoni jószágot (ma Nagy- és Kis-Bajom Biharmegyében), ellenben II. Miklósnál hagyták Bors és Panasz helységeket. De ha ezentúl elidegenített ősi jószágaikból sikerülne valamit visszaszerezni, az négy részre menjen, egy rész II. Demeteré, a második Hektor ivadékáé, a harmadik Vodon Péteré és fiaié, végre a negyedik rész II. Miklósé legyen.[2])

A Bajoni-ág legnevezetesebb tagja a XIV. század első felében II. vagy Daby (de Doob) Demeter volt. Ez az 1339—42. években az erdélyi Salgó vár élén állott mint várnagy. Előkelő családból nősült, mert az Aba nemzetség Lipóczy ágából származó Radványi Demeter leányát, Margitot vette nőül s ettől 1339-ig három fia született: I. Jakab, I. János és II. László. E Margit testvérét, Radványi Denket 200 márkával segítette meg, hogy biróilag lefoglalt jószágait felszabadíthassa. Hálából azután Denk 1339-ben szentmihályi (Szentmihály, Kisfalud és Malomfalvából álló, Valpó tájékán, hajdan Baranya-, most Verőczemegyében eső) uradalmának felét a szentmihályi megerősített udvarházzal együtt Margitnak, Daby Demeter nejének és I. Jakab, I. János, II. László nevű fiainak adja.[3]) Megjegyezzük, hogy II. Demeter »Doob«-nak írt lakóhelyét nem lehet Tisza-Dobra értelmezni, mert ez 1339-ben egészen a Gút-Keled nemzetség Egyed-monostori főágának kezén volt.[4])

Az 1342-iki szerződésen kívül említik I. Sándort 1337-ben, mert ekkoron Ravaszdeák nevű szolgáját lopásról vádolták.[5]) Ugyanez időtájt, 1337 nagyszombatján borzasztó szerencsétlenség érte. Nejét, Bolcsy Apa leányát, a mint az

---

[1]) A. II. 428—29. — [2]) A. IV. 232—33. — [3]) H. O. III. 139. — [4]) L. fentebb. — [5]) Kár. I. 125.

egyházból hazament, meggyilkolták. A gyilkosságról az elhúnyt nő édes testvére János, Bajoni Jánost (Miklós fiát) vádolta. A vádlott persze tagadta a dolgot, felajánlotta a tisztító esküt, de annak letételére 1341 novemberében, a kitűzött időben, a királyi kápolnában nem jelent meg.[1])

II. János 1350-ben még perel a váradi püspökkel,[2]) de a következő évben már éppen ő zálogosítja el bajoni, püspökladányi és görbeji birtokait a váradi püspöknek.[3]) E János lőn a később oly nevezetes és vitéz Bajoni család közvetlen őse.

II. István, a Borsy család őse 1304-ben békítő volt a Turoly nemzetség és Dés fiai közt s az előkelő bihari nemesek sorában foglal helyet.[4])

II. Miklós, a ki 1342-ben végleg megerősítette magát Bors falu birtokában, már 1335-ben Borson lakott.[5]) Alapítója lőn a XVI. században még virágzó Borsy családnak.

Sebestény nemzetsége l. Haraszt.

Semjén l. Balog-Semjén.

SENNYE.

(Zsennye.)

Vasmegyei, középsorsú nem. Azon Sennye vagy Zsennye (Zsegnye) nevű férfiútól vette nevét, a ki a Rába közelében, Rumtól délkeletre eső Sennye vagy Zsennye falvakat alapította. 1237-ben ezen tagjai éltek:

Czécze (Ceche) 1237.	Endöke (Enduke) 1237.	Kutin (Cuthyn) 1237.	Szőke (Zeuke) 1237.	Kász (Kaaz) 1237.
Üne (?) (Wne) 1237.	Zétény (Zethyn) 1237.	Egyiyn (?) 1237.	Vata 1237.	

---

1) F. VIII/6. 181. — 2) Kár. I. 184. — 3) A. V. 515. — 4) Hg. Eszterházy lt. f. D. nr. 2. — 5) A. III. 130.

Butina

Endre	Buza	Sándor	Kozma	Kázmér	Vit	Jakab	Mihály
1237—8.	1237—8.	1237—8.	1237—8.	1237—8.	1237.	1237—8.	1238.

Ezek 1237-ben úgy osztoztak meg, hogy Czécze és társai kapták Sennyét, ellenben Butina fiai a Körmenddel szomszédos Lapsa, másként Német-Szecsőd falut, s mivel Német-Szecsőd többet ért mint Sennye, Butina fiai kárpótlásúl 8½ márkát fizettek Czéczének és atyafiainak.[1])

1238-ban Butina fiai szerencsésen védelmezték Lapsa, másként Német-Szecsőd határait Körmend felől.[2])

E nemzetséghez tartoztak azon Gógánfia Bertalan, Sennye (Synnie) és Mózes nevű sennyei nemesek, a kik 1323-ban egy balozsaji nemes magvaszadtáról tanúskodnak.[3]) Ebből egyúttal kitűnik, hogy a Sennye személynév e nemnél még a XIV. században is használatos vala.

A XV. században Butina fiának, Buzának leszármazói Sennyey nevet viseltek és lapsai, máskép németszecsődi jószágukban magukat per útján is megvédték.[4]) Ebből az következik, hogy az 1237-iki osztály vagy Czéczének és atyafiainak magvaszakadása, vagy birtokaiknak eladása által később változást szenvedett és Butina ivadéki ismét birtokosok lettek Nagy- és Kis-Sennye falvakban.

Simon l. Baksa.

SMARAGD.

A váradi regestrum 247. sz. szerint Pál »de genere Smaragdi« 1222-ben békésmegyei, Járomtelki János nevű nemes tanúja. Mivel azonban a nemzetséget jelző név birtokesetben áll, ez mindjárt kétséget ébreszt arra nézve, vajjon csakugyan nemzetségnév gyanánt használták-e az egykorúak, vagy csak az akkor élt Smaragd vajda és sok ideig pozso-

---

[1]) Fejérvármegyei történelmi egylet évkönyve, 1893. 351. — [2]) U. o. 352. — [3]) A. II. 92. — [4]) Fejérm. tört. egyl. évkönyve, 1893. 348., 357.

nyi ispán nemzetségére utaltak vele? S csakugyan később soha nem használják a Smaragd nevet nemzetségnév gyanánt. Egyébként, hogy e Pál, valamint atyafia Smaragd a Zsámbéky család tagjai, kétségtelen.

Sombor l. Gyula-Zsombor.

SZABÓ.

(Zabou.)

Baranyamegyének hajdan a Dráva jobb partjára átnyúló részében, a mai Valpó és Koska közt eső vonalon lakott. Ősének nem mestersége, hanem személyneve volt Szabó. Tagjai:

Simon	Endre				
Mihály 1295.	Mátyás 1295.	Pál		Fábián	
	István 1344.	János 1344.	Lőrincz 1344.	György 1344.	Benedek 1344.
	Gergely 1344.				

Mihály és Mátyás 1295-ben a Haraszt nemzetség hidvégi, másként gradistyai (Gueredistha) birtokával voltak szomszédosok.[1]) 1319-ben is úgy említik a »Szabó nemeseket«, mint a kiknek jószáguk a mai Koskától északra esik.[2]) István 1344-ben Gergely nevű, mintegy 10 éves fiával együtt azért jelent meg Diákóvárott, hogy gradistyai földjeit szegénysége miatt 5 márkáért eladja atyafiainak, Jánosnak, Lőrincznek (Pál fiainak), Györgynek és Benedeknek (Fábián fiainak).[3]) Vajjon az a Szabó úr, a kinek fiai, László, Arnold, Gyula és Balázs 1293-ban a pozsegamegyei Gromacsnik földdel a Száva közelében voltak határosak,[4]) s a kik 1280-ban a Bródtól nyugatra, Gromacsniktól délre eső Jelsevik földet megveszik,[5]) ide tartozik-e? bizonytalan.

---

[1]) W. X. 231. — [2]) A. I. 515. — [3]) A. IV. 413. — [4]) W. XII. 548. — [5]) W. IX. 285.

SZÁK.

(Zaak, Zak, Zach, Saak, Sach, Chaak.)

A mint különböznek s egymástól messze esnek a Szák és Záh helységek (az egyik Komáromm., a másik Torda-Aranyosmegyében), éppen úgy különböznek a Szák és Záh nemzetségek. Még a nemzetségnév kiirása sem egyezik, mert a Szák nem nevéhez a régi jegyzők soha sem írtak a név végén *h* betűt, hanem *k*-t, vagy legalább is ch-t, ellenben a Záh név feljegyzésénél egyetlen egy magyar jegyző sem írja az utolsó hangot *k*-nak, hanem csak *h*-nak. Pontecorvoi János olasz jegyző pedig, a ki Záh Felicziánt »Zack«-nak írja, nem számít.

A Szák nem nevét jegyzőink hétszer »Zaak«-nak, négyszer »Zak«-nak, egyszer »Saak«-nak, egyszer »Zach«-nak és egyszer »Sach«-nak írják. 1363-iki és 1423-iki átiratban fenlevő 1295-iki levelek »Chaak«-nak is írják nevét.[1]) Ez, ha nem tévedés, akkor arra mutat, hogy néha »Czák«-nak ejtették ki a Szák nevet.

Szák nevű falu hajdan Tolnamegyében Döbrököz vidékén is volt,[2]) s úgy látszik, innen ágaztak szét e nem ágai az ország más részeire.

A Szák nem nevét ma a komárommegyei Szák falu (Kisbértől keletre) őrzi.

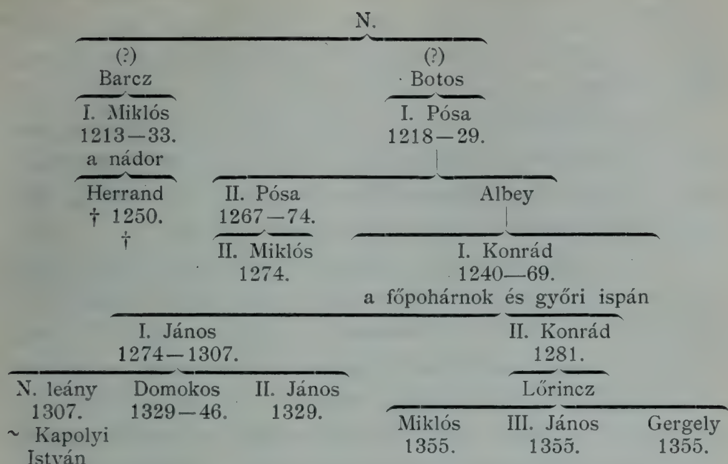
A nemzetség nagyon régi, mert egyik tagja, a késő utódoktól Nagylábúnak hívott Pál még II. Gyécse királytól kapta a Mosgótól (Somogym.) északra eső (Tyteus helyett Tymysnek másolt) Töttös földet. Nem lévén gyermeke, e földet utóbb a szenttrinitási és okormindszenti monostoroknak hagyta.[3])

A Szák nemnek Gyaláni, Sédtövy, Komárom-veszprémmegyei és Zopa ágait különböztethetjük meg.

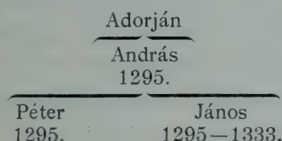
---

[1]) H. O. I. 1.; W. XII. 556. — [2]) Csánki i. m. III. 449. — [3]) H. O. I. 1.; v. ö. A. IV. 583.

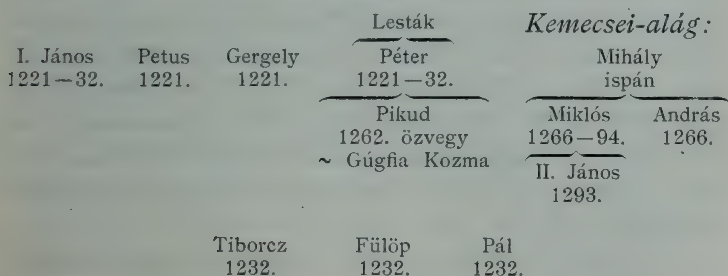
Gyaláni-ág:

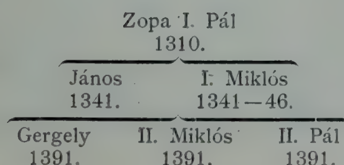

Sédtövy- (Süttövi-)ág:

Komárom-Veszprémmegyei ágak:

Zopa-ág:

a) A Gyaláni-ág:

Barczot és Botost azért tartjuk testvéreknek, mert Barcz unokájának magvaszakadtával azt írják, hogy e magvaszakadt férfiúnak I. Konrád volt legközelebbi atyafia.[1])

Hogy Albey I. Pósának volt a fia, arra egyenes adatunk nincs. De Albeynek szépunokája, Domokos, 1346-ban határozottan ősének (avus) nevezi ez I. Pósát,[2]) már pedig csak úgy lehetett őse, ha Albey I. Pósának volt fia.

Az ág legkiválóbb, az egész nemzetségnek legmagasbra emelkedő tagja Barczfia Miklós vala. 1217-ben a Szentföldön hadakozott.[3]) 1219—22. években (1222-ben egy kis megszakítással) nádor és soproni ispán,[4]) 1222—24-ben a királyné udvarbirája és soproni ispán,[5]) 1224-ben királynéi udvarbiró és pozsonyi ispán,[6]) 1226-ban újra nádor és soproni ispán,[7]) 1233-ban újra soproni ispán volt s II. András királylyal együtt megesküdött az egyházi szabadalmak megtartására.[8]) Birtokviszonyairól csak annyit tudunk biztosan, hogy 1221-ben vagy 1226-ban a Szák nem több tagjával együtt eladta a veszprémmegyei Berét I. Pósának.[9])

Miklós nádor fiáról, Herrandról csak annyit tudunk, hogy 1250 előtt magtalanul húnyt el.[1])

Botos (Botus) fia, I. Pósa, 1218-ban a Szentföldről visszatérő király elébe ment egész Görögországba s ott egy darabig kezesként királyáért letartóztatták. Kiszabadulása után II. András a sopronmegyei Veperd és Lók (ma Veperd, Lakompak és Alsó-Lók) falvakkal jutalmazta meg.[10]) Ez időtájt vette meg a többi Szák nembeliektől a Bakonyban Veszprémtől nyugat-északra eső Bere falut.[11]) Később Béla kis-király szolgálatába szegődött s ez 1229-ben a Kacsics nemtől elvett szécsényi uradalommal jutalmazta meg.[12])

II. Pósa 1267-ben már a Veperd és Lók szomszéd-

---

[1]) H. Okl. 16. — [2]) F. IX/1. 433. (Dosa név hiba Posa helyett; v. ö. F. III/1. 368.) — [3]) Theiner. Mon. Hung. I. 14—15. — [4]) U. o. 68—69.; F. III/2. 476.; W. VI. 408. stb. — [5]) H. O. V. 9—10.; W. XI. 174—75. — [6]) H. O. VI. 17—18. — [7]) W. I. 167., 220., 221. — [8]) H. O. V. 12.; Knauz I. 292—97. — [9]) H. O. IV. 46.; v. ö. még W. X. 453. — [10]) F. III/1. 368.; v. ö. IX/1. 433. — [11]) H. O. IV. 46. — [12]) H. O. VIII. 25.

ságában eső s talán már atyjától megszerzett Nagy-Barom faluban lakott, a melyet akkortájt éppen róla vagy atyjáról Pósa-Baromának hivtak. Ispánnak írják s mint tekintélyes embert fogott birának kérik a szomszéd Vasmegye északi részén lakó nemesek.[1]) 1269-ben eladja berei birtokát 40 márkáért, egy veszprémi malomnak $^3/_4$-ét és nehány szolgát 30 márkáért.[2]) 1274-ben odaadta az egész szécsényi (Nógrádm.) uradalmat a Nagy-Barom és Ligvánd közt eső Karakó nevű földért és 60 márkáért. Területre nézve a cserélt birtokok közt roppant különbség volt, de II. Pósára nagyon becsessé tette Karakót az, hogy Pósa-Baroma mellett esett s azt mondta, nem adná el Karakót 200 márkáért.[3])

Az 1274-iki szerződésbe beleiratta II. Pósa kis fiát, II. Miklóst is,[3]) de — úgy tetszik — hiába, mert e fiúban ága elenyészett. Biztos ugyanis, hogy 1304-ben Pósa-Baroma és Karakó idegen kézen van.[4])

I. Pósának Albey nevű fiától származó unokája, I. Konrád, 1240-ben a királyné pohárnokmestere volt, s ő vitte hírül IV. Bélának V. Istvánnak születését. Az örvendező atya I. Konrádot e hírért Podár veszprémmegyei faluval jutalmazta meg.[5])

1250-ben megkapta magvaszakadt atyafiának, Herrandnak, birtokaiból a komárommegyei Terjént (ma Kéthely), a hajdan tolna-, most somogymegyei Gyalánt és a tolnamegyei Várong felét.[6]) 1268 táján a győri ispánságot viselte.[7]) 1269-ben pedig megvette atyafiától, II. Pósától Berét.[8])

I. János, I. Konrád fia, 1273 tavaszán egy német csapatot, a mely az akkor ellenséges kézen levő Győrből Hanta elpusztítására indúlt, megvert, s kezéből 14 magyar rabot kiszabadított. Éppen ez mutatja, hogy ekkor a Hánta közelében eső Kéthelyen vagy Szákon lakott. Hős tettének jutalmát is e tájékon kérte és elnyerte a mai Vas-Dinnye egy részét.[9]) 1292-ben az alorszagbirónak volt ítélőtársa esztergom-

---

[1]) W. X. 461.; Kub. I. 72. — [2]) H. O. IV. 46. — [3]) Sopr. I. 39. — [4]) F. VIII/1. 172. — [5]) H. O. VIII. 422. — [6]) H. Okl. 16. — [7]) Z. I. 18.; v. ö. W. X. 452. — [8]) H. O. IV. 46. — [9]) W. XII. 110.

megyei birtokperben.[1]) 1307-ben pedig nakki (Tolnam.) birtokát vejének, Kapolyi Istvánnak, ajándékozta.[2])

Domokos és II. János 1329-ben megerősítést kérnek az 1250-ben szerzett Terjén (Kéthely), Gyalán falvakra és Várang felére s' azt meg is nyerik, mind a mellett, hogy Várang felét 1286 táján atyjuk elvesztette.[3])

Domokos ezenkívül 1333-ban sédtövi (Süttő, Esztergomm.) birtokát,[4]) 1346-ban pedig sopronmegyei Veperdet adja el.[5]) 1346-ban »tolnamegyei nemesnek« írják, tehát vagy Gyalánban vagy Várongon lakott.[5]) Gyaláni jobbágyát már 1319-ben említik.[6])

II. Konrád 1281-ben a Podár mellett Salamon és Ötvös közt eső Csatár falut adja el.[7]) Unokái (Lőrinczfiától) 1355-ben az 1240-iki, Podárra vonatkozó levelet iratják át, rokonuk, Farnosi Imrefia János közvetítésével. Ekkoriban Gyalányaknak írják őket.[8])

b) SÉDTÖVY-ÁG.

Az esztergommegyei Süttőn (régiesen Sédtő) lakott. 1295 előtt András nevű tagja összetűzött az ország egyik legerőszakosabb urával, a Trencsényi-ágbeli Csák III. Istvánnal, s ez őt fogságba vetette. 400 márka váltságdíjat kellett Andrásnak fizetnie, hogy kiszabadúljon, s ezt rokonától, Egyedfia Sándortól (a diósjenei királyi várnagytól) vette kölcsön. A kölcsönt nem tudta másként letörleszteni, mint az által, hogy 1295-ben békésmegyei Muroly vagy Murony birtokát (ma Murvahely néven puszta Békéstől nyugatra) átadta Sándornak. Ebbe fiai, Péter és János is beleegyeztek.[9])

Az erről szóló és csak 1423-iki átiratban levő okirat a nemzetség nevét »Chaak«-nak írja, de hogy ez vagy tévedés, vagy csak a Czák kiejtés utánzata, bizonyítja egy 1333-iki eredeti oklevél. Ez András fiát, Jánost, világosan »Zaak« nembelinek írja és rokonának mondja a szintén Szák (Zaak) nembeli Jánosfia Domokost, I. Konrád unokáját. Ez 1333-iki oklevél különben arról értesít bennünket, hogy

---

[1]) Knauz II. 329. — [2]) Z. I. 115. — [3]) A. II. 408. — [4]) Orsz. lt. D. o. 30002. — [5]) F. IX/1. 433. — [6]) Z. I. 167. — [7]) F. X/3. 266. — [8]) H. O. VIII. 425. — [9]) W. XII. 566., 574.

sédtövi (Sidtheu), azaz süttövi birtokrészét Andrásfia János is eladta Csór Tamásnak.[1])

c) KOMÁROM-VESZPRÉMMEGYEI ÁGAK.

I. János, Petus és Gergely 1221 táján eladják berei részüket.[2]) Ugyancsak I. János, továbbá Lestákfia Péter, Tiborcz, Fülöp és Pál 1232 táján fogott bírák voltak Dama nevű nemes és Menyéke falu közt folyt perben.[3]) Péterről ezenkívül tudjuk, hogy a mai kisbéri határban, vagy e mellett eső Osztár vagy Esztár faluban 16 holdnyi szőlőt adott a hantai egyháznak; [4]) leányának, Pikudnak férjhezmenetelekor pedig ezt tamási (Dém mellett, Veszprémm.) jószágával örvendeztette meg. Később Pikud özvegységre jutván, az így kapott jószágot a pannonhalmi apátságnak ajándékozta.[5])

Veszprém mellett Csatár puszta és Jutas közt állott valaha egy Kemecse nevű kis falu. Mihály ispánnak két ízre terjedő nemzedéke e faluban lakott, s arról azt Kemecseinek nevezték az egykorúak. Mihály fiai, Miklós és András, 1266-ban egy darab jutasi vett rétet zálogba adnak.[6]) 1294-ben Miklós ispán vezeti be a hantai prépostot a Veszprémtől délnyugatra eső Hidegkút birtokába.[7]) Egy évvel előbb Miklós és fia, II. János, visszaadták a veszprémi egyháznak azon kemecsei földeket, melyeket valaha Záh vagy Szák (Zaach) nevű veszprémi várjobbágy ez egyháznak ajándékozott.[8])

Volt még a Szák nemzetségnek egy dél felé szakadt és Somogymegye délkeleti erdős részén, az úgynevezett Zseliczségen birtokos ága. Ezt a belőle származott Szentgyörgyi Zopa családról Zopa-ágnak nevezzük. Névadója, Zopa I. Pál, 1310-ben mint a mai Boldogasszonyfa mellett eső Nyírakol szomszédosa fordúl elő.[9]) Fiai 1341-ben nagy bajba kerültek. Egyik perükben, állítólag, hamis levéllel éltek s azonkívül rájuk fogták, hogy tulajdonkép nem is a Szák, hanem a Záh nemzetségből származnak, s így kiirtandók. Nagy-

---

[1]) Orsz. lt. D. o. 30002. — [2]) H. O. IV. 46. — [3]) H. O. VIII. 29. — [4]) F. IX/7. 656. — [5]) W. III. 26. — [6]) H. O. VI. 138. — [7]) F. VI/1. 289. — [8]) F. IX/7. 710. — [9]) A. I. 201.

martoni Pál fel is használta az alkalmat, s mindjárt elkérte a királytól Jánosnak és I. Miklósnak Szentgyörgy és Domonkoslaka (később Berekfalva) nevű s a somogymegyei Hárságytól északra eső jószágait.[1]) Csakhogy már közeledett I. Károly uralkodásának vége. Nem működhetett még se oly vakon a bosszuállás és rágalmazás. Jánosnak és I. Miklósnak sikerült kimutatniok a névhasonlóságból származott tévedést, s vagy megsemmisíttették az itéletet, vagy egyességre léptek Nagymartonival. Biztos, hogy se nem száműzték őket, se nem vesztették el jószágaikat. 1346-ban II. Miklós visszakapja a Szalók nemtől a Mosgótól északra eső, hajdan Töttös, 1346-ban és most is Szentegyed nevű birtokot, melyet elődje, Nagylábú Pál, 1183 előtt az okormindszenti monostornak hagyott.[2]) Ez 1183 előtt történt hagyományt megerősítő 1183-iki levél 1364-iki másolatban ma is megvan, s abban a birtok Tymysnek van írva.[3]) Szerencsére a határjárás említi az Alma patakot, Terecsőt (ma Terecsény puszta), a vátyi erdőt s így kétségtelen, hogy e Tymys hibásan van másolva Tyteus helyett, s Töttöst, vagyis a későbbi Szentegyedet akarja jelenteni. Ugyanezen 1364-iki másolat Pált, a hagyományozót »Chaak« nembelinek írja, de, mint kimutattuk, a Szák nemet másutt is írják néha »Chaak«-nak. A birtokok fekvésén kívül éppen ez bizonyítja főként, hogy a Zopa-ág a Szák és nem a Záh nemzetségből származott, mert magyar deák vagy másoló a Záh nevet soha sem írta »Chaak«-nak. 1391-iki levélből kitünik, hogy I. Miklósnak Gergely, II. Miklós és II. Pál nevű fiai voltak, s ezeknek a már említett Szentgyörgyön és Domonkoslakán (hibásan Domaloslaka) kívül ugyane vidéken még Tardos és Márczadó (másként Enyezd, ma puszta) falvakban is voltak birtokaik.[4])

Hihetőleg a Szák nemzetség tagjai azon Szák falubeli Sándor, a ki 1279-ben Győr Konrád és Mihályfia Jakab mosonmegyei nemes közt volt fogott bíró,[5]) és azon Szák falubeli János, a ki 1335-ben a komárommegyei, Szákkal határos Ette falu ügyében volt vizsgálóbíró.[6])

---

[1]) F. VIII/4. 490. — [2]) A. IV. 583. — [3]) H. O. I. 1. — [4]) F. X/3. 331. — [5]) H. O. VI. 252. — [6]) Z. I. 453.

SZALÓK.

(Zlouk, Zolouku, Zolouk, Zolouok, Zalouk, Zolok, Zolohc, Zolove, Soloch.)

Egyike legelterjedtebb és legrégibb nemzetségeinknek, s így még ma is három falu őrzi emlékét: Nemes-, Eger- és Tisza-Szalók. Sőt már a Névtelen jegyző is megénekli Szalók atyját, Usubut, s azt állítja róla, hogy ennek adta Árpád Veszprém várát, tartozékaival együtt.[1]) Ezt úgy kell érteni, hogy Usubu a XII-ik században veszprémmegyei ispán vala. Veszprém-, Zala-, Somogy-, Heves- és Küküllőmegyékben volt főként elterjedve, az ország egyik határától a másikig. Legrégibb ismert tagja Bolya vagy Baja. (Lásd az egyes tagok közt.) Nemes-Szalóki, Kaba-, Balád-, Eger-Szalóki, Beregmegyei és Kendy ágakra s töredékekre oszlik.

II. Nemes-Szalóki-ág.

- Henrik
  - I. Him (Heym), ispán
    - II. Him 1271—76.
      - I. Domokos 1307—37.
        - András 1337—63.
        - II. Dénes 1363—81.
      - I. János 1307.
      - László 1307.
        - Márton 1337.
        - III. Miklós 1337—81.
    - I. Péter 1271—1307.
      - I. Dénes, 1307.
      - István, 1307.
      - Pető, 1337.
      - Beke, 1337.
    - I. Pál 1271.
      - Bertalan 1307.
      - I. Miklós 1307—37.
      - II. János 1307.
      - II. Pál 1327—40.
  - I. Ant, ispán
    - II. Ant, ispán 1271—1307.
      - II. Miklós, 1307.
      - II. Domokos, 1307.

Henrik az esetben közös őse ez ágnak, ha az 1307-ben előforduló Péter, Him fia, egy személy az 1271-ben előforduló Péterrel. 1271-ben I. Him ispán fiai II. Anttal úgy osztoznak meg eddig közösen bírt szalóki jószágukon, hogy II. Antnak jutott a déli rész, ellenben II. Himnek, I. Péternek és I. Pálnak a másik rész.[2]) Ezek aztán mind-

[1]) Hist. H. Fontes. Dom. I. 46. — [2]) H. O. I. 51—52.

járt tovább folytatták az osztozkodást s a nekik jutott földterületet, vagyis a mai Nemes-Szalókot, ismét 3 részre darabolták.[1]) Nemes-Szalóktól délkeletre esik ma Antfa, hajdan Antfalva nevű helység, világos tehát, hogy II. Ant a neki jutott részen új falvat alapított s azt róla nevezték el. Ugyancsak e II. Ant 1274-ben a Fejérmegye északnyugati részén eső Eszény helység felső részének földesura volt.[2]) II. Him 1276-ban átiratta a testvéreivel való osztozkodást tartalmazó levelet.[3])

1307-ben I. Domonkos, I. János, László (II. Him fiai), I. Péter, továbbá I. Dénes, István (I. Péter fiai), Bertalan I. Miklós, II. János (I. Pál fiai), II. Miklós, II. Domokos (II. Ant fiai) szalóki birtokukból a Petend felől eső részt átadják a Kaba-ágnak és elismerik, hogy a szalóki Szent-Márton egyház kegyurasága a Kaba-ágat, mint a Szalók nem hajtását szintén megilleti.[4])

Harmincz év mulva I. Pál fiai közül I. Miklós, II. Pál, továbbá Péternek fiai közül Pető és Beke tünnek föl. Ezek időközben a Szalók nem számos jószágait a maguk költségén visszaszerezték s 1337-ben úgy osztoztak meg I. Domokossal (a kinek András nevű, már nagykoru fia volt), Mártonnal és III. Miklóssal, hogy a visszaszerzett jószágokból az övék lett Bánd (Veszprémm.), Bozsok (ma ismeretlen) és Hosszútót (Zalam.) a szalóki vásárvám harmadával együtt, ellenben az ismeretlen hollétű Kutus, a tolnamegyei Lengyel és Varsa falvakkal (ma csak Lengyel van meg), I. Domokosé és unokaöcscseié lett.[5])

II. Pál 1340-ben Timár-Dém ügyében kiküldött vizsgálóbíró.[6]) Testvére I. Miklós jóval előbb, 1331-ben, mint királyi ember Noszlop és az ugodi uradalom közt igazítja ki a határpontokat. 1349-ben Veszprémmegye egyik szolgabirája volt.[7])

András és II. Dénes 1363-ban a baranyamegyei okormindszenti monostor kegyuraságára vonatkozó 1183-iki levelet iratják át.[8])

---

[1]) H. O. I. 52—53. — [2]) W. IX. 136. — [3]) H. O. I. 69. — [4]) H. O. I. 103. — [5]) U. o. 170. — [6]) F. VIII/3. 584. — [7]) A. IV. 58.; H. O. III. 159. — [8]) H. O. I. 245.

II. Kaba-ág.

Egyik híres és szerencsétlenül járt tagja, I. Demeter, Kaba ragadványnevet viselt. Erről nevezzük ekként.

N.
- Jakab
  - Csaba
    - I. Miklós, 1307.
  - Kaba I. Demeter 1307–27. † 1330 előtt
- N.
  - Henrik
    - II. János, 1346–52.

II. Miklós 1330–50.	II. Demeter 1330. † 1342 előtt	Domokos 1330.	András 1330.	I. János 1330.	Péter 1330–53. ~ Putnoky N.	Pál 1330.

II. Jánosnak ez ághoz való tartozása az 1342—47. években együttesen folytatott birtokperekből következik.

Kaba I. Demeter 1307-ben kivitte, hogy unokaöcscsével, Csabafia I. Miklóssal együtt megkapta a Nemes-Szalóki-ágtól Szalóknak Petenddel határos részét.[1]) Már ekkor az előttünk ismeretlen Bala faluban lakott. 1319-ben a Lőrinte nemzetség jószágainak lerombolói közt Kaba I. Demetert is fölsorolja.[2]) 1325-ben Kőszeghy II. (Farkas) János lentii (nemtii) várnagya volt s ura megbizásából az egyik Reznekyt megölte.[3]) Valamivel 1330 előtt visszakapta a kölcsönt, mert őt meg a Rátót nem Gyulafy ágához tartozó János ölte meg.[4])

Kaba I. Demeter 7 fia 1330-ban 60 márka vérdíjat kap atyja haláláért.[4]) E fiúk közűl II. Miklós később jeles birtokszerzőnek s ezzel együtt perlekedőnek bizonyult. 1342 előtt II. Demeter és II. János együttesen kezdték szorongatni a Kendy-ágat, hogy a szoros értelemben vett Magyarországon eső ősi jószágok visszaszerzésére nekik felhatalmazást adjon, de csak II. Miklósnak sikerült e felhatalmazást megszereznie. Ezzel aztán mindjárt 1342-ben megtámadták a zalamegyei Mátyásfölde (a mai Petri egy része) felének tettleges birtokosát. Ez 1333-ban Simon bán ágától kapta e birtokot, de kénytelen volt 1347-ben 5 évi per után átadni azt II. Miklósnak és II. Jánosnak, mert Szalók nemzetségi föld vala.[5])

Ugyane felhatalmazás alapján perelte II. Miklós az Eger-Szalóki ágat már 1344-ben[6]) és kivitte, hogy 1350-ben

---

[1]) H. O. I. 102. — [2]) A. I. 528. — [3]) Zal. I. 184. — [4]) Z. I. 368. — [5]) Zal. I. 447–51. — [6]) A. II. 372.

megkapta Eger-Szalók keleti felét.[1]) 1346-ban II. Jánossal együtt ő volt a baranyamegyei szenttrinitási és okormindszenti apátságok kegyura s a ma Somogymegyében eső Szentegyed, másként Töttös birtokot átadta rokonuknak, a Szák nembeli Zopa családnak.[2])

II. Jánostól (a ki szintén állandóan Balán lakott) tudjuk még, hogy 1352-ben Sár-Ladányhoz jogot tartott.[3]) Péter, Kaba I. Demeter fia, 1353-ban nejének meghatalmazottja s az abaújmegyei Enyiczkére vonatkozó levelet irat át.[4])

III. BALÁD-ÁGA.

Balád
Cseker, 1232. — Mihály, 1232—63.
(Mihály gyermekei:) N. leány, 1263. ~ Vicis Lőrincz — Pál 1263. — Elek, † 1279 előtt ~ Katalin, 1279. özvegy
(Elek fia:) János, 1279.

Baládfia Cseker (Cheker) 1232-ben a veszprémi püspökség Vizmecz birtokáról tanuskodik.[5]) Mihály 1232-ben somogymegyei, Kinus-Berényben (ma Nagy-Berény) eső birtokát eladta 50 márkáért a veszprémi káptalannak.[6]) Ugyanott vett egy birtokot a királyné népeitől, de megint eladta nekik.[7]) 1263-ban Apáti nevű, Mura-Keresztúr mellett eső birtokát vejének Vicis Lőrincznek ajándékozta.[8]) Fiának, Eleknek özvegye, Katalin, és fia, János, pedig 1279-ben ádándi (Somogym.) birtokukon adtak túl. Az övék maradt azonban az ezzel határos Pösze [9]) (ma puszta Hidvég mellett).

IV. EGER-SZALÓKI ÁGAK. (Összeállitását l. a köv. lapon.) Valamennyi ide tartozó hajtása a Szalók nemnek többkevesebb részt birt Eger-Szalókon. Azért nevezzük ekként.

Az ágak története az 1241-iki rettenetes pusztulással, a tatárjárással kezdődik. Ebben I. Pétert és fiait a tatárok megölték s birtokaik Pós fiára, Ádámra szálltak.[10]) Ez Ádám 1248-ban Ehellőssel, Jánossal, Simonnal (Erard 2 fiával) és I. Pállal együtt beleegyezett, mint szomszéd, hogy egy darab eger-szalóki föld másoknak s nem őnekik adassék el.[7]) 1249-ben pedig ő maga is eladja egyik szőllejét.[11])

---

[1]) Z. II. 427. — [2]) A. IV. 582—83. — [3]) A. V. 633. — [4]) F. IX/2. 258. — [5]) Zal. II. 644. — [6]) H. O. IV. 13. — [7]) W. V. 106—7. — [8]) W. VIII. 75—6. — [9]) W. XII. 274. — [10]) Adatok az egri egyházm. történetéhez, 1885. I. k. 39—40., 41. — [11]) U. o. 39.

- N.
  - Pós
    - Ádám 1248–62. †
  - I. Péter, † 1241.
    - N. N., fiúk † 1241.
  - N.
    - Ehellős 1248–62.
      - Öze, 1277. † 1293 előtt
        - III. Miklós 1305.
      - II. Péter 1277.
        - II. Pál 1305.

- N.
  - Martonos
    - László 1270. ~ Fémia
      - Enid 1332. özv. ~ Mátyás
    - Márk 1270–1304.
      - Loránd 1304–37.
        - III. András, 1337–68. † 1369. †
      - I. Miklós 1304–5.
    - (?) Bita 1289.
      - III. Péter 1337.
  - I. András
    - I. Domokos 1270–1305.
      - II. Miklós 1337. *A Szalóky cs. őse*
        - II. Domokos deák 1370.
      - II. András 1359.

- Gergely
  - Mór 1277.

- Erard
  - János 1248.
    - Ráklis (Heraklius) 1277–97.
      - II. Tamás 1304.
      - N. fiú 1304.
  - Simon 1248.

- I. Tamás 1270.

- Rafain
  - I. Pál 1248–70. † 1277 előtt
    - N. leány 1277.

Ehellős és I. Pál 1261-ben az Eger-Szalókkal szomszédos Kocs faluban 8 márkáért vesznek egy kis birtokot, de aztán a következő évben túladnak rajta. Az elidegenítésbe beleegyezik az ekkor utoljára említett Ádám is.[1])

Az ágak legtovább virágzó hajtásának tagjait 1270-ben említik először. Ekkor László és Márk (Martonos fiai), unokatestvérük, I. Domokos (I. András fia), I. Tamás és I. Pál kiegyeznek a Tomaj nemzetséggel a Tisza használatára nézve. A Tiszának Szalók felé eső balparti fele lett az övék. Volt Tisza-Szalók mellett Bere nevű kis falujok is. Egyuttal ezt is elválasztották és pontosabban elkülönítették Abádtól.[2])

1277 előtt fiúörökös nélkül hunyt el I. Pál. Jószágai tehát összes atyafiaira, úgymint Özére, II. Péterre (Ehellős fiaira), Márkra, I. Domokosra, Mórra (Gergely fiára) és Raklisra (Rakleus = Heracliusra, János fiára) szálltak. 1277-ben kiadják belőle I. Pál leányának a leánynegyedet.[3]) 1282-ben Márk mint tisza-szalóki birtokos nagy veszedelembe került, mert a lázadó kúnok megtámadták s ő a Tiszán keresztül úsztatva menekült előlök. Menekülés közben az 1270-iki határjelölő levél a vizbe esett és megázott, azért 1284-ben átiratja és megerősítteti azt.[4])

Nemsokára Özének magvaszakadása kezdte foglalkoztatni az atyafiakat. Ezen Öze eger-szalóki jószágát az egri egyháznak hagyta. A nemzetségi jognál fogva ebből Márk és I. Domokos 50 márkányit 1289-ben visszaváltottak. E visszaváltott részszel atyafiuk, Bita, határos vala.[3]) 1293-ban pedig az ekként kezükre jutott birtokból 10 márka érőt idegeneknek eladtak. Ez eladásba Ráklis is beleegyezett. Az eladott rész Szólát felé esett.[3]) 1297-ben ugyancsak Márk I. Domokos és Ráklis a tőlük hitbért követelő Bothi családdal szerencsésen perelnek, mert András egri püspök a Bothi családot elutasította.[3]) Márk, Domokos és Ráklis 1297-ben Hangonyi Máté, gömörmegyei nemes, kijelölt eskütársai.[5]) Ugyancsak Márk és I. Domokos örökölték a magvaszakadt

---

[1]) Adatok az egri egyházm. történetéhez. 1885. I. 42. — [2]) H. O. VI. 170., 178. — [3]) Orsz. lt. D. o. 5820. — [4]) H. O. VI. 309. — [5]) H. Okl. 156.

Ádámnak jószágait is s innen van, hogy jókésőn ugyan, 1303-ben, Márk (már nagykorú fiával, Lóránddal együtt) és I. Domokos Ádámnak birtokából hitbért és leánynegyedet fizetnek.[1]) A következő évben Lóránd és I. Miklós, továbbá I. Domokos és Ráklis fiai (a kik közül csak II. Tamást ismerjük névszerint) visszaszerzik Özének még idegen kézen levő eger-szalóki földeit, melyek az egri egyháztól Menget fiai kezére jutottak.[1])

I. Domokos 1305-ben is élt és Lóránddal meg I. Miklóssal együtt csere útján megszerezte III. Miklósnak és II. Pálnak berei birtokát. Adtak érte ezeknek 90 hold földet Eger-Szalókon.[2])

Lóránd 1322-ben szalóki birtokára oltalomlevelet kér a királytól.[3]) 1328-ban beismeri, hogy a Kendy-ágat éppen úgy megilleti Tisza- és Eger-Szalók birtoka, mint őt.[4]) 1337-ben Eger-Szalók határának Becsenekfölde nevű részét eladta atyafiának, II. Miklós ispánnak, a Tisza-Szalóky család egyenes ősének.[5]) Ez alkalommal említik fiát, III. Andrást is. Ez András 1342-ben a Debreczeni család javára tanúskodik.[6]) 1368-ban mint afféle örökös nélkül szűkölködő ember szerette volna Ráklis fia, II. Tamás magszakadása révén rá szállott eger- és tisza-szalóki birtokait örök áron eladni, csakhogy ez ellen negyedfokú rokona, II. Domokos deák tiltakozott.[7]) Nemsokára III. András meghalt s Domoszlay Miklós hevesi főispán 1369-ben elkérte jószágait a királytól. II. Domokos deák azonban nem hiában járta az iskolákat. Felszólalt ez ellen, felmutatta okleveleit, bebizonyította negyedfokú rokonságát s a főtörvényszék III. András jószágait csakugyan neki itélte.[2])

Az ezen itéletlevélben foglalt adatok halomra döntik azon föltevést, hogy a Nagy-bessenyei Bessenyei család a Szalók nem hajtása volna.

II. Miklós testvérét, II. Andrást, 1359-iki oklevél említi és Szalók nembelinek mondja.[8])

László leánya, Enid, 1332-ben nagyatyjának hitbérét és

---

[1]) Orsz. lt. D. o. 5820. — [2]) U. o. — [3]) Z. I. 278. — [4]) A. II. 371. — [5]) Z. I. 513—14. — [6]) A. IV. 230. — [7]) Z. III. 354. — [8]) Orsz. lt. D. o. 4851.

anyjának leánynegyedét kapja meg a szabolcsmegyei Szakoly (Ine-Szakolya) faluból.[1])

Bita fia, III. Péter, 1337-ben a borsodmegyei Bábolna negyedéért perelt, de azután jogáról lemondott.[2])

V. Beregmegyei-ág. Csak három ízt ismerünk belőle.

Miklós
- Angyalos, † 1294 előtt, ~ Olaszi N.
- Péter (Disznós), 1287—99.
  - Barabás, 1342.

Péter 1287-ben zálogba vette, 1290-ben pedig örök áron megvette a beregmegyei Adony és Galgó helységeket a Gút-Keled nemzetség Apaj-ágától.[3]) 1294-ben pedig testvére, Angyalos özvegyének, Olaszi Egyed leányának kifizeti hitbérét s 1299-ben az erről szóló levelet átiratja.[4]) Későbbi oklevélből kitünik, hogy kortársai Disznós Péternek hívták.

Barabás, Péter fia 1342-ben az Adonynyal és Galgóval határos Kerecseny faluban lakott és szerencsésen megvédte magát Adony és Galgó birtokában, sőt új beiktatással és határjárással is megerősítette e falvakhoz való jogát.[5])

VI. Kendy-ág.

Erdély egyik legnevezetesebb, legkiválóbb családja, a Kendi-Lónai Kendy, belőle származik s azért nevezzük ekként. Leszármazása ez:

I. Simon, bán, 1317.
- Mihály, 1325—34.
  - II. Jakab, 1325—55.
  - Péter, 1325—55.
  - II. Simon, 1325—55.
  - I. János, 1325—55.
  - *A Somogyoni és Almásy család ősei*
- Tamás, 1325—31.
  - Balád, 1334—54. *A Kendi Baládfi cs. őse*
  - II. János, 1344.
  - István, 1344—66. *A Kendy cs. őse*
  - II. Miklós, 1344.
- I. György, 1325—45.
  - Moris, 1333—54.
  - II. György, 1334.
  - Katalin, 1333. ~ Szepetneky Misich
- I. Miklós, 1325—54. *A Darlaczy cs. őse*
- Demeter, 1325—44. *A Czikmántory cs. őse*
- I. Jakab, 1325.

1) Z. I. 396. — 2) A. III. 461. — 3) Z. II. 32. — 4) H. O. VIII. 344., 399. — 5) Z. II. 31—34.

Ez ág őse, I. Simon bán, az ország két szélén, Zalamegyében és Küküllőmegyében volt birtokos. Zalában a régi Bekcsényhely (ma Becsehely) és Gerecze voltak jószágai.[1]) Erdélyben pedig a Nagy-Küküllő völgyében a darlaczi uradalmat (3 falu), a Kis-Küküllő völgyében a kendhidai 9 faluból álló uradalmat mondhatta magáénak. Itt, a mai Kis-Kenden, Kendhidának nevezett vára is volt. Talán zalamegyei földesurasága révén jutott hozzá, hogy a XIII. század végén, vagy a XIV. század elején a szomszédos Tótországban báni (albáni?) hivatalt nyert s ettől kezdve aztán Simon bánnak hivták őt kortársai.

Bizonyos, hogy az 1315-iki, I. Károly király ellen keletkezett nagy lázadás Erdélyben érte őt. Eleintén ő is, mint Erdély többi főurai, I. Károly ellenségévé lett, de aztán nem várta be, hogy a király serege Erdélybe hatoljon, hanem 1317 márcziusban meghódolt s a királytól Darlacz, Almás és Somogyon nevű jószágaira, különösen a medgyesi szászok ellenében oltalomlevelet nyert.[2])

1325-ben fiai erdélyi jószágaikat felosztották egymás között akként, hogy a három első fiú, Mihály, Tamás és György kapta Almást, Somogyont, Balavásárát és a ma ismeretlen Istvándot, ellenben I. Miklósé, Demeteré és I. Jakabé lett Darlacz, Széplak, Egrestő, Czikmántor és Zsákod. A kendhidai vár, Fel-Kend, Pipe és a doboka- (ma kolos-)megyei Bábucz két részre mentek.[3])

I. Miklós, Demeter és I. Jakab azután folytatták az osztozkodást. 1344-ben I. Miklós megtartotta Darlaczot és Bábucz felét egyedül magának, Czikmántort, Egrestőt, Pipét és Zsákodot ellenben átengedte testvéreinek.[4]) Az 1325-iki osztály szerint Pipének csak fele illette volna őket, csakhogy a másik felét megkapták Mihály fiaitól, Jakabtól, Pétertől, II. Simontól és Jánostól. Igaz, hogy ugyancsak az 1325-iki osztály szerint Pipében Tamás fiainak is lett volna részük, de ezeket 1344-ben Mihály fiai a küküllőmegyei Istvánd felével kárpótolták.[5])

---

[1]) Urkb. z. Gesch. d. Deutschen in Sieb. II. 513. — [2]) Urkb. I. 321. — [3]) U. o. 394. — [4]) U. o. II. 16. — [5]) U. o. 17.

Későbbi fejleményekből biztos, hogy Mihály és Tamás fiai is elosztották az 1325-ben nekik, illetőleg atyáiknak jutott falvakat, még pedig akként, hogy Mihály fiaié Almás és Somogyon lett, ellenben Balavására, Kendhida és Fel-Kend (ma Nagy-Kend) Tamás fiaié.

Ez osztozkodások vetették meg alapját annak, hogy I. Mihálytól az Almásy és Somogyoni, I. Tamástól a Kendi Baládfy és Kendi-Lónai Kendy, I. Miklóstól a Darlaczy, I. Demetertől a Czikmántory családok származtak. Egyébként e fiúk és gyermekeik 1317 után birtokaik védelmével, meghatárolásával foglalkoznak.[1]) A béke napjait azonban nagyon megzavarta Tamásnak szerencsétlen halála, a kit 1331 után a bogácsi és szász-körösi szászok meggyilkoltak.[2]) Két évvel az előtt, 1329-ben I. Mihály, Tamás és I. Miklós az erdélyi káptalannal voltak nagy vitában, mert a tizedet nem fizették meg. E miatt a püspök kiközösítette őket s nem is oldozta fel, mig 19 márka kárpótlást nem fizettek.[3])

Nem szóltunk azonban eddig semmit azon kapcsokról, melyek az erdélyi ágat a Szalók nem többi ágaival összekötik. Első ezek közül az Eger-Szalóki ágbeli Lórándnak vallomása. Ez 1328-ban beismeri a király előtt, hogy Tisza- és Eger-Szalók helységek kezén levő fele éppen úgy illeti Simon bán fiait, Mihályt, Tamást, Györgyöt, Miklóst, Demetert és Jakabot, mint őt. Simon bán fiai egyelőre beérték e tulajdonjogukat biztosító nyilatkozattal s aztán az őket illető részeket használatra tetszésük idejéig átengedték Lorándnak. A nyilatkozat meghallására Mihály helyett fia, II. Jakab jelent meg.[4])

A másik, még jelentősebb kapocs ismeretére I. Györgynek egyik, atyai szeretetből származó tette vezet bennünket, I. György 1333-ban fiának, Morisnak beleegyezésével leányának, Katalinnak, illetőleg vejének, Szepetneki Miklósnak (Misichnek) ajándékozta Mátyásfölde, másként Petri falut (Nagy-Kanizsától nyugatra).[5]) De nemsokára a Kaba-ág perbe fogta

[1]) Urkb. I. 449., 525.; II. 114.; Tört. Tár, 1890. 358. — [2]) Urkb. II. 241. — [3]) U. o. I. 429. — [4]) A. II. 371. — [5]) Zal. I. 448.

I. Györgyöt, I. Mihályt, Miklóst, Jakabot és Demetert (Simon bán fiait), a már meghalt Tamásnak nagykorú fiát, Baládot, és I. György fiait, Morist és II. Györgyöt s kényszerítette őket 1335 táján, hogy »a nemzetségi jognál fogva« (ratione generationis) összes Erdélyen kívül eső (extra partes Transilvanas) ősi jószágaiból a Kaba-ágnak osztályt adjon.[1]) Az osztály következtében Mátyásfölde, másként Petri fele a Kaba-ágra szállott. Helyette aztán Szepetneky Miklósnak I. György szedegei birtokából szakították ki annyiérőt.[2]) Ekkoriban I. György Bekcsényben, vagyis a mai Becsehelyen lakott.

1345 juliusban I. Miklós és unokaöcscsei közűl II. Simon, Balád és Moris azért jelentek meg Nándor-Fejérvárt a király előtt, hogy tisza- és eger-szalóki részeiket benépesítés végett atyafiukra Lórándra és Beji Jakabra bízzák, hogy majd aztán hasznothajtó korukban visszavegyék.[3])

VII. Töredékek.

Baja 1183.	Henrik 1214.		
	Jakab 1237.	Korlát	János
		István 1308.	Dénes 1308.

a) Baja (Baya = Bolya) 1183-ban az okormindszenti monostor kegyura s a királytól kinyeri, hogy monostora megerősíttessék a Szák Páltól kapott föld birtokában.[4])

b) Henrik (de genere Zolove) ispán 1214-ben Miska ispánt beiktatja Ederics zalamegyei jószág birtokába.[5]) Fia, Jakab (d. g. Soloch), 1237-ben Tomaj Dénes nádor poroszlója s egyszersmind a kapornaki monostor tisztviselője.[6])

c) Korlátfia István és Jánosfia Dénes (d. g. Zolohc) 1308-ban eladják barlabáshidi (a zalamegyei Pakod mellett eső) birtokukat.[7])

Sajátságos, hogy a *b)* és *c)* töredékek nemcsak bajosan illeszthetők a Szalók nem fájára, de még csak a nemzetség nevének kiirásában sem egyeznek meg a Szalók nemzetség

---

[1]) Zal. I. 450. — [2]) U. o. 451. — [3]) Z. II. 570. — [4]) H. O. I. 1. — [5]) W. VI. 368. — [6]) Zal. I. 11. — [7]) U. o. 129.

nagy ágaival. Zolove, Soloch, Zolohc a nevük, holott a Szalók nemet rendesen Zlouk, Zolouk, Zalouk alakban írják. Talán nem alaptalan tehát a gyanú, hogy e töredékek más és nem a Szalók nemzetség hajtásai.

SZÉCS.

(Scech, Scheech.)

Előfordul már 1244-ben »Zech«-nek írt, így nagyon könnyen Szécsnek olvasható s a gömörmegyei Somkút mellett birtokos nemzetség; csakhogy későbbi oklevelek szerint Somkút mellett a Záh nemzetségnek ősi birtoka terült el. Fejér közlésében tehát alkalmasint hiba van, »Zech« ál »Zah« helyett.

A Szécs nemzetség adataink szerint Nyitra-Komárommegyében otthonos. E töredék ismeretes belőle:

I. Mikó, ispán

II. Mikó ispán, 1275—87. ~ Vásony Móricz leánya		Jakab
Lathka III. Mikó mester 1305. †	N. leány 1305. özvegy ~ Mohor	Gyöngyös 1305.

II. Mikó 1275 táján a komárommegyei Hetényben vett 70 márkáért jókora földet Sükösd esztergomi olvasó kanonoktól.[1]) 1280-ban odaadta a nyitramegyei Szőllős és Födémes közt eső birtokát az esztergomi egyháznak, csakhogy megkapja ennek hetényi földecskéjét.[2]) 1285-ben azonban összes hetényi jószágának felét 50 márkáért eladta apósának, Vásony Móricznak.[3]) Kárpótolta magát azzal, hogy két év mulva Sükösd kanonok sógorától vett egy kis darab hetényi földet.[4])

II. Mikónak igyekezete, hogy Hetényben századokra terjedő család gazdagságának alapját vesse meg, kárbaveszett. Fia III., vagy kortársai nyelvén Latka Mikó mester (ifju úr) 1305-ben mint magtalan ember tesz végrendeletet. Tatai (Thata) jószá-

[1]) Knauz. II. 195. — [2]) U. o. 124. — [3]) U. o. 194. — [4]) U. o. 221.

gát unokahúgának, Jakab leánya Gyöngyösnek hagyta. Leánytestvéréről, Mohor özvegyéről Garam-Kövesd táján eső kerti birtokának negyedével gondoskodott. Hetényi és örsi (Hetény mellett) jószágát az esztergomi érsekségre hagyta, de oly kikötéssel, hogy annak fejében több jótékony hagyományt fizessen ki, pl. örsi birtokának értékét az ágostonrendű remeték esztergomi egyházában III. Mikótól már megkezdett Mária-kápolna befejezésére fordítsa.[1])

SZEMÉNY.

(Zemein.)

Kézai nagyon régi nemzetségnek tartotta, annyira, hogy belőle származtatta a hunok vezéreinek megtett Vela, Keve (Cuwe) és Kadocsa hősöket, Tele (vagy Csele?) fiait.[2]) Keve sírhelyéből következtetve, e nem valaha Fejérmegyében a mai Kajászó (hajdan Keveaszó) völgyben lakott. A Szemény (Scemeyn, Zemein) személynév még a XIII-ik században is használatos volt.[3]) Személy helynév is minden jel szerint a Szemény személynévből alakult

SZEMERE.

(Scemura, Scemere, Zemere.)

Komárommegye északkeleti csúcsán, a Zsitva balpartján volt hazája. Itt van most is a nemzetségnév fentartója, Szemere falu. Itt állott hajdan az a Hoba falu is, mely a Névtelen jegyzőnél honfoglaló vezérnek megtett Hoba (Huba) főúr emlékét fentartotta. Szokása szerint tehát csak a maga korabeli állapotokat vitte át Árpád korára, midőn azt állítja, hogy Árpád Hobát nyitrai ispánná tette és a Zsitva vizétől a »Tursok« erdőig terjedő földet neki adta.[4])

---

[1]) Knauz. II. 561. — [2]) Hist. Hung. Font. II. 58., 60. — [3]) Knauz. I. 361. II. 150. — [4]) Hist. Hung. Font. Dom. II. 31.

A nemzetséget azonban nem Hobáról, hanem Szemere nevű, a kortársak szemében jelesebb tagjáról nevezték el. Talán nem csalatkozunk, hogy e nem névadója egy személy azon Szemerével, a ki 1175 táján semptei ispán vala.[1])

Hosszabb nemzedékrendeket nem tartottak fenn okleveleink, hanem csak ezen töredékeket:

- Onga
  - Péter 1247.
  - Márton 1247.
- I. Tamás
  - II. Sena 1247.
- I. Ivánka
  - II. Ivánka 1247—81.
- Incze
  - III. Tamás 1247.
- I. János
  - I. Miklós 1247.

- I. Sena
  - Godus 1247.
- Pázmán 1247.
- II. Tamás
  - Saul 1247.
- Lesták 1247.
  - Izdemér 1292.
- Bos ispán
  - Bertalan 1281.
- Árpád
  - I. Benedek
    - IV. Tamás † 1339 előtt †

Csúzy-ágak:

- I. Szemere, ispán 1290.
  - N. leány 1290. ~ Kalászy Péter
  - Gergely 1292.
- I. Sándor, 1247. *a Csúzy család őse*
  - II. Miklós 1292.
  - II. Szemere 1292.
  - I. Jakab 1292.
  - II. Benedek 1292.

Lóthy-ágak:

- Dénes
  - Iván 1292.
    - N. leány, 1339. ~ Kövedi Bedes
- N.
  - N.
    - Salamon ~ Klára
      - Erzsébet 1292. ~ Hindy Tamás
    - Özény
      - Kázmér 1292.
      - II. Jakab, 1292. † 1336 előtt ~ Klára
        - Csuta, 1336. Lóthyak
        - Dezső 1336—39.
        - II. Sándor 1339.
        - András 1339.
        - II. János 1339.
        - V. Tamás 1339.
        - Lóthyak
  - N.
    - Martonos
      - Bálint 1339.

Péter, Márton, II. Sena, II. Ivánka, III. Tamás, I. Miklós és Godus 1247 előtt a Losoncz mellett eső Tamásiért kap-

---

[2]) W. I. 69.

ták a Kékkő közelében levő Esztergályt. Ezt 1247-ben a Pázmán kezén levő tizedrésznek kivételével eladták I. Sándornak és Lestáknak (s alkalmasint Saulnak is) s Pázmán ebbe beleegyezett.[1]) Sándor és Lesták az ekként megszerzett esztergályi (Strugar) jószágon még ez évben túladtak, mert nagyon messzire esett ősi fészküktől. Odaadták tehát a királynak s megkapták érte a bánai várnak Köveden, Komárommegye északi részén eső birtokát,[2]) s ráadásúl még fizetett nekik a király 60 márkát.

A követi birtok megszerzése után a Szemere nem tagjai folyton Komárommegyében fordulnak elő. I. Sándor 1247 táján a hajdan komárom-, most barsmegyei Lóton lakott, Lesták pedig Szemerén. Mind a ketten tanúskodtak Koppán Bályán javára négy kávai (ma puszta) szabados ügyében.[3])

1281-ben Bertalan, mint afféle gyermektelen ember, jótékonyczélu hagyományokat is szeretett volna tenni s miután legközelebbi atyafia, II. Ivánka ebbe beleegyezett, gútai birtokát két halastóval együtt az esztergomi érsekségnek ajándékozta.[4])

I. Szemere ispán 1290-ben Csúzon lakott és fogott bíró volt veje, Kalászy Péter, meg annak sógorasszonya közt.[5]) Két év mulva egy darab ősi jószág miatt majdnem az egész nemzetség megmozdult. Salamonnak nem lévén fiörököse, jószága Özény fiaira szállott. De ezeknek ki kellett fizetniök Salamon özvegyének hitbérét és leányának leánynegyedét. Ennek fejében tehát odaadták Salamon özvegyének és leányának kürti ősi jószáguk egy részét.. Felzúdultak ez ellen I. Szemere fia Gergely, I. Sándor fiai, Izdemér (Lestákfia) és Iván (Dénesfia), mert nem akartak maguk közé idegent venni. Ki is vitték, hogy Özény fiai az alnádor előtt kénytelenek voltak az előbbi ajándékozást visszavonni s az özvegyet meg leányt egy darab kürti, de vett s így az ősi földek közé be nem ékelt birtokkal kielégíteni.[6])

---

[1]) W. II. 193., 201. — [2]) F. IV/1. 475. A nem neve e helyütt hibásan Scewanak van írva. — [3]) H. O. III. 9. — [4]) Knauz. II. 150. — [5]) Boncz Ödön szives közleménye a Kürthy család levéltárából. — [6]) U. o.

Árpád unokája, I. Benedekfia IV. Tamás is örökös nélkül húnyt el, mint Salamon, 1339 előtt. Lóti jószága (az 1247-ben említett Sándorral talán egy) I. Sándor fiaira, a Csúzy családnevet fölvevő II. Miklósra, I. Jakabra, Szemerére és II. Benedekre szállott. Ezek aztán odaadták Kövedi Bedesnek cserébe egy darab nyéki, most jászfalusi földért, mert e Nyék (ma Jászfalu) Csúz szomszédságába esett.[1])

Lótnak ekként idegen (bár neje révén a Szemere nemhez tartozó) kézre került részét Dénesfia Iván, Kövedi Bedes apósa szerezte vissza azon 16 márkáért, melyet megszorult vejének kölcsönzött.[2]) Lót másik részét Ivánfia Dezső vette meg. Ezt az esztergomi szentszék II. Jakab (Dezső rokona) özvegyének és leányának, Csutának itélte oda hitbér, hozománydij és leánynegyed fejében, azonban Dezső, a nemzetségi jognál fogva, e birtokot 16 márkáért magához váltotta.[3])

Nagy volt tehát Iván fiainak, Dezsőnek, II. Sándornak, Andrásnak, II. Jánosnak és IV. Tamásnak méltatlankodása, midőn ennek daczára Lóthy Bálint, Martonos fia, azt kivánta, hogy az ő, valamint Iván fiainak kezén levő összes lóti, tajdi (tothdi), kürti és szemerei birtokrészek új osztályra bocsáttassanak s abból neki mindenütt a fele adassék át. Már majd párbajt vívtak, mikor a jámbor emberek kiegyeztették őket. Iván fiai belenyugodtak, hogy, ha Lóthy Bálint Isten szabad ege alatt a földön állva esküt tesz rá, hogy egész közel atyafia Iván fiainak s ennélfogva őt az összes jószágokból nem harmadrész, hanem félrész illeti meg, ők átadják a felét, csak aztán a lóti részek vételárának felét is vállalja magára.[4])

Mint az előadottakból kitetszik, a Szemere nem ősi jószágai Kürt, Nyék (most Jászfalu), Csúz, Szemere, Tajd, Hoba és Lót egymás mellett eső s majdnem összefüggő falvakból állottak.

---

[1]) A. III. 546—47. — [2]) U. o. 546. — [3]) U. o. 546. — [4]) A. III. 545., 550.

SZENTE-MÁGÓCS.

(Senta et Maguch, Sentemacus, Zentamaguch, Scentemaguch, Scentemagygh.)

Miként a Hont-Pázmány, Gút-Keled stb., ez is két nevezetes, Szente és Mágócs nevű testvértől vette nevét. Elágazásait tekintve, legalább is a XII. század elején élt a nem őse. 1229-ben még élt annak emléke, hogy a nemzetség névadója két testvér volt, s azért a királyi kanczellária »Szente és Mágócs neméből valóknak« írja azon nemeseket, a kik a pestmegyei (hajdan fejérmegyei) Ordas falu mellett egy erdőt bírtak.[1])

A nemzetség ősi fészke a mai Baranyamegye északi része (hajdan Tolnam. alkatórésze) vala. Itt, Mágócson állott a nemzetségnek Szent-Péter apostol tiszteletére avatott monostora is. Ennek javára tesz hagyományt 1251-ben Apsa ispán neje, Erzsébet.[2])

Azonban korán átszármazott a nemzetség Békésmegye nyugoti határszélére is. Itt egymás mellett Szente-Tornya és Mágócs nevű falvakat találunk, s ez nem lehet a véletlen műve, hanem csak a két, névadó testvér itteni földesuraságának emléke. Mágócson kívül a szamosmenti, czégényi monostor is e nemzetségnek köszönheti keletkezését. Jogot tartott továbbá a (véleményem szerint a pilisivel egy) esztergomi cziszterczi monostor kegyuraságához is.

Mivel okleveleink adataiból a nem hajtásainak összeköttetése megközelíthetőleg sem állapítható meg, lehetőleg lakásuk és birtokaik szerint ismertetjük e hajtásokat. Megkülönböztetünk e szerint: I. Tolna-baranyai, II. Valkómegyei, III. Szabolcs-zempléni, IV. Czégényi ágakat, jobban mondva töredékeket.

I. TOLNA-BARANYAMEGYEI-ÁGAK:

Saul
Máté, 1270.
Demeter, 1291. — II. István, 1291.

[1]) Tkalčić. Mon. Ep. Zagr. I. 64. — [2]) Z. I, 6.

Györk, ispán, 1291.

Inabor † 1291 előtt ~ Vaszary N. | Apsa 1291—92. | Mágócs 1291. | I. László 1291.

N. leány, 1291.

I. György

Albert, 1264.

Mihály, 1291. a nádor

I. Márk

III. István 1291. pécsi éneklő kanonok | II. Márk 1291—92.

I. Jakab

Gergely, 1291.

Csoma 1325. | II. János 1324—25.

I. János

II. László, 1291—92. | Gúg, 1291.

I. István

Ugrin, 1291—92. | IV. István, 1291.

II. György mester 1291.

I. Tamás 1292.

Kölcse 1292.

Simon

András, 1320. ~ N.

II. Jakab, 1320.

Saul fia, Máté, 1270 táján megvette a tolnamegyei, hajdan Kajdacs és Hidvég közt, a Sárviz mellett eső Bika falu felét 10 márkáért.[1]) Azonban fiai, Demeter és II. István, 1291-ben kénytelenek voltak azt átadni a Szakadáti családnak, mert kitűnt, hogy ennek elővételi joga volt Bika falu eladott részéhez.[2]) A vételárt azonban 1293-ban visszakapták.[3]) 1291-ben egyik oklevél közlése szerint »Chely«-ben, azaz Czél vagy Czill faluban laktak (ma puszta Lengyeltől északkeletre).

Györk ispán 1291-ben a pécsi káptalan előtt 20 márkát fizet özvegy menyének hitbér és hozomány fejében. Unokájának leánynegyede azonban még fizetendő maradt.[4])

1291-ben Györk ispán fiai: Apsa, Mágócs és I. László, Albert fia, Mihály, a ki 1280—90. években egy ideig nádor

[1]) F. VII/5. 497. (= VII/2. 158.) — [2]) U. o. 499. — [3]) U. o. VII/2. 162. — [4]) H. O. VI. 364.

vala, III. István, II. Márk, Gergely, II. László, Gúg, Ugrin, IV. István és II. György mester a Szente-Mágócs nemzetséget illető esztergomi (pilisi?) cziszterczi monostor visszaszerzésével a Szabolcs-zempléni-ág tagjait bízzák meg.[1]) 1292-ben pedig Apsa, II. Márk, II. László, Ugrin, Tamás és Kölcse (Kulchey) a pécsi káptalan előtt tanúskodnak az esztergomi káptalannak kárairól.[2])

Mihály nádor atyja, Albert, 1264-ben mint nagy tekintélyű földesúr közbenjár a tolnamegyei, gerenási nemesekért a fejérvári jánoslovagoknál, s kiviszi, hogy a gerenási nemesek még egyszer kegyelmet nyernek s földeiket visszakapják.[3]) Maga Mihály is 1291-ben ilyenforma megbízatást nyert, mert fogott bíró volt a Szakadáthy családnak Szente-Mágócs nembeli Máté fiai ellen folytatott perében.[4])

Gergely fia, II. János, 1324-ben úgy fordúl elő, mint a Köblénytől délre, Mágócstól délkeletre eső Kedhely falu szomszédja.[5]) 1325-ben meg is nevezik itt eső birtokát, melyet testvérével, Csomával (Csama) együtt bírt s azt Himesdnek hívták.[6]) Ugyancsak ez évben e János nagy bajban volt, mert a pozsonyi hatalmas főispán, Nevnai Treutel Miklós lopásról vádolta őt, s már-már párbajra kellett mennie. De a párbaj előtt kiegyeztek és II. János hálából, jó olcsón, csupán 30 márkáért átengedte Treutelnek bikali és szalatnaki jószágait (Mágócs közelében estek).[7])

Simon fia, András, 1320-ban halálos ágyán a bodrogszigeti, másként keresztúri páloskolostornak ajándékozta Hattyas nevű halastavát, csak azt kötötte ki, hogy ezért fiát, II. Jakabot hálából a szerzetesek kegyuraként tekintsék.[8])

Czímeréből ítélve a Szente-Mágócs nemből sarjadt ki a Györgyi Bodó család is.[8]) Mivel pedig az előnevet adó Györgyi falu Mágócscsal volt szomszédos (most puszta annak határában),[9]) azt véljük, hogy az itt felsorolt tolna-baranyamegyei ágak valamelyikéből származott.

---

[1]) H. O. VI. 374. — [2]) Knauz. II. 474. — [3]) F. IV/3. 247. — [4]) F. VII/5. 496. = VII/2. 157. — [5]) A. II. 161. — [6]) U. o. 181. — [7]) U. o. 183. — [8]) Teleki cs. oklevéltára. II. 19—20. — [9]) Csánki i. m. 427.

II. Valkómegyei-ágak:

a) Alsáni-alág:

- I. Logret
  - II. Logret, ispán 1300.
    - János 1319–35, † 1357 előtt a macsovi bán ~ Ilona, 1357. özvegy
      - Bálint [1]) 1374–1408. a pécsi püspök és biboros
      - Pál [1]) 1377–1390.
        - László 1387.[3])
        - Miklós [2]) 1387–90.
      - Gergely [2]) 1377.
        - János [4]) 1390–1412. a főpohárnok † 1435. † ~ Klára [5])

b) Valkófeji-alág:

- N.
  - Elek
    - Tamás, 1291–93. a bosnyák püspök
    - I. Demeter 1293–1300.
      - Miklós 1320.
      - II. Demeter 1320.
  - István
    - Péter 1291–92.
      - Simon 1320.

c)

- Domokos
  - N. N. fiúk, 1300.

d)

- Joachim
  - Maran, bán, 1291.

[1]) Temesmegyei okl. 194. és Mária királyné 1390. szeptember 25-iki adománylevele a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Ebben a leszármazás pontosabb mint a Temesmegyei okl. közöltben. — [2]) Magyar Nemzeti Múzeum levéltára 1390. év.; F. IX/5. 224. — [3]) F. X/3. 315. — [4]) H. Okl. 355. — [5]) Csánki i. m. 270.

a) Az Alsáni-alág a Szente-Mágócs nemnek legmagasabb emelkedett hajtása.

II. Logret ispán 1300-ban a régi Garától (ma Gorján) északkeletre eső Tolmán falu szomszédja, s egyszersmind az e tájékon eső Becsefalva ura.[1]) A Valkófeji-alághoz tartozó I. Demeter, nemkülönben Domokos fiai szintén e Tolmán faluval szomszédos birtokosok 1300-ban.[1])

János 1319-ben egyszerre tekintélyes főúrként tűnik elő. Baranyamegye főispáni székén ült, s ott maradt 1320-ban, valamint hihetőleg a következő években is.[2]) 1328—35. években az annyira fontos macsovi báni tisztet viselte, s e mellett még Szerém-, Valkó-, Bodrog- és Baranyamegyék kormányát is rábízta a király.[3]) Magánviszonyairól csak annyit tudunk, hogy 1319-ben a Győr nembeli Gyulay (Óváry) családdal perelt, mert a baranyamegyei Szederkény, Papd és Kovácsi falvakat (ma csak Szederkény van meg) meg akarta venni. 1320-ban azonban 10 márka kárpótlásért a vételhez való jogáról a Gyulay család javára lemondott.[4]) Ugyancsak 1320-ban két Hyna és Ujlak nevű, Baranyamegyének Valkóval szomszédos részén eső faluját odaadta cserében a Siklóstól nyugot-északra eső Szava faluért.[5]) Özvegye 1357-ben a pápától kiváltságot kért és nyert.[6])

Fiait és unokáit nagy jelentőségük miatt, s mert leszármazásuk eddigelé ismeretlen volt, a nemzedékrendre feljegyeztük, de életpályájuk e mű határpontján messze túl terjed.

b) A Valkófeji-ágat Valkófő nevű, 1320-ig bírt jószágáról nevezzük ekként.

Tamás (a bosnyák püspök), Joachimfia Maran bánnal együtt, 1291-ben a szabolcs-zempléni ágakra bízza az esztergomi (pilisi) monostor kegyuraságának visszaszerzését.[7]) E tájban 30 márkáért zálogba vette a bosnyák egyház számára Balkteleke nevű valkómegyei birtokot.[8]) 1293-ban ő és testvére, I. Demeter, megvédik magukat a Kórógyiakkal szemben a pozsegamegyei Kaporna (Kuprivna) falu birtoká-

---

[1]) W. X. 386. — [2]) A. I. 519., 520., 548.; Z. I. 189. — [3]) Száz. 1875. 372.; v. ö. még F. VIII/3. 267., 291., 423., 438., 627.; A. II. 467., 471. — [4]) A. I. 519., 520., 548. — [5]) Z. I. 189. — [6]) M. Tört. Tár, 1895. 261. — [7]) H. O. VI. 374—75. — [8]) A. I. 212.

ban.[1]) I. Demeter 1300-ban Tolman faluval szomszédos (l. fentebb). Fiai 1316-ban szerencsétlen politikát űztek. I. Károly ellenségei közé (alkalmasint Kőszeghy III. Henrik fiaihoz) állottak, szomszédjaik közűl kivált a Garayakat megtámadták, ezek emberei közűl néhányat megöltek s Gara város (ma Gorján) egyházát felgyújtották. E miatt a lázadás lecsendesítése után fej- és jószágvesztésre ítélte őket a főtörvényszék, de a király megkegyelmezett nekik és csak Valkófő meg Azariás nevű jószágaikat vesztették el.[2])

c) Domokos fiait l. fentebb *a)* alatt.

d) Joachim fia, Maran bán, 1291-ben Tamás püspökkel együtt fordúl elő (l. fentebb *b).* Azért tartjuk őt is valkómegyeinek, mert ez időtájt rendesen a délvidéki viszonyokkal ismerős főurak emelkedtek bánságra. Szabó Károly biztosíték arra, hogy neve helyesen van Marannak közölve, és így nem tarthatjuk őt egy személynek Márton bánnal, a Liszkay főúri család ősével.

III. SZABOLCS-ZEMPLÉNI-ÁG.

Szabolcs- és Zemplénmegyékben nyert állandó birtokokat, azért nevezzük ekként. Leszármazása:

N.

Barnas (Barlas) — András — Endre

András: I. János 1291—97. — I. Feldre (Frigyes) 1291—1300. *a Szabolcsy és Olaszy család őse* — Péter 1291—97. — I. Balázs 1291—1329. *az Olaszy cs. őse*

Endre: Mihály 1291—93.

I. Feldre: Beke 1321—36. — László 1325—55. — II. János 1321—44.

I. Balázs: II. Miklós — Pál 1344—55.

László: György 1362—72.

II. János: III. János 1350—52.

II. Miklós: II. István 1350.

Beke: N. leány 1362—72. ~ Jakcs Miklós — Katalin 1362—72. ~ Uzafia Imre — II. Feldre 1344—55. — Kelemen 1350. — II. Balázs 1350.

Barnas: Domokos, ispán 1284—97. — Belus (Fekete), pataki várnagy 1284—1300.

Belus: I. Miklós

I. Miklós: I. István, 1362. — Katalin, 1362. ~ Szalontay Lőrincz

[1]) W. V. 84. — [2]) A. I. 574.

Domokos és Fekete Belus, továbbá Andrásnak négy fia: I. János, I. Feldre (Fridericus, Feldricus, Feldreh, Feldur), Péter és Balázs, nemkülönben Endrefia Mihály, jóval 1293 előtt, s így legalább is IV. László korában kerültek a felső Tisza mentére s kapták ott Szabolcs falut. Biztos, hogy Domokos és Fekete Belus, az 1284-ben már elhalt Várday Aladárral, atyjuk elpusztított faluja miatt pereskedtek, s így szabolcsmegyei földesurak voltak.[1]

1291-ben ez ág összes tagjai azon megtisztelő megbizást kapták a többi Szente-Mágócs nembeliektől, hogy a nemzetségnek idegen kézre jutott esztergomi (pilisi) monostorát szerezzék vissza.[2] E megbizást talán azért nyerték, mert éppen ez ágnak volt Esztergom közelében, Bajót, Mogyorós és Bajna közt, Pély nevű faluja (ma Péliföld).[3] Ugyanez évben megveszik a szabolcsmegyei, Tisza mellett eső Balsa és Halász falvakat 100 márkáért.[4] Különben ez ág tagjai nagy kegyben állhattak III. András király előtt, mert ez 1293-ban az ő szabolcsi jószágukkal szomszédos s így nekik nagyon kapós Vencsellő faluval ajándékozta meg őket.[5] 1297-ben Barnas és András fiai nagy bajban voltak, mert megölték Aba nembeli Szikszay Mihály egyik szolgáját, s e miatt, nemkülönben egyéb kártételekért, 70 márka kárpótlást kellett fizetniök. Belus és Feldre ekkor sárospataki várnagyok valának.[6] Ekkor írják, hogy Barnas és András fiai »fratres«-ek, azaz atyafiak voltak, s ennek alapján tartjuk őket unokatestvéreknek. 1299-ben I. Feldre fogott bíró volt az Aba nemzetség Lipóczy-ágának osztozásánál.[7]

A XIV. század elején, kései jelekből ítélve, I. Károlyhoz csatlakoztak. Hálából I. Károly előbb Kapi várával (Sárosm.) jutalmazta őket, azután pedig 1325 előtt e helyett a zemplénmegyei Bodrog-Olaszit adta nekik.[8] Ettől kezdve Barnas és András ivadékai leginkább Bodrog-Olasziban és Szabolcson laktak s azért Olaszyaknak s néha Szabolcsyaknak írják őket.

---

[1]) Z. I. 62., 66., 65. E 65. l. álló levél a 66. l.-on álló ítélet végrehajtásáról szól. — [2]) H. O. VI. 375. — [3]) V. ö. F. VIII/2. 663. — [4]) Tört. Tár, 1900. 388. — [5]) H. O. VI. 398. — [6]) U. o. 425.; v. ö. W. V. 169.; H. O. VII. 309. — [7]) W. X. 330. — [8]) V. ö. A. III. 240—42.; A. V. 132.; F. VIII/2. 663.

1321-ben kapják I. Balázs, Beke, László és II. János Győrkerekit Ráskay Vidtól (bizonyosan kárpótlás gyanánt).[1] 1325-ben II. János eladta pélyi birtokát a Bajóthy (Nagymartoni) családnak.[2] I. Balázs 1329-ben fogott bíró a Buthkay és Szakolyi családok közt.[3] 1336-ban Beke, László és II. János Bodrog-Olaszi határát Tolcsva felé igyekeztek volna gyarapítani, de tervüket a Tolcsva nem meghiúsította.[4] Ellenben László és Pál 1344-ben sikeresen védték Olaszi határát Sárospatak felől.[5] 1344-ben II. János, Pál és II. Feldre egy Solymos nevű, Vencsellő és Balsa közt eső halastóért az országbíró elé mentek.[6] Az 1350—55. években is több pert folytattak.[7] Így megtörtént pl., hogy László és II. Feldre 1355-ben atyafiukkal, Pállal, voltak nagy vitában, mert ennek gazdatisztjét megölték és vérdíjat kellett fizetniök.[8] I. Istvánnak 1362-ben, Györgynek 1362-ben és 1372-ben Olaszi (Zemplénm.), Szabolcs, Balsa, Halásztelek és Pugteleke (Szabolcsm.) birtokokból kellett leánynegyedet fizetniök.[9]

IV. Czégényi-ág.

A Szente-Mágócs nemnek napjainkig virágzó, a Kölcsey és Kölcsei Kende családokat adó ága. A Szamos mellett, a Boldogságos Szűz tiszteletére avatott czégényi monostor alapítója és századokon át kegyura vala s azért nevezzük Czégényi-ágnak. Töredékei ezek:

		I. Ete	
Kölcse (Kulchey) 1181.	I. Miklós 1274.	II. Ete 1274—91.	I. Mikó 1274—91. † 1308 előtt

Máté, 1291.		István
Dénes 1291—1308.	N. N., fiúk 1291.	II. Mikó 1288.

János	Jakab	András	Mihály	II. Miklós
1344—45.	1344—45.	1344—45.	1344—45.	1344—45

A Kölcsey és Kölcsei Kende családok ősei.

---

[1] A. I. 606. — [2] F. VIII/2. 663. — [3] Z. I. 337. — [4] A. III. 240—42. — [5] A. V. 159. — [6] A. IV. 448. — [7] A. V. 416., 586., A. VI. 211. — [8] A. VI. 366. — [9] Orsz. lt. Dl. 6001., Történelmi Tár, 1901. 46.

Kölcse ispán 1181 előtt, bizonyára királyi adományban, oly szép jószágokat kapott a Szamos—Tisza-szögén, hogy 1181-re felépíthette a czégényi monostort s annak javára tett adományait ez évben a király által is megerősíttette.[1])

I. Ete fiai közűl I. Miklós 1274 előtt eladta Pertalteleke nevű birtokát (később Kis-Kér, most Német-Kér, Pakstól északra, Tolnam.) Karászy Sándor bánnak, de testvérei beleegyezését nem kérte ki. E miatt 1274-ben kénytelen volt Pertaltelekét Karászy Sándor bántól visszakérni, s őt Vajk és Malonta (Tolnam.) nevű vett földeivel kárpótolni.[2])

II. Ete és I. Mikó 1291-ben a Szabolcs-zempléni ágat, Mátéfia Dénessel együtt, megbizzák az esztergomi (pilisi?) monostor visszaszerzésével.[3]) Vagy I. vagy II. Ete sokáig bírta a szatmármegyei Tyúkod egy részét, úgy hogy azután a falu ezen részét sokáig Ete-Tyúkodjának (Ethetykodya, Eke-Tykudya) hívták. Ugyancsak az Ete személynév használata adott okot azon korunkbeli tévedésre, hogy a Kölcsey család a honfoglaló vezérek közé emelt Ondtól, Ete atyjától, a Baár-Kalán nem ősétől származik. I. Mikó 1284-ben fogott bíró volt azon nevezetes gyülésen, a melyet ekkor, 1284. ápr. 23-án, éppen neme monostoránál, Czégénynél a Várday s Lázáry családok kibékítése ügyében tartottak.[4]) Ugyanez évben a váradi püspökkel és más nagy urakkal együtt fogott-bíráskodik a Káta nem Lázáry-ágának osztozásánál.[5])

I. Mikóról tudjuk még, hogy Kadarcs (Kadarch) nevű faluját odaadta a Császáry családnak a szatmármegyei Szekeres és Zsarolyán falvak részeiért. E részek azután az ő magvaszakadtával legközelebbi atyafiára, Mátéfia Dénesre szállottak.[6])

E Mátéfia Dénes 1292 táján az esztergomi káptalan kárairól tanuskodik, de nem együttesen a Tolna-baranyamegyei-ágak tagjaival, hanem azoktól külön.[7]) 1308-ban elveszítette I. Mikó után örökölt szekeresi és zsarolyáni részeit, mert a Császáry család jogtalanúl bocsátotta azokat cserére.[8])

---

[1]) Kapy cs. lt.-a a Nemzeti Muzeumban 1366. év. — [2]) Urkb. z. G. d. Deutschen in Sieb. I. 126—27. — [3]) H. O. VI. 375. — [4]) Z. I. 65—66. — [5]) Z. I. 55., csakhogy e helyütt atyja neve hibásan Othenek van másolva. — [6]) F. VIII/1. 253. — [7]) Knauz. II. 475. — [8]) F. VIII/1. 253—57.

Dénes fiai, János, Jakab, András, Mihály és Miklós atyjuk halála után nagy bajba keveredtek, mert I. Károly király összes jószágaikat a koronára szállottaknak vélte s ellenük pert indított. Folyt e per I. Lajos idejében is, de e kegyes király nem zárta el szemeit az igazság elől, hanem beismerte, bogy a pörbe vont jószágok erős bizonyságok és oklevelek erejénél fogva Dénes fiait illetik. Azért 1344. jul. 4-én minden követeléséről lemondott és Dénes fiait megerősítette: Czégény monostora kegyuraságában, Kölcse, Istvándi, Kóród, Cseke, Csécse, Milota, Kömörő, Szekeres, Ököritó, Mácsa és Ete-Tyúkodja falvak birtokában.[1]) Meg is érdemelték e kegyességet, mert 1342—43 telén a lázongó máramarosi vajdával, Bogdánnal, harczoltak.[2])

Mindjárt 1345-ben meg is osztoznak Dénes fiai az ekként félelem nélkül birható falvakban, még pedig akként, hogy János, Jakab és András kapták: Kölcse, Csécse, Cseke, az ezzel határos, de már eltünt Petlend és Orbánd, továbbá Ököritó, Mácsa (ma puszta Ököritó mellett), Ete-Tyúkod falvakat és Kápolnás-Szekeresnek Mánd felé eső részét. Ellenben Mihályéi és Miklóséi lettek: Istvándi, Csécse, Kóród, Kömörő és Milota falvak. Őseik nyugvóhelye: Czégény monostora közös jószág maradt.[3])

I. István fia, II. Mikó, 1288-ban átiratja a czégényi monostor 1181-iki alapítólevelét. Határozottan a Szente-Mágócs nem tagjának írják. Ellenben azon Péterfia István váradi papról, a ki 1366-ban az 1288-iki átiratot fölmutatta, hovátartozása tekintetében semmit sem mondanak.[4])

* * *

A ki talán csodálkozik, mért nem szólunk azon személyekről, melyek más művekben szintén Szente-Mágócs nembeliekként vannak föltüntetve, tudja meg, hogy azok csak hamis vagy szerfölött gyanús levelekben [5]) fordulnak elő.

---

[1]) F. IX/1. 200—2. — [2]) Tört. Tár, 1887. 406. — [3]) F. VIII/1. 575—581. Az évszám kiigazítandó 1345-re; v. ö. Csánki i. m. 575. — [4]) Kapy lt. 1366. év. — [5]) Ilyenek F. II. 122., F. VII/4. 70., 97.

SZIL.

(Kalatha, Zil, Zyl, Scili.)

A mai Szolnok-Dobokamegye nyugati részén, az Almáspatak két mellékvölgyében telepedett le s ott az északi völgyben Szil nevű falut alapított. E Szil falut aztán egyházáról Szent-Péter-Szilinek nevezték. Két falujok, Szentmárton és Mikó (ma puszták), a déli, drági völgyben esett. Voltak jószágai a csáki-gorbai völgyben is.

A XIII. század elején Kalatha neménck hívták. Hogy a Kalatha nem a Szil nemmel ugyanaz, két dolog mutatja. A Kalatha nembelinek írt Adorján Szil (Scil, Scily, Silu, hibásan Salu) dobokamegyei faluban, tehát a Szil nemzetség ősi nevét örökítő birtokán lakott. Hogy lakhatott volna ott, ha nem egy a Kalatha és Szil nemzetség?! A másik dolog, hogy a Szil nemzetség XIV. századbeli tagjai közűl egyik a különös és szokatlan Kalath nevet használja, bizonyára kegyeletből a nemzetség régibb névadója iránt.

XIII. századbeli egyetlen ismert tagja, Adorján, az 1219—20. években Csák Demeter főasztalnoknak, mint kiküldött királybirónak poroszlója (itéleteinek végrehajtója) vala.[1]) 1214-ben nőtestvérével, Vid özvegyével egyetértve egyik, Köncsöd nevű szolgáját szabadon bocsátotta.[2])

A XIV. századból a köv. lapon levő két ágát ismerjük.

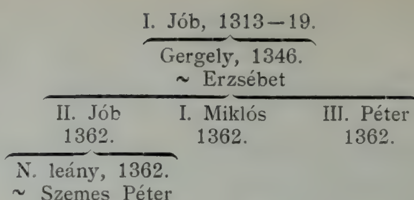
I. Jób és I. Péter 1313 előtt, a hires királyfogó László vajda idejében, valamiért összetűztek hatalmas szomszédjukkal, Gyula-Zsombor nembeli Istvánnal, s ez erre politikai okból vagy egyébért az egész Szil nemzetség javait lefoglalta. 1319-ben, Erdély meghódítása után, azonban visszakapták azokat, s nem jutottak jószágaik Gyula-Zsombor István jószágainak a sorsára: az idegen kézre.[3])

Ez az egyetlen eset, mikor a Szil nem országos dolgokkal kapcsolatban fordul elő. Máskor mindig csak maguk és birtokaik ügyeit rendezik.

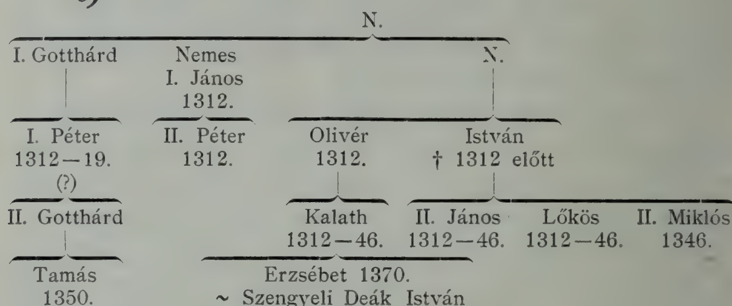
---

[1]) Váradi regestrum. II. 124. számok. — [2]) U. o. 153., 154. sz. — [3]) A. I. 523.

a)

b)

Szil Istvánt 1312 előtt megölték. A gyilkosságban részesek voltak Nemes I. János, I. Péter és II. Péter. Ennek aztán nagyon megadták az árát, mert 1312-ben vérdíj fejében át kellett engedniök Olivérnek, Kalathnak, továbbá a megölt István fiainak, II. Jánosnak és Lőkösnek Szentpéter-Szili, Kovácskút, Mikó, Szentmárton, Kalocsa, Bándkúttelke, Ambrus és Paptelke falvakban eső birtokaik $^3/_4$-ét.[1]) E nyolcz falu közül ma már csak Szentpéter, Szentmárton, Kalocsa, Paptelke és Mikó vannak meg, azonban Szentmárton és Mikó pusztták.

Kalat, Olivér fia, 1335-ben még mind a nyolcz faluban földesúr vala és meg akarta járatni azok határait.[2]) Később azonban Szentmárton egyrésze idegen kézre került s azt Kalat 1343-ban szerezte vissza.[3]) Ellenben ugyanez évben kalocsai birtokát átengedte Pogány Istvánnak.[4]) II. János az ő kezén megmaradt kalocsai és bándkúttelki jószágnak határait 1345-ben akarta volna biztosan megállapitani, de a szomszédok ellentmondtak.[5])

---

[1]) Crsz. lt. D. O. 27425. — [2]) U. o. 27269. — [3]) U. o. 27139. — [4]) U. o. 27271. — [5]) U. o. 27270.

1346-ban Kalat és unokatestvérei, II. János, Lőkös és II. Miklós erősen pereltek Gergelylyel, Jób fiával, nembelijökkel, mert szentmártoni, mikai és egyebütt levő jószágaikat elfoglalta. Végre ez évben hosszú per útján kibékültek s Gergely a követelt földeket Kalatnak és unokatestvéreinek átadta.[1])

Gergely fiai, II. Jób, I. Miklós és III. Péter 1362-ben adták el szentmártoni jószágukat.[2]) Szentpéteri Gotthárdfia, Péter unokája 1350-ben a Drághy, illetőleg Zsombory család mellett tanúskodik.[3])

A Szil nemzetség állítólag 1367-re teljesen kihalt.[4]) Kalat leánya azonban 1370—79-ben még él és szentmártoni jószágát férjének adja.[5])

SZOLNOK.

(Zounuk.)

Nógrádmegye délkeleti csúcsában Szirák, Dengeleg és Palotás szomszédságában áll Bágyon nevű falu. Ez volt a Szolnok nemzetség fészke, ősi birtoka. Története is jóformán egyedül e körül forog. Három ága ismeretes. (L. a köv. lapon.)

1260-ban e nemzetség tagjai akként osztoztak meg, hogy Bágyonnak Dengeleg és Szirák felé eső harmadát Pázmány és I. Szolnok, Gede és Palotás felé eső harmadát Tényő, Gotthárd, Sándor és I. Pósa, s végre a Hényel (ma puszta) és Csécse felé eső harmadot I. Pál (Gera fia) kapták meg.[6]) Ez I. Pál 1264-ben a négy évvel előbb kapott jószág háromnegyedét eladta atyafiának, Pázmány ispánnak.[7])

I. Szolnok fia, I. Péter, 1272 táján már beteges és örökös nélkül szűkölködő férfiú volt. Kérte tehát a királyt, hogy szerzeményes jószágairól a margitszigeti apácza-kolostor javára szabadon rendelkezhessék. Ezt meg is kapta és 1272-ben, betegágyán, a budai káptalan kiküldöttei előtt a baranya-

---

[1]) A. IV. 569. — [2]) Orsz. lt. D. O. 5357., 28507. — [3]) A. V. 404. — [4]) Tört. Tár, 1896. 722. — [5]) Orsz. lt. D. O. 27431., 28507. — [6]) W. VII. 537. — [7]) W. VIII. 115.

a)

N.

Pázmány, ispán 1260—64. — I. Szolnok 1260.

Pázmány (?): Lesták 1276. — II. Pál 1276. — Erzsébet, 1276. ~ Bulcs fia Péter — Petka 1276.

I. Szolnok: I. Péter 1272—76. †

c)

Gera

I. Pál, 1260—64.

II. Pósa, 1264—76.

b)

N.

N. — N.

N.: Tényő (Tunev) 1260—76.

Tényő: II. Péter 1276.

N.: Gotthárd 1260—76. — Sándor 1260. — I. Pósa 1260.

Gotthárd: Kemény 1276—83. — I. András 1276—1309. — Miklós 1276—83. — László 1276—83. — Domokos 1283—1309. — István 1276—83. — Erzsébet, 1283. ~ Csernete fia, Iván

Kemény: III. Péter 1276.

I. András: Simon 1309. — Jakab 1309. — II. Szolnok 1309. — Feliczián 1309.

Domokos: Pál 1309.

megyei Szederkény és a valkómegyei Zamaria (a mai Dráva-Almás mellett eső) falvakban birt jószágait csakugyan a margitszigeti apáczáknak hagyta, kikötve természetesen a haszonélvezetet.[1]) Mivel azonban e hagyományt csak 1281-ben erősíttetik meg a margitszigeti apáczák IV. László által,[2]) okunk van hinni, hogy I. Péter még sokáig túlélte az 1272-iki betegséget és csak 1280-ban halt meg.

Egynek tartjuk azért ez I. Pétert azon Péterrel, kinek atyafia, Lesták, 1276-ban természetben s nem pénzben adta ki Erzsébet nevű nőtestvérének, Bulcsfia Péter nejének, a leánynegyedet. Az átadott földek Bágyonban és Szabolcs nevű ismeretlen hollétű faluban estek. Az átengedett részben azonban Lesták kis-húgának, Petkának, leánynegyede is bele volt foglalva. Beleegyeztek ebbe Lesták legközelebbi hozzátartozóin, II. Pálon és I. Péteren kívül: Tényő és fia, Gotthárd és fiai, továbbá II. Pósa is.[3]) Éppen ebből következik, hogy e Lesták csakis Pázmány fia lehetett. Mert, mint láttuk, 1260-ban a Szolnok nemnek három ága volt, a második és harmadik ághoz Lesták nem tartozott, tehát csakis az első ivadéka lehetett.

1283-ban Gotthárd fiai is leánytestvérüknek, szintén Erzsébet nevűnek, kiházasításával és kielégítésével foglalkoznak. Odaadják neki és sógoruknak, Csernetefia Ivánnak bágyoni birtokuk egy részét, részint atyafiságos indulatból, részint $3^1/_2$ márkáért. Beleegyezik ebbe Jánosfia Pós bágyoni lakos is,[4]) de aligha mint a Szolnok nem tagja, hanem inkább mint szomszéd.

Gotthárd fiai közűl András és Domonkos éltek még 1309-ben is. Meg kellett érniök, hogy sógoruk, Csernetefia Iván, az 1283-ban kapott részt Guthay Pálnak adta el, s így Bágyon egy része egészen idegen kézre került. Joguk lett volna ugyan az eladásra került földet visszaváltaniok, de nem volt hozzá módjuk, s így beleegyeztek az eladásba ők is, továbbá András fiai, Simon, Jakab, II. Szolnok és Feliczián, nemkülönben Domonkos fia, III. Pál.[5])

---

[1]) F. V/1. 189., 188.; W. XII. 332. — [2]) W. XII. 331. — [3]) W. IX. 165. — [4]) H. O. VII. 183. — [5]) A. I. 186.

TARDOS.

(Turdos, Tordos, Turdas.)

A ma komárom-, de hajdan esztergommegyei Tardos falu egy része a XIII. század végén még birtokában volt. Ez tartja tehát fenn emlékét. Három, u. m.: Palojtai, Maróti és Köbölkúti ágát ismerjük.

I. Palojtai-ág:

Pósa

I. Tardos, 1264. — I. Sándor, 1264.

Torda, 1337.

II. Maróti-ágak:

I. Egyed

Pál bán 1266—72. — Márton 1266—81. — II. Sándor 1266—72. — I. Benczencz 1266—81.

II. Tardos, 1295. — Miklós, 1295. — Tompos, 1295.

II. Egyed 1272. — András 1272. — Péter 1272. — Pó 1272. — Pál 1272. — II. Benczencz 1295. — István 1295.

I. Vida

II. Vida 1272. — Fülpös 1272.

Miklós ispán 1272—87. — György 1287. — III. Tardos 1287.

Bálint

Mikó 1272.

I. Mihály

Feliczián 1272. — II. Mihály 1272.

III. Köbölkúti-ág:

Endre

János, 1288—89.

Mihály 1288—89. — Dénes 1288—89. — Bálint 1288—89. — Pál 1288—89.

I. Pósa fiai, I. Tardos és I. Sándor, 1264-ben 4½ márkáért lemondanak a sági prépost javára Palojtának keleti, a Kürtös patak mellett eső részéről.[1]) 1337-ben Tardosfia

[1]) F. IV/3. 243.; v. ö. U. o. 280.

Torda Palojta határjárásába beleegyezik.[1]) Megjegyzendő, hogy az 1264-iki egyezséglevelet Fejér Gy. másutt,[2]) 1244-iki évszám alatt közli, de az Országos lt.-ban D. O. 571. sz. eredeti levél szerint hibásan.

II. A Maróti-ágak részben Tardoson, de legnagyobbrészt az ezzel szomszédos Puszta-Maróton laktak. 1266-ban I. Egyed fiai, Pál, Márton, Sándor és Benczencz, beleegyeztek a hajdan Nagy-Sáp és Csolnok közt eső Berény eladásába, holott nekik, mint szomszédoknak, elővételi joguk lett volna.[3]) Nemsokára a négy testvér megosztozott. 1272-ben I. Benczencz a Bajót körül eső Jolok faluból rá eső negyedrészt eladja 16 márkáért. Az eladásról szóló szerződésbe belefoglaltatta I. Benczencz összes akkor élő, de legnagyobb részt kiskorú vagy csecsemő gyermekeit is. Beleegyeztek ez eladásba testvérei, Pál (a ki időközben valahol albáni hivatalt viselt), I. Márton, Sándor, továbbá a Tardos nem többi tagjai, u. m.: I. Vida fiai, II. Vida és Fülpös, Bálint fia, Mikó, I. Mihálynak fiai, Feliczián és II. Mihály.[4]) 1281-ben I. Egyed fiai közűl már csak ketten, Márton és I. Benczencz egyeztek bele a Puszta-Maróttól délkeletre eső Udvarnok eladásába.[5]) Ugyanez időtájt, 1277 után, Márton (de Tordos de genere Tordos) Bikalhoz tartott jogot s tiltakozott, midőn mást iktattak bele.[6]) 1295-ben, midőn a már említett Udvarnok újra urat cserélt, II. Tardos, Márton fiai, Miklós és Tompos, I. Benczencznek fiai, II. Benczencz és István, mondottak le az őket szomszédság révén megillető elővételi jogról.[7])

Fülpös fiai, Miklós, György és III. Tardos 1287-ben Töttös nevű birtokukat adják el.[8])

III. Köbölkúti-ág.

Csupán két, eladásról szóló szerződés említi. 1288-ban Endrefia János és fiai (d. g. Turdas) a vasvári káptalan előtt eladják Cseh nevű jószágukat.[9]) 1289-ben sári birtokukat ugyancsak a vasvári káptalan előtt.[10])

Nem lehetetlen ennélfogva, hogy Vasmegyében is volt

---

[1]) F. VIII/4. 291. — [2]) F. IV/1. 351. — [3]) W. VIII. 156. — [4]) U. o. 403. — [5]) W. IX. 325. — [6]) Orsz. lt. D. O. 24448. — [7]) W. XII. 581. — [8]) W. IX. 459. — [9]) W. IX. 490. — [10]) H. O. V. 73.

valaha Köbölkút helység, de a Tardos nem birtokviszonyaiból következtetve az is lehet, hogy ez ág tagjai az esztergommegyei Köbölkúton laktak. De még ez esetben sem bizonyos, vérségi összeköttésben állt-e a Tardos nemmel azon Köbölkúti Péter, a ki 1234-ben alnádor vala,[1]) 1245-ben pedig karvai jószágát adta el.[2]) Leghihetőbb, hogy a mint különböznek a Tardos és Tordas falvak, épp úgy más a Tardos (Tordos) és más a Tordas (Turdas) nem s a Köbölkúti-ág a Tordas nemhez tartozik.

TÁTIKA.

(Thadeuka.)

Zalamegyei hatalmas nemzetség, de csak töredékesen ismerjük, pedig Tátika vára napjainkig emlékezetessé tette. Tagjai:

István	I. Tátika	Lukács	
1240 táján	II. Tátika	Gotalon	Miklós
	1233—44.	1248.	1248.

Istvánról nyilván mondja egy 1240 táján kelt levél, hogy Tátika neméből származik. Birtoka Tátika vártól északkeletre esett és határos volt Erek faluval.[3])

II. Tátika 1233-ban a veszprémmegyei Tót-Vásony faluval délnyugaton szomszédos birtokos, tehát Barnag földesura vala.[4]) 1242-ben rossz indulata oly tettekre ragadta, melyek aztán nemzetségének romlását okozták. Felhasználva a tatároktól okozott rettegést és zavarokat, egy részről a veszprémi püspökségnek népeit rabolta meg, más részről Kaplyon Zalandnak Szántó nevű faluját tette tönkre. A veszprémi püspökségnek okozott károk kárpótlására elvették tőle Tátika várát.[5]) Kaplyon Zaland kárait pedig felbecsülték (a birságokkal együtt) 80 márkára. E 80 márka fejében hivatalosan le akarták foglalni II. Tátikának Botka, Pabar és Bozlog falvakban levő birtokait. De II. Tátika ellenállt, sőt Zalamegyének a végrehajtás foganatosítására küldött seregét

---

[1]) H. O. VIII. 30. — [2]) W. VII. 200. — [3]) H. O. VI. 164. — [4]) H. O. IV. 18. — [5]) F. IX/7. 669.

megvesszőzte s elkergette. E miatt még nagyobb bajba keveredett volna, ha nemsokára meg nem hal.[1])

Jószágai már most Lukács fiaira, Gotalonra (Guthalun) és Miklósra szálltak. Ezek sem akartak eleintén az időközben veszprémi püspökké lett Kaplyon Zalandnak eleget tenni, úgy hogy Gút-Keled István nádor (1246—47.) most csakugyan erővel is átadatta Zalandnak a botkai, pabari és bozlogi birtokokat. Végre 1248-ban mégis beismerték Kaplyon Zaland követelésének jogos voltát s egyezségre léptek vele. Visszakapták Botkát, Pabart és Bozlogot, ellenben átengedték Zalandnak a tátikai vár felett eső Várad nevű hegyet.[2]) E hegyen épült később a tátikai felső vár.

A Tátika nem itt emlegetett falvai közűl Botka valaha Szántó közelébe esett.[3]) Pabar Tapolczától nyugatra mint puszta ma is megvan. Bozlog holléte teljesen ismeretlen.

Gotalan ismeretlen nevű fiai 1284-ben Barnag (Veszprémm.) egy részét birják.[4]) A mennyiben Barnagot gyakran írják Barlagnak is,[5]) azt kell hinnünk, hogy a fentemlegetett Bozlog is hibás másolat Borlog, azaz Barnag helyett.

Gotalan személynév talán a Gatal kicsinyítője (Gatalin). Egy Tátika nevű nemes 1233-ban a sopronmegyei Zsidány falu mellett birtokos.[6]) De ugyanitt állott valaha Gatal nevű falu is.[7]) Mindezek azt sejtetik, hogy a Tátika nem talán a Gatalnak egyik ága. Erre mutat az is, hogy 1284-ben Gatal nembeli Péter fia III. Gatalnak és Gotalon fiainak házai egymás mellett állottak Barnagon.[4])

TÁTONY.

(Tatun.)

Állítólag e nemből származott Vászoly (Vazul) herczeg ágyasa, I. Endre, Béla és Levente anyja. E nem ugyanazon mende-monda szerint nem is volt nemes, hanem csak I. Endre anyja kedvéért adott neki nemességet.[8]) Az egész-

---

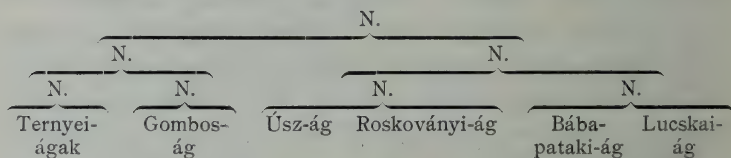
[1]) F. IX/7. 669. — [2]) F. IX/7. 663—64. — [3]) U. o. 664. — [4]) Zal. I. 95.; v. ö. H. O. IV. 68. — [5]) Csánki i. m. III. 220. — [6]) H. O. V. 13. — [7]) L. fentebb, e mű II. k. 3. — [8]) Hist. Hung. Fontes II. 84.

ből annyi kitünik, hogy a XIII. század második felében még élt egy Tátony nevű, csekély hatalmú nemzetség emléke, de hol lakott, kik voltak tagjai? arról forrásaink mélyen hallgatnak.

TEKELE.

(Thekule, Thekele, Tekele, hibásan Theade.)

Sűrűn emlegetett sárosmegyei nemzetség. Abauj- vagy Hevesmegyéből átszármazva a Sáros vártól északra eső kis, szentgyörgyi völgyben telepedett meg először, s innen terjeszkedett aztán kelet és nyugat felé. Innen van, hogy a szentgyörgyi völgyben, különösen a mai Szentgyörgy falu határában minden ágnak van része még a XIV. század közepén is, holott a többi falvak egyedül az egyes ágaké. Birtokviszonyaikból, pereikből, osztályaikból s az oklevelek elejtett szavaiból következtetve az egyes ágak leszármazása a következő:

A Ternyey- és Gombos-ágak összetartozását mutatja, hogy 1347-ben együttesen védik a Zboró mellett eső Szemelnye (ma Szmilnó) falut.[1]) Az Úsz- és Roskoványi-ágak tagjait még 1323-ban is »fratres«-eknek írják[2]) s csak 1337-ben osztják szét addig együttesen bírt uradalmaikat.[3]) A Bábapataki- és Lucskai-ágak pedig 1334—45. években együtt birják, együtt is adják el Lucska falut.[4]) Hogy ismét a Bábapataki- és Lucskai-ágak őse egy testvér volt az Úsz- és Roskoványi-ágak ősével, azt birtokaik fekvésén kívül az 1281-iki, a Ternyei-ágak egyik tagja ellen egyesült erővel folytatott perből következtetjük.[5])

---

[1]) A. V. 4., 93. — [2]) F. VIII/7. 155. — [3]) F. VIII/4. 256—57. — [4]) F. VIII/3. 753.; Melczer. 35.; A. IV. 488. — [5]) H. O. VIII. 218.

Az itt feltüntetett sorrend szerint kell immár az egyes ágakat ismertetnünk.

I. TERNYEI-ÁGAK.

A XIV. században egyik főbirtokuk Ternye volt s azért hívjuk ekként. Ide tartoznak:

I. István

I. Simon, † 1269.

I. Demeter, 1269—82.

II. Simon	Gergely	Imre	Endre	Mihály
1302—23.	1310—47.	1310—23.	1310.	1310—47.
~ Szinyei Merse N.				

II. Demeter, 1347—51. II. Miklós, 1343—53. III. László, 1347.

Salamon

I. László	Fábián
1282—1310.	1319—23.

Dezső
1317—30.

II. István	Stefk
1282.	1282.

II. László (Laczk)
1310—1343.

János

Máté	II. Péter	N. leány
1317—43.	1323—43.	~ Csomor fia Egyed

I. Péter

III. Péter	I. Miklós
1319—23.	1319—23.

I. István fia, I. Simon, 1269. május 6-án megvette Aba Prügy ispántól a Sárosmegye északi részén eső Zemeldene, később Szemelnye nevű, alkalmasint még lakatlan területet 30 márkáért. E terület a határleírás szerint a mai Zborótól a Hocsa patakig terjedt s ma körülbelül 40 falu áll rajta. Az egykori Zemelnye elnevezést ma Szmilnó helység őrzi. Azonban a Tekele nemzetség e területet nem bírta benépesíteni. Ennélfogva lassankint kisiklott kezéből s a makoviczai uradalom alkotórésze lőn.

I. Simon a vételár második részletét jul. 26-án még kifizette, de az utolsó részletet 1269. augusztus 16-án már fia, I. Demeter adta át az egri káptalan előtt az eladónak.[1])

---

[1]) W. VIII. 242.; F. VI/2. 346.

Az ekként megszerzett területért 1272—80 közt nagy pert kellett kiállania I. Demeternek. Egy másik Demeter (Demeterfia) azt állította, hogy Aba Prügy jogtalanul adta el a vitás területet. A per folyamán I. Demeter, állítólag, a felperest és a királyi ember egyik szolgáját, a mint Szemelnye (hibásan Szemere) föld határjárására indultak, elfogta s egy éjszakán a börtönben tartotta.[1]) Az bizonyos, hogy e perben I. Demeter egy ízben birságot fizetett,[2]) s a későbbbi fejleményeket tekintve, aligha került ki abból győztesen.

1343-ban az egész Thekele nemzetség elismeri, hogy ez uradalomnak csak egy részét bírja, a másik részt »igazságtalanul idegen kezek fogják«. A tettleg bírt részt is eladják 1343-ban Batmonostori Töttösnek. A szerződés megkötésére a Ternyey-ágak képében II. Miklós, II. László (Laczk), Máté és II. Péter, a Gombos-ág képében György, az Úsz-ág képében III. Miklós, a Lucskai-ág képében Lukács jelentek meg.[3])

Egy másik pere is folyt 1270—80 időtájban I. Demeternek Szentkereszti Antallal.[4])

1282-ben I. Demeter már Szentgyörgyön lakott (azelőtt általában csak Sárosinak írják) és I. László, II. István, továbbá Stefk atyafiaival (fratres) együtt az Úsz- és Roskoványi-ágak ellen pert folytatott.[5])

II. Simon 1302-ben a Tarkövy családot mint király képe iktatja be a tarkövi uradalomba.[6]) 1310-ben testvéreivel együtt tiltakozik Aba Amadé nádor és Miklósfia Demeter sárosi ispán ellen, a kik Ternye (Turunc), Nagyfalu, Ternye-Szilvapatakközi, Laczkfalva helységeket és az 5 faluból álló szemelnyei uradalmat (bizonyára csak részben) lefoglalva tartották.[7]) Ugyanez évben ők, I. és II. László, Ternye-Bábapatakközi falujok északi részét és Gyécsehalma falubeli jószágukat odaadták bizonyos Ádámnak cserébe, ennek Ternye-Szilvapatak-

---

[1]) F. VI/2. 345., 344., V/3. 514. — [2]) F. VI/2. 343—44., VIII/4. 638. — [3]) Hg. Eszterházy cs. kismartoni levéltára f. B. nr. 78. rep. 32. — [4]) F. VII/2. 132. — [5]) H. O. VIII. 218. — [6]) F. VIII/1. 108. — [7]) U. o. 382.

közi birtokáért. Ugyan e Ternye-Szilvapatakközi falunak egy részét már előbb pénzért (7 márkáért) megvásárolták.[1])

Aba Amadé ellen benyújtott tiltakozásuk előre mutatja, minő állást foglaltak el ez ágak tagjai 1312-ben, a rozgonyi csata évében. Csatlakoztak I. Károly királyhoz. Ezért aztán 1317-ben Simon és testvérei, továbbá Dezső, II. László (Laczk) és Máté visszakapták az ismeretlen fekvésű Hannuspatakát, melyet Demeterfia Miklós elvett tőlük,[2]) 1319-ben pedig, midőn II. Simon és testvérei a király oldalán Mácsóban harczoltak, Kucsin és Harchamanfalva nevű jószágaikra királyi ótalomlevelet nyertek.[3]) Maga II. Simon annyira kedves ember volt a királyi udvarnál, hogy őt küldték ki a végből, hogy mint király képe adja át Lubló és Palocsa várakat az új korszak legfőbb emberének, Druget Fülöp nádornak.[4]) E II. Simon neje Szinyei Merse leánya vala.[5])

1319-ben Imre, Mihály, Dezső, Fábián, továbbá I. Péter fiai, III. Péter és Miklós perben állottak az Úsz-Roskoványi-ágakkal.[6]) Négy évvel később kelt okiratból kitünik, hogy a régebbi osztály kiigazítása végett folyt e per, 1323. okt. 14-én Dezső, II. László (Laczk), Fábián, III. Péter és Miklós 39 hold földet lettek volna kötelesek átengedni a szentgyörgyi határból az Úsz-Roskoványi-ágaknak. De csak Laczk (II. László), III. Péter és I. Miklós váltották be igéretüket s a maguk részéről 19 hold földet csakugyan átadtak az Úsz-Roskoványi-ágaknak. Ezenkívül Laczk (II. László) kezességet vállalt Simon és testvérei meg a többi atyafiak támadásai ellen.[7])

Ugyanez évben II. Péter szentgyörgyi birtokának felét 20 évre zálogba adta sógorának, testvére, Máté, pedig ebbe beleegyezett.[8]) 1330-ban Gergely, Dezső, Laczk (II. László) és Máté mint szomszédok Rakapataka és Ölyvespataka földesurairól tanúskodnak.[9]) Gergelyt és Mihályt 1344-ben a Ternye egy részét tevő Nagyfaluból, Mátét pedig Szent-

---

[1]) Melczer. 13—14. — [2]) F. VIII/2. 141. — [3]) F. VIII/4. 636., hibás évszámmal 311—12. — [4]) F. VIII/2. 453. — [5]) A. V. 507. — [6]) F. VIII/6. 44. — [7]) F. VIII/7. 155. — [8]) H. Okl. 195. — [9]) F. VIII/3. 480.

györgyről idézik meg egy 4 vég posztóért folyt perben.[1]) Ugyanők élnek még 1347-ben és unokaöcscseikkel, III. Demeterrel, II. Miklóssal meg III. Lászlóval együtt védelmezik szemelnyei uradalmukat.[2]) II. Miklós 1353-ban már Kis-Ternyey nevet visel.[3])

II. Gombos-ág. — A belőle származott Gombosfalvi Gombos családról neveztük el.

I. János

II. János, 1312.

I. Beke † 1312,	III. János (Nagy), Ratvay 1323—50.

György, 1342—47. *a Gombos család őse*	II. Beke 1344—50.

II. János 1312-ben elég szomorú ügyben járul a megyei tisztviselők elé. Fiát, I. Bekét Szalókmezején ez év legelején ártatlanúl megölték. Nyomozást kért tehát a gyikosok ellen.[4])

Másik fiát, III. Jánost, kortársai közönségesen Nagy (Magnus) Jánosnak hívták. Közbecsülésben álló férfiú lehetett, mert 1323-ban királyi emberül jelölik Palocsa és Lubló várak átadására,[5]) továbbá 1337-ben Abajdócz Gál és a Fonyi család közt, 1347-ben pedig a Sós és Lipóczy (Nekcsey) családok között fogott bíróvá választják.[6]) 1326-ban a Szinyei Merse családot idézteti a nádor elé.[7]) 1330-ban állítólag ő is birtokos Rakapatakán és Ölyvespatakán.[8]) 1342-ben György fiával együtt Gyécsehalmán állítólag hatalmaskodott.[9]) Két év mulva, mivel az Iday Jánossal 4 vég posztó miatt foly perbe ő is bele volt keveredve, a Gombosfalvával szomszéd Ratva faluból idézik meg őt és II. Beke fiát.[10]) 1347-ben mindkét fiával együtt ő is magáénak tartja a szemelnyei uradalmat és Sárosmegye tisztikarával is igazoltatják ebbeli állításukat.[11]) 1350-ben III. János és II. Beke nevű fia a sárosi ágostonrendű remeték perjelével állott perben.[12])

---

[1]) F. IX/1. 256. — [2]) A. V. 4., 93. — [3]) A. VI. 103. — [4]) F. VIII/1. 479. — [5]) F. VIII/5. 453. — [6]) A. III. 339.; A. V.55. — [7]) F. VIII/3. 152. — [8]) U. o. 440. — [9]) H. Okl. 237. — [10]) F. IX/1. 256. — [11]) A. V. 4. 93.; v. ö. F. IX/7. 699—700. — [12]) F. IX/1. 805.

III. Úsz-ág.

A belőle származó s napjainkig virágzó Úsz családról neveztük el. Leszármazása:

Ite (Ita, Jute, Ite), 1282.

I. András 1274—98.	I. István 1274—98.	Itemér, 1274—98. *a Tamásfalvy cs. őse*	Úsz, 1274—98. ~ Possay Erzsébet *az Úszfalvi Úsz család őse*
	Tompa II. Miklós 1338. ~ Koksay Anna	I. Gergely 1319—45. — Tamás 1323—41. ~ Talpas Margit	I. János 1323—45.
	Mihály, 1339. †	II. Gergely 1351. (I. Gergely fia) — I. László 1340. (Tamás fia)	

I. András fiai:

Pál 1312—19.	Péter 1312—23.	Jakab 1312—23.	I. Miklós 1312—23.	II. András 1334—40. szent-györgyi plébános
III. Miklós 1334—43.	Egyed 1339—49. — II. János 1339—41.			
II. István, 1343.	II. László, 1343.			

Ite csak 1282-ben fordul elő a Ternyei ágakkal folyt perben,[1]) de fiait már előbb említik, mert közülök Itemér a királyi ház tárnoka és oly kedves ember lőn, hogy 1274-ben a sárosmegyei Radoma falut ajándékozta neki és testvéreinek a király.[2]) E Radoma felét I. András és I. István 1298-ban adták el a Sebesy családnak,[3]) Itemér pedig később, úgy hogy 1325—41-ben már csak a negyede volt Úsz fiának, Jánosnak kezén.[4]) Úsz 1300—1310 körül már egyedül perel a Roskoványi-ággal.[5]) Atyjuknak, Itének emlékét még 1341-ben is őrizte a kicsiny, Szentgyörgy tájékán eső Itefalva.[6])

1312-ben ez ágra is nehéz napok virradtak, mert I. Károly királyhoz csatlakoztak, de épp ez alkalommal I. András fiai nagyon kitüntek. Pál és Péter a lublai csatában, Sáros vár megvívásában és a rozgonyi ütközetben vitézül viselték magukat. Jakab sebet kapott azon csatában, melyet Micsk, a későbbi hires bán, a lázadó Rikolffyak (Tarkövyek) ellen vívott, Miklós pedig Druget Fülöp oldalán a lublai csatában balkarján sebesült meg majdnem halálosan. 1317-ben Jakab és I. Miklós Komárom ostromában is részt vettek. Méltán

---

[1]) H. O. VIII. 218. — [2]) H. Okl. 71. — [3]) H. O. VIII. 384. — [4]) F. VIII/2. 677. — [5]) F. VIII/5. 205. — [6]) H. Okl. 231.

jutalmazta tehát őket a király, előbb az Úrkuta és Szentmihály közt eső földdel, azután Nyásfő területtel, vagyis a mai Úsz-Salgó nyugati részével.[1]) Úsz fia, I. János is részt vett I. Károly király hatalmának megszilárdításában és pedig mint Semsey Tamás szepesi várnagy tisztviselője. 1322-ben, midőn lent délen a horvátok ellen harczolt, adóelengedésben részesült.[2]) Ez I. János később Sárosmegye szolgabírája lőn, s ez volt még 1343-ban is.[3])

Nevezetes esztendő volt az Úsz-ágra az 1337-iki, mert ekkor választották el birtokait a Roskoványi-ágéitól. Az Úsz-ág kapta Szentgyörgy nyugati felét, Konyhaallya (Kuchnaallia),[4]) Kis-Sástelek és Lengyelirtványa nevű földekkel együtt, továbbá Décsehalma (Gyécsehalma), Tótfalu (= a mai Úsz-Salgó keleti része), Herdegensau (= a mai Úsz-Peklén) és Radoma falvakat, továbbá Abaujmegyében az Idapatak mentén Kis-Ida felett eső telepek déli részét.[5]) Ekkor azután teljesülhetett II. András plébánosnak, III. Miklósnak és II. Jánosnak abbeli kivánsága, hogy I. Gergely, Tamás és I. János nekik külön részt adjanak, a mint azt Tompa II. Miklóssal együtt már 1334-ben követelték. Szentgyörgy déli része és Tótfalu lett övék, ellenben Gyécsehalma, Herdegensau és az idai telepek Itemér és Úsz ivadékaié lettek.[6]) Nemcsak elkülönözték jószágaikat, hanem majd mind más és más helyre költözött, úgy hogy 1343-ban I. Gergelyt a róla Gergelyidájának nevezett Kis-Idával határos faluban, Tamást és Lászlót Tamásfalván, I. Jánost Pósa-Volyán, III. Miklóst és Jánost Tótfalván (= Úsz-Salgón) idézték a nádor elé.[7])

Tompa II. Miklós 1338-ban I. János balkezét annyira megsebesítette, hogy csaknem le kellett vágni, s e miatt 15 márka fájdalomdíjat kellett fizetnie. Biztosítékul gyécsehalmi birtokát akarta lekötni, de ez ellen II. András, a szentgyörgyi plébános felszólalt, s így más földet kellett kijelölnie.[8]) Nemsokára e Tompa II. Miklós fia, Mihály, magtalanúl húnyt el;

---

[1]) F. VIII/1. 542—44., VIII/5. 558., VIII/2. 438. — [2]) F. VIII/2. 315. — [3]) H. Okl. 242. — [4]) E Konyhaallyára vonatkozik egy 1274-iki hamis oklevél. V/2. 162. — [5]) F. VIII/4. 256—57. — [6]) F. VIII/7. 263.; H. Okl. 221. — [7]) F. VIII/5. 327—28. Ez oklevélben »Johannes filius Pauli« toll- vagy olvasáshiba. — [8]) H. Okl. 215. F. VIII/4. 367.

erre Tompa II. Miklós özvegyét Tamás és I. János elégítették ki,[1]) tehát II. Miklós javait is ők örökölték.

Egyébként ez ág tagjai családi és birtokügyeik rendezésével foglalkoznak.[2])

IV. Roskoványi-ág.

Számos, ma is virágzó család származott belőle, de legjobban levezethető eddigelé a Roskoványi s azért nevezzük ekként. Nemzedékrendet lásd a köv. oldalon.

I. Tekelét és Bodont azért tartjuk testvéreknek, mert 1278-ban fiaik nemcsak együttesen kapták IV. László királytól Pétermező, Koszorúmező, Putrumező és Hosszúmező helységeket, hanem mindjárt ki is mondották, hogy ezeknek fele leszen I. Tamásé, Ledeé és Mártoné, ellenben másik fele egyedül Andrásé.[3]) 1337-ben is I. Tekele és Bodon ivadékai együtt kapják ki részüket az ősi vagyonból, mindez nem történik meg, ha Tekele és Bodon nem testvérek.

1282-ben I. Tamás és I. András a Ternyey-ágakkal,[4]) 1300 táján Czana, I. Máté és II. Tekele Úszszal perelnek.[5])

1287-ben I. András megvette Vörösalma negyedét s a szerződés megkötésére fiát, Istvánt küldötte le az egri káptalan elé.[6])

1312-ben ez ág tagjai a Ternyey- és Úsz-ágakkal ellentétben a Rikolffyakkal, illetőleg Csák Mátéval tartottak s egyideig I. Károly serege ellen védelmezték Sárosvárát, de azután Csánk, Czana, I. Máté, II. Tekele és I. Péter meggondolták a dolgot és (a mint egy kivonat homályosan sejteti) önként átadták a várat s kegyelmet nyertek.[7]) 1314-ben I. Péter már királyi ember a sárosmegyei Tót-Solymos (ma Tölcselmes) átadására.[8])

Ezentúl ez ág tagjai a közélet terén nem fordulnak elé, legfeljebb mint fogott bírákat vagy királyi embereket emlegetik őket.[9]) A Ternyey-ágakkal továbbra is perelnek.[7])

---

[1]) H. Okl. 231. — [2]) F. VIII/6. 44., VIII/7. 155.; H. Okl. 217.; F. VIII/4. 412., F. VIII/4. 521., 526.; H. Okl. 236., 237., 238., 242., 243.; A. IV. 425.; F. IX/1. 340., IX/6. 46., 283. — [3]) F. V/2. 432—33. — [4]) H. O. VIII. 218. — [5]) F. VIII/5. 205. — [6]) H. O. VIII. 254. — [7]) F. VIII/1. 478—79. — [8]) U. o. 537. — [9]) A. IV. 425.; H. O. V. 121.; A. V. 585.

- N.
  - I. Tekele
    - I. Tamás 1278–82.
      - N. leány ~ Komlóssy András
    - Lede 1278.
      - Csánk 1312–37.
        - Dobó 1337–52.
        - Lopó 1337.
    - Márton 1278.
      - Czana 1300–37.
        - Mihály 1337.
        - II. Mátyus (Máté) 1337–45.
          - III. Tamás, 1352. Roskoványi
        - II. Péter 1337–45.
        - (?) Egyed 1340.
      - I. Máté 1300–23.
        - II. Tamás 1337.
        - I. Miklós 1337.
      - II. Tekele 1300–23.
  - Bodon
    - I. András 1278–87.
      - I. Péter 1312–23.
        - Jakab 1337.
        - György 1337.
        - Lénárd 1337.
        - II. András 1337.
      - István 1287.
      - Pál 1319–23.
        - II. Miklós 1337.

1337-ben pedig megosztoztak legközelebbi atyafiaikkal, az Úsz-ágakkal. Nekik jutott Szentgyörgy keleti része, Salgó, Roskovány és Dobó falvak, Abaujban pedig az Ida mellett eső telepek északi fele. Az osztozáskor felsorolják az ág összes élő tagjait.[1]) Éppen azért kétséges, jól értesült-e a nádori jegyző, a ki 1340-ben Czanának Egyed nevű fiát is említi,[2]) holott 1337-ben erről szó sincs?!

1340-ben II. Mátyus és II. Péter Salgón laktak,[2]) azonban II. Mátyus fia, Tamás, 1352-ben már Roskoványi nevet visel.[3])

Kétségtelen, hogy ez ágból eredt a Dobai Dobay család is, ámde eddigelé az egyenes összeköttetést nem lehet kimutatni.

V. Bábapataki-ág.

A XIV. században tagjai Alsó-Bábapatak falut birták és ott is laktak. Azért hívjuk ekként. E Bábapatak falut, úgy tetszik, némelyek a mai Balpatakával tartják azonosnak, de ez alighanem tévedés. Mert ha 1327-ben a Gombos család kezén levő Bábapatakot, tehát a mai Gombosfalvát nevezik Felsőnek,[4]) akkor Alsó-Bábapatak Gombosfalva és Szentgyörgy közt állhatott. Az bizonyos, hogy e Bábapatak falu Ternyével határos vala.[5])

Ez ág nemzedékrendje ez:

Hemus

Simon, 1282.

Pál . Domonkos, 1330. Lőrincz, 1330.

(Domonkos:) II. Jakab 1343—49. Gál 1343—49. N. fiú 1343.

(Lőrincz:) László 1343—49. Bábapataky; István 1343—49.; N. fiú 1343.

(Pál:) Miklós 1334—49. I. Jakab (Foltos) 1334—49. András 1334—45. Péter 1334—45. Gergely 1334—45. (György?)

Pétermezeyek Bábapataky

Simon 1282-ben az Úsz- és Roskoványi-ágakkal együtt a Ternyey-ágak ellen pert folytat.[6]) Domonkos és Lőrincz

---

[1]) F. VIII/4. 256. — [2]) F. VIII/7. 327—28. — [3]) A. V. 623. — [4]) Csánki i. m. I. 289. — [5]) Melczer 13. — [6]) H. O. VIII. 218.

1330-ban, állítólag, a Finta mellett eső Rakapataka és Ölyvespataka földesurai.[1])

Pál fiai 1334-ben akként osztoznak meg, hogy Miklós kapja a bábapataki jószág északi, András a déli felét, a lucskai birtok pedig I. Jakabé, Péteré és Gergelyé lett.[2]) 1343-ban Miklós és testvérei, II. Jakab és testvérei, László és testvérei eladták a Néne és Veresalma patakok közt eső földeiket Micsk bán fiának, Lórántnak.[3]) 1345 előtt András annyira összeveszett a Tarkövy családdal, hogy több hatalmaskodás miatt fő- és jószágvesztésre itélték őt s kénytelenek voltak ő, valamint testvérei, Jakab, Péter és Gergely (ezt most Györgynek írják) lemondani harencsári és lucskai jószágaikról és ezek helyett Vernelvágása falu negyedével megelégedni.[4]) 1349-ben Miklóst és testvérét, Foltos Jakabot (Pétermezőn lakozókat) arról vádolják Domonkos fiai, II. Jakab és Gál, továbbá Lőrincz fiai, László és István, hogy harencsári jószáguk egy részét elfoglalták.[5]) Az itt említett Lőrinczfia László 1344-ben, midőn őt 4 vég posztóért Iday János perbe vonta, Bábapatakán lakott.[6])

VI. Lucskai-ág.

Főbirtokáról, a Héthárstól északkeletre eső Lucskáról nevezzük ekként. Három íze ismeretes:

Péter

Lukács, 1322—45.

Szomor István	György	Antal	Demeter	János
1345.	1336—45.	1345.	1345.	1345.

Lukács 1322-ben mint Semsey Tamás szepesi várnagy tisztviselője lent a horvátok ellen harczolt s azért adóelengedést nyert.[7]) Még ez évben lemondott Tarkő és Bachamező megvételéhez való jogáról.[8]) 1330-ban, állítólag, az övé Rakapataka és Ölyvespataka egy része.[9]) 1336-ban már perbe keveredett hatalmas szomszédjaival, a Tarkövyekkel és hosszú veszekedés után őt, valamint fiát, Szomor Istvánt hatalmaskodás miatt fő- és jószágvesztésre itélték. Hogy ettől meneküljön

[1]) F. VIII/3. 480. — [2]) U. o. 753. — [3]) Melczer. 35. — [4]) A. IV. 488. — [5]) F. IX/6. 46. — [6]) F. IX/1. 256. — [7]) F. VIII/2. 315. — [8]) Száz. 1894. 421. — [9]) F. VIII/3. 480.

fiaival együtt, elcserélte harencsári és lucskai birtokait Vernelvágása negyedéért.[1]) Előzőleg a Bábapataki-ággal együtt szerette volna e jószágait Micsk bán fiának eladni, de az nem sikerült.[1])

VII. Töredékek.

Stefk	I. Bodon		
Jakab 1272.	Márk, 1282.	János	Pál
	II. Bodon, 1312.	Gergely, 1340–42.	Péter, 1340–42.

Stefkfia Jakab 1272-ben mint király képe átadja a sárosmegyei Fintát Gud fiának. Ő maga is Finta és Ternye helységek közt lakott, vagy legalább birtokos volt.[2]) Ebből következtetve a Ternyey-ágakhoz tartozott.

I. Bodonfia Márk az Úsz-Roskoványi-ágaknak volt közel atyafia. 1282-ben ezekkel együtt folytatott pert a Ternyeyágak ellen.[3]) II. Bodon a Roskoványi-ág tagjaival együtt adta át Sáros várát a királynak.[4])

Jánosfia Gergely és Pálfia Péter 1340-ben az Úsz-Roskoványi-ágakat idézik a nádor elé.[5]) 1342-ben pedig az Úsz-ágbeli Itemérfia Gergelylyel 6 garas értékű földért perelnek.[6]) Nem mondják őket Tekele nembelieknek, hanem csupán szentgyörgyi nemeseknek. Ebből következtetjük, hogy ide tartoznak.

A Tekele nemzetség neve még 1435-ben is használatos vala.[7])

TERKENT.

(Terkend.)

Zalamegyei kis nemzetség. A Türjétől északkeletre eső Dabroncz falu mellett lakott. Tagjai:

Péterke				
János, 1281.	Pál, 1281.	I. Miklós, 1281.	Begös 1281.	Gergely, 1281.
				II. Miklós, 1340.

[1]) Száz. 1894. 421–22.; A. IV. 488.; Melczer. 35. — [2]) H. O. V. 47. — [3]) H. O. VIII. 218. — [4]) F. VIII/1. 479. — [5]) F. VIII/7. 327–28. — [6]) F. VIII/4. 618., 642. — [7]) F. X/7. 700.

		István	N.		
Gút 1281.	Bálint 1281.	Miklós 1281.	János 1281.	Iván 1281.	Andornok 1281.

Az 1281-ben élő tagok mint szomszédok elővételi joggal birtak volna a Dabronczon eladott 3 ekényi föld megszerzéséhez, de e jogról lemondottak.[1])

Gergelyfia II. Miklós a (Zala-) Béry család gazdatisztje volt Dabronczon s e hivatalában a család egyik ellensége megsebesítette.[2])

TÉT.

(Téth, Tet, Tech.)

Első pillanatra győrmegyei nemnek gondoljuk, de nem az volt. A győrmegyei Téten e nem virágzása idején még bessenyők laktak. — Mosonymegyében, még pedig éppen Mosony környékén állott azon Tét falu, mely e nem névadójának emlékét a XV. századig őrizte. Tagjai:

	Cochu	
Dónát, ispán 1228.	Menget 1229.	Sándor 1262.

Dónát ispán 1228-ban a királynak poroszlója (megbizottja) volt Kónyi falunak a templomos lovagok számára való átadására.[3])

Menget, Cochu (Kocs vagy Kacs?) fia 1229-ben szintén elég nagy úrnak, László országbírónak volt megbizottja (poroszlója), s ura parancsából Váradon járt egy peres ügy eldöntésének megörökítése végett.[4])

Sándor szintén poroszló (végrehajtó) volt, de őt már két bíró, az alkanczellár és az alországbiró, küldötte ki 1262-ben, hogy egy karcsai (Pozsonym.) erdőt három részre oszszon s ekként a perlekędő karcsai nemeseket megbékéltesse.[5])

Minden jel szerint e nemhez tartozik azon Tét faluban

---

[1]) H. O. VI. 268. — [2]) H. O. I. 176. — [3]) H. O. II. 3. — [4]) Váradi regestrum 347. sz. — [5]) W. XI. 520.

lakó Bálint, a ki 1209-ben a mosonymegyei Szombathely (ma Nezsider) és Balog (ma Finczmarkt) falukat Győr Csépán nádornak, 1210-ben pedig Novák, Kemenye (ma Kimle) és Réti falvakat Győr Pat nádornak adta át.[1])

Vajjon azon Téthyek, a kik 1358-ban mosonymegyei téti joszágukat a Hédervary családnak elzálogosítják,[2]) ide tartoznak-e? — bizonytalan.

TÉTÉNY.

(Techtun, Thechun, Thethen.)

Roppant megnehezíti e nem viszontagságainak megismerését, hogy először is hamis oklevél szól róla. Egy 1423-iki átiratból ismeretes, de hibás keltezése és belső tartalma miatt méltán koholtnak tartható levél a XII. századba viszi föl legnevezetesebb ágát,[3]) de ezt természetesen nem fogadhatjuk el. Meg kell elégednünk e rövidebb, de való leszármazással:

I. Marczell
- II. Marczell, 1229–33.
- I. Péter 1228–33. (?)
  - I. Benedek
    - I. Pál 1281–86.
    - II. Péter 1281–83. a tót bán
      - Túz Lőrincz 1286–1304.
        - II. Pál, 1328–51.
          - Miklós 1351.
          - II. Benedek 1351.
          - István 1351.
      - I. Miklós 1286–94.
    - Kemény 1281–86.
- Fábián, 1233.
- Demeter, 1232.
- Ábrahám 1232–39. ∼ N. † 1282 előtt

Peterd
- Arnold 1228.

Deschen
- Lőkös 1228.

Vajjon I. Marczell egy személy-e azon Marczellel, a ki 1206-ban soproni, majd csanádi ispán volt? — bizonytalan.[4])

---

[1]) W. VI. 333., 342. — [2]) Kub. II. 220. — [3]) H. O. VIII. 21–25.; F. III/2. 134–140. — [4]) Knauz. I. 184–85.

Biztos ellenben, hogy I. Péter 1229-ben a királyné udvarbírája, 1230-ban ugyanaz s e mellett újvári ispán, 1233-ban pedig csupán nyitrai ispán vala.[1])

Ugyanez az I. Péter 1228 előtt sokáig perelt a Vajk nemzetséggel és el akarta foglalni ennek Keresztúr nevű (a Peker és Tapolcza, most Biela és Toplicza közt eső) birtokát, de perét 1228-ban végleg elvesztette. A peres Keresztúr határának megjárásába aztán beleegyeznek I. Péter atyafiai, Peterdfia Arnold, Deschenfia Lőkös és a többiek. Kitűnik e határjárásból az is, hogy a Vajk-Keresztúr közelében eső Megyericsa (a mai Megyurich?) a Tétény nem jószága vala.[2])

1232-ben II. Marczell és Ábrahám, valamint az egész Tétény nem volt hasonló vitában, csakhogy most a Pekertől (ma Biela) délre eső s Topolovecz nevű földért. Azonban ők se tudták világosan igazolni e földhöz való jogukat s így lemondottak róla.[3])

E Marczell volt a kortársak szemében a leghiresebb Tétény nembeli, úgy hogy testvéreit rendesen csak »frater Marcelli«-, »germanus Marcelli«-nek írják.

Fábián 1233 előtt 50 márkáért eladta a fejérmegyei, Téténytől nyugatra eső Sóskutat.[4])

Demeter 1232-ben mint az ország bírája a király udvarában Esztergomban volt jelen egyik királyi itélet kimondásánál.[5])

IV. Béla trónralépte után a nemzetség csaknem elveszítette a pekeri uradalmat, de Ábrahám odaadta összes drávántúli szerzeményeit Kálmán tótországi herczegnek, ekként a pekeri jószágot megtartotta, 1237-ben magát abban meg is erősíttette.[6]) A cserébe adott szerzemények voltak a valkómegyei Dónát, Darócz és Cudmend falvak s 1239-ben Ábrahám ezekért szavatosságot vállal.[7])

Több mint egy félszázad telik le, mire a Tétény nembeliek újra szemeink elé kerülnek. Benedek, volt királyi

---

[1]) Tkalčić. I. 64—65.; F. III/2. 211—13.; W. I. 303. — [2]) W. VI. 457—60. — [3]) W. VI. 508. — [4]) W. XI. 257. — [5]) W. VI. 506. — [6]) W. VII. 38. — [7]) F. IV/1. 169.

főpohárnok, gyermekei ezek: I. Pál, II. Péter és Kemény. Hogy I. Marczell valamelyik fiának unokája, az kétségtelen, mert a magvaszakadt Pekry Ábrahám özvegyének Pekerből járó s a margitszigeti apáczákra hagyományozott hitbérét 1286-ban ők fizetik ki,[1]) de Ábrahámot nem is számítva I. Marczellnek négy fia volt, s ezek közűl bármelyiknek unokái lehettek.

A Péter név ismétlődéséből következtetve azonban mi I. Péter unokáinak tartjuk.

I. Pál 1280-ban segítségére volt a fogságba került királynak. Hálából a király visszaadta neki a valaha őseinek adott, de a várföldek visszafoglalásakor visszavett s újfent Baranyavárhoz csatolt aszuágyi uradalmat.[2]) Élt még 1286-ban is, és a margitszigeti apáczák Sámod nevű falujában okozott károkért 12 ökröt ad.[1]) Ennélfogva azon1281-iki levél, mely őt már halottnak írja,[3]) hamis.

II. Péter 1273-ban Nagy-Szombat visszavívásában, később a lázongó horvátok és tótok megfékezésében, 1281-ben Aba Finta leveretésében tünt ki. Ezért már 1279. decz.-ben a nagyjelentőségű báni hivatalt viselte Tótországban.[4]) 1283-ban pedig újra tótországi bán volt. 1281-ben Kemény nevű testvérével együtt visszakapja a pekri uradalomtól nyugatra eső és Szaploncza (ma Ilova) nevű patak mellett eső Gajul földet.[5]) 1283-ban megkapja Garics várát és uradalmát.[6]) Ugyanez évben meg egyik hű emberét tapolcza-völgyi birtokkal jutalmazza.[7]) 1286-ban már nem élt, mert Ábrahám özvegye hitbérét már nem ő, hanem fiai fizetik ki.[8])

Kemény 1283-ban beleegyezett a tapolcza-völgyi birtok elajándékozásába.[7]) 1286-ban pedig részt vesz Ábrahám özvegye hitbérének kifizetésében.[8])

Túz Lőrincz 1293-ban III. Endrétől is megerősítteté magát Gajul birtokában.[9]) Ez időben testvérével, I. Miklóssal együtt már birta az I. Pál (nagybátyja) után örökölt aszuágyi uradalmat. Ezt a délre eső kosi (ma Koska) uradalomtól, a

---

[1]) H. O. VIII. 251. — [2]) U. o. 211. — [3]) W. XII. 329. — [4]) Starine XXVII. 165. — [5]) W. IX. 293. — [6]) W. XII. 386. — [7]) W. XII. 399. — [8]) H. O. VIII. 251. — [9]) W. X. 115.

Kórógyi család jószágától, Barázda nevű falu választá el. E falura nézve Túz Lőrincz és Miklós 1294-ben Kórógyi Jánossal egyezségre léptek, azonban ez ellen Kórógyi testvérei tiltakoztak.[1])

Az aszuágyi uradalom megszerzése és átöröklése sok nehézséggel és perrel járt. Lőrinczet ebben a baranyamegyei Kán nem tagjai, Gyula és Péter segítették pénzzel, szóval, pártfogással. Hálából Lőrincz kiszakított aszuágyi uradalmából két, Siger nevű falut s a Kán nemnek ajándékozta, azonban III. Endre halála után mindjárt visszavette.[2]) 1304-ben Lőrincz valami kártételek miatt Győr (Óvári) Jakabbal perelt, de kibékült.[3]) Mind ő, mind testvére, I. Miklós, 1294-ben a baranyamegyei Nagyfaluval szomszédosok.[4])

II. Pál 1328-ban fejérmegyei, Martonvásár mellett eső faluját, Tordacsot eladta. 1335-ben pedig annak árát fölvette.[5]) 1351-ben mind őt, mind fiait fölmenti a király az összes rájuk vetett bírságok alól.[6])

* * *

A Tétény nemzetség tagjának írják 1235-ben Both ispánt, illetőleg fiait, mint a baranyamegyei Nyárád falu szomszédjait.[7]) Azonban, sajnos, ez oklevél is hamis, s nem tudjuk meghatározni, mennyiben való a Tétény (Techtun) nemre mintegy odavetőleg tett megjegyzése. A mennyiben e tekintetben a hamisítót rossz szándék nem vezethette, s mint láttuk, a Tétény nem valóban birtokos volt Baranyamegyében, ez adatot nem tartjuk teljesen elvetendőnek. Ez esetben e Both fia Péter volt az, ki 1270—72 táján, mint a király képe, a király fegyvernökeinek egy érdi szigetet akart átadni. E Péter a pestmegyei Tétényben lakott.[8]) Másik fia, Bothnak János, a Nyáráddal éppen szomszédos Lajméron volt egyideig birtokos.[9])

* * *

---

[1]) W. X. 552. — [2]) A. I. 8. — [3]) A. I. 72. — [4]) W. X. 553. — [5]) A. II. 367., III. 191. — [6]) A. V. 535. — [7]) F. III/2. 436. — [8]) Z. I. 28. — [9]) Z. I. 42—43.

Pauler Gyula azon hozzávetése, hogy az 1261—75-ig Veszprém püspöki székén ült Pál és atyafisága a Tétény nem sarja, részletes kutatások után valótlannak bizonyult.[1])

* * *

Mint láttuk, még a legmesszebbre elszármazott Pekry-ágnak is volt a pestmegyei Tétény (Tetyn, Thetum, Thetun) környékén birtoka (Sóskút, Tordacs). Világos tehát, hogy ez volt a nemzetség ősi fészke. Azonban az itt lakó nemesek [2]) a Tétény nem ismert ágaival ma már nem köthetők össze; csupán az pedig, hogy Tétényben laktak, nem elég kezesség a Tétény nemmel való vérségi összeköttetésükre nézve.

TIBOLD.

(Tibolch, Tybold, Tybold bani, Thiboldi.)

Kézai szerint egyike legrégibb jövevény nemzetségeinknek, mert őse, »Graun (Szürke?) Tibold« ispán, még Gyécse fejedelem idejében költözött be állítólag Németország »Deuchunbant« nevű részéből, Fanberg vagy Samberg nevű városból. Némelyeket közűlök Kézai idejében egyszerűen Graunoknak hívtak, másokat főhelyükről Babócsayaknak.[3])

Bizonyos, hogy főlakóhelyük és fészkük (predium principale, mint az 1232-iki osztálylevél mondja) a drávaparti Babócsa vala.[4]) Itt alapított a nemzetség Szent-Miklós tiszteletére nemzetségi temetkezőhelyül benedekrendű monostort.[5]) Innen húzódtak egyes tagjai át a Dráva másik, balpartjára, s az akkor még meglehetősen lakatlan Körösmegyében, mindinkább dél felé haladva, a Szaploncza, Tapolcza, Peker patakok völgyeiben új meg új birtokokat szerezve, elértek egész a Száva partjáig, s ott a mai Szuboczka patak mentén megvetették hatalmas uradalmuknak, a szencseinek alapját.

---

[1]) V. ö. W. IX. 293.; H. O. VIII. 251.; Knauz. I. 570.; F. V/3. 270., 372. — [2]) Z. I. 79—80.; A. II. 357. — [3]) Hist. Hung. Fontes D. II. 94.; v. ö. III. 37. — [4]) Csánki i. m. II. 576. — [5]) U. o.

A XIII. századtól kezdve meglehetősen ismert, csak egy pontban kétséges. (Leszármazását l. a köv. lapon.)

I. Bodor fiai 1231-ben osztoztak meg roppant terjedelmű jószágaikon. A három idősebb fiú, Jakab, Kozma és Petke magának tartotta Babócsát, Tarnócza, Szedereg, Komlósd, Péterhida, Décse (Gyécse), Domján, Vajon, Rozmen, Ruszen, Bolhó, Nagy- és Kis-Kaszó nevű falvakkal (Tarnócza, Komlósd, Péterhida és Bolhó ma is megvannak) együtt, továbbá a hajdan Körös-, most Pozsegamegyébe (a mai Daruvár környékén) eső topliczai uradalmat, az ehhez csatolt drávamenti Bük, Csaba, István és Doboka falvakkal.

Ellenben a három kisebbik fiú, Tamás, II. Bodor és I. Tibold kapta a lábodi (Lábod, Simony, Margya, Szentmihály, Kohány, Németiszeg, Bori, Esztáng vagy Sztáng, Ujszép, Páczod, Cunhered (?), Saul, Tivadar és Horn falvakból álló) uradalmat; Drávántúl pedig a szincsei vagy szencsei jószágot s ahhoz csatolt, de nem a Száva, hanem a Dráva mellett eső Welhen birtokot.[1])

Ez osztálynak megfelelően I. Tibold 1269-ben a somogymegyei Visontával volt szomszédos földesúr,[2]) s valóban a lábodi uradalom Visontával érintkezett.

Vagy I. vagy II. Tibold egy időben bán, még pedig birtokaikból következtetve tótországi bán vala s a nemzetséget róla gyakran Tibold bán nemének nevezik.[3])

Sándor 1269-ben Pribiszló ispán özvegyének veje volt.[4])

1273-ban a Tibold nem a Toplicza völgyében (a mai Daruvár környékén) földesúr.[5])

1294-ben Kozma fiai, Zerje és Demeter I. Tiboldnak fiaival, I. Miklóssal, Jánossal és Dénessel az 1231 óta közösen szerzett jószágokon megosztoznak. Zerje és Demeter kapják a Somogymegye északkeleti csúcsán eső Som és Kapurév falvakat (az utóbbi ma nincs meg), ellenben I. Miklós, I. János és Dénes a körösmegyei, Szencse közelében eső Lesnek, Czirkvenicza és Koseth nevű helységeket.[6])

---

[1]) H. O. VIII. 27. — [2]) F. IV/3. 492. — [3]) Gr. Pongrácz lt. Orsz. lt. D. O. 35172. — [4]) Tkalčić I. 136. — [5]) U. o. 179. — [6]) Orsz. lt. D. O. 33744.

I. Bodor

- I. Jakab 1231.
  - II. Tibold 1241.
  - II. Jakab 1241–1302.
    - II. János 1302.
    - Lesták 1302.
    - László 1302.
  - N. leány 1241. ~ Gyenesi Izsó
- Kozma 1231.
  - Sándor 1269. ~ Pribiszló leány
  - Zerje 1294–1307.
  - Demeter 1294.
- Petke 1231. (?)
  - Mihálcz
    - I. Pál 1329–32.
    - II. Miklós 1332.
      - V. János 1332.
    - I. Péter † 1322 előtt
      - III. Miklós 1332.
      - II. Péter 1332.
      - II. Pál 1332.
- Tamás 1231.
- II. Bodor 1231.
  - Julad 1297.
  - N. leány ~ Hahót Lanczeret
- I. Tibold 1231–69.
  - I. Miklós 1294.
    - III. János 1326–43.
  - I. János 1294–1313.
    - Lőkös 1322–43.
    - IV. János 1322–43.
  - Dénes 1294.

II. Bodor fia, Julad 1297-ben a király előtt is kijelentette, hogy Németiszeg faluját (a lábodi uradalomból) nőtestvére fiának, Hahót Herbortnak ajándékozta.[1])

Hasonló ügyben tesz vallomást 1302-ben II. Jakab is. Ő és testvére, II. Tibold nemsokára a tatárjárás után nőtestvérüknek, illetőleg sógoruknak, Izsónak ajándékozták körösmegyei, Szaploncza és Kretin patakok közt (a mai pozsegamegyei Bresztovácz környékén) eső birtokukat. 1302-ben II. Jakab ez ajándékozást újból kijelenti, fiai, II. István, Leståk és László pedig a csázmai káptalan előtt jóváhagyják.[2])

A XIV. század első zavaros éveiben a Tibold nem is két részre oszlott, Zerje és I. János, hogy magukat könynyebben védelmezhessék, részletesen megállapított szövetséget kötöttek egymással.[3]) A szövetséglevelet I. János 1313-ban I. Károly királylyal iratja át,[4]) a mi annak jele, hogy e király pártjához tartozott.

Ellenben a kétségtelenül Tibold nembeli Mihálczfia Pálról mást hallunk. E Pálnak és testvéreinek atyja, Mihálcz, csakis Petke vagy Tamás fia lehetett. Tekintve a Péter név ismétlődését Mihály leszármazóinál, hajlandók vagyunk Mihálczot a Péter név kicsinyítőjének látszó Petke nevet viselő férfiú fiának tartani.

I. Pál 1332 előtt a körösmegyei (ma Pozsegam.) Szaploncza (Szlopnicza, Sztupnicza) várát bírta s onnan I. Károly híveinek roppant károkat okozott. Később azonban szomszédja, Dobrakuchay Péter fogságba ejtette őt s a börtönben a villám ütötte agyon. Erre Szaploncza vára II. Miklós kezére került; ámde ez 1332-ben I. Károly hűségére tért, tőle kegyelmet nyert. Szaploncza várát a királynak adta ugyan, de többi jószágait megtartotta, sőt I. Pálnak és Zerjének a szentesi uradalomba eső részét is megkapta.

II. Miklóssal együtt kegyelmet nyertek fia, V. János, testvérének, I. Péternek fiai, III. Miklós, II. Péter és II. Pál is.[5]) I. Pál fogságba jutása és borzasztó halála 1330-ban történhetett, mert 1329-ben I. Pál még egy darab, a Ger-

---

[1]) H. O. I. 92. — [2]) Gr. Pongrácz lt. — [3]) A. I. 127. — [4]) A. I. 324. — [5]) Orsz. lt. D. O. 34099.

zencze-patak fejénél eső földet a garicsi pálosoknak ajándékozott.[1])

III. János (I. Tibold unokája) is magára vonta valamivel I. Károly király haragját s e miatt a király őt is elfogatta. Kiszabadult ugyan, de oly nagy pénzszükségbe jutott, hogy 1326-ban kénytelen volt bolohnai (somogymegyei) részét elzálogosítani 100 márkáért.[2])

I. János fiai, Lőkös és IV. János atyjuk nyomdokain járva vérük ontásával is szolgálták I. Károly királyt, s azért 1322-ben tőle minden adó, de különösen a nyest- és 7 dénár adó alól fölmentést nyertek.[3]) 1343-ban szencsei jószágukon és a Peker- (ma Biela-)patak völgyében eső Szircs (ma Szirács) helységükön megosztoztak. Az osztálylevél említi, hogy szencsei jószáguk több helyütt érintkezett unokatestvérük, III. János földeivel.[4])

1369-ben Babócsa oly nemes kezén van, a kinek négy ízre felmenő nemzedékrendje a Tibold nemzetség törzsökére semmikép sem illeszthető.[5]) Ebből az látszik, hogy a XIII. század végén és a XIV. század elején dúló politikai harczok a Tibold nem azon ágát, melynek kezébe Babócsa került, megsemmisítették.

TOLCSVA.

(Tulchua.)

A zemplénmegyei Tolcsva területét és környékét ülte meg. Személynevei eredeti magyar származásra mutatnak. Tagjai:

N.

Cseb, pap † 1255 előtt — Langvis (Langeus), ispán 1255. — Szólát 1255. — Kenéz 1255. — Kázmér 1255.

Langvis (Langeus), ispán 1255. gyermekei: I. János 1288. ~ Karászy N.; Zuchya ~ N.

I. János 1288. gyermeke: I. László 1321—45.

Kenéz 1255. gyermeke: Gergely 1288.

---

[1]) Orsz. lt. D. O. 35172. — [2]) A. II. 240. — [3]) A. II. 1. — [4]) A. IV. 362—66. — [5]) H. O. V. 150.

I. Úz				Balassa
Demeter, 1288.		Uza, 1288–1312.		II. Uz 1288.
II. János 1336. † 1345 előtt	II. László 1336.	Jakab 1312–30.	Imre 1330–45. ~ Olaszy Katalin 1362–72.	
III. János 1336.	III. László 1336.			
kiskorúak				

A nemzetség tagjai 1255 előtt örökölték Cseb pap után a mai, hernádmelléki Garadnának akkor Petri néven ismert részét. Ezt azután 1255-ben Langvis, Szólát, Kenéz és Kázmér eladták 8 márkáért.[1])

1288 előtt I. János, Gergely, Demeter, Uza és II. Úz sokat pereltek a Baksa nemzetséggel a zemplénmegyei Toronyáért. 1288 táján azonban a zemplénmegyei királyi bírák kibékítették őket s a Tolcsva nemzetség 180 márkát fizetett Baksa nemének, a miért ez Toronyához való jogáról teljesen lemondott.[2])

1312-ben, midőn I. Károly az Aba Amadéfiak ellen vezetendő hadjárat érdekében Sáros-Patakon és környékén tartózkodott, Uza oly hasznos szolgálatot tett királyának, annyira tudott kedvében járni, hogy a király elfogadta őt komájának, bérmaatyja lőn Uza fiának, Jakabnak, s egyúttal mintegy bérmaatyai ajándékúl odaadta nekik a szabolcsmegyei, de Tisza-jobbparti Kenézlő (Kenezlő) falut.[3])

Mindamellett, hogy Jakab úrfinak ennyire fölvitte az Isten a dolgát, nem sok lett belőle. Jószágainak eladásával, elzálogosításával foglalkozik csupán. 1318-ban eladta ondi birtokát. Tizenkét év mulva azt állította, hogy erőszakkal, sőt börtönbevetéssel kényszerítették őt ez eladásra. De, mikor a bizonyításra került volna a sor, vádját visszavonta.[4]) Azután sárai és újfalusi jószágait, később toronyai részét sorra elzálogosította atyafiának, I. Lászlónak, Langvis unokájának. Halála után testvére, Imre 1336-ban úgy váltotta ki az értékesebb újfalusi és sárai jószágokat, hogy azok helyett a maga saját, és Jakab után örökölt toronyai földeit kötötte le.[5])

---

[1]) W. VII. 407. — [2]) W. V. 59. — [3]) A. I. 266–67 — [4]) A. II. 457–58. — [5]) A. III. 264.

A már említett I. László igyekvő és a törvényben jártas férfiú vala. Nagyatyjáról Langvis Lászlónak is hívták. 1321-ben már ő volt meghatalmazottja Olaszy Csomornak, még pedig gyilkosságért folyó perben.[1]) 1336-ban Demeter kiskorú unokái helyett ő védelmezi meg esküvel a tolcsvai határ északkeleti részét.[2]) 1340-ben pedig a királytól a tolcsvai határban arany- és ezüstbányák nyitására nyert engedélyt.[3])

I. László anyja Karászy Sándor, volt szörényi bán, leánya vala. Ez után örökölte leánynegyed fejében a szabolcsmegyei Devecser (ma Demecser) negyedét, de 1335-ben eladta.[4]) Ezzel azonban még nem kapta volt meg összes anyai örökségét s oly sikerrel perelt a Karászy család jószágait megszerző Magyar Pál mesterrel, hogy ez 1342-ben 32 márkát fizetett neki végkielégítésül.[5]) Viszont I. László is fizetett Zuchya nevű nagynénje leszármazóinak 1340-ben leánynegyedet, még pedig 8 márkát.[6])

Utolsó, ismert tette I. Lászlónak az atyafiával, Imrével való kibékülés. Mindketten elégedetlenek voltak az ősi osztálylyal s haragjukban egymásnak károkat is okoztak. Végre sok tekintélyes főúr közbevetésére a király előtt 1345-ben kibékültek. A kártételeket egymásnak kölcsönösen elengedték s megigérték, hogy hivatalosan felszólítják II. János atyafiuk özvegyét az állítólag nála levő osztálylevél átszolgáltatására. Ha ez osztálylevelet megkapják, a szerint, ha meg nem kapják, a nélkül is újra felosztják egymás között ősi jószágaikat.[7]) Imre neje 1362—72-ben fordul elő.[8])

Az itt említetteken kívül fordulnak még elő a XIII. században Tolcsván lakó nemesek, de a Tolcsva nemhez való tartozásuk nem kétségtelen. Mindamellett felemlítjük őket legalább így utólag. Ezek voltak: Kadarfia István és Andornok, Dok fiai Péter és János, Balassa (Balasey) fiai János és Domokos, András fiai Pál és György. — István és Andornok 1255-ben királyi emberekül voltak kijelölve a Liszkától délnyugatra eső Meszes falu átadására. Közülök aztán István

---

[1]) A. I. 626. — [2]) A. III. 241. — [3]) A. IV. 9. — [4]) A. III. 234. — [5]) F. VIII/4. 614. — [6]) A. IV. 45. — [7]) A. IV. 491. — [8]) Orsz. lt. Dl. 6001.; v. ö. Tört. Tár, 1901. 46—47.

teljesítette a királyi megbízást.[1]) E Tolcsvay István nejét és leányát 1280 táján Uzának egyik szolgája megsebesítette.[2]) Doknak fia, Péter és 1336-ban még kiskorú fia, János, továbbá Balassa és András fentemlített fiai 1336-ban Tolcsva északkeleti határát védelmezik, még pedig, a kiskorú Dokfia Jánost kivéve, eskütétellel is a szomszédos új földesurak, az Olaszyak ellenében.[3])

TOMAJ.

(Tumoy, Thomoy, Tomoy.)

A Névtelen jegyzőtől megénekelt Tanisz-Aba (Thonuz-Oba) bessenyő fejedelem ivadéka. E Tanisz-Aba állítólag még Taksony fejedelmünk idejében jött hazánkba s a mai Kún-Madarastól a Tiszáig terjedő földet, az abádi rév mellékét kapta. Ugyancsak a Névtelen állítása szerint Szent-István prédikálására sem tért meg, megmaradt pogánynak, s nem az egyházban, mint az akkori keresztény főurak szokták, hanem nejével, Vivossal (Ujjas?) együtt pogány módra az abádi révnél temetkezett el. Azonban fia, Örkény, s ennek neje már keresztényekké lettek.[4])

Az, hogy a nemzetség őse Taksony idejében jött be, minden esetre nagyítás. A többi valódiságát nincs módunkban ellenőrízni, hozzávetésekbe bocsátkozni pedig nem akarunk. Csak azt említjük föl, hogy a Tanisz (Thonyz, Thanyz) és Örkény (Urkund) nevek e nemzetségnél még a XIII. században is divatoztak (l. Lesencze-Tomaji-ágakat és a töredékeket).

A nem Losonczy-, Abády-, Lesencze-Tomaji- és Heney-ágakra oszlik. Ezekhez még egy pár töredék csatlakozik.

I. Losonczy-ág.

A belőle származó hírneves Losonczy és Losonczi Bánffy családról neveztük el. Terebélyes nemzedékrendjét l. a mellékleten.

---

[1]) W. VII. 383., 404. — [2]) Z. I. 38. — [3]) A. III. 241. — [4]) Hist. Hung. Fontes. II. 51.

- I. Dénes
  - II. Dénes, 1222—41. a tárnokmester és nádor
    - III. Dénes 1275—97.
      - I. Tamás, 1315—1356. *a Losonczy és Losonczi Bánffy családok közös őse*
        - III. István,[1]) 1344—56. *a Losonczy család egyenes őse*
          - II. László 1380. a bán
          - György 1380.
          - IV. István 1380. a bán
          - Albert[2]) 1380. a vránai perjel
        - II. Tamás,[1]) 1350—58. *a Losonczi Bánffy cs. egyenes őse*
          - VII. Dénes,[3]) a bán 1380—88. *a Losonczi Bánffy cs. névadó őse*
      - I. István, 1315—50. a szörényi bán
        - IV. Dénes, 1355—68. †
    - I. Miklós 1275—80.
      - Dezső, 1327—48. *a Losonczi Dezsőfy család őse*
        - I. László 1371—91. a vajda
        - IV. Miklós 1380—93.
        - Mihály 1380.
        - V. Dénes[4]) 1380.
    - I. (Nagy) Jüne, 1251. ~ Mária
      - II. Jüne (Üne) 1279. † 1289 előtt †
      - Fémia ~ Szalóky László
    - Sámod 1251.
      - Pete (Péter) 1274.
        - VI. Dénes 1299. ~ Erzsébet 1300. özvegy
      - Lesták 1274—1314.
        - V. Miklós 1314.
          - Pál 1317—43.
            - Imre 1358—72.
          - VIII. Dénes 1317—28.
          - András 1317—29.
          - Lőkös 1328—39.
      - Stefánia 1274-ben özvegy ~ Banai Kozma
      - Petronella 1274.
  - I. Pelbárt (Privartus)
    - János 1251—70.
      - II. Miklós 1279. ~ Balog N. 1304-ben özvegy
    - II. Pelbárt 1251—70.
      - II. István 1304.
      - Jakab, 1304. ~ N., 1317. özv.
        - Klára, 1327.
    - Hektor 1251.

[1]) Z. II. 608. — [2]) Turul. I. 20. A közölt oklevélre s nem a szerző véleményére hivatkozom. V. ö. Tört. Tár. 1896. 726. — [3]) Tört. Tár. 1896. 726. — [4]) Turul. II. 96. V. Turul. II. 80.

Ez ág története II. Dénessel, az ág legmagasbra emelkedett tagjával kezdődik. 1222-ben ötlik szemünkbe, még pedig előkelő állásban, mert már ekkor főlovászmester vala s az maradt 1224 végéig.[1]) Az 1224—31. években a tárnokmesteri hivatalt viselte s e mellett 1228-tól kezdve a szolnoki ispánságot is bírta.[2])

Ekkor átpártolt a kis-király, IV. Béla táborába, s ott csakhamar erdélyi vajda lőn (1233—35).[3]) 1235 második felében Apodfia Dénes nádor másodszori bukása után ő emelkedett a nádori székbe, s mivel IV. Bélánál is kegyben volt, megmaradt abban IV. Béla megkoronáztatása után is egész 1241-ig. A nádori hivatal mellett eleintén (1236.) a bihari, később a szolnoki ispánságot is bírta.[4]) Alkalmasint a sajómezei csatában esett el. Hiba őt Apodfia Dénessel, avagy Türje nembeli I. Dénessel vagy végre azon Dénesfia Dénessel egy személynek tartani, a ki 1236-ban állítólag Nagy-Tapolcsányt kapta s ellenben teljességgel nincs rá ok, miért tagadjuk az ő azonos voltát azon Dénesfia Dénessel, a ki 1228-ban (illetőleg 1224—31-ben) tárnokmester vala. Igaz, hogy a későbbi oklevelek e II. Dénest mindig egyszerűen nádorként emlegetik, de csupán azért, mert ez volt utolsó és legfőbb méltósága. Kortársai e II. Dénest Nagyorrú ragadványnévvel különböztették meg a többi Dénesektől.

II. Dénes még tárnokmestersége idején kapta az erdélyi (marostordamegyei) széplaki uradalmat s a melette eső Gyekét.[5]) Utóbb megszerezte ennek szomszédságában Régent is (ma Szász- és Magyar-Régen).[6]) Nógrádmegyében pedig a Kacsics nemtől elvett losonczi (és az akkor még hozzátartozó divényi) uradalmat kapta.[7]) Ennek következtében kisebb fiai kiköltöztek az ősi fészekből és hol Losonczon, hol Régenben laktak, azért hol Losonczyaknak, hol Régenieknek írják őket.

II. Dénesnek négy fia volt. Mindamellett, hogy ezek

---

[1]) H. O. V. 10., IV. 12. — [2]) Sop. I. 17.; W. VI. 455.; Theiner. Mon. Hung. I. 97. — [3]) W. I. 307; F. III/2. 407. — [4]) Száz. 1897. 185.; W. VI. 567—68.; v. ö. H. O. I. 14.; Zal. I. 11.; Knauz. I. 316., II. 163—64.; H. O. VI. 30., 37. — [5]) H. O. VI. 20. — [6]) V. ö. Urkundenbuch z. Gesch. d. Deutschen in Sieb. II. 118—19. — [7]) H. O. VII. 164.

közt I. Jüne (Üne, Ine) és Sámod voltak az idősebbek, előbb a fiatalabbakról szólunk, mert ezek és III. Dénes ivadékai sokkal nagyobb jelentőségre emelkedtek.

III. Dénes és I. Miklós 1275-ben visszakapják azon 20 ekényi földet, melyet 1270 előtt a királynak ezüstbányák nyitása végett átadtak, mert az ezüstbányákat abbanhagyták.[1]) 1277-ben megerősíti őket a király a losonczi uradalom birtokában, még pedig azért, mert 1273-ban tőlük azt (legalább is írásban) elvétette és a Kacsics nemnek, mintha azt jogtalanul fosztották volna meg, visszaadta.[2]) Ismétli e megerősítést 1280-ban.[3]) Ugyanez évben Örkény nevű atyafiukkal (Hippolit fiával), a szerémmegyei gazdag földesúrral kölcsönös örökösödésre lépnek.[4])

III. András uralkodása idején III. Dénes főként erdélyrészi jószágainak gyarapítására fordította figyelmét. Hogy a király kegyében állhasson, szerzett rá érdemet. 1291-ben az osztrák háborúban vitézül forgolódott. III. András neki adta 1291-ben a láposi uradalmat (Szolnok-Dobokamegye); [5]) 1292-ben Kozárvárat,[6]) később a lakatlan Csicsót (Erdélyben, de hol?); [7]) 1291-ben Küküllőmegyében egyik jó barátjától kapta ajándékba Bonyhát.[8]) 1297-ben már az esztergomi konvent előtt tiltakozik az ellen, hogy némely hatalmasok az 1280-ban Örkénynyel kötött szerződés életbe lépését meggátolták.[9])

III. Dénes fiai I. Károly királyt pártolták. Ezért László vajda lefoglalta belső-szolnokmegyei javaikat, u. m.: Lápost, az aranybányákkal együtt, Kozárvárt és Monostorszeget, továbbá másfelé fekvő falvaik közűl Orbót, Bogátot és Monadot. De amint László vajda meghalt, fiai pedig fellázadtak, I. Károly e jószágokat rögtön visszaadta I. Tamásnak és I. Istvánnak. Azonkívül I. Istvánt székely ispánná nevezte ki.[10]) Később, 1333-ban, ez István Vasmegye főispánja,[11]) 1342-től pedig 1350-ig szörényi bán vala.[12]) I. Tamás ellenben

---

[1]) H. O. VII. 156. — [2]) U. o. 164. — [3]) U. o. VI. 257. — [4]) H. O. VIII. 208. (U. o. VI. 265.) — [5]) H. O. VI. 362.; F. VII/2. 165. — [6]) H. O. VI. 380—81. — [7]) H. O. VII. 307. — [8]) H. O. VI. 376. — [9]) H. O. VII. 267. — [10]) F. VIII/1. 556.; Orsz. lt. D. O. 29995. — [11]) Turul. I. 97. — [12]) F. VIII/2. 237.

1319-ben a székely ispánságot,[12]) 1318-ban Bereg, 1321—24. években pedig Ugocsamegyék főispánságát bírta.[1])

A harmadik testvért, Dezsőt, 1327-ben említik először, midőn I. Tamás, I. István és Dezső másodunokatestérük, Jakab, után örökölnek s az örökségből az özvegyi hitbért és leánynegyedet kifizetik.[2]) A három testvér sokat perelt az Abádi-ággal, míg csak 1335-ben az ősi jószágokon meg nem osztoztak. III. Dénes fiainak jutott Igar és Tinódtő (később Szent-Kozma-Damján).[3]) 1348-ban I. István és Dezső az abádi révet szerették volna új életre kelteni. Hevesmegye bizonyított is mellettük, úgy hogy őket ez évben újra beiktatták az abádi rév birtokába.[4]) Mindamellett elkéstek, mert I. Lajos király egy évvel előbb, 1347-ben, minden Poroszló és Várkony közt eső révet a poroszlai rév javára megszüntetett s ennélfogva Poroszló új földesura, Miklós pécsi püspökkel szemben I. István fia, IV. Dénes, 1355-ben az abádi rév fentartásáért folytatott perét elvesztette.[5])

I. Tamás 1344—56. években folyton perelt a Várday családdal, különösen a Bezdéd és Tuzsér közt eső vitás földek miatt.[6]) Zsurk, Szentmárton és Bezdéd falvakból álló uradalomnak volt ura. 1356-ban két, régen nagykorú fiát is fölemlítik a periratok.[7]) Ezek közűl III. István lőn a Losonczy család egyenes őse, II. Tamás 1350-ben kezdé építtetni a ma is meglevő gácsfalvi templomot[8]) (Losoncz mellett), s ő volt atyja a Losonczi Bánffy család névadójának, VII. Dénes horvát bánnak.[9])

I. István fiának, IV. Dénesnek 1393 előtt magva szakadt. Jószágait maguk közt 1393-ban két egyenlő részre osztják I. Tamás és Dezső leszármazói.[10]) Világos tehát, hogy a Losonczyak nem ezen I. István szörényi bánnak ivadékai.

Mindezeket azért voltunk kénytelenek fölemlíteni, mert a Losonczy és a Losonczi Bánffy családok leszármazása s

---

[1]) Orsz. lt. D. O. 29996.; A. I. 632. II. 147. — [2]) Turul. I. 98. — [3]) Turul. I. 97—98. — [4]) A. V. 240. — [5]) A. VI. 307—307. — [6]) Z. II. 111., 172., 174., 177., 181., 183., 196.. 248., 414., 433., 467., 485., 499., 509., 513., 545., 557., 559., 580., 587., 597—98. — [7]) Z. II. 608. — [8]) Mocsáry: Nógrád várm. I. 104. — [9]) Tört. Tár, 1896. 726. — [10]) Turul II. 80.

összetartozása eddigelé legjelesebb könyveinkben is hibásan volt feltüntetve.

I. Jüne és Sámod 1251-ben visszaszerzik az abádi rév harmadához való jogukat.[1]) II. Jüne (Üne) 1279-ben beleegyezik Sebestyén, később Szentjakab nevű Tomaj nemzetségi birtok elidegenítésébe.[2]) 1289-ben magva szakadt. Erre abádi és szabolcsmegyei szakolyi jószágát, melyet róla Üne-Szakolyának (Yne-Zakala, Une-Zakala) is neveztek, a Kállayak ősei megkapják IV. László királytól.[3]) Ámde IV. László megöletése után e király adományozása mégsemmisült. Abád a Tomaj nemé maradt, Üne-Szakolyát pedig a Gút-Keled nem Báthory-ágának Szakolyi-alága kerítette kézre, s nagy későn, 1332-ben, kifizette belőle I., másként Nagy Jüne özvegyének hitbéret leányának, Fémiának (Eufemia), Szalóky László nejének leánynegyedét.[4])

Sámod (Samud, Sumud) fiai, Peter (Péter) és Lesták, 1274 előtt komárommegyei, olcsai (a Vágközben eső) birtokukat odaadták leánytestvéreiknek, Stefániának és Petronellának. Ezek közűl Stefánia 1274-ben már Banai Kozma özvegye volt és nőtestvérével együtt elzálogosította így kapott olcsai jószágát.[5])

1299-ben Péter helyett már fia, Dénes fordul elő. Ő és még inkább nagybátyja, Lesták ez évben a régi Közép-Szolnok-(most Szilágy-)megyében eső falvaikat, Leupáh, Ilye és Mikeföldé nevű (már rég eltünt) helységeket a Bályogi Szénás családra bízták megőrzés végett.[6]) Éppen ez mutatja, hogy Lesták ekkoriban már nem lakott Tiszántúl, mert különben onnan maga is tudott volna jószágaira vigyázni. S valóban a következő 1300-ik évben, midőn korán elhúnyt unokaöcscse, VI. Dénes özvegyét hitbérére és hozományára nézve kielégíti, már a szalavári konvent előtt teszi meg fölvallását.[7]) Pár évvel később az almádi konvent előtt tett tisztító esküt arra nézve, hogy nem ölette meg Tenke fiát. Midőn ezért 1314-ben, jogtalanúl bár, újra perbe fogják, nem ő maga, hanem fia, V. Miklós jelenik meg a tátikai megyegyűlésen.[8]) Mind-

---

[1]) H. O. VI. 61. — [2]) W. XII. 269. — [3]) W. IX. 559. — [4]) Z. I. 396. — [5]) W. IX. 90. — [6]) H. O. VII. 282. — [7]) H. O. VIII. 407. — [8]) A. I. 349.

ezek elárulják, a későbbi adatok is kétségtelenné teszik, hogy Lesták már a Tomaj nem másik ősi jószágán, Lesencze-Tomajon lakott.

Pál, VIII. Dénes és András, Lesták unokái, 1317-ben megveszik Tornafalut.[1]) 1328-ban ez alkalommal »Lucasius«-nak, később Lőrincznek írt, tehát Lőkösnek (a Lőrincz név kicsinyítőjének) ejtendő testvérükkel együtt egyik nőrokonuknak, Rendesi Gergely özvegyének voltak segítségére hitbére és hozománya megszerzésében, s ugyanakkor maguk 10 márkáért földet vettek zálogba Rendesen.[2]) Pál 1329-ben Törek határjárása ellen tiltakozott,[3]) de végre hosszú pereskedés után Lőkös (Lőrincz) testvérével együtt 1339-ben abba beleegyezett.[4]) Említik Pált 1343-ban is, mint a Lesenczepatakon álló malmok egyikének tulajdonosát.[5]) Fia, Imre, az 1358—72. években tartó perben Lesencze-Tomajnak Istvánd felől eső határait védelmezgette.[6])

I. Dénes második fiának, I. Pelbártnak (Privartus) ivadékaira áttérve, János, II. Pelbárt és Hektor 1211-től 1251-ig egyedül húzták az abádi rév jövedelmét. Ekkor azonban atyafiaik megsokalták a dolgot, követelték a maguk részét, s végre I. Pelbárt fiai kénytelenek voltak három évi jövedelmet csupán II. Dénes fiainak, más három évit pedig Tyák fiainak átengedni, s hat év mulva pedig a jövedelem harmadával megelégedni.[7]) János 1261 előtt esküvel is igazolta, hogy az abádi rév a Tomaj nemet illeti.[8]) 1270-ben János és II. Pelbárt a Szalók nemzetséggel úgy egyeztek meg, hogy a Tiszának Sarud és Heves felé eső része a Tomaj nemzetséget, Szalók felé eső része pedig a Szalók nemet illesse.[9])

II. Miklós 1279-ben beleegyezett Sebestyén falu elidegenítésébe.[10]) Nemsokára e Miklósnak magva szakadt. Özvegyének hitbére és hozománya fejében II. István és Jakab Sarudon adtak egy darab földet.[11]) Azonban II. Istvánnak és Jakabnak sem maradt fiúörökösük, jószágaik III. Dénes fiaira szálltak,

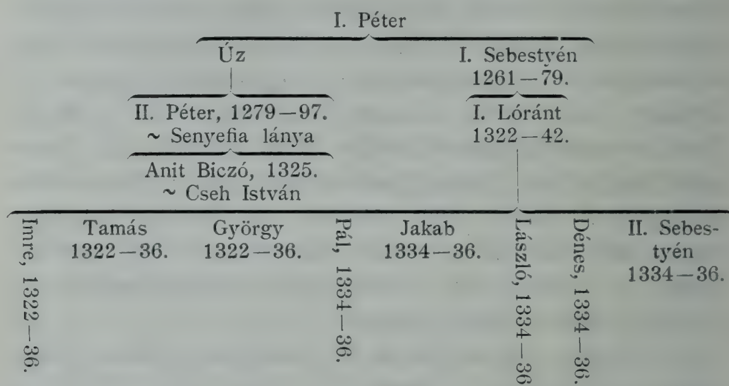
---

[1]) A. I. 417. — [2]) Zal. I. 213. — [3]) U. o. 238., 241. — [4]) U. o. 358. — [5]) Zal. I. 43. — [6]) Zal. II. 55. — [7]) H. O. VI. 61. — [8]) Emlékkönyv Bartakovics aranymiséjére. 182. — [9]) H. O. VI. 171. — [10]) W. XII. 269. — [11]) Turul I. 97.

s ezek 1327-ben adták ki Jakab özvegyének a hitbért és hozománydíjat, leányának, Klárának pedig a leánynegyedet.[1])

II. Abádi- (Szentimrey-)ág.

Mindig ott lakott őse sírhalma mellett, legfeljebb a szomszéd Szentimrére húzódott ki lakni, azért nevezzük ekként. Leszármazása:

Először is igazolnunk kell, miért tartjuk I. Lórántot és fiait I. Sebestyén leszármazóinak, holott I. Lóránt unokái az 1390—1409. években magukat a Losonczy-ágon álló II. Pelbártnak állítólagos, János nevű fiától származottaknak vitatták?

Azért, mert I. Lóránt unokáinak állítása több szempontból hibás. II. Pelbártnak nem volt János nevű fia. Ha lett volna, akkor az is részt vett volna II. Miklós özvegyének 1304 előtt történt kielégítésében, de róla szó sincs. Továbbá, ha II. Pelbártnak János nevű fia s ettől származó Sebestyén nevű unokája lett volna, akkor Jakabnak (II. Pelbárt fiának) magvaszakadta után ennek, mint legközelebbi első ízű atyafiának, kellett volna örökölnie, nem pedig III. Dénes fiainak, a kik csak harmadízű rokonai voltak Jakabnak. Ámde a dolog nem úgy történt.[2])

Ellenben, hogy I. Lóránt és fiai I. Péterfia Sebestyén leszármazói, azt 1336-ban maguk is világosan elárulják, mert tiltakoznak az ellen, hogy Szentjakab falut a Losonczy-ág vegye meg, mert az az ő családjuktól került idegen kézre.[3]) Ha

---

[1]) Turul. I. 98. — [2]) V. ö. Turul I. 97—98. — [3]) Kub. II. 117.

már most kutatjuk a Tomaj nemre vonatkozó leveleket, az ötlik szemünkbe, hogy 1279-ben Péterfia Úz testvére, Sebestyén, és unokaöcscse olyan Sebestyén nevű falut adnak el, a melynek egyháza Szent Jakab tiszteletére volt avatva.[1]) A ki tudja, hogy a régi falvak hányszor változtatják neveiket, s különösen hányszor vesznek föl egyházaikról új nevet, az előtt világos, hogy az 1336-ban visszakövetelt Szentjakab egy az 1279-ben eladott Szent-Jakab-egyházas Sebestyénfaluval, s így az is kétségtelen, hogy az 1279-ben Péter fiának írt Sebestyén I. Lóránt atyjával, Sebestyénnel, egy személy. Igazolja ezt az is, hogy II. Péter, Úz fia, I. Péter unokája után egyedül I. Lóránt örököl,[2]) mint a ki szintén I. Péter unokája.

I. Sebestyén 1261 előtt esküvel igazolta, hogy az abádi rév egészen a Tomaj nemzetségé.[3]) 1279-ben Sebestyén nevű, Szent Jakab tiszteletére avatott egyházzal bíró faluját unokaöcscsével, II. Péterrel együtt eladta.[1]) E II. Péter 1297-ben Hangonyi Máté gömörmegyei eskütársa.[4]) Később magva szakadt. Özvegyét és leányát I. Lóránt 1325-ben elégíti ki.[2])

I. Lóránt 1322-ben már kezdette követelni, hogy a Losonczy-ág vele új osztályt tegyen, s végre több tiltakozás, idézés után 1335-ben úgy egyezett ki, hogy ő és fiai kapták Szentimre és Pályitelek (később egyházáról Szentgyörgy) falvakat és az abádi telket.[5]) Őreá szállott Abády Istvánnak magvaszakadta után ennek Pályi, később Szentgyörgy faluban eső birtoka s azért 1327-ben Domokosfia István özvegyének, Vezseny Skolasztikának 50 márka hitbért és hozománydíjat fizet.[6]) 1336-ban tiltakozott az ellen, hogy Szentjakabot, azaz a régi Sebestyén falut, mások vegyék meg, mint ő és fiai.[7]) 1342-ben még élt és a Debreczeni család mellett tanúskodott.[8])

Három első fia már 1322-ben, a többiek 1334-ben voltak nagykorúak s a tiltakozó levelekben sorolják föl őket.

---

[1]) W. XII. 269. — [2]) Turul. I. 97. — [3]) Emlékkönyv Bartakovics a. m. 182. — [4]) H. Okl. 156. — [5]) Turul. I. 98. — [6]) A Szandai Sréter cs. lt.-a Mélt. Mocsáry István úr szives közlése. — [7]) Kub. II. 117. — [8]) A. IV. 229.

III. Lesencze-Tomaji-ágak.

A zalamegyei Lesencze-Tomajon, vagy annak környékén voltak birtokosok. Tagjaik:

- I. Tiba 1209.
- Lesták
  - Péter 1216.
- János
  - Kelemen 1255—65.
  - Kázmér 1255.
- Tyák, 1261.
  - II. Tiba 1265—91.

- I. László
  - I. Ampod 1270.
    - Tanisz 1292.
      - II. Pál 1342—58.
    - Örkény, 1292. esztergomi kanonok 1297. prépost
    - Domokos 1292.
      - János 1358—72.
    - I. Pál 1292.
  - II. László 1280—92.
    - Venis 1325. özv. ~ Szentbalázsy János
  - Tomaj 1280—92.
    - III. László 1341—43.
    - II. Ampod 1342—43.

I. Tiba 1209-ben megölte Győr Csépán nádort, aztán az országból kiszökött. Lesencze-tomaji birtoka előbb a megölt testvéréé, Győr Pat nádoré, azután vétel útján Atyusz báné lett. Ettől a gyilkos I. Tiba atyafia, Lestákfia Pete váltotta magához 1216-ban.[1])

János fiai 1255-ben eladták a Répcze mellett eső kázméri részbirtokukat a Csák nem Kisfaludy-ágának.[2]) Mind a mellett 10 év mulva Kelemen, II. Tibával összefogva, perbe fogta a Kisfaludy-ágat s vissza akarta foglalni a kérdéses birtokot. Perüket természetesen elvesztették.[3])

Tyák (Chaak) 1261 előtt az abádi rév ügyében tanúskodott.[4]) Fia, II. Tiba, az 1265-iki perbe volt bonyolódva. 1284-ben Boldva nevű várát odaadta cserébe Rezi, Zsid, Gelse és Szepene nevű zalamegyei falvakért.[5]) 1291 körül pedig Rezi és Zsid falvakban határt járat.[6]) Atyja nevét 1284-ben »Chaak«-nak, 1291 táján Jaaknak írják s éppen ebből következtetjük, hogy Tyáknak mondották ki.

A Lesencze-Tomaji-ágak közűl legtovább terjedt I. Lászlóé. Nevezetes az is, hogy ez ágon a Tomaj, Tanisz és

---

[1]) H. O. VI. 11—12. — [2]) F. IV/2. 335. — [3]) F. VII/1. 338.; W. II. 167. Az évszám kiigazítandó 1265-re.; H. O. V. 39. — [4]) Emlékkönyv Bartakovics a. m. 182. — [5]) H. O. VI. 261. — [6]) H. O. VII. 245.

Örkény (Urkund) személynevek, a Tomaj nem jellemzői mind előfordulnak.

I. Ampod 1270-ben a Tiszának abádi szakaszára nézve a Szalók nemmel egyezkedik.[1]) Testvérei, II. László és Tomaj 1280 körül a zalamegyei Tomajon laktak, s tolmácsi jobbágyaikkal Váró nevű zalamegyei nemest elfogatták. Váró fia, Mihály ezért perbe fogta őket.[2])

II. László, Tomaj és unokaöcscseik, Tanisz, Örkény esztergomi kanonok, Domonkos és Pál 1290 előtt kapták a zalamegyei Tolmács és Kozár falvakat, 1292-ben pedig azokra III. Andrástól megerősítést nyernek.[2]) Később, 1297-ben, Örkény az esztergomi Szent-Tamás prépostságot bírta, s mint látszik, a szintén zalamegyei Lodomér érsek kanczellárja vala.[3]) 1314 előtt II. Lászlót és Tomajt emberölésről vádolták, de az almádi konvent előtt tett tisztító esküvel kimentették magukat.[4]) II. Lászlónak Venis nevű leánya 1325-ben Szentbalázsy János özvegye volt.[5])

I. Pál és János (I. Ampod unokái) 1342-ben megosztoznak III. Lászlóval és II. Ampoddal lesencze-tomaji jószágaikon. 1343-ban a magvaszakadt Tomajnak malmait osztják fel maguk között.[6]) János az 1358—72. években tartott perben Lesencze-Tomajnak Istvánd felől eső határát védelmezte. Ez ügyben 1358-ban II. Pál volt meghatalmazottja.[7])

Különben a lesencze-tomaji templomban egy 1400-iki sírkő s a Tomaj nem rá vésett czímere maig hirdeti, hogy ez is a Tomaj nem egyik fészke vala.

IV. Heney-ág.

Dénes

I. Örkény pap 1219.	N. fiú 1219.	N. fiú 1219.

II. Örkény

I. Miklós ispán 1268—78.

Sámod

II. Miklós 1289—1300.

Domokos, 1317—27.

A szabolcsmegyei, Bogdánytól északra eső Hene faluban (most puszta) lakott. 1219-ben I. Örkény (Urkund) és test-

[1]) H. O. VI. 171. — [2]) W. IX. 582.; Zal. 103—105. — [3]) Knauz. II. 329., 410., 411., 417. — [4]) A. I. 349. — [5]) Zal. I. 190. — [6]) U. o. 412—13. — [7]) U. o. II. 57—68.

vérei e Hene falut megosztják Majád ispánnal.[1]) II. Örkény fiát, I. Miklós ispánt, 1268-ban mint Kék faluval szomszédos henei földesurat említik.[2]) 1278-ban az Anarcsy család fogott bírája volt a Várdayak ellen folyt perben.[3]) II. Miklós, Sámod fia, 1289-ben a király képe s mint ilyen átadja Kágy falut az Anarcsyaknak.[4]) 1300 táján pedig Komoray Sándor javára tanúskodik.[5]) Veje vagy sógora (gener) volt Berencsei Egyedfia Konrád, s ezt úgy megszerette, hogy 1289-ben neki ajándékozta Czigánd (Zygand, Zemplénm.) nevű szerzett jószágának felét.[6]) Fia, Domokos, 1327-ben roppantul panaszkodik, hogy Barsa Beke a király ellen való támadása idején (tempore infidelitatis suae) elfogta őt, a váradi káptalan elé vitte, s így kényszerítette henei birtokának eladására.[7])

V. Töredékek:

N.
Pál, † 1238 előtt — Iván, 1238.
Pál: Ohudalov, † 1238. ~ Gút-Keled Pelbárt
Iván: N. N. fiúk, 1238.

I. Tyák
Dénes, 1251—61. — Tiba, 1251.

Hippolit
Örkény, bán, 1280. — Dénes, † 1280 előtt

Domokos
István (Abády), † 1327 előtt ~ Vezseny Skolastika

a) Ohudalov, Pál leánya, 1238-ban elengedi hitbérét és hozománydíját férjének. Iván és fiai ebbe beleegyeznek.[8])

b) I. Tyák (Chaak) fiai 1251-ben kiviszik, hogy az abádi rév jövedelmének harmada ezentúl őket illesse.[9]) (L. az Abádi-ágnál.) Dénes ezenkívül 1264 előtt esküvel bizonyította, hogy az abádi rév egyedül a Tomaj nemzetségé.[10])

c) Hippolit egyik fia, Dénes, 1280 előtt már meghalt.

---

[1]) Váradi regestr. 1. sz. — [2]) W. VIII. 199. — [3]) Z. I. 61. — [4]) F. VII/2. 130. — [5]) Z. I. 135. — [6]) Gr. Bánffy lt. Kolozsvárott f. S. nr. 11. E levél világosan Tomaj nembelinek írja. — [7]) Gr. Bánffy lt. f. S. nr. 1. — [8]) Z. I. 2—3. — [9]) H. O. VI. 61. — [10]) Emlékkönyv Bartakovics a. m. 182.

Birtoka testvérére, Örkény bánra szállott. Ez Örkény bán Szerémmegyében volt gazdag földesúr s ott Pocsaj, Jaksincz, Ősi, Vesencz, Petrics, Solt, Kata és Juuch nevű falvakat bírta. 1280-ban Örkény bán e falvak felét már előre átadta atyafiának, Losonczy-ágbeli III. Dénesnek, másik felében pedig örökösévé tette őt.[1]) Azonban e szerződés később felbomlott s 1297-ben Örkény bán javait mások nyerték el.[2])

Domokosfia István Abádon lakott, de még 1327 előtt magtalanúl elhúnyt. Özvegye erre Budán ferenczrendű (klarissza) apácza lett, de azért hozományát és hitbérét férjének Pályi nevű faluban (most Szentgyörgy puszta) eső birtokából Abády I. Lóránttal kifizettette.[3])

Végül felemlítjük, hogy árpádkori okleveleink sokat emlegetik Porvozfia Sándort s ennek fiát, Andrást, s ezeket hol Tomajiaknak, hol Losonczyaknak írják.[4]) Ezekből azonban e családnak a Tomaj nemhez való tartozása biztosan meg nem állapítható.

TORDA.

(Turda.)

Kézai szerint a húnok honfoglalásuk előtt a Torda nemből való Kadart tették a nemzet főbírájává.[5]) Ez arra mutat, hogy az ő idejében még élt egy Torda nevű régi s előkelő nemzetségnek tudata.

Okleveleink e nemet csak egyszer említik. 1266-ban a Torda nembeli nemesek az esztergommegyei s Bajót környékén eső Új-Csepcs (Wyceps, Új-Chepuch) faluval szomszédos földesurak.[6]) Máskor azonban e faluval a Tardos (Turdos) nem tagjait mondják határosoknak,[7]) s ennélfogva lehet, hogy az 1266-iki oklevélben tollhibából áll Turda Turdos helyett.

---

[1]) H. O. VIII. 208. — [2]) H. O. VII. 267. — [3]) Szandai Sréter cs. lt.-a. Mlt. Mocsáry István úr szives közlése. — [4]) H. Okl. 98—99. 162. — [5]) Hist. Hung. Font. II. 58., 107. — [6]) Knauz. I. 530. — [7]) W. VIII. 403.

Tordos l. Tardos.

TÖRDEMICZ.

(Turdemich.)

Nagy Imre említi, hogy a vasvári káptalan 1325-iki levelében Tördemicz nembeli Péterfia Pál fordúl elő.[1]) Míg az oklevelet egész terjedelmében nem ismerjük, addig e nem lakóhelyéről s további összeköttetéseiről nem szólhatunk.

Turdas l. Tardos.

Turdos l. Tardos.

Turda l. Torda.

TÚROLY.

(Turul.)

Kézai megalapította egy ilynevű nemzetség hírnevét azon állításával, hogy a honfoglaló Árpád fejedelem belőle származott.[2]) Azonban nem kell gondolnunk, hogy az okleveleinkben említett Túroly nem a királyi ház állítólagos nemzetségével egy, vagy legalább is rokon. Később is éltek ily Túroly nevű jeles férfiak (pl. azon Túroly ispán 1229-ben, a kiről a zalamegyei Tapolczát egyideig Túroly-Tapolczának hívták,[3]) s az ő vérségét a kortársak szintén Túroly nemzetségnek nevezték el.

A Turulnak írt személynév helyneveink bizonysága szerint idővel Túrolyra, sőt még később Túronyra változott át.[4]) (V. ö. Zápszoly = Zápszony, Émely = Émeny.)

A Túroly nemzetségnek eddigi adataink szerint csupán biharmegyei ágait ismerjük. Dunántúl több helynév bizonyítja

---

[1]) Akadémiai Értesítő, 1893. 417. — [2]) Hist. Hung. Font. D. II. 72. — [3]) F. IX/7. 651., 687.; Zal. I. 203. — [4]) Csánki i. m. III. 118. és II. 532.

a Túroly személynév sűrű használatát, de volt-e összeköttetés e helységek Túroly nevű birtokosai és a Túroly nem névadója közt? — bizonytalan.

Lássuk ezek után a Túroly nem két biharmegyei ágát:

I. Lőrincz
- II. Fiú Lőrincz 1304—05.
- Serefel 1304—29.
  - Márton 1333.
  - I. István 1354.
- Rupert 1304—27. † 1333 előtt
  - Mihály 1329.
- I. Gergely 1304—38.
  - Lőkös (III. Lőrincz) 1354.
  - Túroly 1354—58.
  - György, 1354.
  - II. Gergely 1354.
  - II. István, 1354.
  - Simon, 1354.
  - Margit, 1351. ~ Olaszi Czine Marót
- Anna ~ Csomaközy Péter

Sixtinus
- János, 1305—34. ~ Egyed leánya
  - Imre, 1334.
- N. leány, 1305. ~ Pál

I. Lőrincz atyjáúl azon Túroly ispánt tartjuk, kinek özvegye, Geregye Annus, 1270-ben többek közt mihályi (most ér-mihályfalvi) jószágáról is rendelkezik.[1])

I. Lőrincz fiai talán pártoskodásból és ifjú hévből, talán bosszúból lerombolták Dés ispán fiainak Aka és Markus középszolnokmegyei és Bessenyő, Tuboly biharmegyei (a Sebes-Körös mentén eső) falvait, s ugyan sok dolga volt hat előkelő biharmegyei úrnak, míg 1304-ben kibékítették velök a váradi káptalan előtt a kárvallottakat.[2]) II. (Fiú) Lőrincz még ez évben meghalt, de halála előtt Bod testvérét, Pált, nembelijöknek, Jánosnak sógorát megsértette, szolgáját megölette s azért 1305-ben Serefel és testvérei Lőrinczen csételeki (Biharm.) telkét átengedték Bod testvérének.[3]) I. Gergely 1312-ben a rozgonyi csatában oly vitézül harczolt, hogy a király mindjárt megjutalmazta őt a nagymihályi (érmihály-

[1]) F. V/1. 84. — [2]) Herczeg Eszterházy lt. f. D. nr. 2. — [3]) Podhráczky: Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége 121.

falvi) vámmal, továbbá az Érmihályfalvával határos Apáti (ma Tyúkszer-Apáti, puszta) és Ér-Tarcsa részeivel.[1]) Mivel pedig Gergely akkor még Serefel és Rupert nevű testvéreivel osztály nélkül, közösen bírta az atyai vagyont, testvérei is osztozni akartak az 1312-iki szerzeményeken. Csakhogy a király 1326-ban újra kinyilatkoztatta, hogy e vámot és jószágokat egyedül I. Gergelynek adta, s ennélfogva Serefel és Rupert ebben nem részesíthetők.[2])

1327-ben, Szent-László napján, Serefel Rupert és I. Gergely megosztoztak. A három legértékesebb falu, Széplak (Bályog-pataka mellett eső és Szent-Tamás tiszteletére avatott egyházzal), Nagy-Mihály (Ér-Mihályfalva) és Ipp (Krasznamegyében) három részre ment. Serefel ezenkívül kapta a biharmegyei széki (ma Márka-Szék, Szilágym.) és csételeki jószágokat, Rupert a biharmegyei Várviz és Baromlak falvak felét, Gergely a középszolnok- (most szilágy-)megyei Szelezd és a biharmegyei (Ábrány és Ér-Kenéz közt eső) Györgytelke nevű falvakat. A szolnok- (ma szilágy-)megyei Zálnokot Serefel és Rupert együttesen kapták. A Széplak közelében, a Buzgó hegy alatt eső pálos kolostor kegyurasága közös maradt.[3])

I. Gergely (d. g. Turul) 1313-ban fogott bíró a Gút-Keled nem Diószegi-ágának tagjai közt.[4]) 1323-ban Diószegi Péter eskütársa.[5]) 1329-ben Serefellel és Rupertnek fiával, Mihálylyal együtt megjáratja Nagy-Mihály (Ér-Mihályfalva) határait.[6]) 1338-ban megengedi, hogy Ér-Tarcsán a Telegdy család és az ő földjeit szétválaszszák.[7]) Nevezetes tette volt, hogy a nagymihályi (érmihályfalvi) vámnak tizedét az ott hivataloskodó plébánosoknak ajándékozta.[8])

Mártont 1333-ban a reszegei ménesben okozott kárról vádolják.[9]) Testvére, I. István, és I. Gergely fiai 1354-ben nagynénjük, Anna, Csomaközy Péterné leánynegyedét kötelesek kiadni.[10]) 1351-ben Margitot, I. Gergely leányát említik.[11]) Túroly 1357-ben a váradi egyház Szent-Kereszt oltárá-

---

[1]) Sztáray okl. I. 40.; v. ö. 53. — [2]) U. o. 53. — [3]) Orsz. lt. D. O. 28896. — [4]) A. I. 297. — [5]) Békésm. oklt. II. 2. — [6]) Sztáray okl. I. 53. — [7]) Kár. I. 128. — [8]) Sztáray okl. I. 41. — [9]) Kár. I. 82. — [10]) U. o. 221. — [11]) Bunyitay: A váradi püsp. tört. II. 95—96.

nak igazgatója.[1]) 1358-ban Nagy-Mihály határjáró levelét iratja át.[2])

A másik ágbeli János (Sixtinus fia) 1305-ben I. Lőrincz fiainak beleegyeztével sógorát, Bod testvére Pált, örvendeztette meg csételeki (Biharm.) örökölt birtokával.[3]) E Jánosnak neje Filpefia Egyed leánya volt s ez 1334-ben leánynegyedet követelt néhai atyjának Magas-Ábrány nevű közép-szolnokmegyei (most Vedres-Ábrány Biharm.) birtokából. A falunak akkori ura Székelyhidi Joachim (a Gút-Keled nem Egyedmonostori főágából) csakugyan 12 forintot fizetett neki követelése fejében. Ekkor említi János fiát, Imrét is.[4])

TÜRJE.

(Gyurla, Churla, Gurle, Jurle, helynévben még Gerlen, Gurla, Ghurle, Jurlye, Jerlew alakban is.)

A középkori iródeákoknak ugyancsak meggyült a bajuk, mikor a régi magyar »Tyürlye« szót latin betűkkel akarták kifejezni. Mint látjuk, négyféleként is megkisérlették, hogy a latinban ismeretlen hangokat jelezzék, sőt a nemzetségnévből származó helynévre még más öt alakot is használtak. Kisérleteikből annyi bizonyos, hogy e névben akkoriban két lágy mássalhangzót (ty-t és ly-t), továbbá a latinban ismeretlen ü hangot ejtettek ki.

Mi is bajosan tudnók e név mai kiejtését meghatározni, ha a nemzetségnevet fenn nem tartotta volna századokon át a nemzetségi monostor neve. E helynévből azonban látjuk, hogy idővel e név az egyik lágy mássalhangzó elhagyásával Tyürjére, Türgyére s utoljára Türjére változott át.

Fő és legmagasabbra emelkedett ágát a Türje nemnek lahóhelyéről és a belőle kiágazó, nevezetes családról Szentgiróti- (Szentgróti-)nak nevezzük. Többi hajtásaiból csak töredékeket ismerünk.

---

[1]) Bunyitay: A váradi püsp. tört. II. 95—96. — [2]) Sztáray okl. I. 53. — [3]) Podhráczky i. m. 121. l. — [4]) Herczeg Eszterházy lt.; Rep. 47. f. I. nr. 5.

I. Szentgiróti-ág:

- I. Gecse
  - I. Dénes, 1220–54. † 1255. a bán és nádor †
    - II. Dénes [4]) 1270. a kir. pohárnokok kanczellárja
      - I. Dezső (Dénes) [7]) 1281–1306.
  - Joachim [1]) 1211–28. szebeni ispán, *a Szentgiróti család öse*
    - I. Fülöp [3]) 1241–72. az érsek
    - I. Tamás [2]) 1241–67. karakai ispán
      - II. Fülöp [5]) 1270–1335. ~ Vernerfi Klára 1323.
        - II. Miklós [8]) 1335–46. az egri prépost
        - II. Dezső [8]) 1335–46.
        - László [8]) 1335–46.
        - III. Miklós [8]) 1346.
      - II. Tamás [5]) 1270–1306.
  - II. Gecse [2]) 1236–40. barsi ispán
    - III. Gecse 1276–79.
    - I. Pósa 1254–79.
      - János [6]) 1281–1308. *a (Zala)-Béry cs. egyenes öse*
        - István [9]) 1322–28.
          - Klára [10]) 1360.
      - I. Miklós,[6]) 1281–84.
      - II. Pósa [6]) 1281–1306. a zalai főesperes
      - Márk [6]) 1281–1322. *az Orbonay cs. egyenes öse*
  - N. leány, 1254-ben özvegy ~ Ákos

[1]) W. VII. 310. — [2]) H. O. VIII. 36. — [3]) W. VII. 255., 310. — [4]) W. VIII. 277. — [5]) H. O. VI. 268. — [6]) U. o. — [7]) U. o.; v. ö. Kub. I. 171.; Zal. I. 126. — [8]) Zal. I. 432–33. — [9]) Zal. I. 158. — [10]) Beke: Erd. kápt. lt.-a 225.

E nemzedékrend, mint kivehető, két helyütt egyenes adattal nem igazolható. Igazoljuk tehát azt közvetve.

I. Dénest, a hírneves bánt és később nádort, azért tartjuk szintén I. Gecse fiának, mert egy 1259-iki oklevél őt I. Tamás nagybátyjának mondja (patruus).[1]) Hogy Joachim és II. Gecse leszármazóival nagyon közeli összeköttetésben állott, az kétségtelen, mert összes jószágait ezek öröklik.[2]) I. Dénest e szerint nem tarthatjuk egy személynek azon Dénesfia Dénessel, ki 1236-ban főlovászmester vala, s a nyitramegyei Nagy-Tapolcsányt kapta.

Hogy III. Gecse és I. Pósa II. Gecsének fiai, azt a személynév ismétlődésén kívül bizonyítja, hogy I. Pósa fiai éppen úgy örökösödnek I. Dénes javaiban, mint I. Tamás fiai. Egyforma vérségi összeköttésben kellett tehát állniok I. Gecsével, I. Dénes atyjával.

I. Dénesnek, a nem legjelesebb tagjának életpályáját csak az 1241-ik évtől kezdve ismerjük biztosan, s ha a sok más, Dénes nevű főúrral nem akarjuk összetéveszteni, ez életpálya-ismertetést előbbről nem kezdhetjük. Mind főlovászmester ott volt a sajómezei szerencsétlenségnél, s onnan kísérte királyát a tengerpartra.[3]) E közben, 1241 szeptemberében, tót-, horvátországi és tengermelléki bánjává tette őt királya, de megtartotta egyelőre 1242-ig a főlovászmesterséget is.[4]) 1242-ben már csupán a báni hivatalt viselte, ámde 1243-tól kezdve 1244 végéig nemcsak bán, hanem egyszersmind királyi helytartó (dux) is vala ez országrészekben.[5]) Ott harczolt 1243-ban Zára ostrománál,[6]) 1244-ben pedig az engedetlen Spalato megfékezésénél.[7]) 1245. ápr. 11-től 1246. ápr. 12-ig nádor és somogyi ispán volt.[8]) Ekkor átvette a tárnokmesteri hivatalt, s melléje kapta még a pozsonyi ispánságot.[9]) 1248-ban újra nádor, de e mellett is megtartotta a pozsonyi ispánságot.[10]) Ekkor mintegy nyugalomba vonult, s a szolnoki ispánságot (1251—54.) és Bahna (Bonyha)

---

[1]) W. VII. 310. — [2]) Kub. I. 171. — [3]) W. VII. 152. — [4]) W. VII. 116. — [5]) V. ö. F. IV/1. 250., 421., VII/5. 263., IV/1. 293., 323., VII/4. 92.; W. XI. 401.; H. O. VII. 29. — [6]) W. VII. 153. — [7]) H. O. VII. 64. — [8]) F. IV/1. 395., 388.; H. O. VIII. 48.; W. II. 185.; Zal. I. 17. — [9]) F. IV/1. 454. — [10]) F. IX/7. 662.; W. II. 206., VII. 264.

nevű jószágot kapta jutalmul a királytól.[1]) 1255-ben már nem élt.[2]) Mikor hivatala nem volt, rendesen Szent-Gróton lakott, s rendesen legtovább viselt hivataláról bánnak írják akkor is, mikor e hivatalt már rég odahagyta.

I. Dénes 1240-ben és 1247-ben a gömörmegyei Csoma és Gortva szomszédságában birtokos,[3]) de egyébként csak Zala- és Körösmegyében terültek el jószágai.

1244-ben kapta királyától a körösmegyei Orbonát (ma Obrovnicza), Harasztot (= a mai Oszeg határa) és Czerova-Bordát (= a mai Marinovecz környéke).[4]) 1246-ban megvette Barlabáshidát (ma Barrabás puszta Zala-Bér mellett).[5]) 1247-ben barlabáshidi, vitenyédi jószágait, Szentgróton négy telket, egy malmot és a szentgróti vám felét a tőle alapított türjei monostornak ajándékozta.[6]) 1249-ben e monostort a drávántúli, körösmegyei Apatoveczczel gazdagította.[7]) 1251-ben és 1254-ben örömmel adta beleegyezését ahhoz, hogy nőtestvére, Ákos özvegye, batyki jószágát a türjei egyháznak adja.[8]) Bahna (Bonyha) nevű, s a mai Hetyefej mellett eső jószága később, 1260-ban részint csere, részint ajándék fejében szintén a türjei monostor birtokába került.[9])

Joachim, I. Dénes testvére, 1211-ben részt vett a halicsi hadjáratban. 1228-ban pedig Bodon (ma Widdin) várát ostromolta.[10]) 1230 előtt szebeni ispán vala, s ez év körül meghalt. Érdemeiért kapta a zalai várhoz tartozott, de Körös- (most Varasd-)megye területén, a Bednya és Raszina patakok közt fekvő, tehát a mai Szlanye helységgel körülbelül egy, Szolovna (Zolouna, Zolonna) nevű uradalmat, de ezt a várföldek visszaszedésekor elvették tőle.[11])

Két jeles fiút hagyott maga után. I. Fülöp 1218 táján született, az egyházi pályára lépett. Először dömösi prépost, s a királyné kanczellárja lőn.[12]) Innen 1248-ban zágrábi püspökké választották, 1262-ben pedig hazánk első egyházi méltóságát, az esztergomi érsekséget nyerte el. Meghalt

---

[1]) Zal. I. 22—27., 44. — [2]) W. II. 262. — [3]) H. O. VIII. 36—37.; F. IV/1. 409. — [4]) W. VII. 152. — [5]) Zal I. 17. — [6]) U. o. 18—19. — [7]) Starine 26. k. 202. — [8]) Zal. I. 22., 27. — [9]) Zal I. 44. — [10]) Starine 27. k. 28. — [11]) W. VII. 255., 310. — [12]) Fejérpataky i. m. 112.

1272 végén vagy 1273 elején.[1]) Mint zágrábi püspök mindjárt 1248-ban tagja lett a várföldek visszavételére rendelt bizottságnak,[2]) ő építette a Zágráb mellett eső Medvevárat [3]) és szerzett a zágrábi egyház számára tekintélyes jószágokat.[4]) De legfőbb érdemeit zágrábi püspök korában diplomatai tevékenységével szerezte. Ő vitte IV. Béla leányát, Erzsébetet Bajorországba férjéhez. Járt Konrád német császárnál, 1254-ben az apostoli szentszéknél és Olaszország több fejedelménél követségben.[5]) Mint esztergomi érsek a IV. Béla és V. István közt felmerült surlódások elsimításában, az országos vegyes bíróság törvénykezéseiben vitt gyakran döntő szerepet.[6])

I. Tamás, Joachim második derék fia, ifjú létére már ott harczolt a sajómezei csatában és jobb karján sebet kapott. Nagybátyja oldalán küzdött 1243-ban a zárai szerencsétlenségnél.[7]) Az 1248—63. években a Türjéhez közel eső karakai ispánságot viselte. 1248-ban visszakapta Szolovnát.[8]) 1267-ben pedig megjutalmazta őt a király a drávamenti Prodaviczczal (a mai Gyurgyeváctól északnyugatra).[9]) Nemsokára erre meg is halt.

Fiaitól ifjú Béla herczeg 1268-ban visszavette Prodaviczot, de ennek korai halála után újra megkapták azt IV. Bélától és nejétől. V. István trónralépte után mindjárt megerősítette II. Dénest (a ki akkor a pohárnokok kanczellárja vala) és kis testvéreit Prodavicz birtokában.[10]) II. Dénes korán elhalt, s 1281-től kezdve helyette fiát, a kit 1281-ben és 1306-ban Dezsőnek, 1299-ben Dénesnek írnak, emlegetik. II. Fülöp, II. Tamás és unokaöcscsük, Dezső, 1281-ben beleegyeznek Dabroncz eladásába.[11]) 1299-ben II. Gecse ivadékával kötött osztályszerződés alkalmával Szentgirót várát, Szüd, Barka és Udvarnok falvakat kapták az ősi, illetőleg I. Dénes után örökölt jószágokból.[12]) 1306-ban pedig beleegyeztek, hogy Peregrin nevű atyafiuk némely birtokait a türjei egyháznak

---

[1]) Knauz. I. 465—68. — [2]) F. VII/5. 275. — [3]) Knauz. I. 467., 468. — [4]) F. IV/2. 224.; Tkalčić. I. 125—26.; W. XI. 456. — [5]) Starine. 27. k. 28.; H. O. VII. 64.; W. VIII. 162.; Knauz. I. 467—68. — [6]) Tkalčić. I. 127.; F. IV/3. 160., 325., 326., 385. — [7]) Starine. 27. k. 28. — [8]) W. VII. 255., 310., III. 36. — [9]) W. VIII. 162—63. — [10]) W. VIII. 277. — [11]) H. O. VI. 268. — [12]) Kub. I. 171.

hagyhassa.[1]) II. Fülöp 1308-ban Trencsényi Csák Máté követe volt a pesti, királyválasztó országgyülésen.[2]) Neje volt Vernerfia László budai várnagy testvére, Klára.[3]) Élt még 1335-ben is. Ekkor már nagykorú fiaival egyetértve ajándékozta meg monostorát, a türjei egyházat, a Balaton mellett eső, akkor Bessenyő, most Szentgyörgy nevű faluval (Somogym.).[4])

II. Miklós, ki 1342-től kezdve 1346-ig egri prépost vala, II. Dezső, László és III. Miklós, II. Fülöpnek fiai, az 1342—46. években folyt perben Szentgirótnak Boksaföldе, másként Szerencze felé eső határait védik, még pedig sikerrel.[5])

Visszatérve már most I. Gecsének harmadik fiához, II. Gecséhez, ez 1236—40-ben barsi ispán volt. 1236-ban mint zalamegyei nemes Szántó faluért folyt perben tett bizonyságot.[6]) 1240-ben pedig néhai Bánk bán javaiból a gömörmegyei Csoma és Gortva falvakkal jutalmazza őt a király.[7])

Fiai közűl I. Pósa 1254-ben (Zala)-Béren lakott (hibásan Beelnek írják), s beleegyezett Batyk falu elajándékozásába.[8])

III. Gecse és I. Pósa 1276 előtt már megkötötték Joachim leszármazóival az első szerződést az ősi és I. Dénes után örökölt jószágokra nézve, s már ez alkalommal nekik jutott a körösmegyei Orbona és Czerova-Borda. 1276-ban e jószágokat és még Raczina (Rathina, Rassina) nevű birtokukat felmentetik a megyei ispánok alól s egyedül a bán birósága alá helyeztetik.[9]) 1279 végén e szabadalmukat az akkori (új?) bánnal, Tétény Péterrel is megerősíttetik.[10])

János, I. Miklós, II. Pósa és Márk, I. Pósa fiai, 1281-ben beleegyeztek Dabroncz eladásába.[11]) Három év mulva pedig raczinai uradalmukat 88 márkáért elzálogosítják Kőszegi Ivánnak.[12])

I. Miklós többé nem fordul elő. II. Pósa az egyházi pályára lépett, s az 1299—1306. években zalai főesperes vala. Ekként csak János és Márk alapítottak, rövid életű családokat: János a Béryt, Márk az Orbonayt.

---

[1]) Zal. I. 126. — [2]) F. VIII/1. 334. — [3]) Kár. I. 52. — [4]) Zal. I. 291. — [5]) Zal. I. 432—33. — [6]) H. O. VI. 32. — [7]) H. O. VIII. 36. — [8]) Zal. I. 27. — [9]) F. VII/5. 593.; v. ö. Kub. I. 113. — [10]) Starine. 27. k. 165—66. — [11]) H. O. VI. 268. — [12]) Starine. 28. k. 122.

1287-ben János és Márk megerősíttetik az 1276-iki szabadalomlevelet.[1]) 1299-ben II. Pósával együtt új osztályra lépnek Joachim leszármazóival. Az övék lett Zala-Bér, Battyk, Hidvég Zalamegyében, Orbona és Czerova (másként Zala-), Borda Körösmegyében, egy Püspöki nevű falu a Tisza mellett.[2]) II. Pósa 1306-ban beleegyezik a türjei egyház megajándékozásába.[3]) János és Márk 1308-ban megveszik egyik atyafiuknak barlabáshidi (ma barlabási) jószágát.[4])

1322-ben János helyett már fia, István, fordul elő, s nagybátyjával, Márkkal együtt visszaadja a türjei egyháznak kezükhöz vett birtokait.[5]) 1328-ban ez István átiratja az 1308-iki adásvételi szerződést.[6]) 1340-ben panaszkodik, hogy dabronczi birtokán tisztviselőjét megsebesítették.[7]) Fia nem maradt, Klára leányát a király 1360-ban fiúsítja.[8])

II. TÖREDÉKEK:

Kopasz Dénes 1236.

Mossey
- Miklós 1266.

Mátyás
- Lőrincz 1281.
- I. Peregrin 1266—1306.
  - II. Peregrin 1308.

János
- Sándor 1281.
- Péter 1281.

Iknár
- Balasi 1281.

I. Berceus
- II. Berceus 1281.

I. Herbort
- István 1281.
- Gergely 1281.
- Mátyás 1281.
- II. Herbort 1281.

Kopasz Dénes 1236-ban mint zalamegyei nemes a zalamegyei Szántó faluért folyt perben tanúskodik.[9]) Nagyon könnyen egy személy Szentgiróti I. Dénes bánnal.

Mossey fia, Miklós, egy, állítólag 1230-ban kelt, de valóban csak 1266 táján írt oklevél szerint magtalan vala, s így őcsei földeit, tekenyei szőllejét a türjei egyháznak, barlabáshidi jószágát I. Peregrinre s ennek fiaira hagyta, kikötve azonban nejének a holtig való haszonélvezetet.[10])

Lőrincz és I. Peregrin 1281-ben dabronczi birtokukat a Türje nemtől egész idegen Söjtöri nemeseknek adták el

---

[1]) Starine. 28. k. 131. — [2]) Kub. I. 170—71. — [3]) Zal. I. 126. — [4]) U. o. 129. — [5]) U. o. 158. — [6]) Zal. I. 130. — [7]) H. O. I. 176. — [8]) Beke. Erd. Kápt. lt. 228. — [9]) H. O. VI. 32. — [10]) Zal. I. 5.; v. ö. Knauz. II. 867.

20 márkáért. Ehhez aztán szükséges volt a Türje nem akkor élő összes tagjainak beleegyezése, s azért sorolják föl nemcsak a Szentgiróti-ág, hanem János, Iknár, I. Berczeus és I. Herbort itt látható fiait is, mint az eladásba beleegyező atyafiakat.[1])

I. Peregrin 1306-ban Barlabáshidán és Vitenyéden levő birtokaiból szakít ki egyes részeket, s ajándékozza a türjei egyháznak.[2]) Fia, II. Peregrin pedig 1308-ban a megmaradt barlabáshidi birtokot is eladja a Szentgiróti ágon látható Jánosnak és Márknak.[3])

TYUKOD.

(Tykod.)

A szatmármegyei Tyukod nevét is századokon át Tikodnak írják. Ennek alapján tartjuk a régi Tikod nemzetségnevet Tyukodnak kiejtendőnek. Főként az Aranyos alsó folyásánál estek birtokai, de némi jelek szerint e nem északfelől húzódott le erre. Három ága van, u. m.: Gerendi, Fügedi és Detrehemi.

I. Gerendi-ág:

I. Sámson, 1260.

I. Péter 1263—87. ~ Diódi Erzsébet	I. Jakab 1262—79.	Pál (Saul) 1268—1303. erdélyi kanonok

I. Péter gyermekei:

I. Miklós 1285—1339.	N. leány ~ Járay Dénes 1303.

I. Miklós gyermekei:

II. Jakab 1318—37.	III. Miklós 1318—24.
II. Péter 1345—56.	IV. Miklós 1337—56.

II. Fügedi-ág:

Fenee

II. Sámson, 1279.	Máté, 1279.
	II. Miklós, 1334—39.

[1]) H. O. VI. 268. — [2]) Zal. I. 126. — [3]) U. o. 129.

III. Detrehemi-ág:

	Örkény (Urkun)	
János, 1310—12.		Sebe, † 1357 előtt
III. Jakab, 1337—57.		Mihály, 1357.

I. Sámson 1268 előtt egy tordai várjobbágytól vette meg az Aranyos mellett eső Gerendet. Ki is fizetett annak vételárából 5 márkát, de tízzel még adós maradt. Fiai, I. Péter, I. Jakab és Pál 1268-ban fizették ki az adósságot, s átvették ezzel az I. Pétertől származó Gerendy család ősi fészkét.[1])

I. Péter és Jakab kiváló hadfiak voltak. Sebeket, de diadalokat is arattak az 1263-iki bolgár háborúban és az isaszegi csatában. Meg is jutalmazta őket V. István, mindjárt trónralépte után a Gerend közelében eső Lóna és Hadrév (akkor puszta) földekkel.[2]) 1278-ban a király zászlaja alatt ott harczoltak ők is, meg atyafiaik: Fenee fiai, II. Sámson és Máté is a morvamezei csatában, s mindjárt ott a táborban elkérték a királytól a kolozsmegyei Baré falut, mert az úgy is egyik magvaszakadt rokonuké volt. Mivel a hadjáratban jelen volt nemesek állításukat igazolták, a király teljesítette kérésüket, de az adománylevelet egy év mulva állíttatá ki.[3]) Ez oklevél említi az ő Tyukod nembeli származásukat. Péter és Saul 1287-ben átiratják a Gerend megvételéről szóló 1268-ki levelet.[4])

I. Miklós atyja nyomdokain haladva, szintén kiváló vitézzé vált. Már 1285-ben oly jelesen és bátran harczolt a szepesi népek ellen, hogy a király négy év mulva is emlékezett róla s Gerend közelében eső Keresztúr, Örke és Görgöd helységek urafogyott részeivel jutalmazta meg I. Miklóst.[5]) 1303-ban nagybátyjával, Saul kanonokkal együtt sógorának, Járay Dénesnek ajándékozta a Detrehem fölött levő Bőly vagy Bő (Bud) falu felét.[6]) Az 1310—12. években Miklós Tordamegye főispáni tisztet viselte. 1310-ben Szentkirály nevű falu-

---

[1]) H. O. VII. 111. — [2]) H. O. VI. 166. — [3]) Sombori lt. a Nemz. Múzeumban 1345 évnél. Nem hallgatjuk el, hogy ez oklevél kissé gyanús, mert 1279. szept. után »Johannes Prepositus Budensis, electus ecclesie Albensis vicecancellarius« állítja ki, holott ez nem 1279-ben, hanem 1278-ban viselte e hivatalokat. (Fejérpataky i. m. 133—34.) Ámde lehet, hogy az 1345-iki másoló hibázott, s az oklevél 1278-ban kelt. — [4]) H. O. 201. — [5]) H. O. VI. 341. — [6]) Orsz. lt. D. O. 30591.

jából idéztette meg rokona, Örkény fia János a Szarka nevű falu határjárására, de nem jelent meg.[1]) Két év mulva azonban e rokonával cserére lépett. Ő megkapta Föl-Gerend és Szarka falvak felét, ellenben Örkény fia Jánosnak átengedte az Aranyos-Lóna, Örke és Gyéres-Szentkirály közt eső Tordalaka falut.[2])

Nehéz napok virradtak I. Miklósra 1315-ben. A hatalmas László vajda fiainak volt ő ekkor lekötelezettje, mert ezek létai várnagyukká nevezték őt ki. De nem sokára László vajda fiai fellázadtak a király ellen, s már most I. Miklósnak választani kellett a király és tisztet adó urai közt. Választott is. A király parancsára átadta Léta várát urainak, ő maga pedig, odahagyván mindenét Erdélyben, a királyi sereghez Magyarországba vonult. Visszajött ugyan a királyi sereggel Erdélybe, de akkor meg még szerencsétlenebbül járt, mert a Csicsó vár alatt vívott csatában a királyi sereget a lázadók megverték, I. Miklóst fogságba ejtették. Saját pénzén kellett magát kiváltania s várnia, míg Debreczeni Dózsa (1320-ban) Erdélyt egészen visszatériti a király hűségére. 1324-ben a király felmentést ad neki és fiainak mindazon kártételekre nézve, melyeket a lefolyt zavargós időkben elkövettek.[3]) 1318-ban ő és fiai, II. Jakab, III. Miklós örökölt örkei jószágukat Zopus Péternek és Miklósnak ajándékozták.[4]) 1331-ben I. Miklós mint tekintélyes öreg ember az országbirói törvényszék tagja volt,[5]) de élt egész 1339-ig, körülbelül 75—80 éves koráig, s így jóval túlélte fiát, III. Miklóst.

A csendesebb időben aztán I. Miklós is, rokonai is birtokaik igazgatásával, jogaik kikeresésével foglalkoztak. A Detrehemi-ág mind 1334-ben, mind 1337-ben tiltakozott ugyan,[6]) hogy a Gerendi- és Fügedi-ág az ő tudta nélkül osztozzék meg az ősi javakon, de azért ez osztozás csakugyan megtörtént és Füged egyedül II. Miklósé lőn.[7]) II. Péter és IV. Miklós 1356-ban szépanyjuk után örökölnek.[8]) III. Jakab és Mihály ellenben 1357-ben nagynénjük, Sebe után fizetnek leánynegyedet Detrehemből és Tordalakából.[9])

---

[1]) Orsz. lt. D. O. 30595. — [2]) U. o. 30594.; v. ö. 30102. — [3]) A. II. 124. — [4]) Orsz. lt. D. O. 31066. — [5]) A. II. 552. — [6]) Orsz. lt. D. O. 36504., 29122. — [7]) A. III. 520. — [8]) A. VI. 532.; Sombory lt. 1345. év. — [9]) A. VI. 604.

UGRA.[1]

(Ugra.)

Valkómegyei nemzetség. Tagjai:

I. László		András	
II. László 1311.	III. László 1311.	János 1311.	Tamás 1311.

I. László és András fiai már rég, 1311 előtt, elzálogosítottak egy darab földet rücsi (Ruch) jószágukból. Mivel pedig a kitűzött időre nem váltották ki, 1311-ben a valkómegyei törvényszék e föld elvesztésére ítéli őket.[2]) Rücs nevű jószáguk a mai Verőczemegye területén Diakovár-Koritna vonalon feküdt.

VAJA.

(Vaya, Woya.)

Régi oklevél-közlőink elég kegyetlenül bántak vele, mert nevét majd Loja, majd Wappa alakban tették közzé s ekként a Vaja nemnek még létezését is homályossá tették. Kitünt azonban, hogy mind a Loja, mind a Wappa alak hibás olvasás eredménye, mert az eredeti oklevelek Woyát írtak.

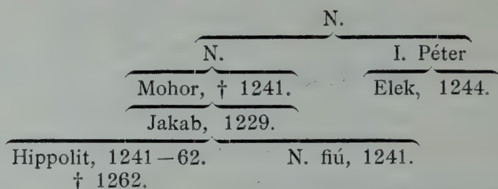
Abból, hogy egyik Vaja nembeli 1266-ban a Temesvártól nyugatra eső Ormánd földet kéri jutalmul (ez Ormánd föld pedig hajdan a mai Beregszóval szomszédos Vaja falu mellett esett), azt lehet gyanítani, hogy ezen Beregszó s a hajdani Ormánd mellett feküdt Vaja helység volt a Vaja nemnek ősi fészke és nevének őre.

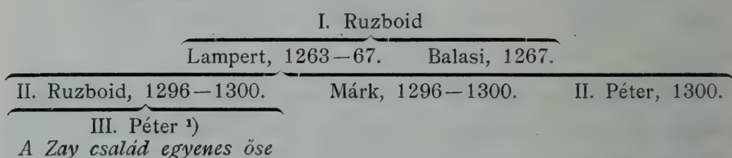
[1]) Egy Ung (Hungh) nevű nem is fordul elő oklevéltárainkban, de a rá vonatkozó oklevél nem valódi, hanem Kemény J. hamisítványa. — [2]) Orsz. lt. D. O. 34096.

Ágai ezek:

I. Mohor ága:

II. Zay-ág:

III. Töredékek:

I. Mohort, kiről ez ágat elneveztük, 1242 elején elaggott korában a tatárok megölték.[2])

Fia, Jakab, már 1229-ben nagykorú volt és anyai nagyanyja leánynegyede fejében bírta Szond (ma Szonta Bácsm.) egy részét, ezt azonban tőle Monoszlay Tamás 124 márkáért kiváltotta.[3])

1242 elején, mikor Mohor meggyilkoltatása történt, Mohornak már csak unokái éltek, ezek pedig mind fogságba kerültek. A Miskolcz nemnek Valkómegyébe szakadt ága már el is kérte a királytól jószágaikat, s a király oda is adta, mikor 1244-ben Mohor unokái közűl Hippolit visszakerült a tatár rabságból. Jószágait már most vissza kellett adni, csakhogy az új földesurak nem szívesen mentek ki belőle s mindenféle ürügyeket vetettek fel, hogy a szép ura-

[1]) F. VII/3. 115. — [2]). F. IV/1. 342. — [3]) W. XI. 223.

dalmakat megtarthassák. Végre is Hippolit Szentmárton faluban három ekényi földet volt kénytelen átengedni a volt adományosoknak, csakhogy többi birtokait megkaphassa.[1])

Segítségére volt Hippolitnak jószágai visszaszerzésében atyafia, Elek, Mohornak (unoka-) testvére. Mohor édestestvérének azért nem tartjuk, mert akkor nem engedte volna 1242-ben, hogy Hippolitnak (ez esetben másodfokú vérrokonának) javaira idegenek tegyék kezüket. Ugyancsak ez Elek (Péter fia a Vya nemből) 1244-ben Halmos nevű (a mai Borovo és Pacsetin tájékán eső) jószágának harmadát eladja éppen azon Miskolcz nembeli ágnak, kivel előbb oly nagy perben voltak.[2])

II. A Zay-ág története 1262-ben Hippolitnak magvaszakadtával kezdődik. Hippolit jószágait 1263-ban a király Csák Domokosnak ajándékozta. I. Ruzboidfia Lampert felszólalt ez ellen és 1267-ben kivitte, hogy Csák Domokos visszaadta neki Hippolitnak ősi, Vaja nemtől kapott jószágait, ellenben Lampert lemondott a Garától északkeletre eső ujlaki uradalomról, mert ez nem volt ősi, Vaja nemzetségi birtok, hanem Mohortól pénzen szerzett jószág. A visszaadott jószágok voltak a mai Kologyvár, Dopszin és Harasztin mellett eső Tolmány, Darócz (Draucz) és Lanka falvak, az Antin mellett feküdt Patrim föld és az ismeretlen Zechche falu egy része.[3]) Beleegyezett e dologba Lampert testvére, Balasi is.[3])

1296-ban Márk, Lampert fia, feldúlta Karatna falut (ma Koritna Verőczem.) s elhajtotta ménesét. Mikor e miatt a káros bírósági úton le akarta foglalni tolmányi birtokát, beleavatkozott a perbe II. Ruzboid is. A hosszú, mindenféle fogásokkal telt pernek az lett a vége, hogy 1300 végén az alországbiró mind Márk, mind Ruzboid birtokait lefoglalta Tolmány és Lanka falukban.[4]) Ruzboid és testvére 1300-ban arról panaszkodnak, hogy tolmányi jószágukat Demeter valkai ispán lerombolta.[5])

I. Márton és Gyarmán 1266-ban kapták Ormánd földet Temesmegyében, a mai Beregszó tájékán.[6]) Az oklevél csak

[1]) F. IV/1. 342. — [2]) W. XI. 337. — [3]) W. VIII. 180—81.; H. O. VI. 151. Ez oklevél hibás olvasásából keletkezett a Loya név Woya helyett. — [4]) W. X. 382—87. — [5]) U. o. 375. — [6]) F. VII/4. 130.; Száz. 1889. VIII. 92.

kivonatban ismeretes, s az egyik kivonat szerint Gyarmán nem volt tagja a Vaja nemnek. Ugyane kivonat írja a Woya nem nevét Wappának.

Dénest, II. Márton fiát 1299-ben megbízzák, hogy atyafiát (patruelis frater), II. Ruzboidot értesítse a király elé való idéztetéséről.[1] Ha a patruelis frater szó szerint veendő, akkor II. Márton I. Ruzboid fia volt. Azonban 1267-ben I. Ruzboidnak csak két fiát említik, pedig mindnek beleegyezésére lett volna szükség az 1267-iki szerződéshez. A következő évben testvérét, IV. Pétert kötelezik az idézés átadására. E Péter II. Ruzboidnak tisztviselője vala.[2])

VÁSONY.

(Vasun.)

Veszprémmegye déli részén, annak is egész a szélén lakó, középsorsú nemzetség. Emlékét a mai Nagy-Vásony őrzi. Két ága ismeretes: Hektoré és Buzáé.

a)

Hektor

Miklós, 1268. — László, 1268—84.

b)

Buza

Móricz, 1270—92.; érseki tisztviselő
~ Örsy Gyöngy, 1318.

Miklós, 1284. — Domokos, 1284. — Péter (Pető), 1284—1313. †

a) Hektor fiai, Miklós és László 1268-ban a nemesi földek visszaadására rendelt veszprémmegyei bizottság tagjai.[3])

b) Buza fia, Móricz, a Nagy-Vásonytól délre eső Mencselről származott, s azért gyakran Mencselinek írják. Rokona volt a hírneves Lodomér érseknek s korán annak szolgálatába állott. Még mikor Lodomér váradi püspök volt, szerzett magának és Endre nevű tiszttársának egy kis birtokot Biharmegyében, Mező-Tarcsán (most Szil-Tarcsa, puszta Köte-Gyán mellett). Ezt ugyan Geregye nembeli Geregye egyidőre

---

[1]) W. X. 384.; F. VII/3. 113. — [2]) W. X. 410. — [3]) F. VII/5. 348.

tőle elvette, de a király Geregye kivégeztetése után, 1278-ban visszaadta.[1]) Mikor Lodomér esztergomi érsekké lőn, Esztergomba követte őt, s ettől kezdve azon igyekezett, hogy szolgálatai jutalmát Vásony közelében kapja ki. 1284-ben kapta a N.-Vásonytól keletre eső barnagi birtokot.[2]) 1290-ben azért, mert a margitszigeti fogságból kiszabadult ifjú Erzsébet királynét Esztergomban fényesen fogadta, e királyné alörsi jószággal jutalmazta meg őt.[3]) Lodomér pedig 1292-ben neki és másik rokonának, Monoszlay Gergelynek a Köves-Kálla mellett eső Henyét adja.[4])

1284-ben a Barnagról szóló adománylevél kiállításakor Móricznak még három fia volt: Miklós, Domokos és a közönségesen Petőnek hívott Péter.[2]) Ezek közűl csak Pető ért hosszabb életet. Ez 1312-ben eladta az alörsi birtokát.[5]) 1313-ban pedig megszerzi ez eladáshoz a királyné beleegyezését is, mert az eladott birtok valaha (1290 előtt) a királynéé vala.[6]) Magvaszakadván Petőnek, halálos ágyán barnagi jószágát a veszprémi egyháznak hagyta. 1318-ban e kegyes hagyományozásba özvegy édesanyja, Örsy Gyöngy is beleegyezik, sőt még a barnagi jószágból neki járó hitbérről és hozományról is lemond.[7])

A rokonság révén sorozhatnánk még egyes személyeket a Vásony nemhez, de inkább kevesebbet írunk, mint sem a valót a valótlannal a bizonytalan tapogatódzás közben összekeverjük.

Vér-Bulcs l. Lád.

VESZKÉNY.

(Wezeken, Wezekyn, Wezken.)

Sopronmegyének rábaközi részében volt ősi és állandó fészke. A nemzetségnevet ma is ott őrzi Veszkény falu.

Egy főágat, a Czirákit, és négy töredéket ismerünk belőle

---

[1]) W. IV. 98. — [2]) H. O. IV. 67.; Zal. I. 94. — [3]) H. O. IV. 73—74. — [4]) Knauz. II. 336. — [5]) Zal. I. 136. — [6]) H. O. IV. 123. — [7]) H. O. IV. 128.

I. Cziráki-ág.

- N.
  - N.
    - Bertalan
      - Nagy Dénes,[2]) 1260—1299. ~ Széleskúti Flóra
        - Margit,[6]) 1332—45. ~ Patyi Károly
        - Erzsébet[6]) 1345.
      - Domonkos[8]) 1300 körül
  - Póka
    - I. Blandrisz (Borondrez) 1247.
      - I. István,[4]) 1264.
      - Endre,[5]) 1265—92.
      - Gyárfás,[5]) 1265—92.
      - Konrád[5]) 1265—92.
        - II. István 1323—46.
        - Tamás 1323—46.
        - I. János[6]) 1323—46.
    - I. Pál[1]) 1247.
      - Záh 1264.
        - II. Blandrisz 1269—92.
      - II. Pál[5]) 1264—91.
      - Kozma[5]) 1291.
        - II. János, 1345.
        - III. István, 1345.
        - Katalin[6]) 1328. ~ Hidvégi Endre
      - Sándor[5]) 1291.
        - András, 1345.
        - III. János, 1345.
        - Benedek, 1345.
        - II. Miklós,[6]) 1345.
      - I. Miklós,[5]) 1291—1322. sopronmegyei biró
        - Őz Péter 1345.
        - III. Pál, 1345.
        - III. Miklós[6]) 1345.

[1]) Sop. I. 21.; v. ö. Turul, I. 57. — [2]) Sop. I. 28. — [3]) U. o. 71. — [4]) U. o. 28. — [5]) U. o. 54. — [6]) U. o. 184.

Bertalant azért tartjuk I. Blandrisz és I. Pál unokatestvérének, mert ivadékának magvaszakadtával I. Blandrisz és I. Pál leszármazói örökölnek, sőt II. István 1344-ben Bertalanfiát Nagy Dénest egyenesen elődjének »predecessor«-nak nevezi.[1]) Ennélfogva II. István nagyatyjának, I. Blandrisznak legalább is unokatestvéreül kell tartanunk Bertalant, noha lehetett testvére is.

Bertalanról nevén kívül semmit sem tudunk. Csak gyanítjuk, hogy ő volt azon Bertalan ispán, a ki 1247-ben I. Blandrisz és egy Farkas nevű nemes között egyezséget szerzett.

Fia, Dénes, a kit a XIV. században Öreg vagy Nagy Dénesnek neveznek, a Veszkény nem árpádkori tagjai közt a leggazdagabb és legkiválóbb vala. Részt vett az 1260-iki morvamezei csatában, s a király védelmében sebet kapott. Ezért kapta 1265-ben a rábai erdőőrök székási földének északi, Czirák felé eső részét.[2]) E földön aztán új, róla Dénesfalvának (ma Dénesfának) hívott helységet alapított, s azt az erdőőrök 1272., 1279. és 1283-iki támadása ellen szerencsésen megvédelmezte.[3]) Rokonának, Sükösdfia Salamonnak halála után elkérte és meg is kapta IV. Béla királytól azon székási részt is, melyet a király ajándékából Salamon bírt. Ez ellen a Veszkény nembeliek felszólaltak ugyan, de 1266 táján mégis csak belenyugodtak.[4]) 1284-ben a vasmegyei Csánig falu lakosaival, illetőleg azok pártfogóival, Gút-Keled II. István bánnal szintén Dénesfalva határainak ügyében egyezkedett.[5]) 1277-ben és 1278-ban részben per útján, részben vétel útján megszerezte a mai Új-Kér egy részét.[6]) 1279-ben az Osli nem egyes tagjaival együttesen zálogba vette a szintén sopronmegyei Homok és Hideg-Ség falvakat, s az 1281-ben örök áron is kezükbe került.[7]) 1291-ben zálogban tartotta a Ruszttól nyugatra eső Peresznye (ma Czinfalu) harmadát.[8]) 1264-ben beleegyezett, hogy Salamon ősi jószágának fele

---

[1]) Sop. I. 177. — [2]) U. o. 30. — [3]) U. o. 34., 45., 48. — [4]) Sop. I. 31—32. — [5]) Turul. I. 11—12.; v. ö. F. V/3. 261., hol »Zynak« áll hibásan Zyrak helyett. — [6]) Sop. I. 41—42.; F. VII/2. 58., 70. — [7]) F. VII/2. 89. — [8]) Sop. I. 57.

egyedül I. Blandrisz és I. Pál fiait illesse.[1]) 1299-ben mint tekintélyes öreg ember fogott bíró volt a vasvári egyház és Osli II. Herbort között.[2])

Domokos, Bertalan másik fia, 1300 körül veszkényi erdejének egy részét elzálogosítja Osli nembeli Lőrincznek, a Kanizsay család ősének.[3])

Nagy Dénesnek, egyik tudósunk, Szopori Nagy Imre állítása szerint, Benedek nevű fia volt; de az erre vonatkozó oklevelet se nem idézi, se nem közli. Véleményem szerint volt egy Dénes nevű fia is és éppen azzal ellentétben hívták őt Nagy Dénesnek. Bármint áll a dolog, bizonyos, hogy Nagy Dénes fia vagy fiai nem érték el emberkort és így Nagy Dénesnek fiágon magvaszakadt. Két leánya maradt: Margit, Patyi Károlyné, és Erzsébet. Ezek az atyjuk jószágából őket illető leánynegyedet pénzben 1342-ben kapták ki.[4]) Ezenkívül Margitnak az őreá anyja, Széleskúti Flóra után Széleskút faluból ránéző negyednek értékét 1332-ben adták ki Széleskút új földesurai.[5])

Áttérve a Cziráky-ág másik, napjainkig nyúló hajtására, ennek ősét, Pókát (Pouca) csak névleg ismerjük.[6]) I. Blandrisz (Blandriz, Brondelez, Brondez, Borendez, Bolondriz) és I. Pál 1247-ben 12 márka kárpótlást fizetnek egy Farkas nevű nemesnek és vele kibékülnek.[7]) I. István, II. Pál és Záh 1264-ben egyedül maguk fizetik ki atyafiuk, Salamon özvegye hitbérének és hozománydíjának felét s a többiek beleegyeztével ekként Salamon földeinek felét megszerzik.[8]) I. István többé nem fordul elő. Helyette 1265, helyesebben talán 1269 táján testvérei, Endre, Gyárfás és Konrád, továbbá II. Pál és a korán elhalt Záhnak fia, II. Blandrisz pereltek Nagy Dénessel, a miért ez Salamonnak volt székási jószágát

---

[1]) Sop. I. 28. — [2]) W. V. 221. — [3]) Sop. I. 71.; Nagy I. ez oklevelet 1310 tájára teszi, mert Kanizsay Lőrinczet csak 1308-tól kezdve emlegetik okleveleink. Azonban e Lőrincz testvére, Gergely, már 1284-ben nagykorú, tehát Lőrincz is nagykorú lehetett már 1300 táján és Domokos testvérének, Dénesnek oklevélileg megállapított kora azt mutatja, hogy Domokos életpályája sem terjedt 1300-on túl. — [4]) Sop. I. 184—85. — [5]) F. VIII/3. 606. — [6]) Turul. I. 57. — [7]) Sop, I. 21. — [8]) U. o. 28.

egyedül a maga számára kerítette meg, de utoljára is kénytelenek voltak ebbe beletörődni.[1])

1291-ben akként osztoztak meg, hogy Endre, Gyárfás és Konrád kapták Pereszntye (ma Czinfalu) felét, II. Pál és ekkor először említett testvérei, Kozma, Sándor, Miklós Család falut és a cziráki két malom két harmadát, Záhfia II. Blandrisz pedig Pereszntye azon felét, melynek egy része zálogúl mások kezén volt, továbbá a cziráki két malom egyharmadát.[2]) Ugyancsak 1291-ben II. Blandrisz a néhai Salamon birtokából rá szállott cziráki birtokot (Salamon részének harmadát) odaadta cserébe Salamon veszkényi birtokának harmadáért Endrének, Gyárfásnak és Konrádnak (I. Blandrisz fiainak), továbbá II. Pálnak, Kozmának, Sándornak és I. Miklósnak (I. Pál fiainak).[3]) 1292-ben pedig II. Blandrisz atyja után örökölt cziráki birtokának felét adta el Endrének, Gyárfásnak és Konrádnak.[4])

I. Blandrisz fiai közűl Konrádnak maradtak nagyra nőtt fiai, II. István, Tamás és I. János. Ezek nagy, bár a királyi kanczelláriában leírni elrestelt szolgálatokat tettek I. Károly királynak, s azért jutalmazta meg őket a király 1323-ban Ceel, vagyis Ruszt várossal.[5]) Hasonlókép juthatott kezükre a Sopronmegyétől jó távol, Aradmegyében eső Bassarág falu (most puszta). 1337-ben megjáratják ennek határait, 1341-ben pedig átiratják a határjáró levelet.[6]) 1344-ben zálogba vették a Sarud-Pomogy környékén fekvő Egyházas-Örkény falu egy negyedét.[7]) 1342-ben egyedül ők fizették Nagy Dénes atyafiuknak jószágaiból a leánynegyedet,[8]) s 1344-ben bizonyítványt szereztek arról, hogy Nagy Dénes jószágai őket illetik,[9]) azonban 1345-ben I. Pál leszármazói is részt követeltek, és pedig joggal, Nagy Dénes javaiból. Konrád fiai beismerik e kereset jogosultságát és hajlandók is voltak I. Pál leszármazóit Nagy Dénes jószágaiban részesíteni, csak azt kötötték ki, hogy I. Pál leszármazói előbb tegyék le azon pénznek felét, melyet ők 1342-ben a

---

[1]) Sop. I. 31. — [2]) U. o. 57. — [3]) U. o. 54. — [4]) U. o. 59. — [5]) U. o. 92. — [6]) F. VIII/4. 270., 481. — [7]) H. O. I. 187. — [8]) Sop. I. 185. — [9]) U. o. 177.

leánynegyed kifizetésére fordítottak.[1]) II. István ekkor a fraknai várnagyságot viselte.[1])

I. Pál fiai közűl I. Miklós élt még 1322-ben is és Sopronmegye bírája volt.[2])

Kozma leánya, Katalin, 1328-ban Hidvégi Endrénél volt férjnél. Az ezt említő oklevél sorolja fel Katalinnak szépatyját, Pókát.[3])

Kozma két fia, továbbá Sándornak és I. Miklósnak fiai 1345-ben Nagy Dénesnek jószágaiban óhajtanak részesülni.[4]) Hogy szándékuk sikerült, ha mindjárt ekkor nem is, később, azt mutatja, hogy Sándor leszármazói utóbb felvették és ma is viselik a Dénesfalvi előnevet.

II. Töredékek:

Sükösd (Sixtus)
Salamon † 1264 előtt ~ Csama

Artun
Ugrin 1264—66. | Tivadar 1266. | Márk 1266.

Tiborcz
Ivánka 1264—66 tája

Jakab
András 1266 tája

a) Sükösd vagy Sixtusfia Salamon özvegyét, Csamát, 1264-ben 15 márkával felerészben kielégítik Póka unokái.[5]) Salamonnak tehát magva szakadt. Öröksége elég viszályra adott okot a Veszkény nem tagjai közt.

b), c), d) Artum fiai közűl Ugrin és Tiborczfia Ivánka 1264-ben beleegyeztek, hogy Salamon hátrahagyott jószágának fele egyedül Póka unokáit illesse.[6]) 1266 vagy 1269 táján pedig Ugrin, Tivadar, Márk (Artun fiai), Ivánka (Tiborcz fia) és András (Jakab fia) belenyugodtak abba, hogy Salamonnak székási szerzeményes jószága csupán Nagy Dénes atyafiuk kezébe jusson.[7])

---

[1]) Sop. I. 184. — [2]) Turul. I. 57. — [3]) U. o. 57. — [4]) Sop. I. 184. — [5]) U. o. 28. — [6]) U. o. 28. — [7]) U. o. 31—32.

VEZSENY.

(Vesen.)

Egy férfi és egy nő tagját ismerjük. E nembeli Kozma ispán leánya, Skolasztika, 1327 előtt Tomaj nembeli Abády Istvánhoz ment férjhez, de férje gyermektelenül halt meg. Erre Skolasztika Budán beállott a ferenczrendű (klarissza) apáczák közé. De még onnan is elment a felhévvízi keresztesek elé s megbízást adott Szűcsy Miklósnak, hogy férje legközelebbi atyafiától és vagyonának örökösétől, Szentimrey Lóránttól, hajtsa be az ő hitbérét és hozományát. Igazsága oly nyilvánvaló volt, hogy Szentimrey Lóránt az egri szentszék előtt egyességre lépett s Skolasztikának 50 márkát fizetett.[1]) E nemzetség nevét, mint ez adat mutatja, a külső-szolnokmegyei Vezseny falu őrzi, de vajjon e nemzetségből származott-e a XIV. század végén már előkelő, főúri Vezsenyi család? — még felderítésre vár.

Vigmánd l. Igmánd.

VIRTETA.

(Wirteta.)

1259-ben e nembeli Maladé birtokos volt a szilágymegyei Somlyó-Ujlak mellett.[2]) A birtokán épült falut ma is Maladénak hívják, de nemzetségének neve nem maradt fönn helynévben, s így annak kiejtését biztosan meg nem állapíthatjuk.

VOJK.

(Woyk.)

Eredetileg délszláv származású. Őse még Szent István királytól kapott a mai Pozsega-, hajdan Körösmegyében a Peker és Tapolcza (most Biela és Toplicza) patakok közt

---

[1]) Szandai Sréter cs. lt.-a. Mocsáry István úr szives közlése. —
[2]) H. O. VI. 92.; v. ö. H. O. VI. 60., VII. 42.; W. VII. 44.

jókora darab földet benépesítés végett, s ebben utódait I. (Belény) Béla és a többi királyok is megerősítették. Eleintén e földet mint zsupánok vagy kenézek birták, de a XIII. században, mikor a nemzetségnév használatban volt, már kétségtelenül bejutottak a magyar nemesek és nemzetségek sorába. Tagjai:

Jób, ispán		I. Vajna	Fábián
Rubin, 1228.	Buza	II. Vajna 1228.	János 1228.
Zászló, 1228.	Márk, 1228.		

Rubin az 1227—28. években nagy hévvel és sikerrel védelmezte a Peker és Tapolcza közt eső földet Tétény nembeli Marczelfia Péter főúr ellen, s kivitte, hogy a magyar királyi főtörvényszék e Pétert a Peker és Tapolcza közt eső föld megtámadása és jogtalan követelése miatt rágalmazónak nyilvánította. Azonban meggondolta Rubin, hogy minden ítéletnél többet ér a jó szomszédság s azért Tétény Péterrel kibékült, átengedte a vitás földnek egy részét, de aztán a magáét, a melyen Vojk-Keresztúr feküdt, hitelesen és jól meghatároltatta. Beleegyeztek e kibékülésbe és határjárásba a Vojk nem többi tagjai: Jób ispán, Buza fiának Zászló (Zazlau, Császló?) és Márk nevű fiai, Vajnafia Vajna és Fábiánfia János.[1])

Ezekből származnak a Vojkfy és a Vojk-Keresztúri családok.

Voja l. Vaja.

Zabó l. Szabó.

ZÁGOR.

(Zagur.)

1246-ban a várföldek és a Lőrinte nemzetség jószágainak szomszédságában lakott s földei is határosak voltak azokkal.[2]) Ebből csak annyit gyaníthatunk, hogy valahol Veszprémmegye délnyugati csúcsán vagy Zalamegye északkeleti részén volt hazája, de egyebet s kivált biztosat semmit sem tudunk.

---

[1]) W. VI. 457—60. — [2]) F. IV/2. 422. Ez oklevél évszáma kiigazítandó 1246-ra, mert nem 1256-ban, hanem 1246-ban volt Lóránt országbiro.

ZÁH.

(Zaah, Zah, Żach, Zachu, Zack.)

Örökre emlékezetessé tette egyik szerencsétlen tagja, II. Feliczián, a királyi család ellen intézett borzasztó támadása által.

A nem neve kétségtelenül Záhnak ejtendő ki. Tíz esetben Zaahnak, hatban Zahnak, egyben Zachnak, egyben Zachunak írják e nevet régi jegyzőink, s csak egy külföldi, Pontecorvoi János írja Zacknak, mert az olasz a *h* hangot nem tudja kimondani (pl. nihil = nikil).

Kétségtelen, hogy e nem ősi fészke Nógrádmegye, s különösen Karancs-Ság vidéke volt. Az összes ágak birtokai e vidéken érintkeznek. Itt volt a nemzetség nevére emlékeztető Záhfalva is.[1])

Mindamellett, hogy a nemnek számos tagját ismerjük, összefüggő nemzedékrendben alig helyezhetjük el őket, mert adataink erre nem elégségesek. E helyett tehát lehetőleg időrendben s együttesen mutatjuk be a nem ágait és töredékeit:

1.

I. István, 1222.

2.

N.

Tardos — Gomb

Tardos gyermekei: Kozma, 1227. — I. András 1227. — Mikó 1227—43. — Torda, 1227. — I. Erasmus 1227—46. — Baralkony, 1227. — N. leány 1227. ~ Ver

Gomb gyermeke: Ágoston 1227.

3. KARANCS-KESZI-ÁGAK.

Kesze 1227.

I. Kázmér 1227.

Osl — Vata, 1227. — I. Záh, 1244.

Pál, † 1335 előtt

[1]) Kár. I. 293.

4. Pályi-ág.

N.
- Ősz Sándor, 1227.
  - N.
    - N. 1244.
    - N. 1244.
- I. Konstantin
  - Lénárt 1227.
  - I. Péter 1227.
  - I. Feliczián 1227.
  - Endre 1227.

5. Berende-ága.

I. Berende
- I. Ugrin 1227.
  - II. Ugrin † 1284 előtt ~ N.
    - N. leány 1294.
  - II. Kázmér 1245.
    - II. Feliczián 1284. † 1335 előtt
    - III. Záh, 1284. (?)
    - Gönczöl, 1284.
  - II. István
    - Domokos 1284. † 1335 előtt
- Gyüre 1227.
  - Lőrincz 1244—45.
    - N. leány, 1245.
    - II. Péter † 1335 előtt
- II. Péter 1227.
  - II. Berende
    - III. Péter 1297. † 1335 előtt

6.

Póka, 1227.
- Falkos, 1244.
  - N.
  - N.

  † 1335 előtt

7.

Herrand 1227. Geregén lakik

8.

Vid, 1227.
- Moka, 1227.

9.

Márton 1246.

10.

N.
- II. Konstantin ~ Szegi N. 1274. özvegy
- III. István, 1274. (?)
  - IV. Péter 1297.
  - Tamás 1297.

11.

Marczali Tiborcz 1281.
- III. István 1281.
- Gyöngy, 1281. ~ Haraszti Simon

12. Feliczián-ága.

N.
- I. Jób, 1252—79. a pécsi püspök
- II. Záh 1262.
  - II. Jób 1272—75.
  - III. Feliczián, 1272—1330. a gyilkos
    - IV. Feliczián 1327—1330.
    - Sebe, † 1330. ~ Palásthy Kopaj † 1330.
    - Klára † 1330.
- I. László
  - II. László † 1330.

13.

I. Mihály
- Máté 1280. táján
- II. Mihály 1280. táján
- Ag 1280. táján

I. Novaj
- II. Novaj 1280 táján

II. Erasmus
- Csuda, 1330.

14.

IV. Záh
- IV. Mihály 1295.

15.

III. Mihály
- V. Mihály 1322.

16.

Csiga
- N. N. fiúk 1330.

17.

Luka
- Kemény 1330.

18.

Jakab
- IV. István 1330.

19. SZENTLÉLEKI-ÁG.

Nagy Benedek 1330.

György
- András 1330.

20. POZSEGAMEGYEI-ÁG.

Farkas
- V. Záh, ispán, 1299.
  - Miklós, 1330.
  - III. László, 1330.

Lehetett volna a töredékek számát apasztani, így pl. a 10-dik töredéket az 4-dik ágbeli I. Pétertől leszármazónak tüntetni fel, vagy III. Mihályt I. Mihálylyal, s V. Mihályt II. Mihálylyal, továbbá IV. Záhot I. Záhhal egy személynek venni, de ezek csak olyan hozzávetések lettek volna, a melyek a valószinűség határát alig érintik.

Lehetőleg időrendben fogjuk már most előadni, a mit e töredékes ágakról tudunk.

Megjegyezzük először, hogy azon Pázmán, a ki 1220-ban a pannonhalmi apátság javára kiküldött királyi poroszló volt, nem a Záh, hanem a Szák nemhez tartozott.[1])

I. István 1222-ben Bánk bánnak volt N.-Váradra küldött poroszlója. Lakóhelye Berentefalva (villa Berenta) vala; [2]) ez pedig későbbi okiratok szerint Nógrádmegyében, az Ipoly jobbpartján Tőrincs és Dályó falvak közt esett, mert itt volt a Záh nemzetségnek Berendeföldе nevű birtoka a Berende pataka mellett.[3])

Azt, hogy 1227-ben a nemzetségnek csaknem mindenik, akkor élő tagja előfordul, a 3-dik ágon álló Tardos fiai, I. András és I. Erasmus okozták. Ezek 1227 előtt megöltek egy papot, s azért Apodfia Dénes nádor jószágvesztésre ítélte őket,

[1]) W. I. 166., 170. — [2]) Váradi reg. 229. sz. — [3]) Kár. I. 102., 304.

s mindjárt le is foglaltatá kis- és sós-hartyáni birtokrészeiket a nádort illető birság fejében. Megijedt erre az egész Záh nem, mert attól tartottak, hogy ha ily hatalmas főúr megveti a lábát Hartyánban, ők onnan csakhamar kiszorulnak. Elfogadták tehát Verebélyi Hencse nemesnek abbeli ajánlatát, hogy ő kiváltja a nádor kezére jutott részeket, annál is inkább, mert e Verebélyi Hencse Tardosnak veje, s így neje révén a Záh nem közel atyafia volt. 1227-ben kiváltotta tehát Hencse a hartyáni lefoglalt részeket, s ebbe beleegyeztek I. Andráson és I. Erasmuson kívül testvéreik: Kozma, Mikó, Torda és Barakony, unokatestvérük, Gombfia Ágoston, a kinek Sós-Hartyán, Megyer és Luczin felé eső birtokrésze éppen határos volt a kiváltott részszel, továbbá Karancs-Kesziben lakó Kesze, I. Kázmér, Oslfia Vata, az Etessel keletről határos Pályi faluban lakó Ősz (Canus) Sándor unokaöcscseivel, I. Konstantin fiaival együtt, a kiváltott részszel szintén szomszédos I. Ugrin, Gyüre II. Péter (Berende fiai), nemkülönben Póka, a Geregén (ma Kis- vagy Lipta-Gerege) lakó Herrand és még Vid, fiával, Mokával együtt.[1])

Tardos fiát, Mikót, egy személynek tartjuk azon Mikóval, a ki 1243-ban a Bebek család őseit a krasznahorka-pelsőcz-csetneki uradalomba beiktatá. Igaz ugyan, hogy a hibás közlésű oklevélben »Mikou de Zech« áll,[2]) de kevéssel lejjebb a Somkutat bíró Záh nemzetséget is »Zech«-nek írja ez oklevél egyik kiadása, holott a másik kiadásban már helyesen »Zach« áll,[3]) nagyon hihető tehát, hogy »Mikou de Zech« is hibás olvasásból keletkezett, s eredetileg »Mikou de genere Zah«-t írt a királyi jegyző.

I. Záh 1244-ben öt márkáért eladta hartyáni birtokát. I. Erasmus, Ősz Sándornak unokái, Gyürefia Lőrincz és Falkos ebbe beleegyeztek.[4]) A következő évben Lőrincz vejének ajándékozta hartyáni részét, s II. Kázmér ebbe beleegyezik.[5])

1246-ban Márton Poltár környékén volt szomszédos a füleki uradalommal, ellenben I. Erasmus, mint Pilis falu földesura, ez uradalom nyugati részével volt határos.[6])

---

[1]) W. VI. 445—47. — [2]) F. IV/1. 290. — [3]) U. o. 291.; v. ö. U. o. XI. 404. — [4]) W. XII. 683. — [5]) U. o. — [6]) F. IV/1. 407—8.

A leányok vagy özvegyek kielégítéséről szóló okiratok értesítenek bennünket a Záh nem további leszármazásáról.

1274-ben III. István fizeti ki testvére, II. Konstantin özvegyének hitbérét és hozományát.[1]) 1281-ben Marczalon lakó Tiborcz a nógrádmegyei Marczal falunak Szűgy felől eső és Záhtelke nevű részét adta oda (fiának, III. Istvánnak beleegyezésével) vejének.[2]) 1284-ben pedig II. Kázmér fiai, II. Feliczián, III. Záh és Gönczöl, nemkülönben II. Istvánfia Domokos öröklik fiúgyermek nélkül elhalt nagybátyjuknak, II. Ugrinnak javait, de kiadják belőle a II. Ugrin özvegyét és leányát illető részeket.[3]) Ezeknek másodunokatestvére, II. Berende (vagy Berente) fia, III. Péter, 1297-ben István (II-ik?) fiaival, IV. Péterrel és Tamással együtt egy gömörmegyei nemesnek, Hangonyi Máténak tanúi.[4])

A nemzetség további sorsa többé-kevésbbé összefüggésben van Feliczián-ágáéval, s azért előbb ezt kell ismertetnünk.

A Feliczián-ág első tagja nagyhirű, sőt bizonyos tekintetben hirhedt férfiú vala. I. Jób, a pécsi püspök, volt ezen kortársaitól annyira emlegetett férfiú. Mint bácsi prépost s a királyi kápolna igazgatója, majd mint székesfehérvári prépost és alkanczellár kerül szemeink elé (1251—52).[5]) 1252-ben már választott pécsi püspökként említik s az maradt 1282-ig.[6]) Az országos dolgokban roppant szerencsétlen keze volt. Az esztergomi érseket magára haragította, mert egyik elődjének, Baár Kalán kiváltságára hivatkozva, egyházát az esztergomi érsek joghatósága alól ki akarta vonni. E miatt aztán az esztergomi érsek kiközösítette, az apostoli szentszéknél rettenetes vétkekről vádolta.[7]) V. István kegyét 1264-ben elvesztette, mert az őrizetére bízott mátravidéki Ágasvár, V. István nagy kárára, az ő hanyagsága miatt IV. Béla híveinek kezére jutott.[8]) 1272-ben rábizta a király Mosonymegyét, a németek támadásainak egyik czélpontját, de e vidéken is oly erőszakosan viselte magát, hogy egyik nagy oka lőn Győr vára 1273 ápr. havi elvesztésének. Ekkor maga Jób is a

---

[1]) Kub. II. 15. — [2]) W. XII. 349. — [3]) U. o. 420. — [4]) H. Okl. 157. — [5]) Tk. II. 132.; W. VII. 319., 343. — [6]) V. ö. W. XII. 356. — [7]) F. IV/3. 168—72. — [8]) W. XI. 545.

németek, illetőleg Ottokár fogságába került, mert azt a tornyot, melybe menekült, fel akarták gyújtani, s így kénytelen volt magát megadni.[1]) Mindamellett IV. László ingadozó uralkodása alatt még egyszer bejutott a királyi udvar kegyébe annyira, hogy 1278. jun. 19.—októberig a királyi kanczellárságot s Baranyamegye ispánságát bírta.[2])

Ellenben nemzetségét illető ügyeiben elég szerencsés volt. 1258-ban szerencsésen védelmezte magát a Bebek és Csetneky család ősei ellen Rozslosna birtokában. E birtokot atyjától örökölte, atyja pedig a testvéreivel való osztályban kapta.[3]) Ugyanez időtájt, vagy még előbb, IV. Béla a gömörmegyei Csákány faluval ajándékozta meg őt.[4]) 1262-ben, mikor még kegyben állott V. Istvánnál, kivitte, hogy az ifjú király is megerősítette őt és testvérét, II. Záhot Rozslosna és Somkút (ez ma puszta Kún-Tapólcza mellett) birtokában.[5]) Ugyanez évben megnyerte a Süvéte, Perlasz és (a Kövi mellett eső) Lipovnok falvakért folytatott pert.[6]) 1272-ben V. István idejében újra győzedelmeskedett a Bebek és Csetneky családokkal Rozslosna, Somkút, Süvéte, Perlasz és Lipovnok falvakért folytatott perben, de ekkor már nem testvére, II. Záh, hanem ennek fiai (tehát a név szerint nem említett III. Feliczián is) társai a győzedelemnek.[7]) Az 1272-iki ítéletlevelet aztán IV. László udvara is megerősítette 1275-ben. E megerősítésben II. Záh fiai közűl az egyiket, II. Jóbot névszerint említik.[8])

III. Feliczián névszerint csak 1301-ben fordul elő, de mint láttuk, az 1272-iki ítéletlevélbe már be van foglalva, s ekként akkoriban legalább is tíz éves gyermek vala. Igaza van tehát az egykorú krónikásnak, midőn Záh III. Felicziánt 1330-ban már nagyon elaggott embernek mondja, mert az oklevelek szerint is 68—70 éves lehetett 1330-ban. 1301-ben III. Feliczián tekintélyes férfiú és Dráhy Tamás nógrádmegyei nemesnek fogott bírája vala.[9]) 1308. nov. 10-én már mint

---

[1]) Balics: A kath. egyház tört. II. 2., 484.; Pauler i. m. 397—98. — [2]) Urkbuch. I. 131.; Z. I. 40. — [3]) H. O. VII. 76—77. — [4]) V. ö. W. XII. 356. — [5]) H. O. VII. 76. — [6]) W. XII. 516—17. — [7]) U. o. 48. — [8]) U. o. 134. — [9]) A. I. 11.

Csák Máté híve és előkelő bizalmi férfia vett részt a kékesi értekezleten.[1]) Csák Mátéval tartott akkor is, midőn ezt Gentilis pápai követ kiközösítette, s éppen ő volt Csák Máté kegyetlen bosszújának egyik végrehajtója, a pozsonymegyei Vág-Szerdahely (az esztergomi érsek birtoka) feldúlója.[2]) Nagyon természetes tehát, hogy a király 1315-ben jószágait, már a mennyire lehetett, elkobozta.[3]) Csak ezután, körülbelül 1318-ban, tért át I. Károly király hűségére, s visszakapta gömörmegyei uradalmait. Biztos, hogy 1327-ben már fiával, IV. Felicziánnal együtt benne ült ez uradalmakban és a Bebek családdal, mint nagybátyja, I. Jób rossz szomszédságot tartott.[4]) 1329-ben egyik French nevű volt szolgájával a pozsonymegyei főispán előtt perelt 113 márkáért, s abból 60 márkát meg is nyert. Tanúi e végből a nyitrai egyházban tettek bizonyító esküt. Mindez arra mutat, hogy III. Felicziáu Pozsony- és Nyitramegyékben is szerzett birtokot. 1329. aug. 10-én a megnyert pénzből személyesen vett föl Visegrádon 40 márkát. 20 márka megfizetésére haladékot adott az adósnak aug. 29-ig, csak azt kötötte ki, hogy ha ő időközben meghalna, fia, IV. Felicziáu kapja meg a pénzt.[5])

Elkövetkezett végre a rettenetes támadás napja, 1330. ápr. 17-ike. III. Felicziáu és fia, IV. Felicziáu gyilkos tettükért mindjárt ott a helyszinén lakoltak,[6]) s magukkal vitték annak titkát, miféle okok lánczolata vitte őket e végzetes lépésre, maguk és nemzetségük romlásának előidézőjére.

A büntettért kimondott kegyetlen, megtorló ítélet ismeretes. III. Felicziáu leányai: Sebe, Palásthy Kopajné, és Klára, veje Palásthy Kopaj, unokatestvére, II. László, több ismeretlen nevű nőtestvérének gyermekeitől és leányaitól származó unokái halállal lakoltak.[7]) Rokonai, nevezetesen Keszi Pál (a 3-dik ágon), II. Felicziáu, Domokos, II. Péter, III. Péter, Miklós, III. László, V. Záhnak fiai, Falkosnak ivadéki, II. Erasmusfia Csuda, Csigának fiai, Lukafia Kemény, Jakabfia

---

[1]) Mon. Vat. S. I. T. II. 114. — [2]) Knauz. II. 659. — [3]) A. I. 385. — [4]) A. II. 338. — [5]) Z. I. 324., 333. — [6]) Hist. Hung. Fontes. III. 121.; F. VIII/3. 419—22. — [7]) Kub. II. XIII. 104.; Fontes. III. 122.; A V. 33., IV. 450.

István (az 5., 6., 7., 13., 16., 17., 18., 20. ágak tagjai), Nagy Benedek és Györgyfia András a Szentléleki-ágból földönfutókká lettek, s jószágaik a királyra szállottak.[1])

A jószágfosztottak közt előforduló II. Erasmusfia Csudáról tudjuk még, hogy hartyáni birtokát I. Mihály fiai, Máté, II. Mihály, Ag és I. Novajfia II. Novaj után örökölte, ezek pedig 1280 táján IV. László királytól kapták.[2]) E II. Mihálytól határozottan különböző személy volt azon IV. Mihály, a ki 1295-ben a pestmegyei Duka falut adta el, mert ennek atyját Záhnak hívták.[3]) Különben e IV. Mihályt csakis atyja neve és birtokának fekvése alapján tartjuk Záh nembelinek. Ellenben V. Mihály (kétségtelenül a Záh nem tagja), a kit 1322-ben, mint buzgó királypárti férfiút Aba Csobánkafia László jószágainak lefoglalására küldöttek ki,[4]) mint már érintők, nagyon könnyen egy személy lehet II. Mihálylyal.

A 20-dik ágon említett Farkas fia Záh a pozsegai káptalan szolgálatába állott, s attól Adorjánfalván (Pozsegamegye) udvarházat kapott.[5]) Záh fiai, Miklós és László, Záh nembelieknek neveztetnek, midőn pozsegamegyei jószágukat, Alsó-Kapronczát (ma Koprivnicza, Pleterniczától délre) elkobozzák.[6])

Hogy a somogymegyei Zopa család nem a Záh, hanem a Szák nemből eredt, azt már kimutattuk.

A Záh nemzetség jószágait részletesen csak az 1330-diki nagy romlás után ismerjük meg. Nógrádmegyében Felicziánágáé volt: Berzva, Tenkőteleke, Palizna, Elesztyén, Mátyásteleke, Ság és Lapujtő.[7]) Ezek közűl csak az utolsóra mondható ki biztosan, hogy ma is ismerjük, mert Ságból valaha kettő is volt Nógrádmegyében, s nem tudjuk, melyiknek volt III. Feliczián ura. Berzva nevű birtokát is csak úgy találomra egyeztethetjük össze a mai Cseh-Brezóval. A 3., 5., 6., 7. és 16-dik ágaknak együttesen felsorolt birtokai: Kotroczó, Etes, Benatelke, Szanás, Pályi (mind a három Etestől keletre esett), Kis- és Sós-Hartyán, Ság-Ujfalu, Karancs-Ság, Ludvég (ma isme-

---

[1]) Kár. I. 117.; Sztár. I. 85.; Orsz. lt. D. O. 33578. — [2]) F. VIII/4. 152—54. — [3]) F. IV/1. 396. — [4]) A. II. 15. — [5]) H. O. VI. 444. — [6]) Orsz. lt. Dl. D. O. 33578. — [7]) Kár. I. 77.

retlen), Dályó, Berendeföldé, Tőrincs, Litke és (a Litkével keleten szomszédos) Helimbafalva helységekben feküdtek.[1]) A 17. és 18-dik ágé volt Egyházas-Gerege (ma Kis- és Lipta-Gerege).[2]) Karancs-Keszi és a Karancs-Ságtól északra eső Falkosteleke szintén a 3. és 6-dik ágé volt, de ezeket a király 1335-ben külön adományozta el.[3])

Gömörmegyében a Feliczián-ágnak már említett Rozslosna, Somkút, Süvéte, Perlatz és Lipovnok falvakból álló nagy uradalmán kívül, III. Felicziáné volt Jeszte és Bolyok (Buchk, ma Borsodmegyében).[4]) A Szentléleki-ágé volt pedig a Füge mellett eső Szentlélek falu.[5])

Lenn Pozsegamegyében a 21-dik ágon felsorolt Miklós és III. László (Záh fiai) bírták Alsó-Kaproncza falut az Orlyava folyó mellett.[6])

ZOVÁRD.

(Zuard, Zoward, Zovard.)

A nemzetség nevének kiírásai és az e személynévből alakult Zovárdfy családnév mutatja, hogy e nemzetséget ma Zovárdnak kell hívnunk.

A Névtelen jegyző alig győzi dicsőíteni azon Zovárd és Kadicsa (Zuard et Cadusa) testvéreket, a kik szerinte női ágon Álmos vezérnek unokatesvérei valának, de azt nem említi, miféle nemzetség származik tőlük, sőt, a mint mondja, Zovárd nem is Magyarországon, hanem Maczedóniában halt meg.[7]) Mivel a Zovárd és Kadicsa személynevek csakis a Zovárd nem hajtásain fordulnak elő, nincs kétség benne, hogy a Névtelentől dicsőített Zovárd és Kadicsa testvérek a Zovárd nem tagjai voltak s körülbelül IV. Istvánnal együtt Görögországban, nevezetesen Maczedóniában jártak.

Kézai ellenben a Zovárd nemet Lél vezértől származtatja. Ámde szerinte e Lél vezér Galgócz és Nyitra vidékén

---

[1]) Kár. 1. 102. — [2]) U. o. 111. — [3]) U. o. 117. — [4]) U. o. 77. — [5]) Sztáray okl. I. 85. — [6]) Orsz. lt. D. O. 33578. — [7]) Hist. Hung. Fontes. Dom. II. 7., 36—39.

lakott,[1]) holott a Zovárd nem az oklevelek bizonyítása szerint e tájékon nem is lakott s nem is volt birtokos.

Három főágát, ú. m.: a Vécs-, Bodon- és Fugyi-ágakat ismerjük s ezen kívül még négy töredéket. A főágak körülbelül ekként függnek össze:

N.

Vécs	Bodon	N.
ettől a Vécs-ág s a Bessenyei család	*ettől a Bodon-ág s az Izsákay család*	*ettől a Fugyi-ág*

I. Vécs-ág.

Majd egy századon át ez ág tagjait nem is annyira Zovárd nembelieknek, mint inkább Vécs unokáinak írják, ezért neveztük mi is Vécs-ágnak. Leszármazását l. a köv. lapon.

Vécs ága Esztergomtól nyugatra a Duna mindkét partján szerzett össze szép jószágokat s azért esztergom-komárommegyei-ágnak is lehet nevezni.

I. Miklós 1267-ben főlovászmester és a királyi csőszök ispánja vala. Érdemeiért kapott Lábatlan falu határában 18, Bikal határában pedig 15 ekényi földet.[2]) 1273—75 közt IV. László udvarától is nyert jutalmat, a komárommegyei Szőnynek nyugati, akkor lakatlan részét.[3])

Unokatestvére, Benedekfia I. Lőrincz a királynék szolgálatában állott s azért Mária királyné 1268 táján a Duna mellett eső Mocs falu egy részével jutalmazta meg. 1274-ben aztán a gyermek-királyné, Izabella (Erzsébet) is megerősíti őt Mocs falu birtokában.[4]) Ugyane falu többi birtokosaival 1293-ban egyezkedik.[5])

1283-ban I. Miklós fiai és I. Lőrincz a Bodon-ággal együtt veszik ki részüket néhai magvaszakadt atyafiaiknak, Tancsfia Fülöpnek és Mártonfia Lőrincznek hátrahagyott szép jószágából.[6])

---

[1]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 73., 127. — [2]) F. IV/3. 430. — [3]) W. IX. 577. Az oklevélben említett személyek együttesen csak 1273—75-ben hivataloskodtak. — [4]) F. VI/2. 398—99. — [5]) F. VI/1. 280. — [6]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr. 5.; v. ö. W. IX. 363—64. de itt »Chak, Vid et Zuard« hibás olvasásból keletkezett »Chak videlicet et Zuard« helyett.

Vécs

N. (Miklós, 1245 ?) [1] — Benedek

I. Miklós [2]) a főlovászmester 1267—75. — I. Lőrincz [3]) 1268—93. *a Mocsy család őse*

II. Miklós [3]) 1281—87. — I. Péter [3]) 1283—87. † 1298 előtt — Csák [3]) 1283—99. — I. Zovárd [3]) 1283—1304. *a Bessenyei család őse* — Apród István [4]) 1300—23.

II. Péter [5]) 1320. — III. Miklós [5]) 1320—41. — I. János [6]) 1322. — Jakab [4]) 1316. — II. János [4]) 1316—41. — Domokos [4]) 1316—56. — András [8]) 1327—54. 1340. Mocsy — III. Péter 1327—54. — Kanicza 1334. ~ Piskárkosi Pócs

Margit, 1341. — II. Lőrincz [7]) 1351—64. — II. Zovárd [7]) 1356. — II. János [7]) 1356.

Vécs I. László 1394. — IV. Miklós [9]) 1394.

II. László 1433. — II. László 1430—37. — István [9]) 1433.

B e s s e n y e y e k

[1]) W. VII. 200. — [2]) W. IX. 573. — [3]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr. 5. — [4]) U. o. — [5]) A. V. 605. — [6]) A. II. 15. — [7]) A. VI. 458. — [8]) A. VI. 10—11. — [9]) Orsz. lt. D. O. 12523.

II. Miklós 1281-ben megveszi Mogyorós (Monyorós) falut Esztergommegyében 40 márkáért, ellenben lemond Munkád faluhoz való jogáról.[1]) 1283-ban II. Miklós és I. Péter két (mint látszik) fiatalabb testvérükkel megosztoznak Esztergom- és Komárommegyékben eső jószágaikon. II. Miklósé és Péteré lett Radvány és Lábatlan, Csáké és I. Zovárdé (Nyerges-)Ujfalu és Bikal, meg Karva faluban egy ekényi föld. Mogyoróst egyedül II. Miklós kapta meg, mert ő szerezte, Bélát pedig I. Péter, mert ő kapta ifju Erzsébet királynétól ajándékba.[2])

Ettől kezdve II. Miklós és I. Péter együtt védelmezik, pl. 1285-ben, jószágaikat,[3]) 1287-ben együtt veszik meg Töttös nevű földet.[4]) A másik két testvér, Csák és Zovárd, 1298-ban szintén együtt védi karvai jószáguk határát a veszprémi püspök ellen,[5]) 1292-ben pedig együtt perel a Bátor-Keszi nemesekkel.[6])

Ezenkívül I. Péter 1287-ben IV. Lászlótól is megerősítteté magát boros-bélai jószágában.[7]) I. Zovárd 1288-ban kapta (Kőhid-)Gyarmat egy részét.[8]) 1295-ben megvette a Bajnától keletre eső Udvarnok főldet.[9]) 1300-ban hosszas, a Básztéhi (Rozgonyi) családdal folytatott per után neki ítélik Bajnát.[10]) 1301-ben Venczel király pártjára állott és a mai Párkány mellett eső Chetrey földet kapta jutalmul. Ebből aztán a leánynegyedet 1303-ban fizette ki.[11]) Ugyancsak 1303-ban az ő csenkeaszai (Senkveazou) jószága mellett eső Sártván faluban, 1304-ben Gyiván szerez földeket. 1304-ben ezenkívül a Macsalyai család meghatalmazottja.[12])

A Csák nemzetséggel a Zovárd nem Vécs ága már 1297-ben összekapott. Csák III. Máté és testvére, Csák, ez évben elpusztíttatták Zovárdnak és Csáknak radványi és külső-karvai birtokait.[13]) 1306-ban a Csák nemzetség még tovább ment. Márkfia István II. Miklós fiaitól teljesen elvette Mogyorós falut.[14])

---

[1]) W. IX. 308. — [2]) Gr. Károlyi lt. Harr. V. 5. — [3]) U. o. — [4]) W. IX. 459. — [5]) W. X. 309—11. — [6]) U. o. 358. — [7]) W. IX. 453. — [8]) U. o. 467. — [9]) W. XII. 581. — [10]) W. X. 391—94., 408. — [11]) Knauz. II. 522. — [12]) A. I. 59., 77., 71. — [13]) W. X. 407. Az évszám kiigazítandó 1297-re. — [14]) A. VI. 458.

II. Miklósnak III. Miklós és I. János nevű fiai 1322-ben panaszt tesznek, hogy Bajóti (Nagymartoni) Pál az ő lábatlani jobbágyaikat megraboltatta.[1]) Később III. Miklós és Péter a hamis pénzverés bűnébe keveredtek bele s e miatt összes jószágaikat elvesztették, sőt az elkobzás alkalmával még ártatlan atyafiaik jószágait is elvették.[2]) Mindamellett III. Miklós később valahogy visszaszerezte birtokainak legalább egy részét s 1341-ben úgy rendelkezett, hogy neszmélyi, radványi és mogyorósi javai II. Jánosra, Domokosra és I. János leányára, Margitra szállljanak, de Margit ne az akkori szokás szerint negyedet, hanem harmadot kapjon belőlök.[3])

Jakab, II. János és Domokos 1316-ban panaszt tesznek a királynak, hogy a Bodon-ág őket nem részelteti a biharmegyei közös jószágokban.[4]) Domokos aztán jó későn, 1349-ben újra hozzákezd a biharmegyei jószágokért való pereléshez, s azt 1353-ig folytatja.[4]) Nagyobb sikerrel küzdött elidegenített esztergommegyei jószágaiért. 1352-ben visszanyerte Bajnát és Sárkányt, a melyeket unokatestvérei jószágainak elkobzásakor vettek el tőle.[5]) 1356-ban pedig az 1306-ban nemzetségétől elfoglalt s később a királyné kezére jutott Mogyorósért már nagykorú fiaival együtt kapott 250 forint kárpótlást.[6]) Fiai közűl II. Lőrincz az 1362—64. években lent az Al-Dunánál szolgált hazánknak mint harami várnagy és krassai alispán.[7])

Visszatérve Benedek leszármazóihoz, I. Lőrincz fiát közönségesen Apród Istvánnak hívták. Ez 1301—1304 közt a Venczelt pártoló kassaiak ellen harczolt és a harczban súlyosan megsebesült, 1315-ben vagy 1316-ban pedig a debreczeni csatában, szintén I. Károly király ügyéért, hősiesen küzdött.[8]) 1310-ben odaadta a Fugyi-ágnak szabolcsmegyei Maga nevű szerzett faluját, csakhogy ezektől megkaphassa Fel-Ináncs (Szentandrás) abaújmegyei falu felét.[9]) 1317-ben a

---

[1]) A. II. 15. — [2]) A. V. 605. — [3]) A. IV. 86. — [4]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr. 5. — [5]) A. V. 605. — [6]) A. VI. 458—60. Ez oklevél Domokost és fiait II. Miklós utódainak tünteti fel; ámde ez állítás ellenkezik más, e tekintetben elfogulatlan okiratok adataival. — [7]) Pesty: Krassó m. t. III. 47., 63. ll. — [8]) H. O. VII. 374.; A. I. 463., II. 64., 105. — [9]) A. I. 207.

király a szabolcsmegyei Tiszaköz faluval, 1318-ban az abaújmegyei Baksa egy részével (Föl-Baksával), 1323-ban a szintén abaújmegyei Garadnával jutalmazza meg.[1]) Oklevélből is biztos, hogy Abaújmegyében Fel-Ináncson (Szentandráson) lakott. 1323—27 közt halt meg. Neje később Forray Jakabhoz ment férjhez s Apród Istvántól született Kanicsa leányát a szakolyai várnagyhoz, Piskárkosi Pócshoz adta férjhez.[2])

Apród István fiai, András és III. Péter atyjuk halálakor fiatalon maradtak vissza. Drugeth Vilmos újvári főispán kapott az alkalmon és Garadnát a gönczi várhoz visszacsatoltatta. Ámde a király könyörült az árvákon s Garadnát 1327-ben visszaadatta nekik.[3])

András 1340-ben oly tüzesen védelmezte a Mocshoz tartozó halászatot (tanyát), hogy annak kedvéért nem átallotta meghamisítani Erzsébet királyné 1274-iki adománylevelét. De rajtavesztett és jószágvesztésre ítéltetett.[4]) Garadnai birtoka azonban megmaradt s 1354-ben testvérével, III. Péterrel együtt átiratta a Garadna visszaadását elrendelő királyi levelet.[5])

II. Bodon-ág.

Legrégibb ismert tagjáról nevezzük ekként.

I. Bodon
az Izsákay család őse

- I. László 1283—1301.
  - I. (Görhes) János 1322.
    - I. Zovárd 1320—50.
- I. András 1283—1326.
  - I. Benedek 1329—50.
    - II. András, 1394.
      - Jakab 1394.
        - II. Zovárd 1430—37.
      - II. Benedek 1394.
  - II. János 1329.
- II. Bodon 1283. †
- I. Miklós 1283—1301.
  - I. Pál 1322.
  - III. János 1322—53.
    - II. Pál
      - III. Pál 1394.
      - László 1394.
        - II. Miklós[6]) 1430—37.
  - M. leány 1322. ~ Olivér
- N. leány ~ Dénes
- N. leány ; ~ Szakálli Veres László

Ez ág, tudtunkra, a közpályán nem forgott.

[1]) H. O. VII. 374.; A. I. 463., II. 64., 105. — [2]) A. III. 56. — [3]) A. II. 330. — [4]) A. IV. 10—11. — [5]) A. II. 331. — [6]) E leszármazást igazolják a gr. Károlyi lt.-ban Harr. f. V. nr. 5. oklevélben foglalt adatok.

I. Bodon fiai 1283-ban a Vécs-ággal együtt részesültek magvaszakadt atyafiaiknak jószágában. Nevezetesen ők kapták Baj két harmadát, a hernádmenti Ináncs és a körösmenti Füss falvak három negyedét, végre a mai Zsáka és Bakonyszeg biharmegyei községek közt eső Aka és Tancskereki falvakat egészen. A szerepi monostor igazgatásában és jövedelmében is főként ők rendelkeztek, mert nekik jutott a kegyuraság három negyede, s a Fugyi-ág csak egy negyedet kapott.[1])

1301-ben már csak három testvér, ú. m.: I. László, I. András és I. Miklós fordul elő. Ezek veszik meg a békésmegyei Enud, másként Ösvény falut (ma puszta).[2]) I. András 1322-ben adta ki unokaöcscseinek, Görhes I. Jánosnak, I. Pálnak és III. Jánosnak az őket illető részt. Roppant gazdagságukat mutatja, hogy ekkor Szerep, Udvari, Gened, Szentmiklós, Ösvény, Sző (Zeve), Orod, Tancskereki, Baj, Aka, Izsólaka (később Izsáka, ma Zsáka) és Csekehida nevű falvaik kerültek osztás alá.[3]) Ezek közűl Szerep, Udvari, Izsólaka=Zsáka ma is megvannak Biharmegye nyugati csúcsán, Baj Biharmegye déli részén, (Rét-)Szentmiklós, Csekehida, Orod (Oros) és Aka ma puszták Zsáka körül, Ösvény ma puszta Szereptől délre Békésmegyében. Utoljára említik I. Andrást 1326-ban, s azt állítják róla, hogy I. Zovárd fiával együtt az egri egyháznak Túrkeve közelében eső Nátaegyháza nevű faluját el akarta foglalni.[4])

I. Zovárd 1320-ban védelem és gondviselés végett átveszi a Baj közelében eső Bot-Keménye nevű falut.[5]) 1329-ben testvéreivel, I. Benedekkel és II. Jánossal együtt megkapja néhai nagynénjének hitbére és hozománya fejében Szentadorján falut (a mai Bakonyszeg határában).[6]) 1346-ban királyi emberként működik.[7]) 1349-ben Szerepmonostora falu ügyében Demeter váradi püspökkel egyezkedik.[2]) Ugyanez évben I. Zovárdot és I. Benedeket fölszólítja a Vécs-ág, hogy az ősi jószágokon osztozzanak meg s ezzel a két ág közt csaknem egy századig tartó pör kezdődött meg.[2])

---

[1]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr. 5.; v. ö. W. IX. 364. — [2]) Gr. Kár. lt. Harr. f. V. nr. 5. — [3]) Bunyitay: A váradi püsp. tört. II. 426. — [4]) A. II. 269. — [5]) Z. I. 180. — [6]) L. 2. sz. jegyz. — [7]) Száz. 1871. 610.

III. Fugyi-ág.

A belőle származó Fugyi családról neveztük el.

N.

Bucho | Iváncs

I. Móricz, 1283—84.; *a Fugyi cs. őse* | I. János, 1283.

I. Miklós 1311—24. | II. Móricz 1311—24. | Kadicsa 1316—14. (Kadics) | N. leány 1324-ben özvegy ~ Bökényfia Miklós | II. Miklós 1310—14. | László 1310—14.

György (II. Móricz fia)

II. János, 1413.[1]

I. Móricz és I. János 1283-ban kinyerték magvaszakadt atyafiaik jószágából az őket illető részt, és pedig Atyás falut egészen, Baj egy harmadát, Ináncs (abaujmegyei), Füs (békésmegyei) falvak és a szerepi monostor kegyuraságának egy negyedét.[2] Ez osztálylevelet I. Móricz mindjárt 1284-ben átiratja.[3]

I. Miklós, II. Móricz és Kadicsa 1311-ben újra átiratják az 1283-iki osztálylevelet.[4] 1311-ben beleegyeztek a körösmenti Bánréve falu (most puszta Mező-Túr és Szarvas közt) eladásába.[5] 1314-ben nőtestvérük hitbére és hozománya fejében 50 márkát kaptak.[6] Kadicsáról ezenkívül tudjuk, hogy felináncsi (Szentandrás Abaujm.) részét 1310 előtt eladta.[2]

II. Miklós 1310-ben szerette volna elperelni a Forray család kezére jutott felináncsi birtokot, de hiába, mert a Forrayak bebizonyították, hogy ők egész jogosan vették ezt meg II. Miklós atyafiaitól.[7] Ugyancsak 1310-ben II. Miklós felináncsi részét odaadta a Vécs-ágbeli Apród Istvánnak, s megkapta érte Maga nevű szabolcsmegyei falut.[8] 1311-ben II. Miklós és László az 1283-iki osztálylevél átiratását kérik.[9] 1314-ben pedig beleegyeznek Bánréve eladásába.[10]

IV. Töredékek.

Lénárt 1222.

Tancs — Fülöp † 1283 előtt — †

Márton — Lőrincz † 1283 előtt — †

Apa — István 1283—1314. — Ambrus, 1314.

---

[1]) Száz. 1888. 639. — [2]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr.; v. ö. W. IX. 364. — [3]) W. IX. 408. — [4]) Tört. Tár. 1889. 529. — [5]) A. I. 341. — [6]) Sztáray. I. 48. — [7]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr. 5. — [8]) A. I. 208. — [9]) Tört. Tár. 1889. 529. — [10]) A. I. 340—41.

Lénárt 1222-ben egy békésmegyei, járomtelki (Füzes-Gyarmat mellett) birtokos javára tanúskodott.[1])

Tancsfia Fülöp és Mártonfia Lőrincz 1283 előtt örökösök nélkül hunytak el. Jószágaikon hogyan osztoztak atyafiaik? többször említők.[2])

Apafia István 1283-ban a Vécs- és Bodon-ágakkal együtt kapta ki az őt illető részt Tancsfia Fülöp és Mártonfia Lőrincz hagyatékából. Azonban mindjárt a következő évben lemondott Tancskereki és Aka falvak részeiről s az összes örökséget Bajon vette ki.[2]) 1314 előtt hosszas pert folytatott a Fugyiággal s azt elvesztette.

A perköltségek és birságok annyira felhalmozódtak, hogy kénytelen volt 1314-ben bánrévi (Mező-Túr és Szarvas közt) birtokát eladni s annak árából fizetni. Az eladásba fia, Ambrus is beleegyezett.[3])

Zolohc l. Szalók.

Zolove l. Szalók.

ZSADÁNY.

(Sudan, Sadan.)

Egyik ága Pozsega-, másik Nógrádmegyébe származott el, a harmadik Duna-Pentele körül volt birtokos.

A Pozsegába származott ágnak szintén voltak jószágai Somogy-Veszprémmegyék érintkezéseinél a Sárviz mentén. Ebből következtetve itt kellett valahol lenni a nemzetség ősi fészkének. S valóban van is nyoma, hogy valaha Tolnamegye északnyugati csúcsán, Ozora körül Zsadány (Sadan) nevű helység állott.[4]) Egyelőre e csekély tapogatódzással kell megelégednünk.

Három ágát Velikei, Pentelei és Petényi nevekkel különböztetjük meg.

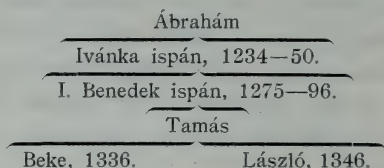
---

[1]) Váradi Regest. 247. sz. — [2]) Gr. Károlyi lt. Harr. f. V. nr. 5. — [3]) A. I. 340—41. — [4]) Z. II. 109.

I. Velikei-ág.

A pozsegamegyei Velika vagy Velike várban lakott (Kaptoltól nyugatra), s a Velikey meg a Velikei Bekefy családoknak törzsöke volt, azért hívjuk ekként.

Leszármazása:

Ivánka ispán 1232-ben megvette a pozsegamegyei Bedech és Terpich nevű (a mai Sztrezseviczától északra feküdt) földeket.[1]) Ugyanez időtájt már kezén volt az Orlyava felső folyásánál feküdt Zelborauna nevű, Bedecscsel határos jószág. 1234-ben ezt vissza akarta tőle venni a garábi apát és annak udvarbirája, csakhogy Ivánka ispán bebizonyítá, hogy ő e jószágot a garábi monostor kegyuraitól jogosan szerezte.[2]) 1248-ban átiratta Bedech és Terpich megvételéről szóló levelét.[3]) 1250-ben pedig Harsovecz nevű, Czirkovenicz patak mellett eső föld szomszédosaként említik.[4])

I. Benedek, Ivánka fia, hazánk déli részén nagy szolgálatokat tett IV. Béla, V. István és IV. László királyoknak. Azért IV. László anyja, Erzsébet, Alsó-Orbova szávamenti birtokkal jutalmazta meg őt.[5]) Tőle kért kölcsön Erzsébet 200 márka ezüstöt 1280-ban is, hogy fogságba jutott fiát, IV. László királyt kiválthassa. E 200 márkáért és még Podgorja nevű faluért odaadta aztán Benedeknek Felső-Orbovát is (most Verbova, Uj-Gradiskától délre).[6]) Ez egyezséget 1283-ban IV. László király is megerősítette.[7]) E megerősítés idején Benedek már nagy úr volt a Száva mentén. 1281-ben 145 márkát adott kölcsön Rátót Lóránt nádor ifjú és pénzszükiben levő fiainak. Ezek pedig e kölcsön biztosítékául zálogba adták Benedeknek Petnevára és Galgova (most Golgovicza) Bródtól északra eső jószágaikat. A kitűzött időre

---

[1]) W. VI. 513. — [2]) U. o. 557. — [3]) W. VII. 273. — [4]) Starine XXVI. 207. — [5]) W. IV. 55. — [6]) F. V/3. 128. — [7]) U. o. 163.

Lóránt fiai a zálogot nem váltották ki, s így az Benedek kezén maradt.[1]) 1280-ban úgy említik őt, mint a pozsegamegyei Czirkvenikkel szomszédos földesurat.[2]) 1296-ban pedig pozsegamegyei nemesek és a Kórógyi család tagjai közt fogott bírának írják.[3])

Beke (I. Benedek unokája) 1336-ban bevallja, hogy az országbiró itélőmestere, Ugali Pál, sok perében és ügyesbajos dolgában segitségére volt s hálából az ocsmányi és kustányi birtokait (az egyik Nagy-Berény, a másik Enying mellett esett, ma puszták) neki adta.[4])

László (I. Benedek másik unokája) 1346-ban fogott biró volt a Győr nem Dersfy-ágának osztozásánál.[5])

II. Pentelei-ág.

Három íze ismeretes:

I. Gáborján, 1240—1263.

Domokos, 1277.	Jakab, 1277.	II. Gáborján, 1277.
		Gebeu, 1330.

I. Gáborján 1240-ben a végből kapta a dunapentelei monostor kegyuraságát, hogy ez elpusztult monostort helyreállítsa. Igérte is ezt I. Gáborján, ámde szavát 23 esztendő alatt sem váltotta be. E miatt 1263-ban a király a kegyuraságot tőle elvette.[6])

Domokos, Jakab és II. Gáborján oly jelesen harczoltak a cseh háborúban, különösen Győr visszavételénél, hogy 1277-ben IV. László király udvara visszaadta nekik az 1263-ban elvesztett dunapentelei kegyuraságot.[7]) 1330-ban II. Gáborján fia bolondóczi (beczkai) alvárnagy vala s a pentelei kegyuraság visszaadását elrendelő királyi levelet átiratta.[8])

III. Petényi-ág.

A nógrádmegyei Petény körül forog jóformán egész története. Három ízéről van tudomásunk.

---

[1]) W. XII. 374., 380. — [2]) W. XII. 315. — [3]) W. X. 233. — [4]) A. III. 246. — [5]) A. IV. 639. — [6]) Knauz. I. 495.; F. IV/3. 144.; a nemzetség neve hibásan Pudannak van közölve. — [7]) W. IV. 79., IX. 175. — [8]) W. IX. 176.

I. Arnat

I. Dénes, 1268—1308.

II. Dénes, 1341.

I. Dénes ifjú korában a hatalmas Ujlaki Csák Ugrin szolgálatában állott, s ettől kapta hűsége jutalmául 1268-ban a nógrádmegyei két (Alsó- és Felső-)Petény falut.[1]) 1275-ben új adománylevelet szerzett erre urától,[2]) s mégis meg kellett érnie, hogy Csák Ugrin 1280-ban másik tisztviselőjének, Gyula-Zsombor Erdő ispánnak is odaadta, illetőleg 1000 márkáig lekötötte a két Petény falut. Ebből természetesen pör lett, s ez 1297-ben akként végződött, hogy Dénesnek 225 márkát kellett fizetnie Erdő ispánnak, ennek pedig Petényhez való jogáról le kellett mondania.[3]) 1300-ban aztán Dénes valóban lefizette a 225 márkát, s ettől kezdve nyugodtan birhatta a két Petényt.[4]) 1300-ban Dénes tagja volt az ó-budai káptalan leveleinek megvizsgálására kiküldött bizottságnak.[5])

II. Arnat 1331-ben átiratta a petényi jószágot biztosító 1300-iki levelet.[6])

ZSIDÓ.

(Zydoy, Zydou.)

Három töredék ismeretes belőle.

Kozma	I. Mácsa	Hellin
Achilles 1237.	Mihály ispán	Péter 1255. / N. leány ~ Aba nembeli II. Kompolt
	II. Mácsa 1237—67.	

Kozmafia Achilles 1237-ben a korán elhalt Mihály ispán kis gyermekének, II. Mácsának (Macha) gyámja volt, s gyámfiának, II. Mácsának Baranyamegyében eső túronyi (turuli) birtokát eladta a pécsi káptalannak.[7]) II. Mácsa felnevekedett

[1]) W. III. 192—93. — [2]) W. IX. 107. — [3]) W. X. 264. — [4]) U. o. 402. — [5]) Magy. Tör. Tár, IV. 177. — [6]) W. X. 403. — [7]) W. VII. 47.

s 1267-ben őt küldi ki a király, hogy a szekszárdi egyház volt, de eladott peterdi birtokát (Báta-Széktől nyugatra) adja át új tulajdonosának.[1])

Hellinfia Péter sokáig perelt gyermektelenül elhalt nőtestvérének, Aba nembeli II. Kompolt első nejének hitbéréért és hozományáért. Azonban 1255-ben megunta a pereskedést és sógorának elengedte mind a hitbér, mind a hozománydíj megfizetését.[2])

Mindössze ennyi az, a mit az oklevelek a Zsidó nemről mondanak. De ha tekintetbe veszszük azt, hogy Achilles 1237-ben a váczi, Péter 1255-ben a budai káptalan előtt teszik meg bevallásaikat, a Zsidó nem fészkét valahol Vácz és Budapest környékén kell keresnünk. S valóban Vácztól délkeletre a Galgapatak völgyében ott találjuk Zsidó falut, mellette pedig Mácsa községet, a Zsidó nembeli I. és II. Mácsa személynevének megörökítőjét. Zsidón ezenkívül régi, Szent-Balázs tiszteletére avatott monostor is állott,[3]) s ez szintén arra mutat, hogy itt nemzetségi fészek vala. — Ennyi adatnak összetalálkozása kétségtelenné teszi, hogy itt volt a Zsidó nem települő helye és ősi jószága.

Mindezek alapján Zsidó nembelinek kell tartanunk azon István királynéi tárnokmestert, a ki 1284-ben a Zsidóval csaknem szomszédos Tas földet kapja, annál is inkább, mert ennek testvére a Zsidó személynevet viseli. Ha pedig ez való, akkor a gr. Csáky, a Becsky és a kihalt Szántai Petőfy családok a Zsidó nemzetségből származnak le.[3])

---

[1]) W. III. 172. — [2]) W. VII. 403. — [3]) V. ö. erre nézve Turul, XI. 110—11.

II. RÉSZ.

VÁR-JOBBÁGY NEMZETSÉGEK.

A vár-jobbágy nemzetségek semmi esetre sem tartoztak a honfoglaló nemzetségek leszármazói közé, s azért czélszerűnek tartottuk őket a többitől különválasztani, noha a XIII. században bekövetkezett nemesítések a vár-jobbágy nemeket rangra és jogokra nézve egyenlőkké tették a honfoglaló nemekkel.

CHURNUG.

Vasmegyei vár-jobbágy nem volt, s a Szombathelytől északkeletre eső Söpte faluban lakott. Éppen akkor ismerjük meg, mikor a vár-jobbágyságból kiemelkedett. Egyik tagja, Jakabfia Marczell, oly jelesen szolgált V. István kis-királynak Isaszegnél, a szintén vasmegyei származású Geregye Miklós erdélyi vajda zászlaja alatt, s oly vitézül küzdött, hogy a kiskirály nemcsak őt, hanem atyafiait is megnemesítette.[1]) Ezek voltak:

Jakab

Marczell	Iván	Becse
1262—66.	1268.	1268.

András

Farkas	Máté	Venczel
1268.	1268.	1268.

Pál
Márton, 1268.
N. N. fiúk, 1268.

Henrik
Gergely, 1268.
N. N. fiúk, 1268.

Lenk

Hédör	Lóránt
1268.	1268.

Sajnos, nevének mai kiejtése meg nem állapitható.

[1]) F. IV/3. 468.

CHURT.

(Churt, Kurch.)

E nembeli, Enyed faluban lakó soproni vár-jobbágyok 1232-ben Osl I. Tamással pereltek, de Enyed (Enud) egy részének átengedése árán megbékültek.[1]) 1237-ben Baka nevű tagja enyedi, öt ekényi nagyságú földjét a borsmonostori (kedhelyi) monostornak ajándékozta. Beleegyeztek ebbe Buda nevű atyafia és a többi rokonok.[2])

Ez utóbbi oklevélből kitünik, hogy a Churt (Kurch) nem tagjai soproni vár-jobbágyok valának, s hogy Enyed (Enud) falu Sopronmegye déli részén, Peresznye mellett állott.

CSABI.

(Choby.)

Mindenek előtt megjegyezzük, hogy Detre-ágának e nemzetségből való származására nyilvánvaló adatunk nincsen. De már Detre és I. Gergely együtt adnak el egy, a Kerkán túl eső birtokot; fiaik együtt veszik azt vissza és azonkívül Cheyd nevű, szintén a Kerkán túl a jobboldalon fekvő birtokot 1263-ban együtt veszik meg; már pedig ez máskép nem lehetett, hacsak nem voltak közeli rokonok.

Nemzedékrendjeiket l. a köv. oldalon.

a) *Családi és politikai története.*

A nemzetség tagjai eredetileg vár-jobbágyok voltak, de azok között az elsők. Comeseknek nevezik őket okleveleink, királyi embereknek választják őket, s mindig a zalamegyei főtisztségeket viselik. 1257-ben Balázs comes királyi ember egy Kerka melléki föld határjárásánál.[3]) 1263-ban testvére, Gotthárd, zalamegyei hadnagy és több ízben mint

---

[1]) W. XI. 251. — [2]) F. IV/1. 75. — [3]) W. VII. 466.

Detre-ág:

Detre

Balázs 1257—68.[1]) | Gotthard 1260—68.[1]) 1260—64. hadnagy 1268-ban őrnagy | Márton 1264—95.[1])

I. Miklós 1287—92.[7]) | I. István 1287.[8]) | Imre 1287.[8])

György 1327—44.[10]) | IV. Gergely 1327—51., † 1352.[10])

II. Miklós 1342—53.[16]) | Kozma 1358.[17])

Péter 1353—58.[14]) | III. János 1342—53.[15])

Rezneky-ág:

I. Gergely

I. Olivér 1263—82.[2]) | Bikács 1263.[3]) | Tamás † 1273.[4]) | II. Gergely † 1287 előtt[5]) | I. Herbord 1273—92.[6])

I. János 1287.[8]) | III. Gergely 1287—92.[7]) | II. Olivér 1287—92.[7]) | Salamon 1287.[8]) | II. Herbord † 1325.[9])

Mihály 1325—35.[11]) | Domokos 1325—58.[10]) | II. István 1327—53.[10]) | Kelemen 1325—58.[12]) | II. János 1325., † 1325.[13]) | Jakab | III. Herbord 1325—29.[14])

III. Miklós 1342—53.[15]) | IV. Herbord 1342.[18]) | László 1342—53.[15]) | N. leány [21]) ~Orosztonyi Pál

III. Olivér 1353.[16]) | László 1353.[16]) | III. István 1353.[16]) | András 1353.[16]) | Ilona 1353.[16]) | Klára 1353.[16])

Lukács 1329—42.[19]) | IV. János 1341—42.[20]) | N. leány [22]) ~Miley Zsidó

[1]) W. VII. 466., 525.; Zal. I. 36—37.; W. VIII. 116., 208.; H. O. VII. 243. — [2]) W. VIII. 74., 116., 208., IX. 27., 345. — [3]) W. VIII. 74. — [4]) W. IX. 27. — [5]) H. O. VI. 328. — [6]) W. IX. 27., 345.; H. O. VI. 328.; W. XII. 513., X. 32. — [7]) H. O. VI. 328.; W. X. 32. — [8]) H. O. VI. 328. — [9]) Zal. I. 184. — [10]) Zal. I. 198—99., 208., 224., 240; F. VIII/7. 229.; Zal. I. 245.; Sopr. I. 127.; Zal. I. 271., 290., 308., 324., 374., 378., 394., 399., 408., 421., 492., 512., 540., 541.; H. O. I. 224—25. — [11]) F. VIII/6. 86.; Zal. I. 198—99., 208., 224.; F. VIII/7. 229.; Sopr. I. 127.; Zal. I. 308. — [12]) F. VIII/6. 86.; Zal. I. 240., 374., 378., 399., 406., 421., 492., 540.; H. O. I. 225. — [13]) F. VIII/6. 86.; Zal. I. 184., 198—99., 237.; — [14]) Zal. I. 540.; H. O. I. 224. — [15]) Zal. I. 394., 540. — [16]) Zal. I. 394., 540. — [17]) H. O. I. 225. — [18]) Zal. I. 394. — [19]) Zal. I. 198—99., 237.; Tört. Tár, 1894. 711.; Zal. I. 324., 345., 378., 389—90. — [20]) Tör. Tár, 1894. 711.; Zal. I. 389. — [21]) V. ö. H. O. I. 224.; Zal. I. 605. — [22]) Zal. I. 445.

királyi ember működik.[1]) 1268-ban átengedi a hadnagyságot I. Olivérnek, ő maga őrnagy (maior speculatorum) lesz.[2]) (Ezen oklevéi látszólag várszolgáknak (castrenses) nevezi őket, de hiba volna azt a többi oklevéllel szemben szóról szóra venni, hiszen hadnagy és őrnagy nem lehetett várszolga.) Ugyanezen szép hivatalok tartották meg hihetőleg őket egész 1273-ig a vár-jobbágyság kötelékeiben. Mert hiszen nagyon könnyen megszerezhették volna maguk számára a nemességet is. Az 1272—73. háborúban Stájerországban vitézűl harczoltak és I. Olivér testvére, Tamás, el is esett Fürstenfeld (Föröstön) vára alatt.[3]) Midőn a király e miatt őket megjutalmazza (1273. aug. 6. után), már nem neveztetnek vár-jobbágyoknak, sőt ellenkezőleg már ők is várföldeket kértek jutalmúl,[3]) a mit bizonyára nem tesznek, ha még mindig a vár-jobbágyok sorában állanak.

Később IV. László zavaros uralkodása alatt nekik, I. Gergely fiainak is kijutott a szenvedésből, s egyik zalamegyei nemes családdal, a Bagodiakkal annyira összevesztek, hogy Bagody Tóbiás II. Gergelyt megölte.[4]) III. András korában, 1291-ben, I. Herbord alkalmasint résztvett az osztrák háborúban, mert a nádor perét a hadleszállás esztendejére halasztja el.[5]) Ugyanezen király idejében említtetik még utoljára a Detre-ágából származó Márton comes, ki 1295 körül Rezi és Zsid határjárásánál királyi ember volt.[6])

Vajjon a későbben előkerülő Csabyak hogyan származnak le ezektől, teljesen ismeretlen. Ezentúl csakis a Reznekyág történetéről szólhatunk. Ezek időközben jól meggazdagodtak. Rezneken, jószágaik középpontján, várat építettek, de egyszersmind mindaddig, míg a Dunán túl a békesség helyre nem állott, rettenetes küzdelmeket állottak ki. 1325. jun. elején mint a magyar király hívei bujdokoltak a németek seregei előtt, de Kaba Demeter, Kőszegi (Farkas) II. János nemtii (most Lenti) várnagya Reznekre jött, felkereste őket a réten, rejtett helyükön, és az ott keletkezett viaskodásban II. János elesett, III. Herbord megsebesült, fegyvereiket és tizenöt

---

[1]) W. VIII. 74. — [2]) W. VIII. 208. — [3]) W. IX. 27. — [4]) H. O. VI. 328. — [5]) W. XII. 513.; F. VIII/7. 371. — [6]) H. O. VI. 243.

lovukat elvesztették.[1]) Ugyanakkor vagy még előbb kegyetlenül összevesztek, bizonyára politikai okokból, a Harkályi, máskép Salamonváry (ma Salomvára) családdal.[2]) Vörös Salamon a rezneki várat megrohanta, bevette, lerombolta, III. Herbord szüleit megölte, aztán az ott levő egyházat feltörte és III. Herbord birtokaira vonatkozó okleveleit elrabolta.[2]) Nagynehezen, számos zalamegyei előkelő főúr közbenjárására, 1327-ben állott helyre a két család közt a béke; a Harkályiak az okozott károk fejében III. Herbordnak és Lukácsnak átadják Lak nevű (Vindornya-Lak? vagy Kaczorlak?) jószágukat és még ezen felül fizetnek ötven márkát, a többi Reznekynek pedig adtak húsz márkát.[3])

A helyreállott béke egy év mulva felbomlott. Ez alkalommal tulajdonkép György koczczant össze Harkályi Istvánnal, de az elégtételszerzést unokaöcscse, Mihály, mint afféle vitéz férfiú vállalta magára. Állítása szerint Harkályi István Györgyöt nyilvános úton nyíllövéssel megsebezte, egy lovát megölte, a másik két lovát szintén megsebezte.[4]) Hét év múlva újra fellobbant az ellenségeskedés tüze a két család közt. Először György panaszolja, hogy Harkályi Kopasz őt óbudai szállásán megtámadta s egy lovát elvette.[5]) Aztán pedig György testvérével, IV. Gergelylyel és unokaöcscsével III. Miklóssal együtt folytatott pert a Harkályiak ellen.[6])

Hogy azonban nemcsak ővelök szemben követtek el erőszakoskodásokat, hanem néha a Reznekyek is túllépték az igazság határát, arra bizonyíték, hogy 1332-ben II. Istvánnak, IV. Gergelynek és Mihálynak egy márka vérdíjat kellett fizetni Balázs nevű csepregi vár-jobbágy megöletéseért.[7])

Alig hogy a Harkályiakkal való veszekedések végett értek, arra kellett a Reznekyeknek gondjukat fordítaniok, hogy I. Herbord kihaláshoz közelgő ivadékának javai idegen kézre ne kerüljenek.

Midőn III. Herbord meghalt, Nagy-Martoni Pál országbiró magvaszakadtnak hirdette őt, s már 1337. decz. 20-án elkérte a királytól birtokait. Azonban nem volt nehéz iga-

---

[1]) Zal. I. 184. — [2]) U. o. 308. — [3]) U. o. 198—99., 208. — [4]) U. o. 224—25. — [5]) U. o. 290 — [6]) U. o. 308. — [7]) Sop. I. 127.

zolni, hogy Lukács III. Herbordnak unokaöcscse és I. Olivér ivadékai is mind vérségi összeköttetésben állanak az elhunyttal. Lukács ennélfogva, mint közeli rokon, megkapta III. Herbord összes javait.[1]) De neki sem volt fia, csak egy leánytestvére, kit Miley Zsidó nevű zalamegyei nemes vett el, s a kit Lukács annyira szeretett, hogy a mai Kebele helységnek Szécsi-Szent-László felé eső részét, Kebele-Szent-Márton nevűt, felerészben odaajándékozta, felerészben pedig eladta neki.[2]) Pedig, a mint utólag kitünt, Miley Zsidó e nagy szeretetre méltatlan volt, mert megölte nejének édes testvérét, IV. Jánost,[3]) és ez által ő lett oka, hogy I. Herbord ága most már valóban kihalt és annak birtokait I. Olivér ivadékai örökölték. Innen van, hogy 1344-ben III. Herbord javait I. Olivér ivadékai védelmezik;[4]) innen van, hogy Orosztonyi Pálnénak (III. Herbord leányának) leánya 1358-ban anyja lánynegyedét rajtok követeli;[5]) de bár ez által I. Olivér ivadékai gazdagabbak lettek, semmi különös jót nem hallunk róluk, sőt nagyon rosszat.

1345 körül Györgyöt, Domokost és Kelement Kolgyári (ma Pógyár) Egyed meggyilkolásáról vádolják, de Zalamegye kapornaki gyűlésén a nemesek ártatlanságuk mellett nyilatkoznak, hanem II. Istvánt és IV. Gergelyt elmarasztalják.[6])

1343-ban Gógánfia Györgygyel perelnek.[7])

1350-ben pedig IV. Gergely csakugyan elhomályosította azon jó hírnevet, mit ősei szereztek, mert Csúz János bánnak Olaszországból visszatérő embereit rabló módon megtámadta és e miatt földönfutóvá lett; a fejvesztéstől nem sokára bekövetkezett halála mentette meg. De özvegyét és számos gyermekét a legnagyobb bajban hagyta hátra, s bizonyára megsemmisül az egész család, ha Nagy Lajos királynak kegyessége nem könyörül az árvákon.[8])

E szomorú eseménynyel végződik a Reznekyek e korbeli története.

---

[1]) Zal. I. 325.; v. ö. F. VIII/4. 229. — [2]) Zal. I. 345—47. — [3]) U. o. 389—90. — [4]) U. o. 422. — [5]) U. o. 605.; H. O. I. 224—25. — [6]) Zal. I. 492—94. — [7]) U. o. 408. — [8]) U. o. 512., 541.

b) *Birtokai.*

A nemzetség első birtoka minden esetre a mai Csab-Rendektől keletre eső mai Csab puszta volt, s 1260-ban erről nevezik őket.[1]) Ugyaninnen van, hogy a szomszédos Keszinek határjárásánál a közeli vár-jobbágyok közűl éppen ők voltak jelen.[2]) E birtok még 1295 körül is az övék volt, mert a Detre-ágbeli Márton azért neveztetik Csabynak.[3]) Ehhez legközelebb esett Vindornya-Szőllőssel határos Gyepös nevű birtokuk.[4]) A közelben lakó kis nemesség és a veszprémi püspökség itt eső sümegi uradalma azonban akadályozta a Csabi nemzetséget, hogy itt valami nagyobb uradalmat szerezzenek össze, s azért Zalamegyének a Kerka folyón túl eső, az Árpádok korában még alig népesített és így kevésbbé értékes részre vetették figyelmöket. Az egykori vár-jobbágyoknak valóban sikerült e tájékon tekintélyes számú jószágokat kezükre keríteniök és azokat egy birtoktestté tömöríteniök. Mint említénk, már Detre és Olivér is birtak e tájékon (hogy hol? meg nem határozható), ők azt eladták, fiaik azonban 1264-ben visszavették.[5]) Már előzőleg, 1263-ban, több szőczi (Szőcz kis község Csabtól keletre, Veszprém- és Zalamegyék határán) nemestől Cheyd nevű, szintén a Kerka jobb oldalán eső birtokot szereztek Detre fiai, továbbá I. Olivér és Bikács.[6]) Húsz év mulva folytatják a birtokvételt ugyancsak a szőczi nemesektől véve e tájékon, most már meg nem határozható, Karaka nevű birtokot.[7]) Ez alkalommal az is kitűnik, mi lesz a birtok jövendő központja, mert I. Olivér és I. Herbord ez alkalommal már rezneki comeseknek neveztetnek.[7]) Jelentékenyen gyarapította e vidéken eső jószágukat a Bagodiakkal való versengés. IV. László II. Gergely megöletése miatt a bagodi tornyot és Bagodi Tóbiás egyéb javait a Bagodiaktól elvette, s azt I. Herbordnak és I. Olivér fiának adta.[8]) Mivel a Bagodiakra természetesen tűrhetetlen volt, hogy az ő helységük tornya idegen kézen

---

[1]) W. VII. 525. — [2]) W. VIII. 208. — [3]) H. O. VI. 243. — [4]) H. O. I. 63. — [5]) W. VIII. 116. — [6]) U. o. 74. — [7]) W. IX. 345. — [8]) H. O. VI. 329.

legyen, odaadták inkább érte Tóbiás birtokából a Kerka-menti jószágokat, nevezetesen Bezefalvát és Detrefalvát a Kerka jobb és Szent-Andrást a Kerka bal partján.[1]) E Szent-András, mint a határjárásból kitűnik, a mai Czúp és Baksa helységek közt esett, a másik kettő idővel teljesen eltünt, vagy nevet változtatott. IV. László még ezenkívül Fényesfalva (Wenzelnél hibás olvasásból Femesfalva) nevű birtokkal kedveskedett I. Olivér és I. Herbord híveinek. E Fényesfalva területén utóbb Jakabfia János és Pós nevű vállalkozók új falvakat telepítettek, s ezek róluk Jakabfia Jánosfalva és Pósfalva neveket vettek fel. Pósfalva második nevén sem létezik többé, de Jakabfia Jánosfalva ma is meg van Reznektől északnyugatra, de ma rövidítve Jakabfának nevezik. Fényesfalva birtokában I. Herbordot és I. Olivér fiait III. András is megerősíti.[1])

Még egy harmadik ponton igyekeznek megvetni lábukat a Csabiak és ez a Zala melléke. Már 1273-ban, midőn IV. Lászlótól a Zala-Lövőtől délre eső Fernékágon három ekényi földet kapnak, azt mondja az oklevél, hogy ez I. Herbord és Olivér régen bírt földjük mellett esett.[2]) E régebben bírt föld volt a mai Csütörtök puszta (Fernékág és Budafa közt), mit hajdan Csütörtökhelynek neveztek azért, mert ott csütörtöki napon vásárt tartottak. E vásártartás már Árpád korában a Csabiakat illette, mert 1327-ben Csák bánnak levelével bizonyítják ahhoz való jogukat; [3]) már pedig mind a két, hazánk történelmében előforduló Csák bán (a Hahót és a Csák nembeli) még az Árpádkorban élt.

Csütörtökhelytől nem messze esik Zala-Szent-György. Egyenes adatunk nincs ez iránt, de a Bagodiakkal való ellenségeskedésből, továbbá abból, hogy 1342-ben az összes Reznekyeket »Szent-Györgyi megyés egyházúaknál« találjuk fel és idézik, következik, hogy ez is régi birtokuk.[4])

A XIV. században a Reznekyek birtokaikon megosztoztak. Osztálylevél nem maradt ránk, de III. Herbord unokájának, Orosztonyi Katalinnak, követeléséből látjuk, hogy

---

[1]) W. X. 32—33. — [2]) H. Okl. 85.; v. ö. W. IX. 27. — [3]) Zal. I. 209. — [4]) U. o. 399.

II. Herbordnak jutott: Reznek, Lyakfalva, Jakabfia Jánosfalva, Pósfalva (e kettő máskép Fényesföldnek neveztetett), Cséblak (Chyplok), Baksa (Boxafalva), Szentandrás és Borich egy része.[1]) Ebből következik, hogy az osztály egyszerűen a közös falvak kettévágásával történt. Ezenkívül II. Herbordnak voltak még saját magától szerzett javai is szintén e tájékon: Bakónak, Szent-Györgyvölgye (régen csak Szent-György) és a Velemér patak mellett eső még műveletlen földterület. Ugyancsak ő szerezte meg még a Jakabfa és Szécsi-Szent-László közt Kebele helység területét, a melyen akkor még számos csekélyke falu állott. 1329-ben fia, III. Herbord, Kebelét egészen a maga számára akarván megtartani, úgy egyezett meg unokaöcscsével, Lukácscsal, hogy ennek átadta a maga rezneki részét és Karkalyát (most ismeretlen).[2]) III. Herbord halála után Kebele megint Lukácsra szállott, de, a mint említők, ő túladott rajta. Különben is, úgy látszik, Lukács rossz gazda volt, mert rezneki, baksai, lyaki és pósfalvi részeit bizonyos követelések fejében kénytelen volt lekötni I. Olivér utódainak és azoknak meg kellett igérni, hogy a kiváltás előtt nem is fogja őket háborgatni e részek haszonélvezetében, csak őt se bántsák Szent-András és Borich tulajdonában.[3])

I. Olivér utódai a nekik jutott részeket csakhamar még jobban feldarabolták egymás közt; erre mutat az, hogy 1329-ben Miklós fiai Kelemennel, 1333-ban pedig II. Istvánnal cserébe lépnek,[4]) tehát javaikat már nem használták közösen. De ha birtokaikat védelmezni kellett, vagy valamit szerezni, még mindig közösen fáradoznak. 1330-ban egyszerre három Rezneky: György, Domokos és II. István perelnek Fényesföldért.[5]) 1340-ben György, Domokos, István és Kelemen együtt vesztik el a Miley Zsidó ellen Kebeléért indított pert.[6]) Két év mulva azonban a peres úton is követelt falu Miley Zsidó ballépése (megölte IV. Jánost) miatt mégis csak a Reznekyeké lett és ezek annak egy részét (Barachaháza és Ládaföldе) mindjárt el is adták Lendvay Miklós bánnak.[7])

---

[1]) Zal. I. 605. — [2]) U. o. 238. — [3]) U. o. 378. — [4]) U. o. Zal. I. 240., 271—72. — [5]) U. o. 245. — [6]) U. o. 374. — [7]) U. o. 394—97.

A Herbord utódaitól örökölt szép birtok még egy másik perbe is keverte a Reznekyeket. A mai Szent-Györgyvölgye helységgel szemben, a Velemér patak partján van egy Pógyár nevű kis község, melyet régen Kolgyárnak, még azelőtt Ivahon- vagy máskép Majorföldének hívtak. A Reznekyek azt állíták, hogy e háromféleképp is nevezett falu tulajdonképen beleesik Szent-Györgyvölgy és Velemér melléknevű birtokaik határába, azonban Istvánfia Péter azt különálló és az ő ősi birtokának hirdeté. Az országbiró nem adott egykönnyen hitelt a Reznekyek állításának, hanem kiküldé a királyi embereket és a kapornaki conventet a vizsgálatra.

Lehet, hogy e per adott okot az 1344. nov. 7-iki gyilkosságra. Hanem, ha ez így van, akkor nagyon rossz utat választottak maguknak a Reznekyek a Pógyár biztosítására, mert azt később hiába keressük birtokaik közt.[1])

Legkevesebbet emlegetik az oklevelek a Reznekyek Zala melléki birtokait. 1327-ben védelmezik csütörtökhelyi vásárjogukat, mert ezt a Harkályiak a Harkályon szombat napon tartott, új hetipiaczczal megrontották.[2]) 1353-ban még az övék volt Zala-Szent-György, mert II. István, Kelemen, Domokos és III. Miklós az itt és még Rezneken, Céblakon, Barabáson és Izsóföldön Györgygyel közösen bírt részeken osztozni szeretnének, noha ezt György fiának kiskorúsága miatt el nem érhették.[3])

Domokos ezenkívül még a Csütörtökhelylyel szomszédos Lövőn szerzett egy kis birtokot, s mivel azt, egyszer megszorúlván, zálogba adta, 1353-ban éppen azon fáradozik, hogy visszaváltsa.[4])

DOBRA.

A bácsi vár-jobbágyoknak egyik nemzetsége vala. A Szilbástól délre eső Gajdobra = Gaj-Dobra, azaz Dobra-erdeje ma is ennek emlékezetét tartja fenn. Ismert tagjai:

---

[1]) Zal. I. 399., 422. — [2]) U. o. 209. — [3]) U. o. 540. — [4]) U. o. 541.

Marczell

Klementin, 1263—66. — Márton, 1263—66.

Klementin: János — János: Lőrincz, 1317.

Márton: Balázs 1317. — Demeter 1317.

András

Sándor 1266. — Olivér 1266.

Mátyás 1266. — Benczencz 1266. — Tamás 1266. — Gergely 1266. — Péter 1266. — Jakab 1266. — Sávoly 1266. — Tarczal 1266.

Marczell fiai hatalmas főúrnak, a Bácsmegyében is nagy birtokos Monoszlay Egyednek szolgálatába szegődtek, s mikor ennek híven szolgáltak, egyúttal V. István kis-királynak is nagy szolgálatokat tettek. Ezért már 1263-ban megjutalmazta őket a király a Szilbás mellett eső nagyterjedelmű Keszi várfölddel.[1]) A kövi káptalan még ez évben (nem pedig 1276-ban) beiktatja őket.[1]) 1266-ban pedig nemcsak őket, hanem atyafiaikat is kiveszi a bácsi vár-jobbágyság kötelékéből, s országos nemesekké teszi őket.[2])

1317-ben Klementinnek János fiától származó unokája és Márton fiai megosztoznak. Lőrincz kapta Nagy-Keszit, Balázs Matuska-Keszit, Demeter meg Kis-Keszit.[3]) E Keszi falvak mind a mai Szilbás és Petrovácz (hajdan Bába-Szent-Péter) közt állottak.

E nemből származott az 1559-ben még virágzó Kis-Keszi Keszy család.[4])

ETRE.

(Ethuruh.)

A pozsonyi várnak Csallóközben letelepedett számos vár-jobbágy nemei közé tartozott. A tizenkét Karcsa közűl Etre-Karcsa maig e nem nevét őrzi. Tagjai:

Etre, 1240—53.

Simon 1248—53. — Serafin 1248—53. — Péter 1248—79.

Péter: Salamon — Salamon: István, 1355.

Sebec 1240. — Atyusz 1240.

---

[1]) F. IV/3. 156. és Fráter cs. lt.-a a biharmegyei múzeumban. — [2]) U. o. 294. — [3]) Nagy Iván Magy. csal. IV. 252. — [4]) Békésm. okl. I. 169.

Martonos 1240.	Jakab, 1240. — Bodó, 1253.	Illés 1240.	Ország 1240—53.
Otmár, 1240. — Joachim 1253., János 1253.	Kelemen, 1240. — Dobech 1253., Otk 1253.	Tekse 1240.	

1240-ben a királytól e nem összes, akkor tíz szállást (mansio) tevő tagjai bizonyítványt nyernek, hogy ők nem várszolgák, hanem vár-jobbágyok, még pedig azok közt is elsők: a szent király szabadjai.[1])

1248-ban Etre és fiai azon panaszszal járultak ispánjuk elé, hogy eddig bírt örökös földjüket folyton rontja az árvíz s e miatt nem tudnak a várnak szolgálni. Az ispán adott tehát nekik Karcsán más, két ekényi terjedelmű, száraz földet.[2]) Ez adománylevelet aztán 1249-ben az új pozsonyi ispánnal, 1253-ban pedig magával a királylyal is megerősíttetik.[3])

Péter, Etre fia, ugyanez adománylevelet 1279-ben s az ő Salamon nevű fiától származó unokája 1355-ben iratta át.[4])

1253-ban nem csupán Etre és leszármazói, hanem Jakabfia Bodó, Ország (Orsag, Arazag), Otmár fiai, Joachim és János, Kelemen fiai, Dobeth és Otk, továbbá az 1240-ben említettekkel egybe nem köthető: Szalontafia Györk, Tóbiásfia Cseke, Mamfeyfia Moramus és ennek fia János is pereltek a sokféle Karcsán lakó pozsonyi várnépekkel egy ekényi örökös földjükért és a vár réteiből, halászó vizeiből őket illető harmadért. A per annyira elmérgesedett, hogy utoljára párbajra került a sor. A párbajban az Etre nem bajnoka győzött és így Karcsán az Etre nem még jobban, mint eddig, megvetette lábát.[5])

Nevezetes, hogy Etre szép-unokája még 1355-ben is pozsonyi vár-jobbágy vala. Az Etre nem tehát jóformán az utolsók közt állott, a mely az országos nemesek közé való fölvételért folyamodott.

---

[1]) W. II. 101. — [2]) U. o. 206. — [3]) U. o. 209., 232. — [4]) Bartal. Commentarii. II. Függ. X—XV. — [5]) W. II. 242—44.

HERÉNY.

(Heren, Herin.)

Vasmegyei vár-jobbágy nem volt eredetileg, de oly előkelő, hogy nem volt nehéz az országos nemesek közé emelkednie s félszázad mulva már nyoma sincs a különbségnek, a mely a volt vár-jobbágyokat a királyi nemesektől elválasztá.

Hivatalánál fogva is Vasvár közelében kellett letelepednie s ezért nem ok nélkül keressük első honát a Vasvártól kelet-északra eső, Kám és Csipkerék falvakkal határos vidéken, a hol egykoron Gyeli és Alsó-Káld nevű falvak állottak. E falvakban az összes ágak örökösök voltak. Azonban a nemzetség névadó őse nem elégedett meg ezzel, hanem Szombathelytől északra, az akkortájt művelni kezdett részeken szintén szerzett földet, falut alapított ott s e falu, Herény, lőn az ő nemzetségének megörökítője.

Káldy-ágra és Tiván-ágra oszlik. (Nemzedékrendjöket lásd a következő oldalon.) A Káldy-ág nemzedékrendje itt-ott még bizonytalan.

Banának és Balozsajnak (Balosoy = Balázs) legalább is unokatestvéreknek kellett lenniök, mert nemcsak atyafiaknak (fratres) nevezik őket 1273-ban, hanem leszármazóik éppen két egyenlő részre is osztják 1313-ban Herény, Káld és Gyeli ősi falvaikat.

Bana 1249 táján Lėka vára közelében Velike nevű földet bírt, de ezt szívesen odaadta cserébe a Herénynyel szomszédos Szünöse faluért (ma puszta). Erre vonatkozó levelét azonban a németek egyik birtokának felégetésekor elpusztították, úgy hogy 1256-ban tanúkkal kellett igazolnia, hogy Szünöse, az egykori várföld, igaz úton jutott kezére.[1]) 1255-ben Bana vasi várnagy,[2]) 1263-ban pedig a vasi várföldek felügyelője vala.[3]) Elesett 1270 végén Felső-Lendva (Limbuh) vára alatt. Testvére, Sükösd

---

[1]) H. O. VI. 88. — [2]) H. O. VIII. 65. — [3]) W. VIII. 60.

a) Káldy-ág:

- **N.**
  - N.
    - Bana, a vasi várnagy 1255—71.
      - I. Páris 1265—73.
        - I. Imre 1288—1319. ~ Ják N.
          - I. Miklós, 1319.
          - II. János, 1319.
          - II. Imre (Emuch) 1319—53.
          - András, 1319—28.
        - Egyed 1295—1319.
          - Simon, 1351—55.
          - II. Páris, 1351—55.
          - Erzsébet 1355. ~ Rezneky Mihály ~ Némay Lóránt
          - N. leány 1355. ~ Varjú Benedek
    - Sükösd † 1271.
  - N.
    - Leuka
      - Lőrincz 1271—73.
        - Lukács 1313.
    - Balozsaj (Balázs)
      - Mikse 1271—73.
        - ? II. Jakab
          - II. Miklós 1313.
      - I. Jakab 1271—73.
        - Tamás, 1293.
        - István 1293—95.
          - III. János 1313.

b) Tiván-ág:

- I. Tiván
  - I. János ispán 1295.
  - II. Tiván 1295.
  - Luka 1295.

(Sixtus) ugyanakkor Fürstenfeld (Frustun) vára alatt halt meg honáért.[1])

Bana fia, I. Páris, már 1259-ben oly jól szolgált V. István kis-királynak, hogy ez őt a vasvári várnak Alsó-Káldon levő földeivel jutalmazta meg.[2]) 1265-ben védte Szünöse faluhoz való jogát.[3]) Midőn 1270 végén a magyar-cseh háború kitörőfélben volt, I. Páris vitézül harczolt s részint az ő érdemeiért, részint atyja és nagybátyja haláláért V. István 1271-ben nemesekké tette őt, valamint atyjafiait, Leukafia Lőrinczet, Miklóst és Jakabot (Balozsaj fiait).[4]) 1273-ban már mint valódi nemesek csatlakoztak I. Páris és András Gút-Keled Amadé vasi főispánhoz s mentek vele Stájerország és Morva pusztítására. Megérdemelték tehát nemesi levelük megújítását.[5])

I. Páris fiát, I. Imrét, 1289-ben oly ritka dologról vádolják, hogy apósa érdekében nem riadt vissza az erőszakoskodástól és a Sitkey családdal való összetűzéstől sem.[6]) Előzőleg, 1288-ban, ő is védte szünösei jószágát s e végből annak határait pontosan megállapíttatá.[7]) Ekkor Gyeliben lakott. 1293-ban visszavásárolja azon (Herénynyel szomszédos) kámoni birtokot, melyet az ő atyja, I. Páris és atyafia, I. Jakab régebben eladtak. I. Jakab fiainak, Tamásnak meg Istvánnak, szintén joguk lett volna a visszavásárláshoz, de ők erről lemondottak.[8]) Két év mulva Imre és testvére, Egyed, I. Tiván fiaival, János ispánnal, II. Tivánnal és Lukával voltak nagy vitában, mert ezek Gyeliben sok oly darab földet vettek meg, a mely I. Páris fiainak jószágával volt szomszédos, s a melyhez e szerint I. Páris fiainak elővételi joguk volt. Végre úgy egyeztek meg, hogy I. Tiván fiai a vett földeknek azon harmadát, a mely I. Páris fiainak jószágával közvetlenül érintkezett, átengedték I. Imrének és Egyednek. A vitás földek mellett volt Jakab fiának, Istvánnak, birtoka is.[9])

Az 1313-dik év a Herény nem Káldy-ágánál az osztozás éve volt. Bana leszármazói előbb Leuka és Balozsaj ivadékával egyeztek meg az ősi Herény, Gyeli és Káld fal-

---

[1]) F. VII/5. 366. — [2]) F. VII/3. 39. — [3]) H. O. VI. 132. — [4]) F. VII/5. 366. — [5]) U. o. 382. — [6]) H. Okl. 114. — [7]) H. O. VII. 206. — [8]) U. o. 236. — [9]) Kub. I. 161.

vakra nézve. Bana leszármazói nyerték Herény déli, Gyeli és Káld északi felét, Leuka és Balozsaj ivadéki pedig Herény északi, Gyeli és Káld déli felét.[1]) Ezután I. Imre és Egyed a nekik jutott földeket saját és atyai szerzeményeikkel együtt újra osztály alá bocsáták. Herény, Gyeli és Káld falvakban levő részeiket két egyenlő részre szakíták. A szerzeményekből I. Imre kapta a Kám és Hém falvakban levő részeket, Egyed pedig a Vörösvártól nyugatra eső Komjáti (Kamnati) egész falut.[2]) Ez osztály 1319-ben változást szenvedett. Ekkor Egyed odaadta Komjátit I. Imrének és fiainak, I. Miklósnak, II. Jánosnak, a kicsinyítve Emuchnak hívott II. Imrének meg Andrásnak, s megkapta helyette I. Imre gyelii jószágát.[3]) 1314-ben I. Imre és Egyed egy sári birtokossal pereltek, de a perdöntő eskü előtt megbékültek, s az okozott kárt megtérítették.[4]) Egyednek két neje volt. Az első, Biri Erzsébet, 1310-ben tett végrendeletet,[5]) a második, Szalaszegi Kata, 1313-ban hitbérét és hozományát férjének ajándékozta.[6])

I. Imre fiai közűl II. Imre (Emuch) és András 1328-ban a kámoni birtok visszavásárlásáról szóló levelet iratták át.[7]) II. Imre 1351-ben unokatestvéreivel, Simonnal és II. Párissal állt perben, de mivel II. Páris részt vett a litván hadjáratban, annak folytatását II. Páris visszatértéig elhalasztották.[8]) 1353-ban II. Imre Tekenyey János zalamegyei nemessel perelt.[9]) Simon és II. Páris 1355-ben két leánytestvérük örökségének kiadásával foglalkoztak. Erzsébet testvérükkel jól jártak, mert az a maga leánynegyedét nékik átengedte, ellenben másik, névleg ismeretlen testvérük, Varjú Benedekné, a maga negyedét Herény, Szünöse, Gyeli és Káld falvakból per útján is követelte.[10])

Megjegyezzük, hogy a mai vasmegyei Káld, hajdan Felső-Káld faluban több nemes család lakott s azok épp úgy viselték a Káldy nevet, mint a Herény nemből kiágazott Káldy család. A két Káldy nevű család közt azonban nem tudunk vérségi kapcsot felfedezni.

---

[1]) A. I. 230. — [2]) U. o. 328. — [3]) U. o. 539. — [4]) U. o. 346. — [5]) F. VIII/5. 76. — [6]) H. O. I. 109. — [7]) H. O. VII. 237. — [8]) H. O. I. 209. — [9]) U. o. 210. — [10]) A. VI. 369—70.

MAGYAR.

(Mogor.)

A pozsonymegyei, csallóközi Kis- és Nagy-Magyar községek őrzik emlékét. Eredetileg e falvakat azon szentkirály-szabadjai nevű vérségi összeköttetésben álló vár-jobbágyok alapították, a kiknek egyik kiváló tagja Magyar nevet viselt. 1240-ben e nem már 12 külön lakással (mansio) biró ágra volt szakadva. Nagyon természetes, hogy e miatt az eredeti összeköttetést, valamint a későbbi leszármazást kimutatni nehéz vagy lehetetlen.

Tagjai:

I. András, 1240.
- I. Péter 1284.
- Farkas 1284.
  - ?
    - IV. János 1341—45.
    - Miklós 1345.

Endre 1240.

Bank 1240.

Batha 1240.

Chuth 1240.

Uros, 1240.
- István † 1284 előtt ~ Gredil
- I. János 1284—91.

Saul 1240.

Balalch (Halalch), 1240.
- II. János, 1284.

Dénes 1240.

Simon 1240.
- Majos 1284—91.

Karácson 1240.
- Benedek 1284—1301.

Csekend 1240.
- III. János 1284.

Kato
- II. Péter 1284—1301.

Lampert
- III. Péter 1284.

Fülöp
- Demeter 1284.

Buhtus (Böjtös)
- Tamás 1284.

Tabor
- Dávid 1345.
- Imre 1345.
- II. András 1345.

1240-ben kaptak e nem tagjai bizonyítványt arról, hogy ők a szentkirály-szabadjainak sorába tartoznak.[1]) 1284-ben előforduló tagjai főleg I. Péternek és Farkasnak Borostyánkő alatt szerzett érdemeiért nemességet nyernek.[2]) Csekend (Chekud) fia, III. János azonban már három évvel ezelőtt az Olgyay család tagjaival együtt szerzett nemesítő levelet.[3]) Ebből gyanítjuk, hogy neje révén az Olgyay családdal közel atyafiságban állott.

Uros fia, I. János, 1284-ben elhúnyt testvére, István özvegyének hitbérét és hozományát fizeti ki.[4]) Ugyancsak ő, továbbá Majos és II. Péter átiratják, illetőleg III. András királylyal is megerősítik az ő 1284-iki nemesítő levelüket.[5])

Benedek 1301-ben a Vőky (Velky) családdal perelt, s e perben fogott bírája volt II. Péter.[6])

Ezután jóideig nem akadunk oly férfiakra, kiket a Magyar nem tagjaihoz sorolhatnánk. Az 1341—45. években Magyary Farkas fia, János, elkeseredett pört folytatott a Nagy-Magyartól nyugatra, Jánok falutól délre eső 600 hold területű földért Jánok földesurával. Bár a per vége felé ellenfelét földönfutóvá tehette volna, mégis többek közbevetésére kibékült vele, sőt a vitás földből 200 hold, Jánokkal szomszédos földet átengedett neki, csakhogy a megmaradt 400 holdat aztán nyugodtan bírhassa. Érdektársai voltak IV. Jánosnak testvére, Miklós és Tabor fiai, Dávid, Imre és II. András.[7]) Ezeket jó okkal az 1240-ben élt I. András leszármazóinak tarthatjuk.

A szomszédság s a személynevek hasonlatossága miatt az Olgyay család tagjai is nagyon könnyen Magyar nembelieknek tarthatók, de szorgos kutatás alapján a Magyar nem leszármazóinak és az Olgyay család tagjainak különböző volta mégis kitűnik.

---

[1]) W. II. 102. — [2]) H. Okl. 96. — [3]) H. Okl. 91. — [4]) W. IV. 273. — [5]) H. Okl. 129. — [6]) Knauz. II. 492. — [7]) A. IV. 521—33.

NÁNA-BESZTER.

(Nanabezter.)

Előkelő, Esztergom és Buda környékén lakó várjobbágy, de csakhamar nemességet nyert nemzetség. Nevét részben az Esztergom mellett eső Nána helység, részben a Duna-Vecse mellett levő Bösztör puszta tartotta fenn. Tagjai:

I. Nána

II. Nána 1228—33.	Beszter 1228.		Csom 1228.		
III. Nána 1256—66. szerzetes †	Demeter 1266—72.	Mérk 1272.	Mihály, 1242—68. veszprémi ispán		István 1256—74.
			Tamás 1271—92.	N. fiú 1271.	

Kuka 1228.	Joanz 1228.	Latizko 1228.	Rápolt 1228.

II. Nána, Beszter, Csom, Kuka, Joanz, Latizko és Rápolt 1228-ban elkülönítették nánai birtokukat az esztergomi egyháznak Nánán levő földeitől.[1])

II. Nána 1231-ben a galicziai hadjáratban, különösen Jaroszló elfoglalásánál, nagyon kitüntette magát. Ezért kapta 1233-ban a fejérmegyei Sóskút falut. Ez évben a király lovainak gondviselője (procurator) vala.[2])

III. Nána 1256-ban sasadi jobbágyát eladta rokonainak, Csom fiainak.[3]) E sasadi birtoka Buda-Örs és Buda közt a Sashegy tövében feküdt. E III. Nána 1266 táján domokosrendű szerzetes lőn és özvegy anyjával együtt az 1233-ban kapott sóskúti birtokot a margitszigeti apáczáknak hagyta.[4])

Demeter, Beszter fia, IV. Béla királynak híven szolgált és ettől Sóskúton és a Nyitra mellett Teremechen (Tormoson) birtokot kapott. Éppen ezért fölszólalt az ellen, hogy 1266-ban rokona, III. Nána és annak anyja sóskúti jószágukat a margit-

[1]) Knauz. I. 269. — [2]) W. XI. 257. — [3]) Z. I. 11. — [4]) W. XI. 289., 308.

szigeti apáczakolostornak adták. IV. Béla ugyan azt mondotta, hogy az 1233-ban II. Nánának ajándékozott sóskúti jószágot nem adta oda Demeternek s így a kolostornak azt rögtön át kell adni,[1]) mindamellett 1270-ben a kolostor tisztjei jónak látták a kiegyezést. Meghagyták Demetert Sóskút haszonélvezetében holtanapjáig, s akkor a birtok a kolostorra száll, de ha Demeternek fia lesz, az illendő árért visszaválthatja.[2])

E szerződés alapján tett aztán Demeter 1270—77 közt végrendeletet. Sóskutat a margitszigeti apáczáknak hagyta. Teremechi (tormosi) birtokát sógorának, András ispánnak (a Hont-Pázmányok Forgách-ágából) vagy nejének adta oly kikötéssel, hogy Mária nevű nőtestvérének vagy e Mária fiainak 12 márkát fizessenek. Ősi ingatlan jószágait és fegyverzetét Mérk testvérének hagyta.[3])

Végrendelete alkalmával még mindig remélte Demeter (valamint 1270-ben is), hogy lesz fia, csakhogy hiába. Magtalanul húnyt el s a király 1277-iki rendelete alapján a margitszigeti kolostor birtokába vette Sóskutat.[4])

Csom fiai közűl Mihály 1243-ban veszprémi ispán vala s megvette Érd egy részét.[5]) Ugyanez időtájt a kapornaki monostor védője vala.[6]) 1256-ban István testvérével együtt megvettek egy sasadi szolgát.[7]) Ekkor írják először, hogy a Budától délnyugatra eső fehérmegyei Berki faluban (ma puszta) laktak. E Berki dél felé határos volt Tárnok vagy Tárnokvölgy faluval. Berki és Tárnok közt egy Deszka nevű föld feküdt, a melyből Mihály és István két ekényi földet birtak. E miatt 1260 táján a királyné népeivel,[8]) 1268 táján pedig a budai polgárokkal (a kik Deszkát a királynétól kapták) pereltek.[9]) Mihály 1270 után nem fordul elő; István 1271-ben már unokaöcscsével, Tamással együtt védi magát érdi jószágukban.[10]) 1274-ben pedig Tárnoktól délkeletre eső Varsány nevű falujok lerombolásáért kapnak elégtételt, ha esküt mernek tenni panaszuk valódiságára a fehérvári káptalan előtt.[11])

---

[1]) W. XI. 289., 308. — [2]) W. XI. 601. — [3]) H. O. VIII. 121—22. — [4]) H. Okl. 78. — [5]) W. VII. 140.; Z. I. 4—5. — [6]) Z. I. 4—5. — [7]) Z. I. 14. — [8]) Z. I. 17. — [9]) Z. I. 16—17., 18—19. — [10]) Z. I. 27. — [11]) Z. I. 37.

1275 táján ez István fogott bíró vala;[1]) 1275-ben szörényi nemesekkel, 1270 táján Buda-Keszi faluval[2]) perel.[3])

Tamásnak 1271-ben még több testvére is volt, de 1275-től kezdve mindig egyedül fordul elő. 1280 táján Csák Mihálylyal,[4]) 1289 táján Borouhai Péterrel és Pállal,[5]) 1291—94 táján Diódy Jaksafia Péterrel perel.[6]) 1292-ben véletlenségből megölte Csák Pált (a Györke-ágból) és ezért 16 márka vérdíjat fizetett.[7]) 1278 táján a nemzetség sóskúti birtokát a margitszigeti kolostortól magához váltotta.[8]) Tekintélyes ember volt, mert Lodomér esztergomi érsek 1285 táján Mihály csanádi apátot az ő pártfogásába ajánlotta.[9])

A nemzetség egyik ága állítólag Erdélybe szakadt s ott a Haranglábi családot alapította. Ha ez való, akkor ez ághoz tartozott azon Beszterfia Domokos, ki 1331-ben küküllőmegyei szolgabíró vala.[10])

NOLCSA.

A Csallóközt ellepő pozsonyi vár-jobbágyok egyik neme. Szászon lakott, de e falut nem egyedül, hanem számos más várjobbágy nemzetséggel együtt bírta. Már 1256-ban előfordul egy Nolcsa nevű csallóközi férfiú, a ki a maga és Szentgyörgy falu nevében a nyéki lakosok ellen tanúskodott.[11]) Az ő nevéről hívták aztán szétágazott vérségét. Töredékes leszármazása ez:

a)

Nikolcsa v. rövidítve Nolcsa
- I. Pál 1287.
  - II. Domonkos 1298.
  - István 1298.
    - ? II. Péter 1325.
  - I. Miklós
- I. Jakab 1287.
  - II. János 1298—1325.
- I. Péter (Woyoz) 1287.
  - Lipót 1298—1313.
    - III. Péter 1313.
- I. Pósa, 1287—98.

---

[1]) Z. I. 80. — [2]) Z. I. 78—79. — [3]) Zal. I. 118. — [4]) Z. I. 75—77. — [5]) Z. I. 67. — [6]) Z. I. 76—78., 84. — [7]) Z. I. 74. — [8]) H. O. VII. 328. — [9]) Z. I. 43. — [10]) Teleki okl. I. 44.; v. ö. F. IX/4. 230., 375. — [11]) H. O. III. 20.

b)

Márton
I. János 1287—1312. | II. Pál 1298.
I. János → II. Miklós 1312.

c)

I. Simon
I. Domonkos 1287.

d)

Fábián
III. Domonkos 1298. | Sebestyén 1298.

e)

II. Simon
Balázs 1312.

f)

N.
II. Pósa 1312. | N. N. 1312.

g)

Gergely
II. Jakab 1325.

Nikolcsa vagy Nolcsa fia, I. Pál, 1287-ben Pozsony várának a király ellen fellázadó Kőszeghy Miklós nádor kezéből való visszavételénél nagy kárvallásával, több atyafiának elvesztésével akkora érdemeket szerzett, hogy a király őt, testvéreit és még két atyafiát az országos nemesek sorába emelte.[1])

A nemnek 1298-ban és 1312-ben előforduló tagjai különböző szászi lakosoknak egyszer 52 hold földet, másszor egy udvarházat és hat hold földet engedtek át a szászi határban.[2]) 1313-ban Lipót és fia a maguk szászi birtokát 14 márkáért eladják II. Jánosnak.[3])

II. János, II. Péter (atyja, István, alkalmasint egy személy I. Pál fiával, Istvánnal) és Gergelyfia II. Jakab, az egész Nolcsa nem nevében, 1325-ben úgy egyeztek meg a Szászon szintén birtokos Pudur és Varas nemzetségekkel, hogy ők Szász falunak nyugatra, Beke felé fekvő harmadát kapták.[4])

OTROKOCS.

(Ottryk, Utricchak.)

A gömörmegyei vár-jobbágyoknak még csak nem is második, hanem harmadik osztályából való volt. Tagjai jobbágyfiúk voltak s a hadakozáson kívül még szállás- vagy a helyett öt pénz adására kötelesek voltak. De azért fel-

---

[1]) H. O. II. 19. — [2]) W. V. 243—44. és Knauz. II. 663. — [3]) Knauz. II. 681. — [4]) A. II. 223.

küzdötték magukat a nemesek közé. A személynevekből ítélve szláv származású vala. Leszármazása:

a)

Otrokocs (Atracsicsk)

Lesták 1265—75. † 1277. | Petrik 1265—74. | Petriszló 1265—77. | Márton 1265—77. | Böjte (Buhte) 1265—77. | Nemyl 1265—77.

Lesták: László 1277. | Misejő 1294.

Márton: Pál, 1294. — Pál: György, 1325.

Böjte: I. Miklós 1294.

b)

Korpás

István 1265—75. | Tamás 1265—74. | Iván 1275.

II. Bene 1294. | Mikos 1294. | II. András 1294. | János 1294.

c)

Tiba

Csépán 1274. | Póka 1274.

Bede 1275—94. | Adorján 1275—94. | Jakab 1294.

d)

Vajszló

Bodonya (Budina) 1274.

I. Péter 1275—94. | Farkas 1275. | Fábián 1294—1329.

e)

Mácsik

Albert 1274.

Elekes 1275—94. | II. Péter 1294.

f)

Gerle III. Péter 1275.

g)

I. Bene

Miklós 1275.

h)

I. András

IV. Péter 1294. | Orbán 1294.

i)

Máté 1294.

Otrokocs (Atrachychk, Ottryk, a kiejtésben alkalmasint Otrocsk, hangugratással Otrokcs s ebből Otrokocs) és Korpás fiai oly vitézül harczoltak V. István király ügyéért, hogy ez az Otrokocshoz közel, Sajó-Gömörtől északnyugatra eső Harkács földet nekik adta. 1273-ban a cseh háborúban Laa vára alatt harczoltak s ott Lesták, Petriszló, Böjte és Nemyl súlyos sebeket kaptak. Ennek meghálálása végett IV. László király kormánya 1274-ben az egész nemzetséget az országos nemesek sorába vette föl és Harkács birtokában is megerősítette.[1])

Az 1275-ben említett tagok beleegyeznek egy darab,

---

[1]) H. O. VII. 150.

Otrokocs szomszédságában (Kálosa falu és Túrócz patak közt) fekvő föld eladásába.[1])

1277-ben a sánkfalvi birtokosok Lestákot megölték, Böjte egyik kezét levágták. Böjte és testvérei, valamint Lesták fia László ezért 20 márka vérdíjat kaptak.[2])

1294-ben a nemzetség összes élő tagjai eladják 74 márkáért Harkácsot.[3])

György nevű tagja 1325-ben Kátay György javára tanúskodik.[4])

Fábián 1329-ben bevallja, hogy nénjének összes ingóságait, a szükségtől szoríttatva, pénzzé tette és elköltötte. Kárpótlásul neki adja összes lábas marháit és vetéseit.[5])

PUDUR.

(Puwur.)

Csak egy ízben fordul elő s így a mai kiejtését nem bírjuk megállapítani. A pozsonymegyei Szász faluban lakott s mivel e falu területén a Nolcsa nemmel együtt osztozott, következtetjük, hogy legalább is eredetileg a várjobbágy nemek közé tartozott. Tagjai:

Pongrácz	Domokos	Mihály
I. Pál, 1295.	Péter, 1325.	II. Pál, 1325.

Ezek 1325-ben a Nolcsa nembeliekkel úgy egyeznek meg, hogy ők és a Varas nembeliek Szász falunak Lég, azaz kelet felé eső két harmadát kapják.[6])

VARAS.

(Waras.)

Tagjai:

János	Domokos	János
Miklós, 1325.	Finta, 1325.	Endre, 1325.

Annyit tudunk róla, mint a Pudur nemről (l. fentebb).

---

[1]) H. O. VI. 203. — [2]) W. XII. 215. — [3]) F. VII/2., 224—25. — [4]) A II. 169. — [5]) H. Okl. 201. — [6]) A. II. 223.

ZÁGRÁB-KORPÁS.

(Zagrab, Zagrab et Korpás.)

Birtokainak számából ítélve nem is gondolnók, hogy vár-jobbágy nemzetség volt, az oklevelek is rendesen hallgatnak róla, csak egy határjáró levél jegyzi meg mellesleg az egyik névadó tag vár-jobbágyi állapotát. Nemzedékrendje eddig közzé tett adataink szerint három részből áll, mert a 2-ik és 3-ik résznek az elsőhöz való kapcsolata eddigelé bizonytalan.

1.

Korpás

Zágráb, 1232—45. ~ N. 1269. — Mentha 1232. — I. Lőrincz 1232.

Zágráb gyermekei: Mátyás — N. leány, 1269. ~ Sándor

Mátyás fiai: Máté 1269—87. — Bors 1282—87. — I. Miklós 1282. — Zok 1282—87.

I. Lőrincz fiai: Herbort 1287. — I. János 1285.

Herbort fia: Kozma 1328—51.

2. Kövecsesi Dancs-ág.

II. Lőrincz

Dancs 1329—37.

Domokos 1343—52.

3.

Izsák

II. János 1321—28. — György 1343—47. — Pál 1343—47. — Gergely 1346. pálos szerzetes

György fia: II. Miklós 1343.

1232-ben Zágráb (néha Zabrag-), Menta és Lőrincz már urai voltak a gömörmegyei (Gömörtől délre eső) Keszi falunak, megjáratják annak határait és II. András királytól megerősítő levelet nyernek. A határjárásból megtetszik, hogy akkoriban még a mai Recske és Kövecses falvak is Keszi határához tartoztak.[1])

Zágráb 1242-ben gömöri vár-jobbágy s a Pelsőcztől délre eső Mala (Malah) falu (most puszta a Sajó jobb partján) földesura.[2]) 1245-ben pedig Tornallya és Szuhafő közt,

[1]) A. V. 83. — [2]) F. IV/1. 291.

éppen ott, a hol később leszármazóinak Apáti nevű faluja állott, birtokos.[1])

Mátyás nevű fiától származó unokája 1269-ben nagyanyjának hitbérét és nagynénjének hitbérét fizeti ki 14 márkával.[2]) 1282-ben pedig testvéreivel megosztozik. Ő kapja Recske nyugati részét, Miklós és Zok együtt vették ki részüket Recske keleti részén és Haripán (Keszi mellett eső) faluban, Borsnak a Lócz (ma puszta Keszitől délre) és Apáti falvakban levő részek jutottak.[3]) Máté, Bors és Zok testvérek 1287-ben együtt veszik meg Keszinek atyafiukat, Herbortot (I. Lőrincz fiát) illető harmadát 15 márkáért.

Herbort testvére, I. János, 1285-ben a tatárok fogságába esett és abból 1287-ben még nem szabadult ki.[4])

A XIV. században a nemzetség javainak jó része (talán politikai állásfoglalása miatt) idegen kézre jutott, egyes tagjai erőszakoskodásaik miatt az igazságszolgáltatás karjai közé kerültek, s így a nemzetség szép birtokai is veszendőbe jutottak. Felhasználta ez állapotot a Zágráb-Korpás nem birtokaival, tagjaival ismerős Málai Czinege család s megkezdte munkáját, hogy a Zágráb-Korpás nem jószágait maga kezére kerítse.

1321-ben Czinege Miklós rávette Izsákfia II. Jánost, hogy vele Keszi és Haripán visszaszerzésére szövetkezzen s majd ha visszaveszik, a falukon egyenlően osztoznak. E szerződésnek nagy hasznát vette Czinege 1328-ban. Ekkor ugyanis Kozma, Herbort fia, II. János ellen folytatott perében összes jószágait elvesztette, Czinege Miklós tehát II. János segítségére jövén, a II. Jánosnak jutott jószágokat Feledy Dezső fiainak kezéből kiszabadította, a rajta levő hitbér- és zálogköveteléseket kifizette, de aztán meg is kapta Kozmának Kesziben és Recskén levő jószágát; Felső-Haripán falu II Jánosé lett, Alsó-Haripán egyelőre a bíró, a főispán, kezében maradt.[5])

Később Izsáknak többi fiai, György és Pál is adogattak el egyes részeket Haripán, Szentdemeter, Keszi és Kövecses

---

[1]) W. VII. 194., XI. 613., 616., 618. — [2]) H. O. VII. 119. — [3]) H. O. VIII. 25. — [4]) H. O. VII. 202. — [5]) A. V. 441—43.

falvakban a Czinege családnak.[1]) 1346-ban György és Pál végleg átadták Haripán, Keszi, Recske, más néven Kövecses és Apáti, másként Szuha falvakban eső részeiket a Czinege családnak s kapták érte ennek malahi birtokát.[2]) Közben a Czinege család úgy viselte magát, azt is hirdette, mintha ő is a Zágráb-Korpás nemből származott volna.

Az utolsó perczben felszólalt a Czinege család birtokszerzése és hazug hirlelése ellen Malahi, utóbb Kövecsesi Dancsfia Domokos. Ennek atyja, Dancs, tekintélyes, köztiszteletben részesülő férfiú volt s azért 1329-ben és 1339-ben királyi emberül jelölték volt ki.[3]) Fia, Domokos, mindig tiltakozott az ellen, hogy a Czinege család a nemzetségi jog nagy sérelmére beleült a Zágráb-Korpás nem ősi jószágaiba, s végre 1350-ben megkezdhette a pert a Czinege család tagjai ellen. Kisült ekkor, hogy Czinege Miklós és György hazugul hirdetik magukat a Zágráb-Korpás nemből származottaknak, kisül, hogy a Zágráb-Korpás nem okleveleit mindig Dancs és fia, Domokos, őrizték, s azokat jogtalanúl követelték Czinege Miklós és György maguknak. Még az öreg Kozma, Herbort fia is ellenük fordult, úgy hogy a Czinege család a pert elvesztette s az országbírói ítélet alapján Domokos megkapta Recske, Keszi és Haripán falvakat.[4])

Időközben (1328—50) azonban a Czinege család valahogy kezébe kerítette II. Andrásnak 1232-iki, Keszire vonatkozó kiváltságlevelét. 1352-ben Domokos e levélért odaadja a Czinege családnak Alsó-Haripán és Apáti, másnéven Szuha falvakat.[5]) Tehát kerülő úton a Czinege család mégis szerzett valamit a Zágráb-Korpás nem ősi javaiból.

[1]) A. V. 443—44. — [2]) U. o. 448. — [3]) A. II. 437., III. 441. — [4]) A. V. 439—53. — [5]) U. o. 453.

III RÉSZ.

TÓTORSZÁGI NEMZETSÉGEK.

A tótországi nemzetségek nemcsak eredetre, hanem jelentőségre és tartósságra nézve is különböztek a magyar nemzetségektől. Valami nagy tettről vagy birtokaik terjedelméről nem nagyon híresek, de a délszlávoknál annyira elterjedt házközösségnél fogva sokkal szívósabbak valának, mint a magyarok nemzetségei, s ennélfogva még akkor is fennállottak, mikor a szoros értelemben vett Magyarországon a nemzetségek régen külön családokká oszlottak. Az 1350 után és a hamis oklevelekben emlegetett nemzetségeket elhagytuk.

BATHEI.

A Kulpától délre, a Glina folyó egyik mellékvölgyében, a ma is meglevő Maja faluban lakott. Ismert tagjai:

Dragacha	Cherbich	Zo . . .	Nadanei
Wlkovoy	Dobroteh	Bogdan	Bech
1278.	1278.	1278.	1278.

Ezek 1278 előtt sokáig pereltek egy darab, az Adulnak patak mellett eső földért a topliczai apátsággal. Ők magukénak állították, az apátság pedig a mai Ravno-Raschetől keletre eső brocsinai majorjához (grangia) tartozónak vitatta. Végre 1278-ban a Bathei nemzetség tagjai 12 pénzért lemondottak a vitás területről az apátság javára.[1])

BONYANIM.

A Vodicsayakkal és a Blagayakkal rokon nemzetség. 1243-ban Radigoz nevü tagja jelen volt a zengiek és Vodicsay István bán közt létrejött békekötésnél és annak megtartását igérte meg.[2])

[1]) Tkalčić. I. 191. — [2]) Blagay okl. LVI. l.

BRACON.

1233—56. években Goramegyében, a mai Glina környékén birt földeket.[1])

BRATILA.

Zágrábmegye északkeleti részében volt honos. Tagjai:

Izsák	Bratila	Ádám	Ladurk	Meurk	Giurus	Nork
1242.	1242.	1242.	1242.	1242.	1242.	1242.
	Lodicha. 1242.					

Ezek 1241-ben a tatárjárás idején Ábrahám marócsai (moravcsei) ispánnal szemben oly nagy pert veszítettek el, hogy adósságukat ingóságaikból nem tudták kifizetni. Odaadták tehát örökségüknek a mai Biszág és Bednicza helységek, a Lónya és Marócsa patakok közt eső részét.[2])

BUCHKA.

Körösmegyei nemzetség. Mikor megismerjük, már a következő 17 ágra van oszolva:

1. Péter
- Peten 1271—72.

2. Sztojka
- Chema 1271.

3. Gyurka
- Máté 1271.
- Sank 1271.
- Gurse 1271.
- Gardobá 1271—72.

4. Majtény
- Viszló 1271—72.
- Majcho 1271.

5. Nekmér
- Cserniglan 1271—72.

6. Boner
- Márk 1271.

7. Endre
- Destyn, Dank, Péter 1271—1272.

8. Ulcsek
- Mihály 1271—72.
- Gergely, Petera 1271.

9. István
- Mark, Murga 1271.
- Sirbuk 1271—1272.

10. István
- Tiba 1271—72.

11. Wt 1271.

12. Bon
- Márk 1271.

13. Kunsa 1271.

---

[1]) W. VII. 421. — [2]) F. IV/I. 256.

14.
Cevetk
Márk
1272.

15.
Vlkodrug
Jakus
1272.

16.
Pál
1272.

17.
Tamás
Jaroszló
1272.

A mai Belovár és Obrovnicza (régen Orbona) közt eső [1]) Otnya-Szentpálon (ma Paulyán) laktak. Az 1271-ben előforduló tagok a régi Orbona helység és Rogozna folyók közt eső földeiket adták el Destynfia Mirsenek; [2]) az 1272-ben előfordulók pedig az Otnyához tartozó s egész a Csázma folyóig terjedő erdő felét adták el Jakabfia Jakab comesnek.[3]) Mindkét adásvevésről a hozzájuk legközelebb eső hiteles hely, a csázmai káptalan állít ki bizonyítványt.

CHANOV.

1265-ben ezen tagjai

Gyurk

Radeh: Miklós, Radesa

Dragat: Ábrám, Péter

Vlkoszló

Rumán: Vulkoj

Gyura: György

István: Madcha

László: Farkas, András

János: Márton, Gyurk

Drask: Cruschen, Zuchibili, Gordoy

eladják Vratna nevű földjüket. Erről a körösmegyei ispán és a csázmai káptalan állítottak ki bizonyítványokat,[4]) tehát a Chanov nem is valahol Körösmegyében lakott.

CINCEMÉR.

(Cyncemér, Cyncemir.)

1242-ben Zágrábmegye északkeleti részén a mai Bisztág és Bednicza közt volt birtokos.[5])

Colcoch l. Klokoch.

[1]) Csánki: Körösmegye 21. l. — [2]) W. VIII. 357. — [3]) Kub. I. 85—86.; W. VIII. 405. — [4]) Starine XXVII. 63. — [5]) F. IV/I. 256—57.

Craysig l. Krasics.

CZVETKOVICS.

(Cyuckoigi, Ciutkoig.)

Jasztrebarszka (Jaska) környékén volt birtokos.[1]) Most is ott van Czvetkovics falu.

DERSIVOJ.

Körösmegyei nemzetség. 1244-ben Márk nevű tagja és atyafiai birtokosok voltak a régi Orbona, ma Obrovnicza (Belovártól délkeletre) szomszédságában, a Csernecz vize mellett.[2]) Bizonyosan e nemből ágazott ki azon Derzsivoity nevű család, mely a XV. században részben Paliczna-Szentpétert ugyancsak Orbona vagy Orbova közelében birta.[3])

DRAGASZLAVICS.

(Dragazlaichi.)

Tagjai 1257-ben még a podgorjai várnak valának jobbágyai és Jasztrebarszka mellett laktak.[4]) 1316-ban e nembeli Supech és fia Supk beleegyeznek a Jasztrebarkától (most Jaszka) délnyugatra eső, kulpamelléki Mirkovopolye eladásába.[5])

DRUGSEN.

1262-ben ezen tagjai fordulnak elő:

Volkoj . Vezk

Dragota . Descivoi . Zobeth . Wlka

N.

Dotmar . Boguszláv . Doklesa . Mlatk . Dragonis

Zlavosa . Petrisa . Raduha . Gurduna

1) W. VII. 292. — 2) W. VII. 154. — 3) Csánki: Körösmegye 23. — 4) F. IV/2. 417. — 5) Blagay okl. 82.

Ezek közűl többen Kamenszko nevű földjüket eladták a csázmai prépostnak, de ez ellen Dragota felszólalt. Azonban később — mint látszik — kiegyezett a vevőkkel.[1])

GOSZLICS.

(Gozlici.)

A Kulpától délre Czetin környékén lakott. A belőle származó Szlavnafia Szlavna (Zlawna) földje 1292-ben határos volt Dresnek földdel.[2])

GROBIC.

E nembeli Dragvila, Bracha, Zulupco és Milkó 1244-ben egy darab földjüket Dénes bán előtt eladták rokonuknak, Adorjánnak.[3]) Az eladott föld a Liszkovecz patak és megmaradt birtokuk mellett feküdt, de ebből lakóhelyüket megállapitani lehetetlen.

GYURZE.

A mai Glinától délkeletre lakott s 1234—1356 közt Brocsina (ma Trtnik?) faluban volt birtoka.[4])

JACZKOVECZ.

A Kulpa mentén Ozalytól északnyugatra lakott. 1316-ban Cherre nevű tagja beleegyezik Mirkovopolye eladásába.[5])

JAMNICZA.

Az Unna folyó mentén Novitól nyugatra lakó nemzetség. Földeit Alsó-Jamniczának hivták. 1283-ban ezen tagjai:

Bracoslau: Herga, Began, Jurislau

Radoszló: Stanleu

1) Starine. XXVII. 44. — 2) Blagay okl. 57. — 3) H. O. VII. 31. — 4) F. IX/2. 605.; v. ö. W. VII. 421. — 5) Blagay okl. 81.

a híres Blagay Radoszló védelme alá helyezték magukat, s hogy e védelmet megérdemeljék, jamniczai birtokuk harmadrészét Blagaynak ajándékozzák.[1])

KAMARCZA.

(Kamancha, Comarcha, Kamarcha.)

Körösmegyében, a mai Gyurgyevácz és Kaproncza közt elterülő vidéken a Kamarcsa-patak mellett volt fészke.

Wlchkfia Petko 1244-ben Türje Dénes bánt beiktatja a körösmegyei Orbona és Haraszt birtokokba.[2]) Ugyanő 1254 táján Türje Dénes volt bán megbizásából két nemes embert megosztoztat egy Belovár környékén eső szentgyörgyi birtokon.[3])

Ábrahám, a Kamarcsa nemnek másik ismert tagja, 1274-ben a mai Rovistye mellett eső Konszka átadásánál volt király képe.[4])

KLOKOCS.

(Colcoch, Chlococi.)

Szluintól északkeletre, a Glina felső völgyében eső Klokocs puszta őrzi emlékét. 1269-ben e nembeli Damjánfia Farkas 12 rabszolgát eladott, más 12-őt pedig odaajándékozott a topliczai (topuszkai) monostornak.[5]) 1292-ben Ivanfia Jákó és Vranisafia Itemér földjei, a Korana völgye mellett, határosak voltak a dresneki uradalommal.[6]) E földekre, ma a Bosnyákországban, Bihácstól északra eső Klokocs-patak és falu emlékeztetnek. Nem lehetetlen, hogy két hasonló nemzetség vala.

KORANICSANICS.

(Koranychanich.)

Bogdán nevü tagja 1243-ban megigéri, hogy a zengiek és a Vodicsay atyafiság közt kötött békét meg fogja tartani.[7])

---

[1]) W. IX. 367. — [2]) W. VII. 153.; Starine. XXIV. 228. — [3]) W. XI. 295—96. Az évszám kiigazítandó 1254 tájára. — [4]) F. V/2. 155. — [5]) Tkalčić. I. 149. — [6]) Blagay okl. 56. — [7]) Blagay okl. LVI.

KRASSICS.

(Craisygh, Craisich.)

A zágrábmegyei, Ozalytól északra eső Krassics falu őrzi emlékét. 1249-ben említik, hogy az Ozaly és Jaska közt eső vidékén a Krassich nem több helyütt határos volt a Priba nem földeivel.[1] 1316-ban pedig Pribidrug és Miren nevű tagjai belegyeznek a Krassicstól délreeső Mirkovopolye eladásába.[2]

LADIHOVICS.

A Kulpától délre Sztenisnyák vagy Glina környékén lakott s birtokán épült egyházat is róla nevezték el.[3] Tagjai közűl 1243-ban Drazinich erősítette meg a Vodicsay atyafiság és Zeng városa közt kötött békét.[4]

PONONA.

Az Unna (flumen Wen, Wounna) folyó mentén lakott. 1278-ban Ponona vagy Povona nevű földjeiket a topliczai (topuszkai) apátságnak eladták következő tagjai:

Budilo	Braten	Mladicha	Tribiszló	Wlkoyn	Radiszló
Budvoj	Wlcheta	Wlkena	Gerge	István	Zlaven [5]

POZDEMÉR.

Annyit tudunk róla, mint a Cincemér nemről. (L. o.)

PRASCHEVA.

Valahol a Kulpától délre lakott. 1286-ban földjei határosak voltak Radcha birtokkal.[6]

---

[1]) W. VII. 296—98. — [2]) Blagay okl. 81—82. — [3]) Tkalčić. II. 93. — [4]) Blagay okl. LVI. — [5]) Tkalčić. I. 192. — [6]) Blagay okl. 52.

PRIBA.

Zágrábmegye nyugati részén Jaskától (régen Jasztrebarszka) nyugatra lakó, szétágazott és számos apró jószágot biró nemzetség. Emlékét a kis Pribics falvak tartják fenn. Tagjai 1249-ben szerencsésen megvédelmezték birtokaikat a podgorjai várjobbágyok ellenében s részletes kiváltságlevelet nyertek Gút-Keled István bántól jószágaikra. E szerint a Priba nem *Borco* nevű tagjáéi voltak: Grabronicz, Buchwicza, Prichavini és Cheresneuch falvak, *Holmoco*-é volt Dragvandol, *Pribá*-éi voltak: Breznicza, Dvorchenicha, Cherechen és Toplicza falvak; *Priba fiai*-éi voltak: Chebden egy része és Drokolenz, *Racze*-éi (Ratie, Racie) a Putey sziget, Dragos és Budinagyepüje falvak, *Szporkó*-éi: Molana, Csynozdol és Szkopna, *Tamás*-éi: Chebden másik része, Reka és Machicin falvak s végre Valkoméré volt Brebrovecz falu.[1])

E falvak közűl Brebrovecz, Dragovan (Dragvandol), Dvorchenicza = Dvorcsen, Reka és Toplicza ma is megvannak.

A többi e tájékon, különösen Kupcsina-patak mentén eső s itt-ott a Kulpáig lenyúló falvak elenyésztek vagy nevet változtattak.

1283-ban a Priba nemzetség földjei több helyütt érintkeztek a lipóczi (lipoveczi) uradalommal és Voinfia András Priba nembeli férfiú beleegyezett a lipóczi uradalom határjárásába.[2])

1284-ben az 1249-ben élő Priba egyik fia, Pripk, topliczai és rosindoli jószágait eladta Radoszló ispánnak, vagyis jobban mondva lemondott azokhoz való jogáról. E jószágok ugyanis eredetileg Wlkovoj nevű nagybátyjáéi voltak, de e Wlkovoj egykor (1273 előtt) Dürrenholcznak (Durnolcharnak), Karintia kapitányának fogságába esett. Innen Dénes bán 50 márkáért váltotta ki. Hogy ez ötven márkát Dénes bánnak megfizethesse, összes jószágait zálogba adta neki. Pribknek sem volt pénze, hogy kiválthassa, inkább eladta tehát örök áron

---

[1]) W. VII. 290—99. — [2]) Blagay okl. 45., 47.

a topliczai és rosindoli részeket, mert így nagybátyja többi birtokait legalább kezéhez kaphatta.[1])

1316-ban Borkfia István és Prodánfia Miklós Mirkovopolye nevű egész a Kulpáig nyúló földjüket eladják.[2])

RACH.

Glinától délkeletre, a Maja és Bracsina (Brachina) patakok mentén lakott. Tagjai:

Bosa	Maren	Vlkoj	Stoizláv	Chernk
Zemk 1285—94.	1285.	1294.	Vlcheta 1285.	Dobrotech 1285.

Volkovoj		Bratesa	Nenada
Radei 1285—94.	Ramona 1294.	Petk 1285.	Rechk 1294.

1285-ben a nemzetség Drozgomecz nevű falujának Dolavechyncherech nevű részét 20 márkáért elzálogosította.[3]) 1294-ben pedig egy másik darab drozgomeczi földet 7 márkáért eladott Blagay István bárónak.[4]) 1285-ben Radeit Dobrotech »Frater«-ének írják, de később kiderül, hogy nem lehetett édes testvére, mert atyját nem Chernknek, hanem Volkovojnak írják. Éppen azért nem merjük Bosa fiainak tartani Marent és Volkojt, a kiket az oklevelek Zemk »Frater«-eiként emlegetnek, mert a »Frater« szó itt sem jelent okvetetlenül édes testvért.

RATA.

(Ratey, Rathe, Rata, Rathethygh.)

Egyetlen tótországi nemzetség, a melynek némileg összefüggő leszármazását ismerjük. Bármennyire hasonlít is neve a »Rach« nemzetségéhez s bárha ez is birtokos Drozgo-

[1]) Starine. XXVIII. 118. — [2]) Blagay okl. 80—82. — [3]) Tkalčić. I. 216—17. — [4]) U. o. 233.

meczen, mint a Rach nemzetség, mégis egymástól különbözők. A Rata nem Glinától inkább nyugatra, a Csemernicza völgyében lakott. Nemzedékrendje:

Rata 1225—1234.

- I. Gemizina (Gamaticia) 1234—52. (?)
  - Miklós
    - II. Gemizina 1327.
- I. Márton 1234.
  - Márkó 1275.
- I. Isán 1234.
  - I. Radoszló 1275—79.
    - II. Isán 1284.
      - II. Jeszen
      - Kristán

        1330 táján
  - I. Jeszen 1279—84.
  - Gordomerl 1279.
  - Senko 1279—84.
    - Senk
    - Gerold
    - Terpenye

      1330 táján
- Povorsena ispán 1261—75.

Töredékek:

- II. Márton
  - Márk
  - Gergely 1289.
  - Demeter
- Martonos
  - Dersk
  - András 1289.
- Lepech
  - Lepechdrug 1330 táján
- Gerdona
  - Miklós 1330 táján

A Rata nemzetség mindjárt 1225-ben mint Goramegyében (tehát a mai Glina környékén) lakó nem tünik fel s azon hat nemzetség közé tartozott, a kiknek nyest- adaját a király a topuszkai apátságnak ajándékozta.[1]) 1234-ben Rata és három fia, Gamaticia (Gemizina), I. Márton és I. Isan megigérik, hogy a topuszkai apátságnak többé nem ártanak.[2]) Mindamellett 1259-ben Rata fiai újra perelnek a topuszkai apátsággal, némely Glina mellett eső földek miatt.[3]) Ezenkívül 1243-ban I. Gemizina a nemzetség nevében megfogadja, hogy a zengiekkel kötött békét megtartja.[4]) Ugyanő 1252-ben Sándor albán poroszlója (végrehajtója) vala.[5]) Povorsena ispán, Rata utolsó fia, 1261-ben a báni törvényszék tagja vala,[6]) 1275-ben pedig mint tekintélyes öreg ember unokaöcscseit, Márkót és Radoszlót a topuszkai apátsággal kibékíti. Márkónak és Radoszlónak Stirochenna nevű jószága az apátság Csemernicza nevű birtokával érintkezett. Povorsena tehát kiment a vitás helyre s ott pontosan megállapította a határokat, úgy hogy a viszálynak ezzel vége szakadt.[7])

---

[1]) Tkalčić. I. 55. — [2]) U. o. I. 74. — [3]) U. o. 244. — [4]) Blagay okl. LVI. — [5]) Tkalčić. I. 96. — [6]) U. o. 127. — [7]) U. o. 180.

1279-ben Radoszló, Jeszen, Gordomert és Lenko eladták a topuszkai apátságnak Kicha nevű, Csemerniczával szintén határos földjüket.[1]) Radoszló helyett 1284-ben már fia, II. Isán fordul elő s nagybátyjaival, I. Jeszennel és Senkoval együtt ő adja el a Bulzeta patak felső folyásánál eső Pelava földet a Blagay családnak.[2])

II. Isannak II. Jeszen és Kristan nevű fiairól, továbbá Lenko fiairól tudjuk, hogy 1330 táján a Csemernicza patak mellett eső Szitecz nevű jószágukat eladták. Közel atyafiaik voltak Lepechfia Lepechdrug és Gerdonafia Miklós, a kiknek szintén részük volt ez eladásban.[3])

A személynév ismétlődésénél fogva I. Gemizina unokájának tartjuk azon Miklósfia II. Gemizinát, a ki 1327-ben Vrh-Bulzeta nevű földjét adta el.[4])

A töredékek közt említett Márton fiai, Márk, Gergely és Demeter, továbbá Martonos fiai, Dersk és András 1289-ben a Maja patak mentén fekvő drozgomeczi birtokukat adják el.[5])

SURLÓ.

Petrinjától délkeletre, Blina mellett volt egyik, Sernov nevű jószága. Ezt 1278-ban a topuszkai monostornak eladják a következő tagjai:

Iváncs	Péter	Szibiszló	Wlkoyn
János	Galcan	Drugiszló	Wratiszló [6])

THOLONYGH.

A régi Körösmegye délkeleti részén, a most pozsegamegyei Szirácstól nyugatra lakott. 1228-ban István és Iván nevű tagjai határosak voltak Vojk-Keresztúrral és beleegyeztek Vojk-Keresztúr határjárásába.[7]) Virágzott e nem 1334-ben is és egyháza Szent-György tiszteletére volt avatva.[8])

---

[1]) Blagay okl. 38. — [2]) U. o. 48. — [3]) U. o. 139. — [4]) U. o. 97. — [5]) Tkalčić. I. 226. — [6]) U. o. 197. — [7]) W. VI. 460. — [8]) Tkalčić. II. 84.

TOLZCONTH.

Dubiczamegyében lakott, s előkelő nemzetség volt, mert már 1255 előtt fel volt mentve a nyestadó alól. Midőn pedig e szabadalmukon 1255-ben a királyi adószedők sérelmet ejtettek, e nembeli Vogrisa több atyafiával együtt Pestre sietett, s ott a király előtt térdre esvén, kikönyörögte az adózás alól való mentességük és egyéb szabadalmaik megerősítését.[1]) Mint a tótországi nemzetségek rendesen, ez is szívós életű volt s 1386-ban még virágzott.[2])

THURJA.

Ez is, mint a Surló nem, Blina tájékán lakott, s földje határos volt Gergő (Guergeu) földdel. 1262-ben tehát Turja nembeli Rados, Gula és Poligrad atyafiak beleegyeztek Gergő eladásába.[3]) Később a határjárásnál kitünt, hogy Bolonighfia Tompa, Drasilafia Dragiszlo, Budilafia Iván, Drugyn testvére Grobics és Radoszló szintén Turján laktak. Ez pedig az ő Turja nembeli származásukat mutatja.[4])

VARATIMIRICH.

A mai Jaskától nyugotészakra Rosindol mellett volt birtokos.[5])

VITÉZ-HUTINJANIM.

E nembeli Chervey 1243-ban a maga részéről is megerősíti a Zeng városa és a Vodicsay család közt létrejött békét.[6])

---

[1]) H. O. VII. 49. — [2]) Z. IV. 323. — [3]) H. O. VIII. 87. — [4]) U. o. 89., 90. — [5]) Blagay okl. LVI. — [6]) Starine. XXVIII. 119.

ZLAT.

Károlyvárostól délkeletre, a Korana mellékvölgyeiben lakott. 1328-ban Péterfia János, Fuguelfia Tamás, Belcz és Iván Dol nevű örökös helységük egy részét a Zlat-hegyi, Szent Péter tiszteletére avatott pálos kolostornak eladták. Az eladott rész Perna, Kerstina és Goricza helységekkel, Godeynicza és Koranicza patakokkal volt határos.[1]) Ezek közűl Perna és Kerstine ma is meg van, s ezektől északnyugatra esett a Zlat nemzetség földje.

---

[1]) Orsz. lt. D. O. 343—55. Hibás helynevekkel F. VIII/3. 316.

IV. RÉSZ.

A HORVÁT NEMZETSÉGEK.

A horvát nemzetségek ismét más eredetűek, mint a tótországaik.

A XV. századig jóformán nem is érintkeztek a tótországiakkal, nagyobbaknak, előkelőbbeknek tartották is magukat ezeknél.

E nemek hajdan, a régi horvát királyságban részt vettek országuk igazgatásában. Azonkívül hazájuk folytonos viszály tárgya volt a magyarok, görögök és velenczeiek között, s míg ezek egymással harczoltak, vagy míg hazánkban gyenge királyok voltak s a távoleső, nehezen megközelíthető Horvátországra nem gondolhattak, addig a horvát nemek a hatalomban mindig emelkedtek, a közigazgatást, s bíráskodást az ő apró székeikben (sedes, zupa) csaknem teljesen kezükbe kerítették.

A XIII. századtól kezdve az a vélemény terjedt el a horvátok között és az országukban levő olasz városokban, hogy a horvát nép eredetileg csak 12 nemből áll, s csakis azok a valódi nemesek, a kik e 12 nemnek tagjai. A XIV. században e vélemény már erős meggyőződéssé vált, s a 12 nemhez nem fűzhető nemeseket már alig-alig akarták nemesi jogaikban megtűrni. Mennyiben volt e vélemény keletkezésére hatással, az, hogy a Szentírás szerint Izrael népének is 12 nemzetsége volt, nem tudjuk, de az jó okkal hiszszük, hogy e vélemény alig alaposabb, mint az, a mely igaz magyar nemzetségekül csakis az állítólagos hét vezér leszármazóit hirdette.[1]) Az 1351—53. évek egyikében a Luka széknek 12 esküdt bírája kénytelen volt elismerni, hogy a Virevity vagy Virovnity nemnek tagjai mindig nemesi jogok-

[1]) Fontes II. 127.

kal éltek, noha nemük a híres 12 nemzetség közé nem tartozott.[1])

Hasonlókép nyilatkozott 1364-ben 22 horvátországi esküdt bíró Tovordia fiainak és Grubityfia Tvarko ügyében.[2]) S ha elővesszük a XII. század leveleit, azt látjuk, hogy némely jegyző a Virevity nemzetséget elébe teszi a hírneves Subity nemnek.[3])

Mi ennélfogva röviden fölsoroljuk nemcsak azon híres 12 nemzetséget, melyet a Tamás spalatói főesperes művéhez fűzött függelék, vagy állítólagos pactum annyira magasztal, hanem a többieket is, a melyek az oklevelekben előfordulnak. A török hódítás idején tömérdek horvát család menekült hazánkba s elvegyült itt a többi nemesi családok közé, s ennélfogva a magyar családtörténetet is érdeklik a régi horvát családok törzsökei.

BOITY.

(Boyth.)

E nembeli Porug ispán 1250-ben igazolta Tetachich földhöz való jogát. Állítólag e Tetachich Likamegyében esett.[4])

Chlevinianin, Chleumanis l. Hlevnanin.

Criscelzo l. Kriscelzo.

CSUDOMIRITY.

(Zudomirih, Cuddomirik.)

Zára környékén lakott. Tamás főesperes művének függelékében a 12 híres nem közt van fölemlítve. Az 1207—08. években Uste nevű tagját tanúként emlegetik.[5])

---

[1]) Rad jugoslavenske Akademije. Knjiga. CXXX. 5—6. — [2]) Jura regni Croatiae. I. 43. — [3]) Kukuljević: Codex Dipl. Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. II. 127. — [4]) F. V/1. 249.; Starine. XXVII. 112.; Pesty: Eltünt vármegyék. II. 414. — [5]) Starine. XXI. 244., XXIII. 185—86.; Rad. CXXX. 43.

DLAMOZANIN.

(Dalmozanino, Dlamozanino, Glamozan.)

Stroyco nevű tagja 1207-ben a régi Belgráddal szemben eső Szent-Kozma-Damján monostor javára tanúskodik. A Lisnicsity és Csudomirity nemek közt fordul elő,[1]) tehát a neve után álló Dlamozanin csak nemzetségnév lehet, nem pedig helynév. Dlamozanin épp oly képzés, mint az alább ismertetendő Lapcsán nemzetség Lapzan és Lapzanin alakja. Úgy látszik különben, hogy egy Dlamozanin nevű Zára és Karin vidékén eső falu is őrizte e nemzetség nevét.[2]) Az egyik Dlamozanin már 1129 körül tanúskodik a Belgrád melletti Szent-Kozma-Damján monostor szőllejéről.[3]) 1164-ben pedig az egész nemzetség perben állott a belgrádi apácza-monostorral Mokran nevű föld egyrészéért.[4])

DRAVILCIN.

Egyik tagja Vitar, Jaroszlófia 1351-ben földeket ajándékoz Jamomet nembeli Radoszlónak. Parizan nevű faluban lakott.[5])

DOGANITY.

(Doganich.)

Veglia szigetén lakott. 1248-ban Kliszszai Balázs, Branity testvére, Lassin, Branity unokái, Rabald és Péter nevű tagjai igazolták nemességüket.[6])

GIVITY.

(Givich.)

A fári (hvari) most lesinai szigeten élt. 1242-ben IV. Béla király megerősítette abbeli jogát, hogy a fári (lesinai) zsupán csak tagjai közűl választható.[7])

---

[1]) Starine. XXIII. 185—86. — [2]) Starine XXIII. 196. Dobroxa de Lamozanino. — [3]) Kukuljević i. m. 26. — [4]) U. o. 67. — [5]) Rad. CXXX. 69. — [6]) Starine. XXVI. 195. — [7]) U. o. XXIV. 213.

GUSZITY.

(Gussich, Gussik, Gusich.)

Egyik a legrégibb s legnevezetesebb horvát nemzetségeknek. Azért említi a Tamás főesperes művéhez ragasztos függelék is. Már 1070 körül a tenger mellett eső belgrádi Szent-János monostor szerzetesei közé léptek a Guszity nemzetség tagjai közűl Pribina, Prvaneg fia és Nassemir. Ezek aztán kapott birtokaikból földeket és szőllőt ajándékoztak a monostornak.[1]) Prvaneg vagy Pribineg másik fia András 1070—80 körül egy szőllőt adott el a belgrádi Szent-János monostornak,[2]) György (Gurgi) fia Thesa pedig egy majorral ajándékozta meg ugyanazt.[3])

A XII—XIII. században élő tagjai ezek:

János 1187.

Borics 1187.
- Slovinia 1207—21.
- Gurbesa 1207.
  - Máté 1278.
  - Bertalan 1278.

István
- Radoszló 1207.
- Dragoszló 1207.

Tolisz
- Yraca Bimboli 1207.

Raddosz
- György 1207.

Domokos
- Mikola 1207.
- Prodanz 1207.

Jakab comes
- László, 1258.
  - Gridus, 1298.
  - Desina, 1298.
  - Pribiszló, 1298.

Kurják, 1298—1304.
a Korbavay család őse
- I. Budiszló 1304—46.
- I. Pál 1304—40.
- I. Gergely 1304—60.
- Vladiszlava 1340—46. ~ Czetinay Nelepecz

János 1188-ban, Borics 1187-ben a Belgrád melletti Szent-Kozma-Damján monostor javára tanúskodnak.[4])

Az 1207-ben előforduló tagok, mint a bubianoi Szent-

[1]) Rački : Documenta 87., 163., 167. — [2]) U. o. 167. — [3]) U. o. 171. — [4]) Kukuljević : Cod. Dipl. II. 140., 150.

Péter egyház alapítói beleegyeznek, hogy ez egyház a Belgrád melletti Szent-Kozma és Damján monostor tulajdonába menjen át.[1]) Slovinia 1221-ben Korbava ispánja volt.[2]) Testvérének, Gurbessanak vagy Grubessanak fiai 1278-ban fordulnak elő.[3])

Jakab comes fia, László, 1258-ban egy busánszéki Gomiljan nevű falut ajándékoz hű embereinek, a Lapczán nembelieknek. Maradt még Gomiljan mellett egy Radoslavlavas nevű falva,[4]) s ez arra mutat, hogy nagyatyja, az 1207-ben élő Radoszló, István fia vala. László fiai 1298-ban hat korbavai és egy lukaszéki falut követeltek vissza hatalmas atyafiúktól, Kurják ispántól. A falvak nevei voltak: Dramotischa, Poltrifafye, Krabosevich, Plach, Chovachich, Rafgnane és Domachofri.[5]) Sajnos, ma csak egyet lehet ezek közűl meghatározni: Rafgnanet, mert ez a Goszpicstól északra eső Raviljaneval egy.

A nem legnagyobb nevezetességre Kurják fiaiban és utódaikban emelkedett. Kurják fiai 1322-ben a magyar király mellett harczoltak, de 1344-ben meg ők lázadtak föl sógorukkal, Czetinay Nelepeczczel együtt a király ellen. 1345-ben meghódoltak ugyan, de azért I. Gergely addig kereste a velenczeiek barátságát, míg fogságba nem jutott. Utódaik azon hűségükkel jóvátették Kurjáknak és fiainak ingatagságát.[6])

HLEVNANIN.

(Chlevinianin, Chleumanin, Chleunanin.)

Azért tartjuk külön nemzetségnek, mert 1207-ben a Mogorovity és Kacsity nemzetség közt fordul elő. Két tagja ismeretes, Mirosevich, Gradoszló (Gradislaus) 1181-ben Mór tengermelléki ispánnak volt poroszlója.[7]) Tartar vagy Tattar nevű tagja pedig 1207-ben tanúskodik a bubianói egyház átadásáról.[8])

---

1) Starine. XXIII. 185., 186. — 2) U. o. 218. — 3) Rad. CXXX. 58. — 4) Starine. XXVII. 21. — 5) Rad. CXXX. 58—59. — 6) Rad. CXXXIV. 190—98. — 7) Kukuljević: Cod. Dipl. II. 118. — 8) Starine. XXIII. 185—86.

JAMOMET.

Tamás főesperes művének függeléke a főbb nemek közé sorolja. Pripics és Dobran nevű tagjai 1240-ben a Szent-Kozma-Damján monostor javára tanúskodnak.[1]) Hrancsafia Mojsa nevű tagja 1284-ben Nona városában lakott, s esküt tett az arbeiekkel kötött békesség megtartására.[2]) 1351-ben Radoszló, Zarnuch fia, Cherbava nevű faluban élt.[3])

KACSITY.

(Chacit, Cacit, Katzik, Cacicli, Cazik, Kachet, Caszeth.)

Ez már nemcsak híres, hanem valóban hirhedt neme volt a horvátoknak. Pápák, császárok, királyok figyelmét magukra vonták, mint tengeri rablók kalózkodásaikkal.

Két ága volt. A veszedelmes, gonosz ága Spalatón alul, Almissában és környékén lakott. A másik, csendes ág, Zárától délkeletre élt. A két ág közt nincs összekötőkapocs. A XIII. század elején mindkét ágon előfordul ugyan Chodomir nevű férfiú, de semmi sem bizonyítja, hogy ez egy személy. Előbb tehát az Almissai-ág tagjait soroljuk föl, mert ezek voltak a nevezetesebbek.

I. Miklós ispán 1180.
→ Boroszló 1188—1200. | Simon 1190. | Bogdán 1190—1208.
Bogdán 1190—1208. → II. Rados 1245.

Brena ispán 1190.

Vlcina → Péter 1190.

Tverdenus 1190.

Velkoina 1190.

Sebenna ispán 1190—1208.

Grobina → Velkve 1190. | Dragan ispán 1190—1231.
Dragan ispán 1190—1231. → Prodan 1245.

Deziszló 1190—1208.

I. Rados 1190—1208.

Sinca 1190—1208.

Gurrech 1190.

---

[1]) U. o. 196. — [2]) W. IX. 416. — [3]) Rad. CXXX. 69.

Chodomin	Malduck 1226.		
II. Miklós 1233—35.	Pribiszló 1235—45.	Osor 1235—45.	N.
			Tolen 1239.

Előbb ezen Almissai-ágat csak általában emlegetik. 1166-ban meghódították őket is a görögök.[1]) 1180-ban háborgatták a spalatói egyház birtokait.[2]) Első, névszerint említett tagja (a mesés Gurrat, a ki 1102-ben Kálmán királyunk elé ment volna, nem számítva) Miklós, 1180-ban a spalatói érsekkel viszálykodott.[3]) Ennek Boroszló nevű fia az 1190—1200. években a Spalató mellett eső apácza-monostornak volt védője.[4])

Az 1190-ben élő tagok a raguzaiakkal,[5]) az 1208-ban élők a velenczeiekkel kötnek békét.[6]) De azért csak folytatták a kalózkodást, úgy, hogy Ákoncz pápai követ 1225—26-ban kénytelen volt ellenök rendes hadjáratot indítani, s rablóhajóik elégetésére szorítani.[7]) 1235—45-ben II. Miklós, Pribiszló és Osor nevű tagjai, a többi almissaiak élén szövetséget kötnek a raguzaiakkal.[8]) Tolen 1239-ben a spalatóiakkal kibékül.[9]) A nem ezen ágának tagjai közűl: Brena, Sebenna, Dragan, II. Miklós időnként Almissa ispánjai valának, Malduchot pedig 1226 táján az egész Kacsity hadvezérének nevezték.[10])

A Zára környékén élő tagok ezek:

Minos 1184.	Otra		Tolis	
Dobros 1181.	Dragoszló 1181—1240.	Péter 1240.	György 1184.	Desko 1181.

Vilkviz 1189.	Tolen 1198.	Chodomir 1207.	Miklós 1233.	Miren 1240.

Az 1181-ben említett tagok Kokcsine (Coquickian) falu átadásáról tanúskodnak.[11]) Vilkoiz 1189-ben a klobukcsai

---

[1]) Rad. CXXX. 28. — [2]) U. o. — [3]) Rad. CXXX. 18. — [4]) Kukuljević: Cod. Dipl. II. 144.; Starine. XXI. 226. — [5]) Kukuljević i. m. 156. — [6]) Starine. XXI. 245.; F. VII/5. 172—75. — [7]) Rad. CXXX. 30. — [8]) Starine. XXII. 231., XXIV. 235. — [9]) Starine. XXIII. 253. — [10]) Starine. XXI. 266. — [11]) Kukuljević i. m. 118.

(Trau tájékán eső) monostor földéről tanúskodik.[1]) Tolent 1198-ban mint a zárai Szent-Chrysogon monostor javainak bitorlóját említik.[2]) Chodimir 1207-ben azon tanúk közt fordul elő, a kik a bubianói egyháznak átadását készek igazolni.[3]) Miklós egy Resinik mellett eső szőllőföldet fele haszonért másnak enged át.[4]) Dragoszló, Péter és Miren 1240-ben a Belgrád mellett eső Szent-Kozma-Damján monostor földeinek hathatós védelmezői.[5]) Dragoszló ugyan, ha az 1181-ben említett Dragoszlóval egy személy, ekkor már legalább is 77—79 éves ember volt, de az oklevél éppen úgy is hivatkozik rá, mint nagytekintélyű, döntő tanúra. Ez pedig Dragoszló vén korára mutat, s az atya, Otra, nevének egyezésén kívül, azért vettük őt egy személynek az 1181-ben említettel.

KRISCELKO.

(Criscelco.)

E nembeli Milonia 1189-ben a zárai Szent-Demeter tiszteletére avatott apácza-monostor javára tanúskodást vállal.[6]) Talán egy a későbbi Krselácz nemmel.

KUKAR.

(Cucar, Cucari.)

Az állítólagos pactum a 12 nemzetség közé sorozza. Egy 1178-iki oklevél úgy általában mondja tagjairól, hogy Previgo nevű majort Spalató tájékán elfoglalták.[7]) A XIV. század közepéig egyéb emlékezete nincs.

LAPCSÁN.

(Lapuch, Lapzan, Lapchane, Lapzanin, Carinenses.)

Szintén nagyon régi és magát nagyratartó nemzetség. Állítólag Unuka vagy Vinika nevű tagja Zvonimir horvát király

---

[1]) Kukuljević: Cod. Dipl. II. 154. — [2]) U. o. 193. — [3]) Starine. XXII. 185—86. — [4]) Starine. XXII. 221. — [5]) Starine. XXIII. 195—96. [6]) Kukuljević i. m. II. 151. — [7]) U. o. 104.

leányát birta nőül, s azzal kapta a ma is meglevő Karin falut.[1]) Erről aztán utódait néha Karinineknek is nevezték. Egyébként székük a ma is meglevő Lapacs falvak környéke vala Korbavamegyében, s e falvak őrzik a nem nevét.

A XII—XIV. századbeli tagjai:

Pribics
Péter
Stancsa 1166—81.

Cirnot
Berinya 1166.

Bratei 1188.

Chulak
Bogdán 1258. — Szaniszló 1258.

Boddoszláv
Stépán 1258. — Radvány 1258.

I. Hemin
Farkas 1334. — II. Hemin 1334. — György 1334. — Heme 1334.

Péter — Náznán 1360.
Slavina — Jaroszló 1360.
Márton — I. Radoszló 1360.
Mátyás — Iván 1360.
János — II. Radoszló 1360.
Gergely — Mladen 1360.

Stancsa és Berinya 1166-ban tanúskodnak, hogy a zárai Szent-Chrysogon monostor egy darab földet kapott[2].) Stancsa ezenkívül 1181-ben megvédelmezte magát a Karin mellett eső Kokcsine (Cocquickiani) falu birtokában.[3])

Bratei 1188-ban a Szent-Kozma-Damján monostor javára följegyzett tanú.[4])

Az 1258-ban élő tagok a busánmegyei Gomiljánt kapják Guszity Lászlótól.[5])

I. Hemin fiait 1334-ben a Korbavay család ősei megerősitik Grabonics falubirtokában.[6])

Az 1360-ban élő tagok bebizonyítják, hogy Karin az ő jogos örökségük, s nem szállhatott a királyra.[7])

LISZNICSITY.

(Laznizith, Lisnicikig, Lisnicik.)

Tamás főesperes művének toldaléka Lasznicsitynek írja, de alkalmasint csak tollbibából. Lisznicsity nembeli Juttros

---

[1]) Rad. CXXX. 63. — [2]) Kukuljević: Cod. Dipl. II. 71. — [3]) U. o. II. 117—18. — [4]) U. o. II. 150. — [5]) Starine. XXVII. 21. — [6]) Rad. CXX. 63. — [7]) U. o. CXXX. 63—64.

és Slaomir 1207-ben tanúk a bubianói egyház átadásánál.[1]) Ugyancsak Juttros 1222 körül poroszló volt a Virevity nem és a Szent-Kozma-Damján monostor goriczai földeinek elkülönítésénél.[2])

MOGOROVITY.

(Mogorovici, Mogorovizi, Mogororich, Mogorovik.)

Régi nemzetség. 1069-ben és 1164-ben Belgrád mellett eső földjét említik.[3]) Tagjai:

I. Gergely 1188. — Mergia 1197. — Duimo 1207. — András

András: Lukács 1349.

Beriszló *a Beriszlavity család névadója*: I. Novák 1349., Marin 1349., I. Péter 1349.

Tollen-Gergely 1349.

Diziszló *a Diziszlavity család névadója*: Kurjāk 1349., II. Péter

II. Péter: II. Novák 1349., Gergely 1349., János 1349.

János: III. Péter 1349.

Gergely 1188-ban tanú Rogova föld eladásánál.[4])

Mergia 1197-ben már nagyon koros volt, szemevilágát is elvesztette, de azért még körül tudta járni és így meg tudta mutogatni Szent-Kozma és Damján monostorának birtokait.[5])

Duimo is a most említett monostor javára tanúskodott 1207-ben.[6])

A nem XIV. századbeli tagjai Lika vármegyében éltek és 1349-ben András és Beriszló fiai, továbbá Tollenfia Gergely egy birtokot adtak el Diziszló ivadékainak és III. Péternek.[7])

---

[1]) Starine. XXIII. 185—86. — [2]) U. o. 192. — [3]) Rački: Documenta 75.; Kukuljević: Cod. Dipl. II. 67. — [4]) U. o. II. 150. — [5]) U. o. II. 184. — [6]) Starine. XXIII. 185—86. — [7]) Rad. CXXX. 50.

Van még egy oklevél, a mely Mogorovity nembeli Jánosról, mint IV. Béla király főtanácsáról beszél, s a királylyal e Jánosnak adatja Veteriniche és Regiane nevű Zára-megyében fekvő falvakat és Ljubae (Glube) várát.[1]) Azonban IV. Béla 1240-ben nem rendelkezett Horvátországban s legkevésbbé Zára környékén, mert Horvátország akkor öcscsének, Kálmánnak kezén volt és Zára a velenczeiek birtokában. Ennélfogva e levelet hamisítványnak kell tartanunk.

Azon 1249-re tett levél is, a mely Gút-Keled István bánt egyszersmind Stiria kapitányának nevezi,[2]) minden jel szerint hamisítvány.

MURITY.

Tamás főesperes művének függeléke a tizenkét törzsökös horvát nemzetség közé sorozza, de az oklevelekben nincs nyoma. Az pedig, hogy a Mogorovity névnek rövidítése lenne a Murity, nem bizonyos.

POLITY.

Erről is csak annyit tudunk, mint a Murityról, de itt már inkább hihető, hogy a Poletcsity nemmel ugyanegy, a melyet a XV. században mint busánmegyei nemet emlegetnek.[3])

SZLAVAGOSZT.

Egyik tagja a XII. század végén vagy a Brazza vagy a Lesina szigeten zsupán volt. Ennek fia, Péter, 1226-ban Lesina (Fara, Hvara) városában tanú a busii egyház mellett.[4]) 1312-ben az egész nemzetség föllázzadt, a lesinai városházára támadt s a száműzöttek lajstromát széttépte, megégette.[5]) XIV. századbeli hamisítványok szerint a Brazza szigeten él.[6])

---

[1]) Starine. XXIII. 256. — [2]) Rad. CXXX. 50. — [3]) Rad. CXXX. 67. — [4]) Starine. XXI. 280. — [5]) Rad. CXXX. 82. — [6]) Rački Documenta. 111.; Kukuljević i. m. II. 16.

SUBITY.

Híréhez képest rendkívül keveset tudunk róla. A XII. századból egy tagja ismeretes, Istvánfia Tolimir, a ki 1182-ben a zárai Szent-Chrisogon monostor Boda nevű majorjáról tanúskodik.

A XIV. század első feléből ezen tagjai ismeretesek:

Ugrin ispán *a Brebiri Ugrinich család őse*		
Budiszláv ispán 1333—54. ~ Margit † 1374.	Domokos 1347.	János 1347.
György ispán 1376.		

Budiszláv 1333-ban a velenczeiekkel viszálykodott. 1335-ben egy nonai járásban levő birtokot odaad egy zárai polgárnak cserébe Novoselazért.[1]) 1345-ben megerősíti őt I. Lajos király Rogh várának birtokában, a mi arra mutat, hogy ez évben ő is meghódolt a királynak.[2]) Ez oklevél kivonatolója ez alkalommal Budiszlávot »Melith« nembelinek mondja, de ez úgylátszik csak az ő hozzávetése. 1355-ben a Rogh váráról szóló levelet iratja át.[2]) Állandóan a Scardonától északra eső Brebirben lakott, de nem írják őt brebiri ispánnak.

Neje csak 1374-ben követte őt a sírba.[3])

Domokos és János 1347-ben Pago sziget tanácsában fordulnak elő.[4])

Egész más volna a Subity nem története, ha bizonyos volna, a mit a magyar s horvát történetírók közűl oly sokan hirdettek, hogy a XIII. század végén élő Pál tengermelléki bán és fiai a Subity nemből ágaztak ki. Azonban, sajnos, okleveles adatunk erre nincs. Az, hogy Brebiri nevet viseltek, mint pl. az Ugrinich család, nem elég bizonyíték,

---

[1]) Rad. CXXX. 40—41. — [2]) F. IX/2. 492. — [3]) Starine XXI. 84. — [4]) Rad. CXXX. 41.

mert Brebirben birhattak mások is, nemcsak a Subity nembeliek. Azonkívül ők nem brebiri lakosok, hanem brebiri ispánok voltak. Egyedül a zárai veszedelem (1345—46.) írója mondja, hogy Pál bán ivadéka »Subichievich« nembeli volt.[1]) Ámde a mint különböző a Petrich és Petrichevich család, épp úgy különböző lehetett a »Subich« és »Subichievich« nem. Azonkívül ez író a horvát dolgokról nem volt pontosan értesülve.

SZTUPITY.

(Stupich.)

Mesztichna nevű tagja 1184-ben a zárai Szent-Chrisogon monostor javára följegyzett tanú.[2]) Később csak a XV. században fordul elő.[3])

SZUBINITY.

(Subinich.)

Veglia szigetén lakott. 1248-ban István, Borafia Banus Miklósfia Miklós, Milafia és Bora János fia Vida nevű tagjai igazolták nemességüket.[4])

SZVACSITY.

(Svacith, Svacig.)

A Tamás főesperes művéhez fűzött toldalék írója személyében nevezetes volt, úgy hogy ő megtette a Kálmán királylyal állítólag szerződést kötött tizenkét nemzetség egyikévé. Oklevelekben nem említik. A zárai veszedelem írója szerint e nemből származott az 1344-ben föllázadt Nelepecz és ivadéka, a Czetinay főúri család.[5])

---

[1]) Rad. CXXX. 41. — [2]) Kukuljević i. m. II. 128—29. — [3]) Rad. CXXX. 72—73. — [4]) Starine. XXVI. 195. — [5]) Rad. CXXX. 44.

TUGOMIRITY.

(Tugomirik, Tugomority.)

Eredetileg a Podgoria székben (zsupában) lakott s itt az övé volt a mai Karlopago (Bag). De innen egyes tagjai átköltöztek Veglia szigetére is. Tamás főesperes művének függeléke a főbbek közé sorolja.

Tolis nevű tagja 1189-ben a zárai apáczák javára helyettes poroszlóságot vállalt magára.[1])

A Veglia szigeten lakók: t. i. Bora biró, Domokos, a bíró testvére, Péter, Jaroszló és András, a bíró unokái, Spreza és fia Lassin, Syzoi András és Milogne 1248-ban igazolták nemességüket.[2])

A XIV. század elején a hatalmaskodó Mladen bán elvette tőlük Karlopagot és csupán Kozma nevű nembeliöknek őrizetére bízta. Mladen bukása után a Guszity nembeli Kurjákfiak tették rá kezüket s felét odaadták a záraiaknak, felét pedig rokonuknak, Dizislavity Péternek.[3])

VIREVITY.

(Virovich, Virevikig, Viraviki, Virovnygh.)

Ez az, melyről már fent a IV. rész bevezetésében szólottunk.

Tagjai:

Radonia 1182.	Privos 1207.	Trebos 1207.	Renyko	Dragos	Drusko
			Mutimir 1222 körül	Tribisz 1222 körül	Desen 1222 körül

Szaniszló	Bánk	Strisa
Novák 1350.	Marin, István 1350.	Mihály, Jakab 1350.

[1]) Kukuljević: Cod. Dipl. II. 151. — [2]) Starine. XXVI. 195. — [3]) Rad. CXXX. 70.

Mladochevnigh
Szaraczen
1350.

Stojszláv
Blagonya
1350.

Radonia 1182-ben jelen volt, midőn a zárai Szent-Chrysogon monostort Brda nevű majorjában megerősítették.[1]) Privos és Trebos azt igazolják, hogy a Szent-Kozma-Damján-monostor jogosan kapta a bubianoi Szent-Péter-egyházat.[2])

Az 1222 körül élő tagok a Szent-Kozma-Damján monostorral Goricza vidékén eső földjeikre nézve kiegyeztek és azt körülhatároltatták, aztán Tribisz és Desen elmentek Zárába és ott erről a hiteles iratot kiállíttatták.[3])

Novák és atyafiai 1350-ben bebizonyították, hogy bár az ő nemük nevét nem írták az állítólag gyökeres tizenkét nemzetség közé s nem is kapta föl nevüket a hír szárnyaira, mégis kezdettől fogva csak oly nemesek voltak, mint az elhírült tizenkét nemzetség tagjai.[4])

ZUDINITY.

(Zudinich.)

Veglia szigetén élt. 1248-ban élő tagjai: Peranoi Máté, Suzurai Domokos és Szlavogosztfia Jaroszló, továbbá Szmina nevű nőtagja, néhai Simon özvegye, igazolták nemes voltukat és hivatalosan is fölmentették őket minden adó alól.

* * *

Ezeken kívül számos név fordul még elő az oklevelekben (pl. Kerbozic, Scemescevich, Zudoniz, Sadnoviz, Sitnich, Dobroniz), de vajjon nemzetségnév-e az, vagy a délszlávoknál annyira elterjedt szokás szerint csak a fölsorolt személy atyját jelenti-e? nem lehet megállapítani.

---

[1]) Kukuljević: Cod. Dipl. II. 127. — [2]) Starine. XXIII. 185—86. — [3]) U. o. 192. — [4]) Rad. CXXX. 5—6.

A nemzetségek földrajzi elhelyezkedése.

E kimutatást nem a mai, hanem a régi megyék s azok régi területe szerint állítottuk össze. Minden megyénél előbb a törzsökös nemzetségeket soroljuk föl (s ezeket dőlt betűkkel jelezzük), azután a csupán birtokos nemzetségeket. Törzsökösnek vettük az olyan nemet, a mely valamelyik megyében állandóan ott lakott, vagy a melynek legalább két ága volt a megyében letelepedve, ámbár eredetileg máshonnan származott.

Magyarország.

Fejérmegye: *Andornok, Baracs, Baracska, Becse-Gergely, Bökény, Csák, Csanád, Csór, Érd, Gút-Keled, Szemény, Tétény.*

Balog-Semjén, Ják, Kartal, Zsadány.

Pilismegye: *Rosd.*

Baár-Kalán, Baracska, Hont-Pázmány, Kartal, Osli, Nána-Beszter (jobbágynem).

Esztergommegye: *Bolnuch, Sártiván-Vecse, Tardos, Torda, Zovárd, Nána-Beszter.*

Ákos, Baár-Kalán, Csór, Koppán, Szák, Szente-Mágócs.

Komárommegye: *Csolt, Igmánd, Koppán, Szák, Szécs, Szemere.*

Balog-Semjén, Becse-Gergely, Csák, Csór, Miskolcz, Tomaj.

Győrmegye: *Alap, Gúg, Héder, Pátroh, Pécz, Pok.*

Apor, Gút-Keled, Osli.

Veszprémmegye: *Ajka, Azan, Bala, Bana, Lőrinte, Nagy-Tiván, Pápa, Rátót, Salamon, Szalók, Vásony, Zágor.*

Atyusz, Csák, Csór, Gút-Keled, Igmánd, Ják, Lád, Pécz, Pok, Szák.

Somogymegye: *Bő, Győr, Rád, Tibold.*

Csák, Dorozsma, Gút-Keled, Gyovad, Hahót, Kacsics, Misel, Monoszló, Osli, Pécz, Pok, Rátót, Szák, Szalók.

Tolnamegye: *Apor, Bikács, Döröcske, Haraszt, Harcz, Kemény, Szák, Szente-Mágócs, Zsadány.*

Becse-Gergely, Bökény, Csák, Héder, Rád.

Baranyamegye: *Baár-Kalán, Budmér, Cseméný, Gég, Kán, Lippó, Lőcs, Meyz, Negol, Németi, Szabó.*

Aba, Csák, Dorozsma, Győr, Haraszt, Héder, Kemény, Monoszló, Pécz, Sártiván-Vecse, Szente-Mágócs, Tétény, Zsidó.

Valkómegye: *Dorozsma, Ugra, Vaja.*

Baár-Kalán, Botond, Csák, Csór, Gút-Keled, Miskolcz, Monoszló, Pécz, Szente-Mágócs, Tétény.

Pozsegamegye: *Borics.*

Bancsa, Csák, Dorozsma, Hahót, Rád, Rátót, Záh, Zsadány.

Zalamegye: *Aracsa, Atyusz, Berch, Bogát-Radvány, Damasa, Gyovad, Gyüre, Hahót, Kaplyon, Lád, Nyir, Palat, Tátika, Terkent, Tomaj, Türje, Csabi* (jobbágynem).

Ákos, Bikács, Csák, Gárdony, Gatal, Gút-Keled, Ják, Lőrinte, Nádasd, Osli Pécz, Pok, Rátót, Szalók.

Vasmegye: *Beicz, Csém, Geregye, Héder, Hermann, Ják, Jaka, Molnári, Nádasd, Petenye, Pöse, Sennye, Herény, Csörnöcz* (e két utóbbi jobbágynem).

Csák, Gút-Keled, Gyovad, Hahót, Héder, Miskolcz, Osli, Tordacs.

Sopronmegye: *Gatal, Osli, Veszkény, Chort, Kér* (e két utóbbi jobbágynem).

Aba, Csák, Gút-Keled, Hahót, Héder, Ják, Miskolcz, Pok.

Mosonymegye: *Győr, Tét.*

Csák, Héder, Miskolcz, Osli.

Nógrádmegye: *Csór, Kacsics, Kökényes-Radnót, Pilis, Szolnok, Záh.*

Aba, Ákos, Balog, Csák, Dobák, Kartal, Rátót, Szemere, Tomaj, Zsadány.

Hontmegye: *Dobák, Hont-Pázmány.*
Tardos.
Barsmegye: *Bés.*
Bancsa, Divék, Hont-Pázmány.
Nyitramegye: *Berencs, Csermend, Divék, Hont-Pázmány, Lipovnok, Ludány.*
Aba, Bés, Csák, Pécz, Szécs.
Pozsonymegye: *Salamon, Etre, Magyar, Nolcsa, Pudur, Varas* (az öt utóbbi jobbágynem).
Csák, Csór, Gút-Keled, Hont-Pázmány.
Trencsénymegye: Csák, Divék, Hont-Pázmány.
Túróczmegye: Divék.
Zólyommegye:
Liptómegye:
Árvamegye:
Szepesmegye:
Kis-Hontmegye: *Hont-Pázmány.*
Kacsics.
Gömörmegye: *Balog, Hamva, Rátót, Otrokócs, Zágráb-Korpás* (a két utóbbi jobbágynem).
Ajtony, Ákos, Bél, Miskolcz, Pok, Záh.
Tornamegye:
Pestmegye: *Ákos, Bicske, Gyula-Zsombor, Kartal, Káta, Rátót, Zsidó.*
Balog, Záh.
Soltmegye: Rátót, Szente-Mágócs.
Bodrogmegye: *Csemény, Haraszt.*
Csór, Rád.
Bácsmegye: *Bancsa, Bothond, Dobra* (az utolsó jobbágynem).
Csór, Dorozsma, Monoszló, Vaja.
Szerémmegye: Csór, Gút-Keled, Monoszló, Pok, Tomaj.
Hevesmegye: *Aba, Apocz, Baksa, Bék, Dém, Pettho, Rátót, Szalók, Tomaj.*
Bél, Kacsics, Miskolcz, Sártiván-Vecse.
Borsodmegye: *Bél, Beli, Miskolcz, Őrösúr.*
Ajtony, Ákos, Apocz, Barsa, Kán, Koppán, Rátót.
Abaujmegye: *Aba, Apocz, Kinizs, Zovárd.*
Ákos, Baksa, Buchk, Csák, Hont-Pázmány, Rosd.

Sárosmegye: *Tekele.*
Aba, Ákos, Miskolcz.
Zemplénmegye: *Baksa, Bogát-Radvány, Hermán, Kaplyon, Kolcs, Rozvágy, Tolcsva.*
Aba, Gút-Keled, Hont-Pázmány, Rátót, Rosd, Szente-Mágócs, Tomaj.
Ungmegye: Aba, Baksa, Kaplyon.
Beregmegye: Balog-Semjén, Gút-Keled, Kaplyon, Káta, Rosd, Szalók.
Külső-Szolnokmegye: *Dém, Vezseny.*
Kökényes-Radnót, Zovárd.
Csongrádmegye: *Baár-Kalán, Csupor, Dorozsma.*
Csák.
Csanádmegye: *Ajtony, Csanád.*
Csák, Monoszló.
Kevemegye: Csanád.
Krassómegye: Baár-Kalán, Csák.
Temesmegye: *Mena, Vaja.*
Aba, Baár-Kalán, Csák, Csanád, Dorozsma.
Aradmegye: Baár-Kalán, Csanád, Dorozsma, Hermán, Veszkény.
Zarándmegye: *Becse-Gergely.*
Aba, Csák, Csolt, Gút-Keled, Héder, Igmánd, Pok.
Békésmegye: *Barsa, Csolt, Szente-Mágócs.*
Ákos, Szák.
Biharmegye: *Ákos, Barsa, Gút-Keled, Hont-Pázmány, Túroly, Zovárd.*
Becse-Gergely, Csák, Geregye, Gyovad, Káta, Osli, Sartiván-Vecse, Vásony.
Szabolcsmegye: *Balog-Semjén, Gút-Keled, Hont-Pázmány, Jákó, Káta.*
Baksa, Becse-Gergely, Pécz, Rátót, Sartiván-Vecse, Szente-Mágócs, Tolcsva, Tomaj, Zovárd.
Szatmármegye: *Kaplyon, Káta, Szente-Mágócs.*
Balog-Semjén, Barsa, Csák, Gút-Keled, Pok, Sartiván-Vecse.
Ugocsamegye: Hont-Pázmány, Káta.
Máramarosmegye:

Krasznamegye: *Nopoc-Mezte, Virteta.*
Barsa, Csolt, Geregye, Káta, Miskolcz, Pok.
Közép-Szolnokmegye: *Ákos.*
Gút-Keled, Hermán, Kaplyon, Kökényes-Radnót, Tomaj, Túroly.
Belső-Szolnokmegye: *Agmánd.*
Aba, Becse-Gergely, Gyula-Zsombor, Hont-Pázmány, Kacsics, Kökényes-Radnót, Tomaj.
Beszterczemegye: Kacsics.
Dobokamegye: *Borsa, Gyula-Zsombor, Szil.*
Aba, Csák, Kaplyon, Kökényes-Radnót.
Kolozsmegye: *Agmánd.*
Borsa, Kacsics, Kökényes-Radnót, Tyúkod.
Tordamegye: *Tyúkod.*
Ákos, Hont-Pázmány, Kacsics, Kökényes-Radnót, Tomaj.
Küküllőmegye: Baár-Kalán, Kacsics, Kán, Szalók, Tomaj.
Gyula-Fehérvár- (Alsó-Felső-Fehér-)megye: Becse, Gergely, Csanád, Kacsics, Kökényes-Radnót, Pok.
Hunyadmegye: *Hermán.*
Baár-Kalán.
Székelyföld:
Szászok földje:

Tótország (Szlavonia).

Verőczemegye: Hahót Monoszló, Pok.
Körösmegye: *Mile, Vojk, Buchka, Chanov, Dersivoj, Kamarcza, Tholonigh* (az utóbbi öt a kis tót nemekhez tartozik).
Aba, Ákos, Atyusz, Balog-Semjén, Döröcske, Gárdony, Gatal, Gút-Keled, Héder, Osli, Pécz, Pok, Tétény, Tibold, Türje.
Varasdmegye: Gárdony, Hahót, Héder, Kadar-Kalász, Osli, Rátót.
Zágrábmegye: *Agha, Gerecz, Monoszló, Bathei, Bracon, Bratila, Bonjanim, Czinczemér, Czvetkovics, Dragaszlavics, Goszlics, Gyurze, Jaczkovecz, Jamnicza, Koranicsanics, Klokocs, Krassics, Ladihovics, Pozdemér, Prascheva, Priba, Rach, Rata, Surló, Turja, Vara-*

timirics, Zlat (Batheitől kezdve a kis tót nemekhez tartoznak).

Atyusz, Gút-Keled, Pécz.

Dubiczamegye: *Tolzconth.*

Ponona.

Horvátország.

Veglia szigete: *Doganity, Szubinity, Tugomirity, Zudinity*

Podgorjamegye: *Tugomirity.*

Busanmegye: *Sztupity.*

Balog-Semjén, Hont-Pázmány, Lapcsán, Guszity.

Likamegye: *Boity, Mogorovity.*

Korbavamegye: *Guszity.*

Lapaczmegye: *Lapcsán.*

Czetinamegye: *Szvacsity.*

Lukamegye: *Kukar.*

Lapcsán.

Brebirmegye: *Subity.*

Belgrád környéke (Szidragamegye?): *Csudomirity, Dlamozanin, Hlevnanin, Kacsity, Kriscelko, Lisnicsity, Sztupity.*

Virevity.

Nonamegye: *Jamomet.*

Makarmegye (Primorje): *Kacsity.*

Hvar (Fár = Lesina) szigete: *Givity, Szlavogoszt.*

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

b. = birtok
cs. = család
f. = falu
főisp. = főispán
fly. = folyó
isp. = ispán
m. = megye, megyei
n. = nem, nemzetség
n. t. = nem története
p. = puszta
szn. = személynév
vn. = vezeték- vagy ragadványnév
vr. = vár
vrs. város.

(A falvak, várak és városok fekvését a hajdani s nem a mai felosztás szerint jelölöm.)

IGAZÍTANDÓK:

4	lap	alulról	14 sor	csegei helyett czegei
17	»	felülről	1 »	Dusnok után teendő: Velezd (1294—1347.)
31	»	»	1 »	Sartiván helyett Sártiván
39	»	»	7 »	Albey helyett Albis (V. ö. H. O. VI. 282.)
44	»	alulról	7—8	sor közé teendő a 143 l. 6-ik bekezdése
63	»	»	2 sor	az első 8 sz. jegyzet: A. I. 546.
100	»	»	7 »	szentesi helyett szencsei
100	»	»	6—7	sor közé teendő: Mihálcz fiai 1327-ben tótországi főurak s Micsk bán tanácsosai Blagay okl. 101.
106	»	»	11 sor	»másfelé fekvő falvaik közül« kihagyandó
127	»	felülről	16 »	morvamezei helyett dürnkruti
158	»	»	14 »	Zelborauna helyett Zelbarouna.

A

MAGYAR NEMZETSÉGEK

A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG

AZ 1893-IKI PÉCZELY-JUTALOMMAL KITÜNTETETT PÁLYAMŰ

HARMADIK KÖTET

MÁSODIK FELE

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1904

MAGYAR
NEMZETSÉGI CZÍMEREK

IRTA

CSOMA JÓZSEF

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEV. TAGJA

NYOLCZ SZÍNES TÁBLÁVAL ÉS 80 PECSÉT- ÉS CZÍMERKÉPPEL

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1904

Budapest. Az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Azon vezérelveket, melyek ezen könyvem megirásában vezettek, kifejtettem »A nemzetségi czímerek tanulmánya« czímű akadémiai székfoglaló értekezésemben. E könyv bevezetésében ismételnem kell nagyjából az elmondottakat, mert ezek mintegy kulcsul szolgálnak a megírottak megértéséhez és igazolják eljárásomat a rendelkezésemre álló heraldikai anyag feldolgozásánál.

Ezen nézetek és vezérelvek egyike az, hogy csak azon czímerek tarthatók nemzetségi czímereknek, melyek a »*de genere*« kifejezés korából, tehát a XIII. századból és a XIV. század első feléből maradtak reánk s melyek ezekkel egyező, bár későbbi korból származó czímertani emlékek alapján biztosan meghatározhatók és egységre vihetők.

A másika az, hogy mindazon XIII. századi és a XIV. század első feléből származó, leginkább magyar eredetű nemzetségi vagy magán czímerek, melyeknek paizsában pólyák, osztások, egyszerű vagy patriarcha keresztek képezik a paizsalakot, nem az illető nemzetségek vagy egyének czímerképei, hanem hatalmi jelvények, melyeket az illető nemzetségek vagy családok országnagyi méltóságot viselt egyes tagjai hivatalos pecsétül, vagy fényes állásuk feltüntetésére vettek át az ország czímeréből czímerpaizsaikba.

Az ilyen szűkre vont határ a nemzetségi czímerek meghatározásánál nagy aránytalanságot támaszt a nemzetségek száma s a többé-kevésbbé biztosan meghatározott nemzetségi czímerek száma között. Nemzetséget kétszázon felül ismerünk, nemzetségi czímert e mai napig huszonkilenczet.

Ezen aránytalanság magyarázata — nézetem szerint — első sorban az árpádkori hadviselés rendszerében, másodsorban az azon korbeli törvénykezés módjában keresendő.

Árpádházi királyaink hadviselési rendszere, a mint azt dr. Pauler Gyula több rendbeli munkáiban leírja, a következő volt. A király hadseregét a vármegyei hadcsapatok képezték, melyek a király parancsszavára, a főispán vezérlete alatt fegyverbe állottak. »Ha a király sereget akar gyűjteni — írja freisingeni Ottó püspök — az ispánok mind, ellenmondás nélkül, egy seregbe gyűlnek. A parasztok közül, kik falun laknak, minden tizedik vagy nyolczadik, vagy ha szükséges, még ennél is több ember kél fel, mindennel, a mi a háborúra szükséges, felszerelve; míg a többi, hogy a földet mívelje, otthon marad. Kik pedig a vitézlő rendből valók, csak a legsúlyosabb okoknál fogva mernek otthon maradni.«

»A vitézlő renddel — jegyzi meg Pauler — Ottó püspök kétségtelenül a várjobbágyokat, főleg pedig a nemességet akarja jelölni.«

A szegényebb nemesség tehát, a megyei csapatokkal együtt, a főispánok vezérlete alatt vett részt a hadjáratokban.

A XII-ik század folyamán az idegen nemzetségű előkelő lovagok mindinkább nagyobb számban jöttek be az országba, hol őket a király szívesen fogadta és birtokokkal ajándékozta meg; ezeknek utódai már megmagyarosodván, hasznos és előkelő tagjai lettek a nemzetnek, s a törzsökös magyar főnemességgel együtt osztozkodtak az ország főméltóságain.

Ezen jövevény lovagok s a magyar főnemesség együtt képezték II. Gejza király idejében a királyi zászlóaljat, vagyis Ottó püspök szavai szerint: »a vendégek és azok, kiket főbbeknek neveznek, a király körül csoportosulnak s ez csak az előkelőbbeknek nyujtott kedvezmény volt, hogy nem a megyei ispánok, hanem közvetlen a király zászlója alatt mentek háborúba«.

Még a magyarok fegyverzetéről írott szavait idézem Freisingeni Ottó püspöknek, hogy hű képét lássuk az árpádkori magyar hadseregnek. »Fegyverzetük silány; csak a

vendégek, jövevények, kik náluk nagy számmal vannak, vagy azok ivadékai, vagy a kik tőlük tanultak, képeznek kivételt s csak a jövevények és nagyobb urak utánoznak bennünket, forgatják a fegyvert úgy, mint mi és viselnek ragyogó fényes fegyverzetet.«

Egyrészről tehát a megyei hadak, élükön a vármegyei ispánnal, soraikban a szegényebb nemesekkel, kiknek öltözete, fegyverzete silány, másrészről a királyi csapat, gazdag főurak, kiki saját csapatja élén, fényes fegyverzetben, czímeres paizsával és czímeres zászlójával.

Mert hiszen a czímeres zászló nem hiányozhatott hadviselés idejében.

És most, ha sorba vesszük eddig ismert nemzetségi czímereinket, felelevenül emlékezetünkben a fényes királyi csapat, mely közvetlen a király vezérlete alatt küzdött. Ott látjuk közöttük a külföldi lovagok czímereit csaknem teljes számban, a Balogh, Buzád, Gutkeled, Győr, Héder, Hermann, Hunt-Pázmán, Ják, Rathold nemzetségekét s ott látjuk a magyar főnemesség kiválóbbjainak, az Abáknak, Ákosoknak, Csákoknak, a Káta, Katyz, Póki s Tomaj nemzetségeknek ősi czímereit. És mindezek a legegyszerűbb czímeralakok. Ha mesteralak, czölöp, ék vagy négyelés, ha természetes alak, oroszlán, sas, sárkány, grif, rózsa vagy liliom, hogy az a zászlón zavart ne okozzon, messze feltűnjék s útbaigazítsa a hozzátartozókat.

Ezek felsorolásával egyszersmind kimerítettük eddig ismert nemzetségi czímereink sorozatát is, a miből önként következik, hogy nemzetségi czímereink közül az Árpádkorból, kizárólag csak a beköltözött idegen lovagok s a hazai főnemesség czímereit ismerjük, kik hadjáratokban saját zászlójuk alatt vezették csapataikat s a kik egyúttal a belkormányzatban az ország legfőbb hivatalait és méltóságait töltötték be.

A köznemességnek nem volt alkalma a harcztéren saját zászlója alatt küzdeni s a hazai jogszokások sem éreztették vele a czímeres pecsét hiányát, mert hiszen köznemesek közhitelű okmányt saját pecsétjük alatt ki nem állíthattak. Mindezekből méltán következtethetjük azt, hogy ezen alsóbb nemes-

ségnek — bár tulajdonnevek nem létében, legtöbb esetben szintén »de genere« jelzővel jelezte hovátartozását, — mivel sem a hadban, sem a közéletben a czímer hiányát nem érezte: *czímere e korban nem is volt.*

Erre enged következtetnünk a mohácsi vész előtti czímeradományozások nagy része. Körülbelől kétszázra megy azon mohácsi vész előtti czímeradományozások száma, melyeket részint eredeti armálisok, részint másolatok s levéltárakban feljegyzett utalások őriztek meg számunkra. Ezen czímeradományok csak egy-két esetben voltak nemesítéssel összekötve. Valamivel nagyobb azok száma, hol régi czímer lett megerősítve vagy bővítve. A legtöbb esetben már régi, pár százados nemes családoknak adományozott új czímert a király és közöttük több olyannak, kiknek egyik vagy másik nemzetségből való leszármazását oklevelekkel hitelesen tudjuk bizonyítani.

De erre enged következtetnünk azon jelenség is, hogy a genusokból származó köznemes családok czímerei többnyire újabb keletűek, ritkán vihetők a XIV. századig vissza s ezek közül is alig akad egy-kettő, mely egységes, közös czímeralakra visszavezethető volna.

Végre erre enged következtetnünk az egész magyar heraldikán végig húzódó azon tapasztalat, hogy a magyar nemesség a czímer iránt sohasem volt fogékony, még akkor sem, midőn már joga és alkalma lehetett volna törvényes erővel biró jogügyleteket saját pecsétjével hitelesíteni. Összes törvénykönyveinkben nincsen egyetlen czímerjogra vonatkozó vagy azt szabályozó törvényczikk.

Hiszen Verbőczy hármas könyve a XVI-ik század elején, akkor, mikor külföldön a czímerajándékozások és átruházások, a czímereladás és vétel iránti egyezségek s a czímerbitorlások miatt folytatott perek gyakorta előfordultak s midőn a festőművészet jelesei, minők: Wohlgemuth Mihály (1434—1519), Dürer Albert (1471—1528), Grien-Baldung János (1476—1545), id. Cranach és mások s a műiparosok kiválóbbjai, egymással versenyezve arra törekedtek, hogy a czímerművészet mezején valami kiválót alkossanak, azt hirdette, »hogy a czímer a nemességnek nem lényeges kelléke, de ha van, annak előnyére szolgál«.

Ez magyar jogi szempontból — hol czímeres hűbérbirtokok nem voltak — nem is lehetett másképen, s a nagy törvénytudó eme szavai: »Nobilis... si etiam seu insignia nobilitaria, autliteras super armorum figuris et collationibus editas non habent...« világosan bizonyítják, hogy még ezen korban is voltak ős nemes családaink, melyeknek nem volt czímerük.

Hogy mégis ezen előszó elején hangsúlyozott vezérelveim- és nézeteimtől eltérőleg, művemben nemcsak azon nemzetségeket sorolom fel, melyeknek ősi, nemzetségi czímerei kisebb-nagyobb biztossággal meghatározhatók, hanem azokat is, melyeknek nemzetségi czímere valószínűleg nem is volt s czímere későbbi usus vagy adomány alapján lett felvéve, ennek oka az, hogy ma, 600—700 év mulva, egyes ember nem döntheti el, melyik nemzetségnek volt ősi czímere s melyiknek nem? Lehet, hogy egy buzogány vagy nyílvessző egy XVII-ik századbeli vágtató lovas kezében, egy rózsa az oroszlán karmában, egy liliom a pánczélos kar markában bár most mellékjelvények, későbbi kutatások alapján, könnyen valamely nemzetség ősi czímerévé válhatnak.

E munka nagyon távol áll a teljességtől s a kezdet nehézségeivel küzdve, adatai részben feltevésen alapulnak.

Czélom az volt, hogy a kutató a mai napig ismert összes nemzetségi czímeradatokat lehetőleg együtt találja s munkáját a pótlásoknál és helyreigazításoknál megkönnyítsem.

Végül még ezen munkám keletkezéséről kell röviden beszámolnom.

Midőn a m. t. Akadémia az 1891. évben pályázatra a magyar nemzetségek történetének megírását a XIV. század közepéig tűzte ki, a pályadíjat két évvel utóbb dr. Karácsonyi János munkája nyerte el. Ezen munkának heraldikai részét néhai Csergheő Géza írta meg.

A pályázatra dr. Karácsonyi János készülőben levő munkájának csak egyes kidolgozott fejezeteit nyujtotta be, Csergheő Géza azonban — bár az erdélyi nemesség czímerkönyvének megírásával volt elfoglalva s már küzdött a kora halálát okozó kórral, — kidolgozta az egész heraldikai részt még a pályázati határidő lejárta előtt és egészben nyujtotta be kéziratát pályázatra az Akadémiának.

Azóta tíz év telt el. Csergheő Géza kevéssel utóbb — a magyar heraldika nagy kárára — elhalt. Kézirata kiadatlanul várta a genealógiai rész elkészültét. Az 1900. év végén megkezdette a m. tud. Akadémia dr. Karácsonyi János »A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig« czímű, immár bevégzett műve kiadását s egyúttal átnézette Csergheő Géza heraldikai kéziratát is, a midőn arról győződött meg, hogy a lefolyt tíz év hazai heraldikánk fölött sem haladt el nyomtalanul, újabb kutatások, újabb felfedézések sok hézagot kipótoltak, nemzetségi czímereink ismeretét bővítették és tisztázták. Csergheő Géza munkája, mely az utóbbi tíz év heraldikai eredményeit nem foglalja magában, nem volt többé kiadható.

A m. tud. Akadémia történelmi bizottsága engemet bizott meg újabban a heraldikai rész megírásával, ki ugyanezen tárgygyal több mint másfél évtizede foglalkozom.

Ezen munkámban felhasználtam minden ide vonatkozó, eddig ismert forrást, középkori sírköveinket, csúcsíves templomaink szentélyeinek faragott köveit, ősi műtárgyakat, kodexeinket, középkori külföldi czímerkönyvekbe, régi családi arczképekre festett czímereket, későbbi czímeradományozásokat és czímerbővítéseket, melyekben valamely nemzetségi czímer nyomaira véltem találni, de főképen középkori okleveleink nagy számban fennmaradt pecsételt. Csakis a vajda-hunyadi vár lovagtermének freskóit hagytam ki a sorozatból. Ezen freskók czímereinek rajzai kifogástalanok, de a színezés annyira önkényesnek látszik, hogy ezen emlékek tanulmányomba nem voltak beilleszthetők. Valószínű, hogy itt az eredeti színek későbbkori értelmetlen átfestésnek estek áldozatul.

Mindezek daczára munkám befejeztével magam érzem legjobban annak hiányait. Hatszáz év választ el a tárgyalt kortól, ezen nagy idő alatt részint gondatlanságból, részint a viszontagságos idők miatt, középkori pecséteink s egyéb czímeres emlékeink javarésze elpusztult, a fennmaradottakból mai kutatásaink alapján hazánk XIII. és XIV. századi heraldikájának teljes képét adni nem volt lehetséges. Talán a jövő kutatások fogják, ha nem teljesen is, de részben pótolni ezen hiányokat s helyreigazítani a tévedéseket.

ABA.

Krónikásaink szerint az Aba nemzetség Edu és Edumer kun vezérektől származik. A Névtelen jegyző így emlékezik róla: »Akkor Árpád vezér a Mátra erdejében nagy földet adott Edunek és Edumernek, a hol aztán unokájuk Pota várat épített, kiknek nemzetségéből származott sok idő multával Sámuel király, kit kegyességeért Obának neveztek vala.« Hogy a Névtelen jól volt értesülve, okleveleink hallgatólagosan igazolják az által, hogy azon roppant kiterjedésű birtokokat, Hevesvármegye javarészét, a Szerencstől csaknem Eperjesig terjedő erdős vidéket oklevelek tanusága szerint — a Névtelen jegyző állításának megfelelően — az Aba nemzetség leszármazói birták.

Dr. Karácsonyi János megjegyzi, hogy ezen hatalmas nemzetség a XIV-ik század közepén legalább 27 ágra volt szétoszolva, s hogy ezen ágak és családok mindegyike tudta és ismerte az ősi zászlós czímerjelvényt, azt a következőkben mutatjuk ki.

Sajátságos, hogy az ezen nemzetség legrégibb pecsétein látható czímeralak eltér attól, a mely később kétségtelen hitelességű nemzetségi czímernek bizonyul.

A legrégibb ismert pecsét a Debrői ágból származott Mokján nádornak pecsétje az 1286. évből,[1]) a másik a Sixtus ágazatából származott Omode nádoré 1299-ből.[2]) A háromszögpaizs mezején mindkettőnél egy pólya van, de már az Omode

[1]) Archaeologiai Értesítő. régi folyam, XIV. 9.

[2]) Pór Antal, Csák Máté 109 l.

nádor paizsának felső karimájából sas nő ki, feje körül dicskörrel.

Kor szerint harmadik Nekcsei Demeter tárnokmester gyűrűpecsétje 1328-ból,[1]) háromszögpaizsában sassal s a

negyedik ugyancsak az ő nagyobb pecsétje 1335. évből,[2]) melyen a háromszögpaizsban két pólya van, a paizs felső

[1]) Turul XIV. 149.

[2]) Arch. Ért. XIII. 231. Nyáry Albert, A heraldika alapvonalai, XIII. tábla 97. szám.

karimájából koronás (?) férfialak nő ki, mely jobbjában széles pengéjű rövid tőrt tart, balját csipőjére támasztja.

E négy czímer közül, mint láttuk, háromban pólya van; tulajdonosai: Mokján *nádor*, Omode *nádor* és Demeter *tárnokmester*, az ország legfőbb méltóságait viselő három férfiú, kik — az ezen munka előszavában kifejezett nézetem szerint — háttérbe szorították ősi jelvényüket az ország czímerével szemben s ennek pólyái közül vettek fel czímerpaizsaikba egyet vagy kettőt s ezt használták mint az ország főméltóságai, hatalmi állásuk jelképe gyanánt. De hogy ez csak hatalmi jelvény volt, kitűnik mindjárt Omode nádor 1299. évi pecsétjéből, hol a sas a hatalmat jelző pólyás paizstól fedve, a pecsét mezejét látszik betölteni s csak fejével s szárnykönyökével tör elő a paizs mögül. De legfeltünőbben igazolja Nekcsei Demeter tárnokmester két rendbeli pecsétje, egyik a magán-gyűrűpecsét, másik a nagyobb, hivatalos pecsét. A gyűrűpecsét, a *régibb*, paizsában a nemzetségi czímert ábrázoló sassal, a későbbi hivatalos pecsét az ország pólyáival van ellátva.

A nemzetség hatalmának és befolyásának letüntével elmaradnak a pólyák is a nemzetség czímeréből. Vannak ugyan szórványos esetek, amikor a nemzetség tagjai a régi országos czímert viselik; ilyet látunk a Gagyi László sírkövén (1382.) tizenegyszer osztott paizszsal, vagy Nekcsei Zsigmondnak 1402. évi pecsétjén, paizsán két pólyával, de ezek már csak tüntetésül vehetők az egykori hatalom mellett; a többi ezen nemzetségből kiágazó az ország külömböző vidékeire elszármazott családok mindannyian sast viseltek czímerpaizsaikon, már akkor is, midőn a nemzetség némely tagjai még a pólyát használták. Demeter tárnokmester 1335. évi pecsétje és Gagyi László 1382. évi sírkő czímere, tehát két pólyás czímer mellett már négy heraldikai adatunk van arra, hogy az Aba nemzetség egyes tagjai czímerül a sast használták.

És a sasnak ilyen általános és kizárólagos használata az egyes ágazatoknál legdöntőbb bizonysága annak, hogy az ősi czímer minden időben a sas volt. Mert ősi czímert meg lehet változtatni, van is reá sok ismert esetünk, de hogy egy népes, az ország különböző vidékeire kiterjedt,

szétágazott nemzetség különböző nevű családjai, elvetve ősi czímerüket, mind, kivétel nélkül, ugyanazon czímeralakra, egyszerre, egy időben változtassák meg czímerüket és a vérükkel össze nem nőtt, önkényesen felvett czímeralakhoz kegyeletszerű szívós kitartással ragaszkodjanak valamenynyien hosszú századok folyamán, részben kihalásukig, részben mind e mai napig, az el nem képzelhető. Ezért nem tarthatjuk az Aba nemzetség sasos czímerét czímerváltozásnak s e nemzetség azon tagjai, kik, bár hatalmas és befolyásos emberek lehettek, de országos méltóságokat nem viseltek, hűségesen kitartottak a sasos czímer mellett akkor is, midőn a zászlósúr rokonok az ország pólyáit foglalták czímerpaizsaikba.

Tekintsük már most betűrendben azon családokat, melyeknek czímere korábbi vagy későbbi adatok alapján ismeretes:

1. Az Athinay családtól sisakpecsét maradt fenn; az Országos Levéltárnak egy 1389. évben kelt okleveléről veres viaszba nyomva függ,[1]) Athinai Istvánnak, János fiának pecsétje, melynek kerek mezején csupor sisakból növekvő koronás sas csőrében koszorút tart.

2. A Berthóty család, az Aba nemzetség Szalánczi ágazatának most is élő hajtása. Czímere: kék paizsban, arany koronán álló, aranynyal fegyverzett fekete sas. Sisakdísz: a paizsalak.[2]) Berthóty Bálint sgrafitto czímere a fricsi várkastélyon 1630. évből, a leírttól abban különbözik, hogy rajta a sas feje balra fordul.

3. Chyrke család, a Sixtus ágazatából. Ezen, még a XV. században kihalt családtól csak egy sisakpecsét maradt fenn 1373. évből, Chyrke Péter al-bán és körösmegyei ispáné.[3]) A pecsét kerek mezején balra néző növekvő sas van.

3. Gagyi család a Sixtus ágazatából, kihalt a XVI-ik század első negyedében. Czímere: Gagyi Péterfia Lászlónak a felső-gagyi templomban levő sírkövén 1382.[4]) évből: tizenegyszer

---

[1]) Orsz. ltár D. L. 7527.

[2]) Siebmacher, Ungarischer Adel. 48 tb.

[3]) Orsz. ltár Nro 6144.

[4]) Turul V. 117. A sírkövön olvasható évszám 1332, de az össze nem egyeztethető a Gagyi László halála idejével, mert róla mint élőről még 1374-ben is van oklevélben emlékezet. E szerint a sírkő mestere a minuskulás évszámból kihagyta az L-et, melylyel az 1382-őt tesz ki.

osztott paizs, az osztások fölött balharánt pólyával; sisakdísz növekvő sas, nyitott csőrében koszorút tartva, jobb szárnykönyökére illesztett leveles koronával.

5. GAGYBÁTORY család, az elébb említett Gagyi család ágazata, mely a XVII. század végén halt ki. A belőle származott László, abaújvármegyei alispán 1555-ből való pecsétjén [1]) a sas jobb szárnykönyökére korona van illesztve. Ezen család XVII-ik századbeli czímereinél [2]) a sas a paizsban egész, a sisakdísznél növekvő, korona a sas jobb szárnykönyökén már nem jön elő s a koszorú a sas csőrében gyűrűvé változott, mely Gagybátori Miklós 1625. évi pecsétén köves.

6. A HEDRY család, a Szalánczi ágazatnak egy még most is élő családja. Ma használt czímere: kék paizsban, zöld hármas halomra illesztett leveles koronán álló fekete sas. Sisakdísz a sas; takaró kék-arany.

7. KECZER család, a Nekcsei ágazatból. E mai napig élő család czímermaradványai kiváló fontosságúak a nemzetségi czímerre nézve, daczára annak, hogy azok a középkorig nem mennek vissza. E családra vonatkozó legrégibb czímer a keczer-pekléni templomba eltemetett Keczer Ambrus 1579. évben készült sírkövére van vésve.[3]) A XVI. század utófelének modorában ábrázolt, sisak-dísz és takarók nélkül való czímerben sas van, csőrében gyűrűvel s balszárnytollain leveles koronával. Feltünő, hogy a sas, e kor modorának megfelelőleg, már legyezőalakra szétnyitott szárnyakkal van ábrázolva s épen e miatt a korona nem volt a szárnykönyökre helyezhető. A szárnytollakra lett illesztve, de elhelyezése itt is esetlen.

A második fontos adatot Keczer Andrásnak 1584. évi czímerújító armálisa szolgáltatja, melyben Rudolf király régi czímerét újra adományozza és megerősíti.[4]) E régi czímer:

---

[1]) Csoma ltár fc. E. Nro 57.

[2]) Gagybátory Miklósé 1625, 1632; Gagybátory Zsigmondé 1636; Gagybátory Lászlóé 1658-ik évből, mind a Jakabfalvy levéltárban.

[3]) Arch. Ért. XVIII. 437.

[4]) Eredetije Keczer Miklósnál. — Az oklevél szavai: »*Arma sive insignia tua antiqua aliquantum illustrata,* denuo et ex novo, tibi, tuisque filiis praedictis . . . danda duximus et concedenda. — Scutum

veresben fekete sas, a mely csőrében rubintkővel ékített arany gyűrűt tart; sisakdisz a paizsalak növekvőn; takarók: kék-arany-veres-ezüst.

A harmadik a II. Ferdinánd által Keczer Andrásnak 1631. évben adományozott bővített czímer, melynek veressel és kékkel négyelt paizsában az 1. és 4. mezőbe foglalt sas bal szárnyán ismét ott van a korona, még pedig a szárny közepébe illesztve. Ezen elhelyezés a XVII-ik század heraldikai

stilusából önként következett. Ekkor már a sast sugárszerűen szerteálló szárnytollakkal ábrázolták s ezekre nem levén a korona reáhelyezhető, azt helyes heraldikai érzékkel, a szárny közepére illesztették.

---

videlicet militare erectum *rubri* coloris, in quo integra nigra aquila, alis expansis, dispositis pedibus, subvolantique similis, in dextrum scuti latus conversa, rostro annulum aureum, rubino adornatum tenere cernitur; scuto incumbentem galeam craticulatam seu apertam, regio diademate, dimidiam nigram aquilam, priori per omnia conformem producente ornatam . . . etc.«

E három adat fontossága az alábbiakból fog kitünni.

8. A Kompolthy család, a hevesmegyei ágazatok egyike. Kihalt a XVI. század első felében. Czímerére két adatunk van: Kompolthy István országbiró 1424. évi sisakpecséte [1]) és István tárnokmester teljes czímere ugyanazon évből.[2]) Ezek szerint a czímer paizsában a fél sas a sisakdíszen ismétlődik.

9. A Lapispataki kihalt család, az idősebb sárosmegyei ágazatból. Lapispataki István szepesvármegyei alispán pecsétén 1439. évből,[3]) paizsban a sas látható.

10. A Rhédey családot a genealogusok szintén az Aba nemzetségből származtatják s ha ezen családnak fiúágon való leszármazása e nemzetségből kétségtelen, akkor ez az egyetlen család, mely nemzetségi czímerét sohasem használta. I. Mátyás király uralkodásáig nem ismerjük czímerét, ő adományozta Nagy-Rhédey Jánosnak 1466-ban azon czímert, melynek kék paizsában két szemközt álló veres oroszlán közösen egy arany kosfejet tart.[4]) De a Rhédey család ezen czímert sem nagyon használta. Egyetlen példáját Rhédey Ferencz aranysarkantyús vitéz czímerénél találtam 1795-ből, melynek paizsa osztott, felül hasított, elül kékben fehér hattyú, hátul veresben pánczélos kar, markában kard, könyöknél felülről nyíllal átlőve; alul az I. Mátyás királytól adományozott czímer; sisakdísz: a kar.[5])

A nagyszámú Rhédey czímerváltozat és fennmaradt czímerek azt bizonyítják, hogy e család legszivósabban ragaszkodott azon czíméréhez, mely kék paizsban fehér hattyút ábrázol. Ezt használja legtöbb tagja pecsétein, ez foglalja el a rangemelések alkalmával nyert czímerek középpaizsait.

Az Aba nemzetség sasa ezek között sehol sem található.

11. A Segnyey család egy a Lapispatakival. Czímere is, mint amazé, sas. Ez azonban a későbbi időben némi töréseknek volt alávetve. 1574-ben Segnyey Bálint pecsétén a paizslábban kes-

[1]) Az orsz. ltár pecséteinek lajstroma VII. tb. 28. sz.
[2]) Bécsi állami ltár pecsétei között az ezredéves kiállításon.
[3]) Görgey ltár, nemzeti múzeum.
[4]) Turul IV. 84.
[5]) Eddig kiadatlan czímerváltozat. Diószeghy ltár.

keny pólya felett a sas növekvő; [1]) Segnyey János 1586. évi pecsétén a sisakdíszt foglalta paizsba, mert a paizskép: koronás sisakból növekvő sas. [2]) Másik Segnyey Bálint 1628. évi pecsétén [3]) a sas egész, jobb karmában egyenes pallost tart; sisakdísz három strucztoll.

12. A XV. század végén kihalt Sirokay család (az ifj. sárosi ágazatból) czímerét Sirokay László 1487. évből származó, a sárosmegyei Siroka falu templomában levő veres márvány sírköve tartotta fenn. — Paizsczímer leveles koronából növekvő sas.

13. A hevesmegyei ágazatból származó kihalt Solymossy család czímerpaizsa a XIV. században épült solymosi (Hevesmegye) templom toronyfalába illesztett kőre van vésve: háromszögpaizsban leveles koronából növekvő, balra fordult sas. Évszám nincs e kövön, de a sas stilusa, felfelé álló csőrével, összeálló szárnytollaival és bunkós könyökeivel a XIV. századra vall. Ezen paizsczímert kiegészíti ugyancsak a solymosi templom régi kriptájában egy sírkőtöredék, melyre az egész sírkő mezejét betöltő teljes czímernek sisakdísze van vésve: balrafordult sisakból növekvő sas. Kora szintén még a XIV-ik század végére tehető. E két emlék egymást kiegészítve, megismerteti velünk a korán kihalt Solymossyak teljes czímerét.

14. A Somosy család, az idősebb sárosmegyei ágazatból, szintén régen, talán már a XIV. század végén kihalt nemzetség. Czímerét Somosy Pál, zempléni alispán pecséte tartotta fenn 1373-ból [4]) és Somosy Jánosé 1380. évből. [5]) Mindkét pecsét töredék, mindkettőnek alsó része hiányzik. A paizs képe sas és a sas felső testének arányairól és helyzetéről a paizs mezején azt következtethetjük, hogy azon a sas alakja egész volt. — Sisakdísz ismeretlen.

15. A napjainkban kihalt Vendéghy család a Sixtus ágazatából, mindig a Gagyi László sírkövére vésett czímert

---

[1]) Kassa város levéltára.

[2]) U. o.

[3]) Barkóczy ltár.

[4]) Sztáray okl. I. 440.

[5]) Orsz. ltár D. L. 24487.

használta, még pedig többnyire értelmetlenül, a legképtelenebb alakulásokban. Ujabb időben, már a XVIII. század végétől, pecséteiken sziklán álló sast látunk, csőrében koszorúval. Ez van vésve Vendéghy Pál sírkövére is a gagybátori temetőben.

Ezen nagyszámú, egybevágó heraldikai emlék fényesen bizonyítja azt, hogy az Aba nemzetség czimerének történetében a pólyák korszaka a nemzetség hatalmával együtt végkép letünt, az nem volt a család vérével és hagyományaival egybeforrva, de a sas, mely egykor a nemzetség hadizászlóját ékesítette, megtartotta kizárólagos uralmát részben az egyes családok kihaltáig, részben a mai napig.

E nemzetség czimerénél egy-két gyanítható és ugyanannyi kétségtelen czimertörés nyomaira akadhatunk.

A gyanítható czimertörések közé sorozhatjuk a paizs színét, mely a Keczer czimernél veres, a Segnyeynél (a gr. Károlyi család grófi czimerében) ezüst, a most is élő Hedry és Berthóty családoknál kék.

Másik gyanítható czimertörés az abaúj-sárosi és hevesmegyei ágazatok között, hogy a hevesmegyei ágazatok csekély számban fennmaradt pecsétein a sas a paizsban kivétel nélkül növekvő, az abaúji és sárosmegyei ágazatoknál, Sirokay László 1487. évi sírkő czimerét kivéve, a sas alakja a paizsban mindig egész.

Kétségtelen czimertörés a sas könyökén a korona. Ezt csakis Gereven ágazatánál a Gagyi, Gagybátory és Vendéghy családnál és a Nekcsei Pétertől származó Keczereknél észleljük. Feltünő és szintén czimertörésnek vehetjük, hogy a Gereven utódok következetesen a sas jobb szárnykönyökére, a Keczerek szintén következetesen a bal szárnykönyökére illesztve használták a koronát.

A sas csőrében a koszorú az ősi czimer egy részének tekintendő, mert ez közös jelvénye a cserehàti Gereven utódoknak, épen úgy, mint a Göncz várában székelő Omode nádornak, a Sárosvármegyében lakó Keczereknek, mint a túladunai Athynayaknak.

Az Aba nemzetség czimerszíneit teljes bizonyossággal meghatározni igen nehéz, mert sajnos, Magyarországon az

érczszínű paizsok a későbbi századokban nem voltak kedveltek. Az élő heraldika letüntével divatjuk mult, a régieket elfeledték, újat adományul nem kértek, a naturalisztikus irány lábrakapásával a czímerek alakjai természetes színekben ábrázoltattak s az érczszínű paizsokat a veres és kék színűekkel helyettesítették. Kék színű a ma élő Aba-nembeli családok, a Hedryek, Berthótyak és a (három évvel ezelőtt kihalt) Vendéghyek paizsa is, a Keczereké veres. E nemzetség nevezetesebb családjai mind kihaltak, a nélkül, hogy czímerük színeit valamely emlék, czímerkönyv, codex, zászló vagy halotti emléktábla fenntartotta volna, pedig kétségtelen, hogy az Aba nemzetség fekete sasa is eredetileg aranyos vagy ezüstös alapon foglalt helyet a nemzetségi zászlón. Ez a heraldika fénykorában nem is lehetett máskép.[1]) Valószínű az is, hogy ha a paizs színe eredetileg ezüst volt, az előkelőbbek aranyra változtatták, önként, vagy királyi engedélylyel, nemzetségük fényének emelésére.

Arany paizsra nincs adatunk az Aba nemzetség czímerénél, ezüstre van egy, a Károlyi Sándor grófi diplomája 1712-ből, hol a bővített czímer második mezejébe a lapispataki Segnyey család czímere van felvéve: ezüstben fekete sas.[2])

Miután kétségtelen az, hogy az Aba nemzetség paizsa érczszínű volt s az ezüst színre is van adatunk, ezt kell elfogadnunk a czímerpaizs színének. Ez alapon a nemzetségi czímer ez: ezüst paizsban fekete sas, mely csőrében zöld koszorút tart; sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró fekete-ezüst.

---

[1]) A három legrégibb, a XIV-ik század elejéről származó czimerkódexben: a zürichi czímertekercsben 559 czímer között hét, a Manesse-codexben 155 czímer között három, a Seffken-codexben 454 czímer között szintén csak három gáncsos czímer van.

[2]) A vajda-hunyadi vár lovagtermének czímerei — mint az előszóban megjegyeztem — nagyrészt önkényes színezetűek (p. Hédervár, Széchy, lindvai Bánffy, Losonczy stb.), de van közöttük néhány helyes, p. Garay, Ujlaky, Rozgonyi. A czímerek között van egy, mely ezüst paizsban, koronából növekvő fekete sast ábrázol, kétségtelenül egyik Kompolthy czímere. Ha ennek színezése helyes, ez volna a második adat az Aba nemzetség czímerének ezüst mázára.

AJKA.

Az Ajka nemzetségből most is él Sopron, Vas és Győr vármegyében az Ajkay család. Czímere: kékben, zöld alapon, fehér lovon vágtató, veres ruhába öltözött férfiú, jobbjában kivont karddal. Sisakdísz: nyitott fekete szárny között, kiterjesztett szárnyú fehér galamb.

E czímer a XVII-ik században nagyon is sok családdal lett közös, melyet a család tagjai vagy adomány utján kaptak, vagy önként vettek fel. A kardját vágásra emelő vágtató lovag a magyar heraldikában egyértékű a karral, vagy oroszlánnal, mely markában vagy első jobbkarmában kardot tart. Sablonos jelvény, melyet a családi czímerét nem ismerő nemes örömest vett fel paizsába, de uralkodók is igen gyakran adományoztak.

AJTONY.

(Ochtum.)

Az Ajtony nemzetségből — Karácsonyi szerint — a Zubogyi és Szuhay család származott. A Zubogyi család rövid életű volt, későbbi nyomai nincsenek, czímerét sem ismerjük; a Szuhay tovább élt s él talán napjainkig is, legalább Borsodban, bár szerény sorsban, ma is élnek Szuhayak, de ezeknek az Ajtony nemzetségből való származása nincsen bebizonyítva.

Hogy Szuhay István egri püspök és Szuhay Mátyás kuruczvezér e nemzetségből származott, azt más helyen igyekeztünk bebizonyítani.[1]) A család e két kiváló tagjának czímerét is ismerjük s bár István Mátyásnak másodízi nagybátyja volt s mindketten a XVII-ik században éltek, Szuhay Páltól s nejétől, Balajthy Juliától származtak, czímerük még sem egyezik. Ez azt mutatja, hogy e czímerekhez egyiket sem kötötte régi hagyomány.

---

[1]) Csoma, Abauj-Torna vármegye nemes családjai. 573—577.

Szuhay István egri püspök pecsétét két változatban is ismerjük.

Az egyik 1598-ból, váczi püspök korából származik, ez: a paizslábban zárt királyi korona, felette hullámos pólyán koronás kettősfarkú oroszlán áll, karmai között liliomos botot tartva s elől liliomtól, felül hatágú csillagtól, hátul rózsától kisérve. A paizs jobbfelső sarkában VII., a balban CII. számjegyek.[1])

A másik 1603-ból való, midőn egri püspök és az esztergomi érsekség administrátora volt.[2])

A paizslábban halom, felette hullámos pólya, benne egyenszárú, szárai végén szélesedő kereszt, melynek alsó szára a halmon nyugszik, a pólyán szembenéző kettősfarkú koronás oroszlán áll, jobbjában pálmaágat, baljában stilizált liliomot tartva.

Első tekintetre a kettősfarkú koronás oroszlánt tarthatnánk e nemzetség ősi czímerének, mely mindkét czímer főalakját képezi, egyiknél jobbra, másiknál szembenéző fejjel. A kereszt, pálmaág, rózsa, liliom, csillag, mint főpapi jelképek, mint kiséretek, mindkét czímernél változnak.

De ezen feltevésünknek is ellentmond Szuhay Mátyás kuruczvezér pecséte, 1659-ből,[3]) melynek paizsában grif van, a sisakon ugyanaz növekvőn.

E két czímer képezi kútfőnket az Ajtony nemzetség czímerénél. Nemzetségi czímerre nem gondolhatunk, de még egybevágó régibb czímerre sem.

Teljesség okáért megemlítjük, hogy Szuhay Márton, ki 1803-ban Gömörmegyében esküdt volt, »S. M.« betükkel hitelesített pecsétén [4]) olyan czímert használt, melynek paizsában vágtató lovas van, jobbjában kivont kardot tartva, sisakdísz: kar, markában karddal, melyre törökfő van tűzve.

---

[1]) Siebmacher, Ungarn, 453. t. 647. sz.
[2]) Kassa város levéltára. 1603. év.
[3]) Csoma lt. Gabr. F. 83.
[4]) Diószeghy ltár.

ÁKOS.

I.

Ezen előkelő nemzetség czímerét, daczára a nagyszámú fenmaradt, a nemzetségre vonatkozó pecséteknek és más heraldikai emlékeknek, alig eloszlatható homály takarja, melyben csak tapogatódzunk, a nélkül, hogy kétségbevonhatatlan eredményre juthatnánk.

Vegyük elsőben is számba a reá vonatkozó czímeres emlékeket.

Legrégibb ezek közt István országbiró 1299. évből származó pecsétje.[1]) A pecsét keretén két gyöngyös sor között a majuskulás felirat: »S. magistri Stephani iudicis curie domini regis« olvasható; háromszögpaizs alakú mező közepére egy kisebb háromszögpaizs van illesztve, mely üresnek látszik, legalább ez idő szerint benne semmi ki nem vehető. A kis paizs felső karimájából két oldalt hajló (kakas) toll tünik elő, az oldalai és a legenda kerete közötti tért, jobbról és balról egy-egy hosszan benyuló madárszárny tölti ki.

Korra a második pecsét szintén Istvánnak, már mint az ország nádorának 1311. évből származó pecséte.[2]) E pecsét

---

[1]) E pecsétet a Szilágyi-féle Magyar Nemzet Története III. k. 27. lapján közölt phototypia után adjuk, mely egyedül hű és eltér az Archaeologiai Értesítő XI. 300. közölt fametszettől, hol az üres paizs fölé czölöpösen egy liliomos pálcza van helyezve, de mely a phototypián nem látható.

[2]) Nyáry, Heraldika alapvonalai, IV. tb. 29. sz.

szintén háromszögpaizs alakú, keretén két gyöngyös sor között: »S. Stephani palatini filii Ernoy pani« felirattal. A pecsét mezején üres kis háromszögpaizs, felső karimájából egy férfialak feje és vállai tünnek elő, fején öt pávatollal (?) ékített sisak; oldalsarkaiból egy-egy szárny nyúlik ki, míg lábához a pecsét mezején kettős kereszt van illesztve.

A nemzetség ezen két legrégibb pecséténél, miként említettük, a czímerpaizs teljesen le van kopva, úgy, hogy az ezekről vett fényképek és metszetek mindkettőt üresnek tüntetik fel, holott az alig tételezhető fel, hogy ezen czímerpaizsok eredetileg is üresek lettek volna. Valószinübb, hogy az idők folyamán, a gyakori ide-oda surlódás következtében koptak le róla a czímerképek, melyek a pecsét legkiállóbb részei voltak, míg a paizs oldalain a mélyebben fekvő alakok még most is jól felismerhetők.

Feltünő, hogy úgy az 1299., mint az 1311. évi pecséten, a paizs oldalánál egy-egy szárny látható. E szárnypár az 1299. évi pecsétnél lecsüngő, az 1311-ikinél alakja repülésre kész, s mintegy a paizshoz erősítettnek látszik.

Ezen szárnypárnak egymásután két pecsétnél való következetes használata, első pillanatra úgy tünik fel, mintha az vonatkozással birna a családnak ezen pecséteken fel nem tüntetett — vagyis már nem látható — ősi czímerére, de ilyennek tünik fel a régibb pecséten, a paizs felső karimájából előtünő tollbrokréta is, mely utóbb a nemzetségtől paizsalakul felvett kettős kereszt felső könyökein is feltünik, s ha erősebb bizonyítékaink nem volnának e nemzetség ősi czímerére nézve, ezek alapján kutathatnánk az ősi czímerkép után. De mint alább látni fogjuk, vannak ennél erősebb bizonyí-

tékaink is s így ezeket csak mint személyes vonatkozású jelképeket tekinthetjük az ősi czímerképet egykor magában foglaló paizs oldalán.

Ilyen személyes vonatkozású az 1311-ik évi pecsétén, a czímerpaizs alján, az ország czímeréből a kettőskereszt, melyet István — Erne bán fia — Magyarország nádora vett fel, hatalmi állásának jelezésére.

A kereszt ezen szokatlan helyzete István nádornak 1311. évi pecsétén, két feltevésre ad alkalmat.

Egyik, a kevésbbé valószinű, az, hogy ezen kettős kereszt, a reá tűzött tollakkal, kivételképen a nemzetség ősi czímerjelvénye volt és nem hatalmi jelvény. E mellett bizonyít az, hogy az ország különböző vidékeire szétszórt nemzetség egyes ágazatai, később, eddig ismert pecséteiken, nagyrészt a tollal feldiszített kettős keresztet viselik czímerül. Ez esetben a czímerpaizsból kiszorult nemzetségi jelvény helyett, a lekopott paizsban az ország pólyái lehettek, mert az ősi jelvényt a paizsból csakis a hatalmi jelvény szoríthatta ki.

Valószínübb azonban a másik feltevés, hogy t. i. e kettős kereszt hatalmi jelvény volt, mely ezen első alkalmazásánál még nem szorította ki az ősi jelvényt a paizsból. E mellett bizonyít a későbbi korból, 1397. évből, Bebek Detre nádor sisakpecsétje, hol a sisakdísz mellett két oldalt, két kis czímerpaizsban, a hatalmi jelvény, a kettős kereszt épen úgy van alkalmazva, mint Pásztohy János országbiró 1395. évi,[1]) vagy Beriszló György rácz despota egy évszázaddal ifjabb, 1492. évi pecsétjén.[2])

És most folytassuk a pecsétmaradványok sorozatát.

A harmadik a Bebek-Csetneky ágból származott István országbírónak sisakpecsétje 1361. évből.

A véseten már alig kivehető sisakból vállig érő hajú, fedetlen fejű női alak tünik elő, melynek nyaka mellé két oldalt felfelé s feje fölött befelé kanyarult halak vannak illesztve.[3])

---

[1]) Nagy Iván, Magyarország családai. IX. 132.

[2]) Bécsi államlevéltár kiállítása.

[3]) Pecsétmutató VI. 25. B. Nyáry Herald. 63. l. VI. tb. 54. sz.

A negyedik emlék Bebek György tárnokmesternek a görgői templomban felállított veresmárvány sírköve 1371. évből.[1]) A sírkő képes mezejét Bebek György teljes czímere tölti be. Ennek leírása következő: dűlt háromszögpaizsban lebegő kettőskereszt, tetejére illesztett hat tollal, melyek közül 3—3 egy-egy oldalra csüng; sisakdísz: koronás szűz törzse, szájával kétoldalt egy-egy farkával fel- s befelé görbülő halat tartva.

Ez alakjában maradt meg állandóan a Bebek-Csetneky czímer, egész ezen családok kihalásáig.

5. Bebek Imre országbíró pecsétje 1391-ből.[2]) A szépen stilizált teljes czímer hasonló az előbb leírt sírkő czímeréhez.

6. Bebek Detre nádor sisakpecsétje 1397-ből. A sisakdísz: koronás szűz, vállából kiinduló halakkal, két oldalt két kis czímerpaizstól kisérve, melynek mindenikében patriarchakereszt látható.[3])

Ennyi van a XIV-ik századból; a XV-ik századiak a következők:

7. A Bebek László tárnokmesternek a pelsőczi ref. templomba befalazott veresmárvány sírkő-czímere 1401-ből, mely bár gyarló, kivitelben teljesen egyezik a Bebek György görgői sírkövén levő czímerrel. Fontossá az teszi, hogy rajta

[1]) Leírva Turul. VI. 162.

[2]) Csoma lt. Vegyesek. 14-ik sz.

[3]) Nagy Iván I. 263. Egy véset azzal, melyet Batthyány Leges eccl. (I. 471) és Wagner Coll. geneal. (Decas I. tb. 4.) czímű műveikben közöltek.

világosan kivehető a patriarcha-keresztre illesztett tárgy: a tollforgó s helyreigazítja azon téves nézetet, mintha azok pálmaágak volnának.

8. A következő 1402. évből a nemzetség egy másik ágazatának, az Álmosi családnak, illetve Álmosi Lászlónak paizsczímere maradt fenn, a bécsi államlevéltárban,[1]) melyben a paizsalak: lebegő patriarcha-kereszt, és ugyanez ágazatból:

9. Álmosdi Chyre Barnabásnak, a királynő főpinczemesterének pecsétje 1432-ből.[2]) Paizspecsét: mezején patriarchakereszttel s reátűzött két-két tollal.[3])

E korszak Bebek-emlékei közé tartozik még e század derekáról:

10. A kassai dóm szentségházán levő czímer, mely veres paizsban zöld hármas halomra helyezett koronán álló ezüst patriarcha-kereszt.[4])

11. A XVI-ik századból, az 1547. évből való krasznahorkai híres bronzágyúk paizsczímerei s végül:

12. A Bebekekkel testvér családból, a Csetneky törzsből származott István síremléke a csetneki ág. templomban az 1594. évből. Ezen sírkő czímerének paizsalakja az előbb leírtakhoz teljesen hasonló, de a sisakdísz, bár jellegében azonos, ábrázolásában némi eltérést mutat. A koronás női alaknak itt karjai is látszanak, miáltal előtünőből növekvővé változott, s itt markaiban egy-egy halat tart, melynek feje az alak fülei fölé, farka kifelé s némileg felfelé irányul.[5])

Az Ákos nemzetség egy másik ágazatából, a peleskei Eördegh család egyik tagjának, István zalavármegyei alispánnak van több pecséte az Országos Levéltárban az 1513-ik évből.[6]) E pecsétek, mint az alispáni kiadványok pecsétei

---

[1]) Millenn. kiállítás.

[2]) Kállay ltár Saec. XV. R. III. No. 15.

[3]) A bécsi államlevéltár milleniumi kiállításán volt Neczpáli László pecséte 1452-ből. A reávésett teljes czímer, tárcsapaizsban patriarcha-kereszt, a csőrsisak dísze daru nyaka és feje. Ezt ezuttal megjegyzés nélkül közöljük.

[4]) Turul. VII. 21.

[5]) Csergheő-Csoma. Alte Grabdenkm. 120.

[6]) Orsz. ltár. DL. 22.386, 22.387, 22.411, 22.413.

általában, megbízhatatlanok. Tojásdad alakúak, paizs bennök nincs, vésetük két egymásnak fordult halat látszik ábrázolni, de a homályosan kivehető pecsétekben lehet az akkor szokásos sablonkép, a fél liliom is.

Ezen emlékek sorozatából látjuk, hogy a nemzetség czímere a XIV-ik század közepétől kezdve kihalásáig, a patriarcha-kereszt volt, többnyire lebegőn, de néhol hármas halomra állítva, legtöbbször reáillesztett tollforgóval, de gyakran a nélkül is.

Színeit is ismerjük a kassai dóm szentségházáról s tudjuk, hogy az az ország czímerének színeivel egyezett, a mint hogy nem is volt egyéb, mint az ország czímerének egyik része, melyet ezen előkelő nemzetségnek, folytonosan magas hivatalokat, nádorságot, országbíróságot viselt tagjai, méltóságuk jeléül elébb a paizson kívül vettek pecsétjükbe, majd állandó czímeralakul megtartottak.

Ha most az Ákos nemzetség czíméréből a hatalmi jelvényt, a paizsbeli kettőskeresztet kiveszszük, marad ott az üres paizs, melynek csak sisakdíszét ismerjük: a koronás női törzset, a szájához illesztett, felfelé irányuló két hallal.

II.

Sisakdísz annyiféle, a hányféle a paizsalak, tehát az ezer és ezerféle paizsalak, mindannyi egyúttal sisakdísz is lehet. Mivel azonban a paizson a czímerkép festve volt s a sisakon azt, az élő heraldika korában, azon korban, midőn azt tényleg is használták, plasztikus alakban kellett ábrázolni. Hogy ez kivihető legyen, vagy hogy ez tetszetősebben legyen ábrázolható, segédsisakdíszeket vettek alkalmazásba. Ezen segédsisakdíszek legszokottabb fajai a szarvak, szárnyak, ernyők, kalapok, zászlók, párnák s emberi vagy állati törzsek.

Megjegyzendő, hogy itt mindig az élő heraldika idejéből a XIII—XIV-ik századról beszélünk és nem a XVII—XVIII-ik század czopf heraldikájáról, melynek majd minden terméke nyilt ellentmondása volna fejtegetéseinknek.

A segédsisakdíszek legtöbbnyire mint önálló sisakdíszek is alkalmaztattak, különösen a szarvak, szárnyak s az emberi

vagy állati törzsek, de így önállólag alkalmazva mindig csak egy színben. Ott azonban, hol ezen segédsisakdíszek különböző színekre festettek, vagy valamely tárgy viselésére alkalmaztatnak, akkor ezen színeknél vagy tárgyaknál feltétlenül és kivétel nélkül a paizsalakra következtethetünk. Ha például egy pár szarv, mint sisakdísz, alul, felül veres mázú, közepén fehér, akkor a paizsalak okvetetlen veres paizsban, fehér pólya, a Zollernek ősi paizsalakja fekete ezüstben négyelt, sisakdísze: szarvak, melynek elseje fekete ezüstben, másika ezüst feketében osztott. Itt tehát a színekben látjuk teljesen visszaadva a paizsalakot.

Az ernyő, kalap, kivétel nélkül mindig a paizsalakokat viseli. Mint önálló sisakdísz nem fordul elő. A sasszárny magában lehet önálló sisakdísz, de ha több színű, vagy arra valami illesztve van, ez már a paizsalakra vonatkozik. Hogy közeli példákat hozzak fel, a Marczaliak sisakdíszénél a sasszárnyra illesztett keskeny harántpólya, a paizsalakot — a Pécz nemzetség keskeny pólyáját — ismétli, vagy a három oldalékkel rakott sasszárny a Báthoryak és guthi Országok sisakdísze, a Gutkeled nemzetség ősi herold-alakját [1]) jelezi a sisakon.

A paizsalaknak plasztikus alakban segédsisakdíszekkel való elhelyezésére legalkalmasabbak az emberi és állati törzsek. Ezt a XIII—XIV-ik században oly esetekben is szerették alkalmazni, hol ez különben kerülhető lett volna, mint például a Boksa vagy Buzád nemzetségek szarvakat ábrázoló czímerénél, de hogy ez a sisakon tetszetősebb legyen, női törzsre illesztették a paizsban levő szarvakat.

Hasonló példák:

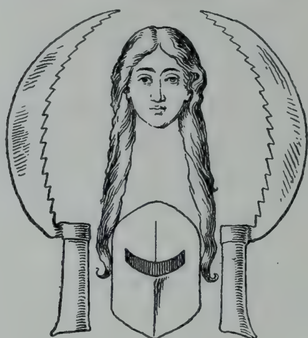
Twingenstain czímer: [2]) ezüstben két keresztbe tett veres oroszlánlábszár, sisakdísz: szerecsen-törzs veres oroszlánláb-karokkal.

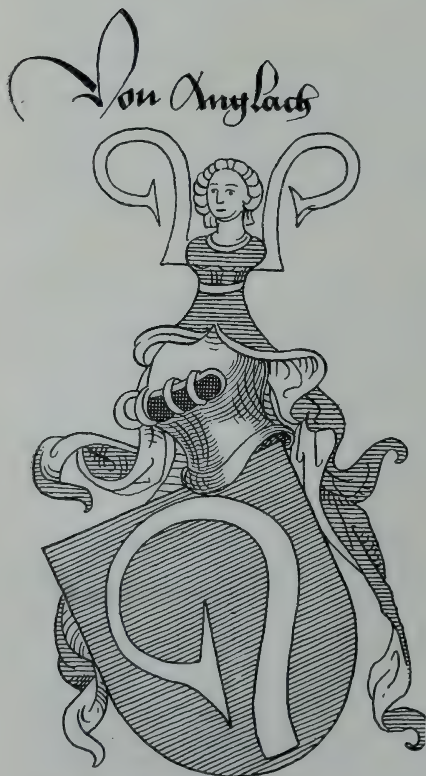
[1]) Herold-alaknak nevezem a német »Heroldsfigur«-t a Bárczay »mesteralak« műszava ellenében. Ez utóbbi is jó, de »mesteralak« nagyon közelhangzású a »mesterjegy«-hez, melyet a középkorban s később is a városi polgárok czímerpaizsaikat kitöltötték. Ezért óhajtanám ezt a magyar heraldikai műnyelvben kerülni.

[2]) Züricher Wappenrolle. Nro. 330.

Hofelen czímer: [1]) ezüstben három egymás fölé helyezett veres oroszlánlábszár, sisakdísz: aranyhajú női törzs két veres oroszlánláb-karral.

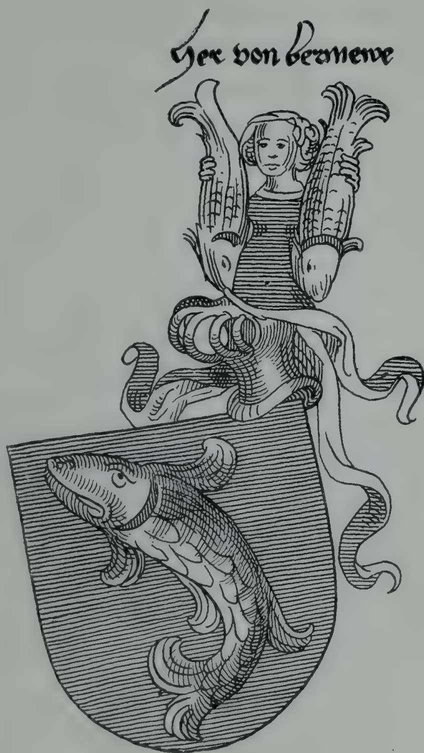

A Tümplingek czímere Thüringiában, 1346. évi pecsét után, a paizsalak két sarló, sisakdísz: női törzs, nyakához illesztett két sarlóval. Ugyanez 1402-ben és 1486-ban: paizsalak két sarló, sisakdísz: növekvő női alak, kezeiben egy-egy sarló.

Például hozhatjuk fel a sok közül még az Anglach család czímerét, paizsalak: kékben ezüst halászhorog, sisakdísz: női törzs, vállaihoz illesztett egy-egy halászhoroggal; vagy a Bermőwe családét, mely kékben ezüst hal, sisak-

[1]) U. o. 275.

dísz: kékruhás növekvő női alak, mely fejjel lefelé függő két halat szorít magához.

Akármelyiket hasonlítsuk ezen felhozott példák közül az Ákos nemzetség egyetlen ismert sisakdíszéhez, meggyőződünk, hogy az azonos jellegű, hogy a segédsisakdísz a paizsalak viselésére lett alkalmazva s ez épen a XIV-ik században, az élő heraldika virágzó korában, midőn a czímerek minden alkatrésze világos szabályok szerint, öntudatosan lett megalkotva.

A Bebek és Csetneky család paizsalakja tehát egy vagy két hal volt. Számára a sisakdíszből nem következtethetünk, mert ha egy volt, sok esetben tetszetősség kedveért a segédsisakdísznél kettőt alkalmaztak (mint azt a Hunt-Forgách czímernél látni fogjuk), de ha három volt, akkor is csak kettőt tettek a sisakra.

A segédsisakdísz a paizsalak helyzetét a lehetőség határán belől mindig igyekszik hűen visszaadni. E tekintetben csakis az emberi és állati törzsek képeznek helylyel-közzel kivételt, azon esetben, ha a paizsalakok eredeti helyzetükben hozzá nem illeszthetők.

Az Ákos nemzetségre vonatkozó sisakdíszek közül ez ideig csak a Bebek és Csetneky családokét ismerjük, nem tudhatjuk, a két hal az egész nemzetség általánosan elfogadott sisakdísze volt-e?

Az Ákos nemzetség pecséteinél három czímermotivumot állapíthatunk meg: a kettőskeresztet tollforgóval, a két halat és a két szárnyat. És mégis, tekintetbe véve e nemzetség nagyon is jellemző sisakdíszét, ennek alapján már ma is határozottabb véleményt koczkáztathatunk az ősi czímer felől.

A segédsisakdísz — ismételjük — az *élő heraldika* olyan kelléke volt, mely tíz esetben kilenczszer, a paizsalaknak a sisakon czélszerűbb és tetszetősebb elhelyezésére szolgált.

És ez természetes is. A sisakdísz e korban, midőn azt tényleg használták is, plasztikus alakban lett a sisakra téve s ha az első czímerviselők nem akarták magukat a paizsalaktól korlátoztatni, olyan sisakdíszt választottak, a mely a sisakon kényelmesen és tetszetősen volt elhelyezhető s nem volt szükségük segédsisakdíszre. A segédsisakdíszt azon szükségesség hozta létre, a mely a paizsalaknak a sisakon való czélszerű elhelyezésénél állott elő. Ezen állításunkat fentebb nagyon is közeli példákkal erősítettük akkor, a midőn nemzetségi czímereink közül hoztunk fel egyező példákat s nagyon elvétve találunk — ha egyáltalán találunk — a régi magyar heraldikában olyan czímert, melynél a segédsisakdísz nem a paizsalak czélszerű elhelyezése végett jött alkalmazásba s midőn egy úgy is nehezen meghatározható czímeralakot óhajtunk tisztázni, nem véletlen, kivételes eseteket veszünk figyelembe, hanem azokat, melyek a heraldika általános szabályainak és szokásainak, a hazánkban dívó heraldikai fejlődésnek és példáknak leginkább megfelelnek.

Az Ákos nemzetség ősi czímere tehát: a paizsban hal, sisakdísz koronás női törzs, két oldalt nyakához illesztve két hal feje, melynek törzse félkörben kanyarodik a női törzs feje felé.

APOSZ.

(Apuch, Opuz).

Dr. Karácsonyi János [1]) Detrét, Mohol fiát, ki a Sajó mellett történt ütközetben 1241. évben IV. Béla király életét megmentette, az Aposz nemzetségből származtatja. Detrének

---

[1]) Magyar nemzetségek I. 124.

hét fia volt, kiket az oklevelek mint — »nobiles de Keéch« — kércsi nemeseket emlegetnek, nem Kéty, hanem a mai Fúló-Kércs faluról. — A hét fiú egyikének, Simonnak utódai a Radványi családnak lettek ősei, mely családnak Abaúj vármegyében a XV-ik század végén nyoma veszett, holott a megszakadt családfa végén sok férfitagja maradt a családnak, melyektől az másutt tovább terjedhetett.

Nagy Iván művében [1]) a radványi és legéndi Radványi családról azt állítja, hogy e család »törzsőseit Abaújmegyében kereshetjük«. E szerint ezen család az Aposz nemzetség egyik ágazata. Czímere ez ideig nincsen kiadva, de a Diószeghy levéltárban [2]) legéndi Radványi Istvánnak az 1781—1791. évekből több pecsétje van, melyen a czímer elég jellemző, kék paizsban, arany koronán könyöklő pánczélos kar, markában stilizált liliomot tart. A sisakdísz ugyanaz.

A koronán könyöklő pánczélos kar e czímerben kétségtelenül későbbkori naturalisztikus toldalék. Ezt kétségtelenné teszi az, hogy markában a liliom stilizált. Az eredeti czímer a liliom volt, mely valószínűleg egy önként felvett emblémából vált a család állandó czímerévé.

Az Aposz nemzetség czímerének feltehető alakulása nem volt egyedüli a magyar heraldikában.

Detre vitéz a Sajó melletti ütközetben, vagy valamelyik megyei csapatban küzdve, vagy mint valamelyik főnemes familiarisa — épen mint a Fáyak őse, Rugacs — a csata hevében a király személyéhez közel sodortatott s azok egyike lett, kik a királyt szerencsésen megmentették.

Detre vitézségét a király Tarkőeleje, Bacsamező és Vörösalma sárosmegyei falvak adományozásával jutalmazta meg. Elszaporodott utódainak egynehánya Omode nádor familiarisa volt, s ezek a rozgonyi ütközetben Károly király ellen uruk oldalánál harczoltak.

Ilyen szerény anyagi viszonyok között bizton feltehetjük, hogy ezen nemzetségnek sem zászlós jelvénye, sem ősi czímere nem volt.

[1]) Nagy I. Magyarorsz. családai IX. 575.

[2]) Diószeghy ltár V. Rész. A. kötet 1., 2., 5., 6., 8., 10., 11. sz.

Idő multával azonban bekövetkezett azon idő, midőn a család egyik vagy másik tagjának, talán mint szolgabírónak, talán mint alispánnak, pecsétre volt szüksége. Nem lévén családi czímer, az alispáni kiadványok pecsétein annyira kedvelt liliomot vették használatba.

Általában a XIV—XVI-ik században ritkán található alispáni kiadvány, a melynek egyik vagy másik pecsétjén a liliom egyik vagy másik alakjában fel ne lenne található.

Családi czímer hiányában az embléma — a liliom — csendesen átment a család használatába, paizsba foglalták s lett belőle családi czímer, mely aztán átment a magyar heraldika fejlődésének retortáin.

Elsőben is egy karnak markába helyezték a liliomot, hogy azt tartsa, számos más hasonló czímereink mintájára. Azután bekövetkezett az az idő, midőn nemcsak pecsétre lett az vésve, hanem szineire is szükség volt.

Ekkor kapta a paizs a kék színt, a mely Rudolf halála óta a magyar heraldikában csaknem kizárólagos. Még Rudolfnak a prágai várban adományozott czímerei között igen sok szép, helyesen megalkotott, változatos, heraldikai színekkel összeállított czímerre találunk, de halála után az utódaitól adományozott czímerek között már a nem kékszínű paizsok csak kivételeknek tekinthetők.

A paizsalak megismétlésével könnyen megalakult a sisakdísz s véle a teljes czímer, melyet a használat — az usus — tett a család kétségtelen jogos tulajdonává.

BALOG.

A Thüringiából származott német Balog nemzetség a gömörvármegyei Balog-patak völgyén telepedett le. Ettől vette ősmagyar nevét s négy ágazata: a Baloghyak Balogtól, a Széchyek Rimaszécstől, a Derenchényiek Derencsénytől s az Attfyak egyik ősüktől, Ath-tól — azonkori írásmód szerint Othtól — vették nevüket.

Mind a négy ágazat czímerét ismerjük, mind egyenlő, egybevágó, a régibb hazai heraldikában nagyon ritka, talán egyetlen: a kétfejű sas.

A kétfejű sas, hasonlóan a grifhez, sárkányhoz, egyszarvúhoz s a czímerek más, mesés és a valóságban nem létező alakjaihoz, a keresztes hadak idejéből veszi eredetét. Keleten építészeti dísznek használták s nyomaira már Kyaksares, Média királyának idejéből (Kr. e. 635—596) találták.[1]) Ez úton szerezte azt a Balog nemzetség is, mely aztán minden utódaiban — kivétel nélkül — szívósan ragaszkodott ősi jelvényéhez, kihalásáig.

A legrégibb pecsét (1328) idejétől negyedfél század lefolyása alatt, pecséteken, sírköveken, műtárgyakon s más építészeti emlékeken sok adatot találunk, mely ezen nemzetség czímerére vonatkozik.

A legrégibb pecsét Széchy Dénes étekfogó pecsétje 1328. évből,[2]) melyen a pecsét kerek mezejét a kétfejű sas paizs nélkül foglalja el, a sas kettős nyaka között csúcsos koronás föveggel.

Ezt követik korrendben:

Baloghy Miklós — Pető fia — gömöri alispán pecsétje 1357. Kétfejű sas.[3])

Széchy Miklós országbíróé 1355—1358.,[4]) hol a pecsét kerek mezején paizs nélkül, a kétfejű sas koronás. Ugyanő más pecsétein a sasokat korona nélkül használja.[5])

[1]) Köhne, Über den Doppeladler.
[2]) Bécsi áll. ltár. Nro 224.
[3]) Hamvay ltár.
[4]) Arch. Ért. XIII. 232. 1380. Pecsétlajstr. VI. tb.
[5]) Bécsi áll. ltár. 248., 251. sz.

Baloghy Péteré 1402. a pecsét kerek mezején, paizs nélkül kétfejű sas.[1])

Széchy Dénes esztergomi érsek 1442. évi pecsétén a paizsban a kétfejű sas fején nincs korona.[2]) Ugyancsak ő 1447. évben már mint bíboros, olyan pecsétet használ, melyen a czímerpaizsban a kétfejű sas koronás.[3])

Derenchéni Miklós és János — Péter fiai — 1473-ik évi paizspecsétében a kétfejű sas koronás.[4])

Széchy Miklós 1481. évi pecsétén a kétfejű sas fején szintén korona van.[5])

A XVI-ik századi pecsétek sorát Atthfy Péter pecsétje nyitja meg, hol a czímerpaizsban a sas nem koronás, de kettős nyaka között egy hatágú csillag kiséri.[6])

Követi ezt Derenchényi Ambrus pecsétje 1517-ből, hol a sas ismét koronás.[7])

---

[1]) Ugyanott. Nro 351.
[2]) U. o. Nro 153.
[3]) U. o. Nro 161.
[4]) Orsz. ltár. 17.456.
[5]) Bécsi áll. ltár. 451.
[6]) Orsz. ltár. 21.079.
[7]) Danch ltár.

A Széchy család czímerére vonatkozó XVII. századbeli adatok azt bizonyítják, hogy ez időben a család czímerpaizsában a sas koronán állott és fején is korona volt. Igy van ez ábrázolva Széchy Mária emléktábláján a murányi várban, s Pázmány Péter 1665. évben Széchy Mária költségén megjelent imakönyvének czímlapján.

A felsorolt egybevágó adatok alapján biztosan megállapítható, hogy ezen nemzetségi czímer paizsalakja a kétfejű sas volt. Koronával fejükön, vagy anélkül? Erre a nemzetség tagjai sem fektettek súlyt. Rendszertelenül mutatkozik az mindkét alakjában, a nélkül, hogy egyik vagy másik ágnál czímertörésre következtethetnénk. Egy család, ugyanegy tagja is egyszer így, máskor amúgy használja.

A czímertörés egy kis nyomát Atthfy Péter 1501. évi pecséténél észlelhetjük, hol a sas kettős nyaka közé hatágú csillag van illesztve, de ezt is csak úgy fogadhatnánk el az Atthfy családra nézve czímertörésnek, ha azt több pecsét is igazolná.

A nemzetség czímerének sisakdíszére nézve ez ideig egy hiteles adatunk van, azon czímer, mely Széchy Mária arczképére van festve, a fraknói várkastélyban.[1]) A kép egykorú s a reáfestett czímeren a sisakdísz — a paizsalakkal egyezően — koronás kétfejű sas.

Némi tekintetben a czímer színeit is megismerjük e festményről, ha nem teljesen megbízhatóan is. A koronás kétfejű sas színe fekete, a paizsé arany keretben halványveres (rózsaszín). Azonban a színeknek ilyen módon való egyesítése — veresben fekete — az eredeti nemzetségi czí-

[1]) Az ócsai Balogh család czímerének sem sisakdísze, sem színei adatul el nem fogadhatók, mint azt néhai Csergheő Géza teszi a Siebmacher pótkötetében. E családra nézve dr. Karácsonyi azt mondja: »Melyik ágból sarjadzott a most élő ócsai Balogh család, a mely *czímere bizonysága* szerint szinte ide tartozik? eddig meg nem állapítható«, — azt jegyezzük meg, hogy itt a czímer-hasonlóságon elindulni nem lehet. Mert igaz, hogy Nagy Iván művében (I. 143.) e család czímere »*kék* paizsban, koronán álló fekete kétfejű sas, sisakdísz ugyanaz.« Siebmacherben »*arany* paizsban arany koronán, veresen fegyverzett fekete sas.« de forrást sem Nagy Iván, sem Siebmacher nem idéz, de mindkettőben említve van e családnak egy másik czímere is,

mernél nem feltételezhető, e színekből vagy a paizs veres, vagy a kétfejű sas fekete színét kell elfogadnunk. Egy másik, a leírottnál korábbi emlék e tekintetben eloszlat minden kétséget. Ez egy köralakú öntött vaslap, a Nemzeti Múzeum régiséggyűjteményében. Közepén tojásdad körben a Széchyek kétfejű sasa, az egykori szinezés világosan kivehető maradványaival. A paizs arany, a sas fekete. Még világosabban fennmaradt ezen színezés azon öntött vas czímerlapon, mely a zólyom-radványi Radvánszky-féle várkastély »Rákóczy termében« felállított régiséggyűjtemény egyik becses darabja. A köralakú öntvény körirata:

I. C. G. Z. D. R. S. ANNO DNI 1625.

(Illustris Comes Georgius Zechy de Rima Szécs Anno Domini 1625.)

A köralakú vaslap tojásdad közepét, mely a czímerpaizs mezejét képezi, liliomos korona felett a Széchyek kétfejű sasa foglalja el. A paizs arany és a kétfejű sas fekete színe itt teljes épségben fennmaradt. Ezen színezés felel meg a helyes heraldikai színezés feltételeinek, ezt kell elfogadnunk a Balog nemzetség eredeti czímerszíneinek.

A mint láttuk, aránylag nagyon kevés az adat, melynek alapján ezen előkelő, az ország főurainak sorában, úgy társadalmilag mint a közéletben, századok során át kiváló helyet elfoglalt nemzetség teljes czímerét meghatározhattuk, de ezen adatok teljes hitelességűek.

Ezek alapján a Balog nemzetség ősi czímere a következő: arany paizsban, veressel fegyverzett kétfejű sas; sisakdísz a paizsalak; takaró fekete-arany.

---

melyről a hiányos leírás után magunknak tiszta képet nem alkothatunk: korona, két fél sastól kisérve, felül csillag. Sisakdísz: nyitott szárny között kar, markában görbe karddal. Ezen család első nyomai Pestmegyébe vezetnek, s miután az XVII-ik században tünik fel, alig hozható összeköttetésbe a régi Balog nemzetséggel.

Ezt megerősíti Kőszeghy Sándor »nemes családok Pest vármegyében« czímű művének 23-ik lapján a következő jegyzet: »Balogh de Ócsa« czímerpecsét: Polgári perek fasc. 18. Nro 30. Vas vármegye bizonyítványa az 1628-ban kelt armalisról és egyéb iratok »B. I.« jelzet alatt.«

Tehát az ócsai Balogh család 1628. évben nyerte armalisát.

BALOG-SEMJÉN.

E nemzetségből dr. Karácsonyi a Semjéni, Kállay, Biry, Domahidy és Panyolay családokat származtatja le.

A Semjéni, Biry és Panyolay családok czímereit nem ismerjük, a Domahidyak sablonos czímert használnak, a mely kék paizsban aranykoronán könyöklő pánczélos kar, markában görbe karddal s a paizsalak sisakdíszül ismétlődik.

E négy család tehát legkevésbbé sem igazít útba az ősi czímer felől s egyedül azon ágazat pecsét és czímer emlékeire szorítkozhatunk, melyből később, a még maig élő Kállay család származott le.

1319-ben Egyed fia Iván volt Szabolcs vármegye főispánja. Ez évben kiadott egyik oklevelén [1]) ma is látható pecséte, melynek körirata: „S. M. IVÁN. C. DE ZABOLCH" s czímerképe sas.

Ezen pecsét az egyedüli eddig az ezen nemzetségre vonatkozó régibb pecsétmaradványok között. És ha tekintetbe veszszük, hogy az volt azon kor, mely bár legviszontagságosabb, de legfényesebb is volt e nemzetségre nézve, s hogy az ország belzavaraiban, a még hatalmasabb nemzetségekkel vívott küzdelmekben fegyveres csapatok élén leginkább szüksége volt a nemzetségnek a zászlós jelvényre, ez egyetlen czímeres pecsét sokat nyer fontosságában. Teljes joggal feltételezhetjük, hogy akkor, midőn a Borsákkal, Abákkal valódi harczot vívtak e nemzetség egyes tagjai, a többiek is biztosan ismerték azon czímerjelvényt, mely az unokatestvér hadizászlóját ékesítette.

A sast kell tehát elfogadnunk a Balog-Semjén nemzetség ősi czímerének ezen egyetlen, de köriratával teljesen hitelesített pecsét alapján.

Azonban a Kállay család sem sokáig maradt hű a sasos czímerhez. A család későbbi czímere teljesen elüt ettől. E későbbi czímer két változatban maradt reánk:

---

[1]) Zichy I. 166.

Egyik Kállói János 1474. évi pecsétén,[1]) hol a czímer balra fordult vízszintesen fekvő hal, alatta holdsarló, felfelé irányult szarvai egyikének hegyén hatágú csillag, másikon liliom.

Másik a család most használt czímere: kék paizsban, jobbról czölöpösen állított ezüst hal, balról sisakos emberfő, alól két egymás mellé állított veres szív. (Egyik sem főalak.) A paizsot zöld sárkány köríti. Sisakdísz: pánczélos kar, markában görbe kard, melyre török-fő van feltűzve. Takaró kék-arany.

Ezen második czímer keletkezésének ideje valószínüleg az olasz renaissance kora, 1500—1540. Erre következtethetünk az összefüggés nélkül egymás mellé és fölé helyezett lebegő czímeralakokról, melyek teljesen hasonlók a Füzy (1515), attaki Bosnyák (1526) és Záray (1533) családoknak adományozott czímerek elrendezéséhez. De erre enged következtetnünk a paizsot övező zöld sárkány, mely szintén az olasz renaissance kedvelt czímerdiszítménye, amely a sárkány-renddel semmiféle vonatkozásban nincs.

E két czímert egymás mellé állítva, azokban csak egy közös vonást találunk: a halat. A hal az 1474. évi czímernek is és a most használtnak is fő alakja.

BÁRCZA.

(Barcha.)

Az Abaúj vármegyében most is élő Bárczay (de Barcha) család levéltárában a legrégibb oklevelek között vannak olyanok, a melyben e család tagjai »de genere Barcha« neveztetnek.[2]) Ez adat egygyel növeli a magyar nemzetségek számát. Régi pecsétek e nemzetségről nem maradtak fenn, mert tagjai leginkább megyéjük szűkebb határai között éltek. Legrégibb czímeres emléke azon armális, melyet Zsigmond király adományozott Mysában 1421. évben Lászlónak, Felső-

---

[1]) Orsz. Ltár. DL. 17.536.

[2]) B. Radvánszky Béla közlése, kinek birtokában van a család levéltárának tetemes része.

Bárczay Máté fiának és testvérének Éliásnak, valamint Alsó-Bárczay Kelemen fiának, szintén Lászlónak. A czímer kék paizsban arany koronából növekvő veresruhás férfi, kinek jobb karja helyén felfelé kanyarodó szarvasagancs nő ki, melynek hegyét feje felett bal markával markolja.[1])

Az agancsmotivum e czímerben nagyon hasonlít a Tekele nemzetség legrégibb pecsétjeihez (l. ott bővebben).

BECSE GERGELY.

Dr. Karácsonyi e nemzetség ismertetését azzal kezdi, hogy ez »egyike hazánk legnevezetesebb nemzetségeinek. Ivadékai a XII. századtól kezdve napjainkig, mindig az ország főurai közé tartoztak«. Ennek daczára az ezen nemzetségre vonatkozó czímer-emlékek, nagyon csekély számban maradtak reánk s e csekély maradékokból az ősi czímerre nézve teljes útbaigazítást nem nyerhetünk.

Dr. Karácsonyi szerint e nemzetségből: a Bethleni Bethlen, az Apaffy, Almakeréki, léli Tóti, Nemegyey, Somkereki és Virágosberki családok származnak.

Az Almakeréki, Nemegyey és Virágosberky családra vonatkozó pecsétet eddig egyáltalán nem ismerünk. Tóti János országbírói bírságszedőnek 1344. évből van egy pecséte az Országos Levéltárban,[2]) de ez annyira romladozott, hogy azon a czímerből már semmi ki nem vehető. A Somkereki családnak legrégibb emléke azon czímer, melyet Zsigmond király 1415-ben Constanzban adományozott Somkereki Erdélyi Antalnak.

Az Apaffy családra vonatkozó pecsétek közül legrégibb az, melyet Csergheő Géza ismertetett a Turulban.[3]) Nagyfalusi Apaffy Ferencz paizspecséte 1493. évből: haránt helyezett pallos, megette a paizs balfelső sarkából kiinduló sugarak. Ezen paizsképről Csergheő azt tartja, hogy az jelképes és gyaníthatólag a nemzetség egy tagja nyerte, valamely alkonyatkor elkövetett hőstetteért.

---

[1]) Turul. IX. 86.

[2]) DL. Nro 3686.

[3]) VIII. 83. Orsz. Ltár. DL. 19.989.

Egy másik — már teljes — Apaffy czímert közölt Majláth Béla a Turul XVI-ik kötetének 100-ik lapján az 1561-ik évből. Ezen czímernek paizsalakja lényegében teljesen egyező az 1493-ik évi czímerrel, csak a pallos van balharánt helyezve s a sugarak a paizs felső karimájából indulnak ki. Sisakdísze: a sisakból jobbra és balra lehajló egy-egy venyige ág, a jobbik végén egy szőlőlevél, a balon szintén egy szőlőlevél és egy szőlőfürt.

Ezen paizsalakból és sisakdíszből alakult át a XVII-ik században az Apaffyak czímere, melynél a paizsalakot a sisakdíszszel együtt a paizsban egyesítették, elhagyva a paizsalakból a sugarakat s befoglalva a sisakdíszszel együtt a sisakot is a paizsba, hol a paizsalak pallosa a szőlőtőkére akasztott sisakot balharánt irányban üti át.

Az Apaffy czímerről sem legrégibb alakjában, sem későbbi átalakulásaiban és változataiban következtetést nem vonhatunk a Beche Gergely nemzetség ősi czímerére.

Marad hátra a Bethlen czímer.

Bethlen Gergely már 1489-ben [1]) ugyanazon czímerképet használja pecsétén, a mely ezen család czímere mai napig is. Kék paizsban többször hajlott, czölöpösen állított koronás ezüst kígyó, mely szájában országalmát tart. Sisakdísz a paizsalak.

Ezen czímer mellett kitartott a család hűségesen, évszázadokon át, sőt a későbbi rangemeléseknél az uralkodók mindig ezen czímert erősítik meg, mint a család ősi czímerét.

Ezt tehát a család ősi czímerének tartotta, de kétséges, hogy egyszersmind a kiterjedt előkelő nemzetségnek is czímere lett volna, bár annak motivumait a Somkereki Erdélyi Antal 1415. évi armálisának czímerében is megtaláljuk, t. i. a kigyót a gólya csőrében, annak nyaka körül csavarodva, a koronát, a heraldikai szokástól eltérőleg, a gólya fején és nem nyakán. A heraldika jó korszakában a koronát vékonynyakú állatoknak (egyszarvú, szarvas, gólya, daru, hatytyú) nem fejére, hanem nyakára szokták illeszteni, itt eltértek a szabálytól azért, hogy a kigyó görbületeinek a gólya nyakán helyet adjanak.

---

[1]) Siebmacher. Suppl.

A czímerlevél szövegében nincsen szó arról, hogy Zsigmond király az ősi czímert bővíti vagy javítja, de az aranykígyót az ezüstgólya csőrében és nyakán és a koronát a fején nem tarthatjuk pusztán a véletlen játékának. Ez ábrázolat inkább azt a hatást teszi ránk, mintha a czímerkérő és adományozó valamely alkalmas czímeralakot keresett volna, hogy azzal az eredetileg lebegő ősi czímeralakot szerencsésen egyesíthesse.

Ha ez valóban így történt, akkor ezen czímernél a kiterjesztett szárnyú ezüst gólyát csak mellékczímeralaknak kell tekintenünk, a főczímeralak az arany kígyó s a korona, a mely itt a gólya fejére van illesztve.

Ha alapjában áttanulmányozzuk magyar czímertárunkat, ehhez hasonló esetet gyakran találunk. Hogy többet ne említsek, csak Rudolf czímeradományát említem az 1580. évből Melith György részére, melyről a Káta nemzetség tárgyalásánál lesz szó, vagy a tussaujfalusi Thussay család czímerét, mely család a Kolcs nemzetségből származik.

A Kolcs nemzetségnek ősi czímere aligha volt, de az ebből leszármazó Thussay család mindig tudta ősi eredetét. A család egyes tagjai czímerül gólyát használtak, mely emelt jobb karmában kulcsot (a felvidék tájkiejtése szerint: kolcsot) tart. A család egyéb tagjainak czímere oroszlán, mely első karmaiban szintén kulcsot tart. E kulcs itt beszélő czímer, a nemzetség nevére vonatkozik és a paizsban a főczímeralak, a gólya és oroszlán csak mellékczímeralakok, a főczímeralak alkalmas elhelyezésére.

Visszatérve a koronás-kígyóhoz, feltünő az ősi Bethlen czímernek a Dorozsma nemzetség kétségtelenül meghatározott ősi czíméréhez való, nem hasonlósága, de azzal legkisebb részleteiben való azonossága. Grif és grif, sas és sas, oroszlán és oroszlán, különböző ősi családoknál még nem jogosít közös eredetre visszavivő feltevésekre, de olyan exclusiv czímeralak, mint a *czölöpösen álló koronás-kigyó, szájában országalmával*, méltán felveti előttünk ama kérdést, hogy a Dorozsma nemzetség, mely egy falutól vette nevét, nem egy-e a Becse-Gergely nemzetséggel? Nem az utóbbinak egy oldalhajtása-e? Ha ez legalább a valószínűségig okleveles

adatok alapján bebizonyítható volna (és a két nemzetség birtokviszonyai e feltevésnek nem mondanak ellent), ez esetben kétségtelenné válnék az is, hogy ezen két nemzetség közös czímere a czölöpösen álló koronás ezüstkígyó volt, szájában arany országalmával.

B É L.

Borsod vármegyének Hevessel határos erdős, hegyes részén a Mátra és Bükk hegységek között, az egykori Bél-völgyön feküdt a Bél-Háromkuti apátság, melynek románkori temploma ma is áll és a községet, mely alatta elterül, Apátfalvának nevezik. Ezen terület volt hajdan a Bél nemzetség ősi birtoka.

E nemzetség birtoka szűk határai között hamar elszaporodott, »hogy megaprósodtak jószágaikban, egyik-másik közülök, az akkori szokás szerint, nevesebb és gazdagabb főurak szolgálatába állott s annak tisztjekép szerepelt«.[1]) Egyes ágazatai mindmegannyi külön családot alkottak, melyeknek egyikét-másikát ma már névszerint sem ismerjük. Nemzetségi czímerük alig ha volt, ennek nincsenek nyomai, de nem is volt rá szükségük, s az ezen nemzetségre vonatkozó legrégibb czímer is sokkal későbbi, sem hogy azt mint nemzetségi czímert tárgyalhatnánk.

Az egy törzsből származott bekényi Alaghy és mikófalusi Bekény család, mely még ma is él, az 1553. évben I. Ferdinándtól armalist nyert, s benne egy bővített czímert: veres és kékben osztott paizsot, felül az osztási vonalból növekvő természetes farkas első karmaiban hegyével lefelé álló nyilvesszőt tart, alól két ezüst liliom.[2])

E czímerbővítésben a régi czímer — az oklevél szavai szerint — a nyílvesszőt tartó farkas volt, de már ezen czímer is armálisban volt a családnak adományozva, mert említve van, hogy ezen régibb armális Budavár 1541. évi elfoglalásakor a török dúlások alatt elpusztult.

---

[1]) Dr. Karácsonyi I. 232.

[2]) Nagy Iván folyóirat. I. 135.

Van ezenkívül az Országos Levéltárban Bekényi Benedeknek egy pecsétje az 1525. évből,[1]) de nem tudjuk ezen Bekényi Benedek a Bél nemzetségből származott-e, vagy a a szintén régi Ugocsa vármegyei bekényi Bekényi családnak volt-e tagja? E sajátságos czímer egy futó szarvas, melynek hátán egy kiterjesztett szárnyú hattyú áll, szintén armálisban adományozott czímernek látszik.

Teljesség okáért ide iktatjuk a mikófalusi Bekény családnak napjainkban használt czímerét. Kék paizsban, jobbra néző bajuszos és szakállas férfi törzs, veres ruhában, fején prémes veres bojtos föveggel. Sisakdísz: fészken pelikán 3 fiával.

BOGÁTH-RADVÁN.

E nemzetség Kézai szerint Csehországból származott. A XIII-ik század végén az ország főurai közé tartoztak s így bizonyára közös jelvényük is volt. Főfészke a nemzetségnek Zemplén vármegyében volt, hol egyes ágazatai nagyszámú külön családokat alkottak. E nemzetségből ágaztak el a Cseleji, Izsépi, Monaky, Doby, Rákóczy, Morvay, Szaday és Luczy családok.

Azonban kora, előkelő volta, s terjedelmes elágazásai daczára sem vagyunk képesek az ősi czímert megközelítőleg sem tisztázni, de sőt korainak találjuk erre nézve azon tágabb értelmű meghatározást is, hogy az madár volt.

Ezuttal csakis az egyes czímereknek s czímerváltozatoknak elsorolására szorítkozunk, melyeket az egyes családok használtak.

A Monaky családra vonatkozólag elég régi pecsétmaradvány Munaky Mihály sárosmegyei alispán sisakpecsétje 1355-ből,[2]) melyen a sisakra íjj van helyezve, közepén kereszttel. E sisakdísz tulajdonképen nem az, a minek látszik, ez inkább korona kereszttel, mely nagyon hasonlít a lengyel koronához.

Későbbi korból leghitelesebb a családnak azon czímere, a mely Monaky Péternek 1599. évből származó veres már-

[1]) Orsz. Ltár. DL. 24.219

[2]) Kapy ltár.

vány sírkövén látható a lazonyi róm. kath. templomban. Sírkövekre mindig hitelesen vésték a czímereket. Ezen czímer csak a paizsalakot mutatja, mely jobbról egy balra fordult leveles koronából növekvő oroszlán, mellette balról tollas kalpagos, csizmaszárig érő ruhába öltözött férfiú, jobbjában gömbös buzogányt tart. Hasonló alakban már 1547-ben is használták a családi czímert. Ilyennel pecsétel Monaky Ferencz abauji főszolgabiró.[1])

Monaky Miklósnak 1628. évből több pecsétje van Kassa város levéltárában.[2]) Ezeken az ismertetett czímer és sisakdísz egyesítve van, a paizsalakban némi változattal. Jobbról férfi tollas kalpagban, atillában, balra fordulva jobbjában balharánt helyzetben egyenes pallost tart, balját csipőjén nyugtatja, vele szemben koronából növekvő oroszlán, jobb karmában három szál száras liliomot tart. Sisakdísz: a koronán zárt korona, közepén kereszttel.

Ezen czímerről első tekintetre látszik, hogy — az egységes paizs daczára — összetett czímer s ha az egyes részleteket szétválasztjuk is egymástól, legfeljebb a koronából növekvő oroszlánról következtethetnénk az ősi czímerre.

A Monakyak kizárólag ezen czímert használták. A többi változatok, melyek a Siebmacher czímerkönyv 318-ik tábláján fel vannak sorolva, a pesthenyei Horváth családra vonatkoznak, melynek egyik tagja, Tamás, Monaky Annát vette nőül s felvette a Monaky nevet.

A fényes Rákóczy háznak czímere: veres paizsban arany keréken álló koronás fekete sas, jobb karmában kardot tartva. Azonban ezen czímert csakis a fejedelmi ág használta. A köznemesi ág czímere kereken álló szarka, a kerék irányában hajló testtel s néhol koronához hasonló bóbitával. Ezt használják XVI. és XVII. századból származó pecséteiken.

[1]) Csoma ltár fc. E. Nro 22.

[2]) Kassa v. ltára. Nro 6229/25. legépebb.

Morvay Kristóf varannói provisor 1577-ben következő czímerrel pecsétel: félkereken álló szarka, csőrével a kereket csipkedni látszik.[1])

A Rákóczy és Morvay családok czímere tehát teljesen egyezik. Egy törzsből is származtak: Csépántól, ki 1200 év körül élt. Azonban feltünő az, hogy a két család már a XV-ik század elején különvált egymástól s ennek daczára évszázadok multán is egyező czímert használt.

Az adatok kiegészítése czéljából, mellékesen megjegyezzük, hogy a most is élő, ezen nemzetségből származó Isépy család egy a XVII. században kedvelt magyar czímeralakot használ: kék paizsban, fehér lovon vágtató lovast, jobbjában karddal; sisakdísz: növekvő férfiú, jobbjában karddal.

BOKSA.

A Boksa nemzetség két nagyon fontos s csaknem legrégibb czímermaradványa azon 1418-ból származó két armális, melyet Zsigmond király Constanzban tizenhárom napi időközben adományozott Chapy Andrásnak és Soós Miklósnak.[2])

Chapy András, a sárkány-rend lovagja, jelképes czímert kért a királytól, melynek alakja a vitéz harczos egyik jeles fegyvertényét örökítette meg. A czímerpaizs oroszlánja ő maga, az oroszlánként harczoló hős, ki Osztró vár védelmében nyíllövéstől egyik szemét elvesztette. Fontos e czímer azért, mert a Boksa nemzetség összes ágazatai — a Soósok kivételével — az adományozástól számított időtől ezen jelképes czímert használták összes reánk maradt pénzeiken és pecséteiken.

Ez ágazatok már valószinűleg elfeledték az ősi jelvényt, mert ugyanezen Chapy Andrásnak azon oklevélről, mely 1402. évből Zsigmond királynak, Albert osztrák herczeggel kötött szerződését tartalmazza,[3]) olyan pecsétje függ, melynek képes mezejére husvéti bárány van vésve.[4])

[1]) Kassai ltár. Ann. 1577.

[2]) Turul. III. 124.

[3]) Fejér. C. D. X/4. 134—140.

[4]) Mill. kiáll. Bécsi államlevéltár pecsétei.

Soós Miklós 13 nappal elébb külön czímert kapott, mely kék paizsban koronából előtünő női törzs, fején arany kosszarvakkal, ugyanez a sisakdisz is. E czímerre nézve az oklevél megjegyzi, hogy »insignia, quibus progenitores eorum, et per consequens a dudum indesinenter freti fuissent et gavisi«. E szerint az armálisban a király Soós Miklósnak ősi czímerét adományozta újra, melyet ennek elődei ősidőktől fogva folytonosan használtak.

És valóban, sóvári Soós Simonnak a fentebb említett 1402. évi oklevélen lógó 36-ik számú kerek pecsétjén a mezőben paizs nélkül egy nyakas, vállas, félprofilban balra néző női fej van kosszarvakkal. Két oldalt a pecsét mezejét egy-egy alul egymást keresztező pálmaág tölti ki.

Ez valószinűleg sisakpecsét lehetett, melyen a sisak a kopás miatt már ki nem vehető.

Ez az 1402-ik évből származó pecsét a Boksa nemzetség czímerére az eddig ismert legrégibb adat. Ezen kosszarvakkal ellátott női törzsben kell keresnünk a nemzetségi czímer ősi motivumát.

Hogy ezen czímer tisztázásánál ismétlésekbe ne bocsájtkozzunk, utalok az Ákos nemzetség czímerénél elmondottakra s a Buzád—Hahold nemzetség czímerénél elmondandókra. Az ott előadott fejtegetések alapján, az első tekintetre, melyet ezen kosszarvval feldiszített nő alakra vetünk, világos lessz előttünk, hogy e női törzs segédsisakdísz, melyre a paizsalak: eredetileg két kosszarv van illesztve, hogy az ezáltal tetszetősebb legyen.

Az eredeti sisakdísznek paizsba foglalása nálunk nem szokatlan, ezt látjuk a Buzád nembeli István comes pecsétjén 1328-ból, s így nyerte mai alakját a gr. Forgách család most használt czímere.

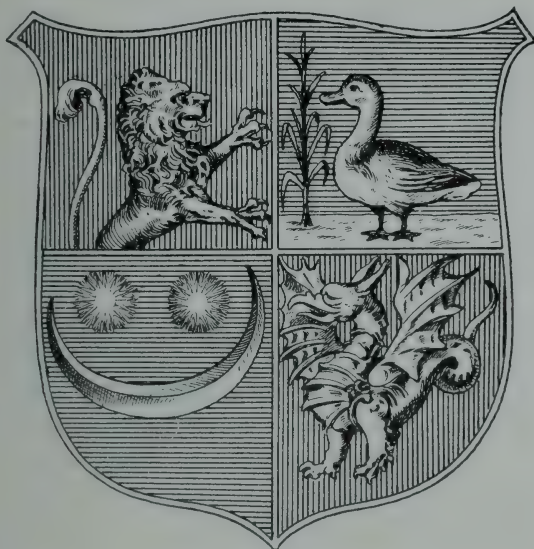
Így alakult át olyanná a Soós család czímere, a minő alakjában azt Soós Miklós Zsigmond királytól 1418-ban adományban nyerte.

Ha Zsigmond király — a min nincs okunk kételkedni — az ősi czímeralakhoz annak ősi színeit is adományozta, akkor a Boksa nemzetség reconstruált czímere következőleg volna leírható:

Kék paizsban két kifelé görbülő arany kosszarv; sisakdísz veresruhás női törzs, fejére illesztve a paizsalak.

BÓR-KALÁN.

A Bór-Kalán nemzetségből az Ellősy, Szentszalvátori, Báry és szeri Pósa családok származtak. Mindezek már kihaltak s noha — mint dr. Karácsonyi művében olvassuk — a szeri Pósa család fiágon 1471-ik évig élt, e családokról semmi pecsét vagy más czímeres emlék nem maradt, a mi

ezen nevezetes, — a krónikások szerént Scithiából származott — ősmagyar nemzetség czímerére útbaigazító lehetne.

De a csekély forrású magyar heraldikának minden cseppjét fel kell használnunk. Ha közvetlen adatunk nincs, a közvetett adatok alapján, ha kerülő utakon is, minden kis újjmutatást figyelembe kell vennünk, mert ha ily uton feltevésünk valónak bizonyul, az a tudomány nyeresége lesz, ha tévedünk, a téves feltevést mindenkor elvethetjük.

Közvetlen adatunk a Bór-Kalán nemzetség czímerére nincs, de van egy, mely ujabb kutatásoknak alapul szolgálhat.

II. Ulászló király 1497. évben gersei Petheő János részére, ki a királynénak s ennek halála után gyermekeinek

udvarmestere volt, fényesen kiállított armálist adományozott, melyben ennek ősi czímerét megbővítette.[1]) Az így megbővített czímer négyelt paizs.

Az első veres mezőben növekvő arany oroszlán van.[2])

A második kék mezőben, zöld alapon vadkacsa áll, előtte természetes nádszál.

A harmadik kék mezőn felfelé fordult ezüst holdsarló van, szarvai végén egy-egy arany csillag.

A negyedik veres mező czímeralakja arany sárkány.

A genealogia nem ismeri alaposan a gersei Petheő család leszármazását, nem ismerjük az adományos Petheő János anyját, nagyanyáit, legközelebbi vérszerinti atyafiságát, de a czímer egyes mezői mutatják, hogy azok öntudatosan vannak összeállítva, nagyrészt ismert, előkelő családok czímereiből.

Így a második mezőben azonnal felismerjük a Nádasd nemzetség közösen használt czímeralakját, mely egyuttal Petheő Jánosnak is régibb czímere volt; a harmadik mező teljesen egyezik a Benyovszky család czímerével, melyet Zsigmond királytól 1422. évben nyert adományba; a negyedik mező a Hermann nemzetség ősi czímer alakja.

Nehezebb a meghatározása az első, a fő mezőben lévő czímer-alaknak, a veres mezőben növekvő arany oroszlánnak. Festett czímeremlékeink az oklevél koráig ehhez hasonlót nem mutatnak fel. Fél oroszlán pecséteken is ritka, a Katyz nemzetségét kivéve, mely többnyire koronából növekvőn van metszve és vésve. A főhely a paizsban minden valószinűség szerint ha nem az anya, úgy a feleség czímerét illette meg, s ez utóbbiét mindenesetre benn kell feltételeznünk a bővített czímerben.

---

[1]) Eredetije a gr. Sztáray levéltárban. Feltünő, hogy ezen armalist dr. Fraknói Vilmos (Századok, 1871. 581.), Szabó Károly (u. o. 679. l.), b. Nyáry Albert (Heraldika alapvonalai 125.), dr. Szendrey János (Magyar viselet-képek 16. l.), négyen is ismertetik, a nélkül, hogy a czímert bármelyik is leírná. Facsiiniléje a II. Ulászló-félének, a Szilágyi Sándor, Milleniumi történetben, a Miksától 1572. évben kiadott másolata a Történelmi Életrajzokban (1889. 153. l.) jelent meg, mindkettő színjelzés nélkül. Forrásul egyedül a Wagner—Nagy Iván-féle fametszetet használhatjuk, mely hibás, elavult és hasonmásnak nem tekinthető.

[2]) Az 1572. évi czímerujító oklevélben az oroszlán koronás,

A genealogia ismeri Petheő János feleségének nevét s ez, a már fiágon kihalt, ősrégi szeri Pósafi család sarja: Zsófia volt. A harmadik mezőben levő Benyovszky czímer s a negyedik mezőben látható arany sárkány, a Hermann nemzetség czímere vele összeköttetésbe nem hozható, valamint a második mezőben lévő Petheő czímer sem, de annál valószinűbb, hogy az adományos felesége előkelő s már fiágon kihalt ősi családjának emlékét tisztelte meg azzal, hogy czímerét a kibővített czímerpaizs fő helyére alkalmazta.

Ezen feltevéssel ismerőssé lesz előttünk az eddig ismeretlen czímer, de egyuttal a Bór-Kalán nemzetség egyik ágazatának ősi czímere is. Hogy ezen feltevés helyes-e? Azt talán utólagos, eredményes kutatások fogják igazolni vagy elvetni, de az így nyert czímer: veres paizsban fél arany oroszlán, a czímeralak egyszerűsége s a színezés kifogástalansága teljesen megfelel azon kellékeknek, melyeket egy a heraldika őskorából eredő czímernél feltételezhetünk.

BORICS.

E nemzetségnél ugyan feltételezhetünk ősi czímert, de nincs adatunk, a mire kutatásainkat alapítsuk. Legrégibb rá vonatkozó pecséteink a XV-ik század végéről és a XVI-ik század elejéről valók.

A Borics nemzetségből származott a grabarjai Beriszló család.

Beriszló György rácz despotának 1492. évből származó pecsétjén [1]) a czímer paizsalakja kétfejű sas, alúl két kis czímerpaizstól kisérve, a jobboldaliban befelé fordult oroszlán, Csehország czímere, a baloldaliban három pólya van

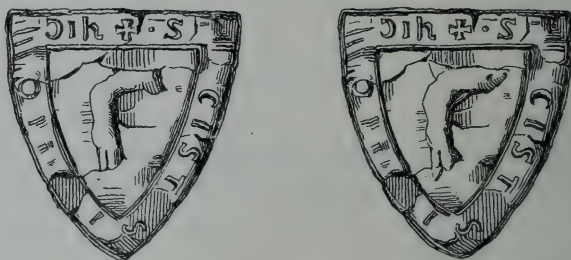
[1]) A bécsi államlevéltár kiállítása.

Magyarország czímeréből. Teljesen egyezik ezzel Beriszló János, szintén rácz despota czímere az 1505. évből.[1])

E két pecsétnél van egy czímeralak, a kétfejű sas, a melyre mint ősi jelvényre gondolhatnánk, de kétségessé teszi azt nemcsak késői kora, nemcsak az is, hogy ezen egynek vehető adatot, más nem támogatja, miután valószinű hogy e két pecsét egy pecsétnyomóval lett nyomva; hanem főképen Beriszló Péter veszprémi püspök és horvát-szlavon bán (1508—1520) több rendbeli pecsétje,[2]) mely a leirtaktól teljesen eltér. Ebben már nincsen kétfejű sas, itt a paizs hasított, elől három balharánt pólya, hátul, hegyeikkel lefelé álló keresztbe tett nyílvesszők.

BORSA.

A Borsa nemzetségre vonatkozó legrégibb czímermaradvány Bekcsnek, Kopasz nádor fiának 1319. évből származó pecsétje.[3]) E pecsétet b. Nyáry Albert »A heraldika vezérfonala« czímű művében ismertette s a paizsalakról azt mondja, »hogy az egy hasított körmű állat lábszárát ábrázolja«. Rajzát is közli (V. tb. 45. sz.) a körirat csekély maradványával.

A pecsét azonban a Kállay levéltár oklevelén annyira rongált, hogy a repedések között a paizsalakot még körvonalaiban sem vehetjük ki, csak sejthetjük az alak jobbra

---

[1]) U. o.

[2]) Orsz. ltár és Bártfa város levéltára.

[3]) Kállay ltár Saec. XIV, Nro 179.

hajlott balharánt helyzetét s valószinűbb, hogy ez alak állatlábszár helyett hal, a hasított köröm: a hal kettős uszonyú farka.

E feltevésünket igazolja az ezen nemzetségre vonatkozó második pecsét, mellyel Nadányi Mihály pecsétel 1689-ben.[1]) Késő korból származik ugyan, de rajta az ősi czímeralak a hal eredeti balharánt helyzetében fennmaradt, egy kar markába helyezve, mint az hazai heraldikánkban a XIV-ik század végétől kezdve gyakori.

Miután a Borsa nemzetségből származó kőrös-nadányi Nadányi család most is él, a család most használt czímerében az ősi czímer színei is fennmaradtak.

A Nadányi család mai czímere: zöld sárkánytól körített kék paizsban, két pánczélos kar egymás ellen úgy van helyezve, hogy a felső karok egymást keresztezik, a kifelé fordult marok mindenike rövid zsinegen függő ezüsthalat tart. A paizsfőben egymás mellett középen, balra fordult ezüst holdsarló és hatágú aranycsillag kiséri a paizsalakot. Sisakdísz ugyanaz, kiséret nélkül. Takaró: kék-arany.

Ily alakjában és ezen színekkel van a czímer lefestve Nadányi Miklósnak 1659. évben adományozott bárói diplomájában.[2])

Miklós fiával, báró Nadányi Mihály lévai kapitánynyal fiágon kihalt a bárói ág; legifjabb leányát, Erzsébet-Zsófiát Sigray Ferencz vette el, a miért aztán a Sigray család úgy bárói mint grófi diplomájának középpaizsába bevette a Nadányi czímert, azon csekély változtatással, hogy itt a halakat tartó két kart nem pánczél lemez, de veres ruha takarja.

Ezen kevés számú czímermaradvány alapján is megállapítható a Borsa nemzetség ősi czímere, mely minden valószinűség szerint *kék paizsban ezüst hal volt.*

---

[1]) Siebmacher. 437. l. 322. tb.

[2]) Eredetije Sigray ltár.

BŐ.

(Bw, Bew.)

Nem tudjuk, e nemzetségnél feltételezhetünk-e közös ősi jelvényt? A nemzetségből leszármazott családi ágazatok eltérő czímerei e kérdésünkre »nem«-mel felelnek.

Dr. Karácsonyi munkája alapján ezen nemzetségből a Messer, laki Thúz, Kürtössy és Létay családok származnak. Mindezen családoknak — a legutóbb említett Létay kivételével — ismerjük czímereit, de ezek egymástól annyira eltérők, hogy azokban egyetlen közös vonás sem fedezhető fel.

A Messer család czímerét Messer Istvánnak az 1402. évből származó pecsétje után ismerjük.[1]) Ez egy medvefej.

A laki Thúz családból Thúz Osvald zágrábi püspök czímere egy zágrábi, XV. századból származó püspöki pásztorbotra van vésve. Osztott paizs: felül, az osztási vonalból növekvő grif, alul leveles korona.[2]) Ugyanakkor, midőn Thúz Osvald zágrábi püspök pásztorbotjára az előbb leírt czímert vésette, egy rokona — talán unokatestvére — Thúz János, Horvátország egyik bánjának czímerpaizsában sas áll, repülésre készen.[3]) Ezen eltérés annyival feltünőbb, mert a két rokon nemcsak hogy mindkettő a legmagasabb állást töltötte be Horvátországban, hanem jó egyetértésben is élt egymással s Osvald püspök Jánosnak Blagussa várat adományozta 1470-ben, a mely adományra Mátyás király consensust adott.[4])

A Kürtössy család czímere kettősfarkú oroszlán, sisakdísze ugyanaz növekvőn. Ezen oroszlán Kürtössy István pecsétén 1661-ik évből,[5]) elsőkarmaiban kifelé fordult holdsarlót tart. Ugyancsak az ő 1685-ből származó pecsétén,[6]) a mikor

---

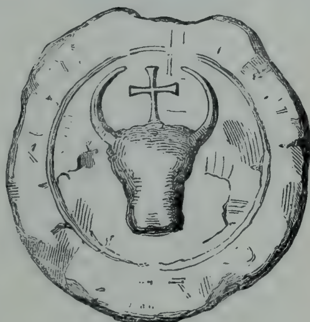
1) A bécsi államlevéltár pecsétgyűjteménye az ezredéves kiállításon.
2) Ötvösműkiállítási lajstrom, egyházi szerek. 96 l.
3) Országos Levéltár 16.792.
4) Nagy Iván. XI. 211.
5) Barkóczy ltár.
6) Siebm. suppl. 84. l.

esztergomi és veszprémi kapitány volt, a fent leírt oroszlánt alúl máltai kereszt kiséri. Kürtössy Andrásnak, a boldogságos szűzről czimezett vizerei apátság apátjának 1707-ik évből származó pecsétjén a kettősfarkú oroszlán leveles koronán áll, jobb karmában pallost, a balban paizsot tart.[1])

A Bő nemzetségből származó három család négy czímeremlékénél tehát megtaláljuk a medvét, a grifet, a sast és az oroszlánt.

BUZÁD-HAHOLD.

Német eredetű nemzetség — mint Kézai krónikájában írja róla — a varburgi kerületből Mesnből származott. Tagjai századokon át előkelő állásokat töltöttek be. Főispánok, főétekfogók, bánok voltak többen, sőt tárnokmester és nádor is volt közöttük. Ezen magasállású tagjai a családnak egész sorozatát hagyták hátra a családi czímerökkel ellátott pecséteknek.

A pecsétek korrendben következők:

1. Buzád bán pecsétje 1235. évből.[2]) A pecsét mezején szembenéző bölényfej, szarvai között feje búbjára illesztett kereszttel.

2. Ponet (Panyit) comes pecsétje szintén az 1235. évből, mint az előbbi, de az erősen rongált pecséten a szarvak között a kereszt ki nem vehető.[3])

3. Csák tárnokmester pecsétje 1237. évből.[4]) A kerek pecséten szembenéző bölényfej, szarvai között egyenszárú kereszt, a szárak végei kiszélesedők.

---

[1]) Siebm. Suppl. 84 l. 57. tb.

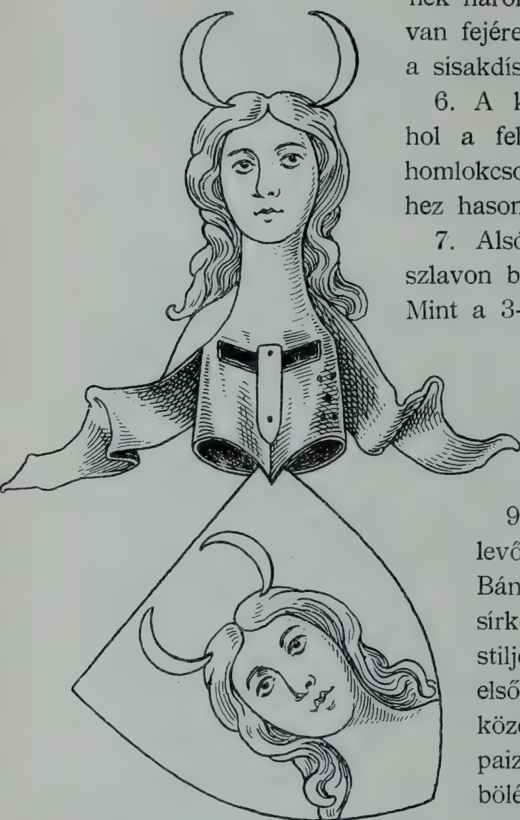
[2]) Orsz. Ltár. Dl. 207. Nyáry. 139 l.

[3]) U. o. 206.

[4]) U. o. 220.

4. Tristánnak, a királyi tárnokok ispánjának pecsétje 1250-ből.[1]) A kerek pecsét mezején szembenéző bölényfej, kereszt nélkül.

5. István pecsétje 1328. évből.[2]) Teljes czímer, melynek háromszögpaizsában női törzs van fejére illesztett szarvakkal. Ez a sisakdísz is.

6. A képes krónika miniatürje, hol a fehér tárcsapaizsban veres homlokcsontból (?) kőszáli kecskééhez hasonló szarvpár nyúlik fel.[3])

7. Alsó-lendvai Bánffy István, szlavon bán pecsétje 1350. évből.[4]) Mint a 3-ik számú.

8. Haholti Miklós fia Miklós pecsétje 1361-ből szembenéző bölényfej, szarvai között ötágú csillag.[5])

9. A turnisai templomban levő, már nagyon kopott Bánffy-féle veres márvány sírkő,[6]) mely a rajta levő czímer stiljéről itélve, a XV. század első feléből, körülbelül annak közepéről származik. A czímer paizsalakja szembe fordult bölényfej, a sisakdísz bölénytörzs.

---

[1]) Pray, De Sigillis. Perger, Bevezetés a Diplomatikába.

[2]) Turul, XIV. 149.

[3]) Bécsi képes krónika. — Ha e képet jól meg akarnók érteni, szükséges volna az eredeti hártyakéziratot látnunk, lehet, hogy ezen egy elmosódott veres ökörfő van, melyből a másoló csak a homlokcsontot másolta.

[4]) Orsz. Ltár D. L. 4134.

[5]) Máriássy ltár a Nemzeti Múzeumban.

[6]) Rómer, Régi falképek. 25 l.

10. Bánffy István országbíró pecsétje 1457. évből, paizspecsét, melyen a tárcsára emlékeztető, alul kerek paizsba bölénytörzs van vésve.[1])

11. Bánffy János nádor czímerét közli Nagy Iván 1531. évből, mely koronából előtünő bölény, sisakdísz tekercsből előtünően ugyanaz.[2])

12. Végül közöljük azon czímert, melyet a Bánffyak 1572., 1627., 1629. évi pecséteiken használtak,[3]) ez pedig törzséről leszakított bölényfej, koronás sas mellére illesztett paizson, hol a paizs felső karimájára kis egyenszárú kereszt van téve. (Lásd az 59. oldalon.)

Az elősoroltakban adtuk a Buzád-Hahold nemzetség azon czímersorozatát, mely czímerének fejlődésére nézve legjellemzőbb volt. Láttuk a végeredményt is, mely a paizsban és a sisakon koronából előtünő bölény, szarvai között kis egyenszárú kereszttel.

A törzs fejlődése a bölényfejből egészen természetes, ezt már a turnisai sírkőczímer sisakdíszénél és Bánffy Miklós országbíró 1457. évi paizspecsétjénél láthatjuk. De ha a régibb pecséteket nézzük, nem tudjuk, a bölényfej nem bölényszarvakból származott-e? S ha a paizsban meg volt eredetileg is a fej, egyes esetekben a sisakdísz a legrégibb időben csak a szarv volt a koponyacsonttal és a fülekkel.

A bölényszarvak régi német czímereknél azon ősi szokásra vezethetők vissza, mely szerint a germánok lenyúzván az elejtett bölényeket, azok fejbőrét füleivel és szarvaival együtt fejdíszül viselték. Ujabban a német heraldikusok egynémelyike ellene van ezen elméletnek, de e mellett bizonyít a német heraldikában annyira kedvelt sisakdísz: a bölényszarvak, melyek valódi német specialitásnak nevezhetők. És sajátságos, hogy a német czímerpaizsokban gyakorta találunk szarvas-, kos-, kőszáli kecskeszarvakat paizsalakul, bölényszarvak a régi német czímerek között (talán az újak között is) nem találhatók. *Ez kizárólag fejdísz volt*, s bár

---

[1]) Szathmári—Király levéltár.

[2]) Nagy Iván, I. 161.

[3]) Siebmacher, Supplement 13 l. V. tb.

mint segédsisakdísz a paizsalak elhelyezésénél legkevésbbé volt alkalmas, mégis majd minden ötödik, hatodik német czímer sisakdíszénél ezt látjuk még a XV. század végén is fejbőrével és füleivel, és hol a német czímernél a bölényfej a paizsalak, a sisakon a fej gyakran elmarad s csak a szarvak diszítik a sisakot.[1])

A Buzád-Hahold nemzetség ősi czímerjelvénye kezdettől fogva a bölényfej volt, szarvai közé illesztett egyenszárú kereszttel. Ezt bizonyítják Buzád bán, Csák mester és Tristán comes nagyon korai egybevágó pecsétei. Hogy pedig sisakdíszül az első időkben német módra (legalább egyes esetekben) csak a szarvakat használták a koponyacsonttal s fülekkel, ezt eléggé bizonyítja István pecsétje 1328-ból, hol a paizsban is, a sisakon is női törzs látható, fejére illesztett bölényszarvakkal. Itt a sisakdísz segédsisakdíszével a paizsba bejutott. Ezen feltevést támogatja a Képes Krónika Buzád czímere is, hol a bölényfej el van hagyva, csak a szarvakat s a veres homlokcsontot festették a paizsra.

Németországban előbb az emberi törzsek jöttek használatba mint segédsisakdíszek s ezekhez illesztették vagy fejük tetejére, vagy nyakukhoz vagy törzsükhöz a paizsalakokat. Ez nálunk is így volt. De a későbbi időkben az emberi törzsek növekvő emberi alakokká lettek, a melyeknek kezébe adták a paizs czímeralakjait. Nálunk a fejlődés ezen fokozata elmaradt. Nálunk a törzs, bár később derékig láthatóan, de törzs maradt s vagy továbbra is eredeti alakjukban hordták a sisakdíszt (l. Bebek, Forgách) vagy egészen elhagyták.

Így maradt el az a Buzád nemzetség czímerénél is.

E nemzetség végleg megállapodott czímerét a turnisai sírkövön látjuk először. Ezt viselték aztán a leszármazók a nemzetség kihalásáig.

A Buzád-Hahold nemzetség czímerénél a czímertörésnek is van, bár csekély bizonyító adattal támogatott nyoma. Haholthy Miklós 1361. évi pecsétén a bölény szarvai között nem egyenszárú kereszt, hanem csillag van. Ha ezt más

[1]) Grünenberg, Wappenbuch 169. és 178. tb.

Haholthy pecséttel is tudnánk bizonyítani — ez egyen kívül, — akkor a czímertörés hitelesen meg lenne állapítható.

E nemzetségi czímer színeire nézve három egymástól különböző adatunk is van.

Az egyik adat a Siebmacher »Ungarischer Adel« pótkötetében a 8-ik táblán van közölve; arany paizsban ezüsttel

fegyverzett letépett fekete bölényfej. A paizs koronás fekete sasnak — mint paizstartónak — mellére van illesztve. A Buzád-Hahold nemzetség czímerének tartozékát képező egyenszárú kereszt, itt a paizson kívül, annak felső karimájára van helyezve és színe veres.

Sajnos, ezen nagyon korrekt heraldikai színezésnek forrása nincsen a munkában megjelölve. Bánffy Miklós 1572. és 1629. évi és gróf Bánffy Keresztély 1627. évi pecsétei,

melyek itt forrásokul vannak idézve, nem adhatnak felvilágosítást a színezésre nézve is, mert azon korban még a színjelzés úgyszólván fel sem volt találva.

Ezen színezést tehát, bárminő kifogástalanul szép legyen is máskülönben, positiv forrás nélkül el nem fogadhatjuk, csak feltételezhetjük.

A másik adat a Buzád nemzetség festett czímere a bécsi Képes Krónikában. Fehér paizsban veres homlokcsontból fekete szarvpár nyulik fel. Vagyis a hiányos czímer kiegészítve: fehér paizsban feketén fegyverzett veres bölényfej. Ezen színezés heraldikailag szintén teljesen kifogástalan s ha a bécsi krónikában mint heraldikai kútfőben nem bizhatunk is meg feltétlenül, az adatot kiinduló pontul el kell fogadnunk.

A harmadik és legfontosabb adatunk azon czímer, mely a pozsonyi szent Mártonról nevezett székesegyház szentélyének egyik zárókövére van festve.[1]) E czímer vörös mezőben ezüst bölényfej. Név nincs ezen czímer alatt s ezt a lindvai Bánffyak czímeréül el sem fogadhatnánk, ha a szentély építésének idejében (1476—1487) nem alsólindvai Bánffy Miklós lett volna a pozsonyi főispán. De így méltán feltételezhető, hogy ezen gazdag főúr mint főispán, donatora is volt az épülő székesegyháznak s így czímere joggal helyet foglalhatott a többi donatorok között a szentély zárkövein.

A leírt czímer és a bécsi krónika czímere a színekre nézve nagyon közel állanak egymáshoz. A kettőnél a színek csak váltakozók, ennél a paizsalak vörös, a paizs ezüst, amannál viszont a paizsalak ezüst és a paizs vörös s inkább feltételezhető, hogy a czímerének folyvást használatában levő család ismerte jobban saját czímerének színeit mint a krónikaíró. Ha tehát kétségtelenül biztosak volnánk abban, hogy a pozsonyi dóm szentélyének festett czímere lindvai Bánffy Miklós pozsonyi főispán személyére vonatkozik, ennek színezését kellene elfogadnunk mint hiteles színezést.

---

[1]) Ortvay J.: Pozsony város története II. 246. l. 1. jegyzet. »A 22. számú zárkövön. Vörös mezőben jobbra fordult fehér ökörfő. A Bánffiak ismert czímereinek (Siebmacher IV. 15. T. 28) változatát képezi.«

A bécsi krónika feketén fegyverzette a vörös bölényfőt, az ezüst bölényfőt aranynyal kellene fegyvereznünk, hogy a heraldikai színezés kifogástalan legyen, de mivel a XIII-dik század végén és XIV. század elején a czímerállatot nagyon ritkán fegyverzették elütő színekkel, meghagyjuk a színezést úgy, a mint azt a pozsonyi dóm czímerénél reánk maradt. Ezek szerint a Buzád-Hahold nemzetség czímere: vörös paizsban ezüst bölényfej, szarvai között arany egyenszárú kereszttel, sisakdísz a paizsalak, takaró veres-ezüst.

CSÁK.

Midőn IV. László király egyik oklevelében [1]) Csák Péternek a bolgárok ellen viselt hadban kifejtett vitézségét magasztalja, úgy nyilatkozik, hogy »halálmegvetéssel küzdött a bolgárok ellen mint *hatalmas oroszlán,* melynek jelvényét zászlóján viselte«.

Ezen egyetlen írott adat egymagában elég volna arra, hogy a Csák nemzetség ősi jelvényét meghatározzuk. De ennek megerősítésére és teljesebbé tételére még több régi pecsétünk is van, melyek ezen nemzetség czímerére vonatkoznak.

Ezek egyike azon kerek pecsét, melyet az eredeti pecsétnyomó után ismertetett Nagy Iván a Turul folyóiratban.[2]) Ennek körirata »S. Demetri magistri.« A pecsét kerek mezejét paizs nélkül, balra fordult oroszlán tölti ki.

A Csák nemzetség leszármazásánál a XIII-ik században a dr. Karácsonyitól Ugodinak nevezett ágazatnál találunk

[1]) Fejér. Cod. Dipl. V/2. 174.

[2]) Turul III. 49. Az itt közölt metszet reám azt a hatást teszi, mintha a fametsző nem egészen híven másolta volna a már valószinűleg kopott pecsét lenyomatát. Az állat feje, lábainak helyzete s egész alakja nem teszi reánk azt a hatást, mintha az oroszlán volna, csakis hosszú bojtos farka teszi azt valószinűvé.

két Demeterre. Az első a másodiknak nagyatyja s 1217—1233-ig emlékeznek róla okleveleink, ez időszakban főasztalnok, vasi és pozsonyi főispán volt. Valószínű, hogy ezen pecsétnyomó az övé volt.

A második adat a Trencsényi ágból származott Péter nádornak, soproni főispánnak és kunok birájának paizsalakú pecsétje 1278. évből,[1]) hol a háromszögpaizs mezejét szintén oroszlán alakja tölti be, még pedig oly helyesen, symmetrikusan és oly szépen stilizálva, hogy ennek mását alig találjuk e korból származó pecséteink között.

A harmadik Ugrin országbirónak Pous fiának (Ujlaki ág) háromszögpaizsalakú pecsétje 1304-ből[2]) a paizs mezején szépen stilizált oroszlánnal. Az oroszlán fején korona van s a koronán Mihály arkangyal áll kiterjesztett szárnyakkal, jobbjában emelt pallossal.

E leírt pecséttel egykorú s a bécsi titkos államlevéltár ugyanazon okleveléről függ Márk fia István mesternek, bakonyi főispánnak (Trencsényi ág) vörös viaszba nyomott

---

[1]) Kubinyi Monum. I. tb.

[2]) Arch. Ért. régi foly. XIII. 22.

tojásdadalakú kis gyűrűpecsétje,[1]) mely szintén ágaskodó oroszlánt ábrázol.

A paizsalakot feltüntető pecsétek sorozatát kiegészíti Miklós comes országbirónak Ugrin fiának (Ujlaki ág) 1359. évből származó sisakpecséte,[2]) hol a pecsét kerek mezején a csöbör sisakon oroszlán látható ülő helyzetben.

Ez öt pecséttel kimerítettük a Csák nemzetség ősi czímerére vonatkozó eddig ismert emlékeinket. Sajátságos, hogy a hatalmas oligarcha Csák Mátétól még eddig nem ismerünk pecsétet.

E kevés emlék tisztázza előttünk e nemzetség czímerét, még pedig egybevágó bizonyságaik alapján, teljes hitelességgel. Oroszlán a paizsban és a sisakon.

Ugrin tárnokmester pecsétén az oroszlán fejére helyezett korona némi eltérést mutat, de ez sem tekinthető talán az Ujlaky ágra vonatkozó öntudatos czímertörésnek, mert bizonyítékul ezen egy adat kevés volna, s még ennek erejét is lerontja Ugrin fia Miklósnak sisakpecsétje, hol már az oroszlán fejéről hiányzik a korona.

A czímer színeit nem ismerjük. Pedig e nemzetség egyes ágazatai elég sokáig éltek. A Kisfaludyak még most is élnek, de a család tagjai — mint azt Nagy Imre évekkel ezelőtt a Turulban[3]) kimutatta, — sajnos tévedésbe estek, midőn elfogadták sajátjuk gyanánt azon armális czímerét, melyet 1419-ben Zsigmond király adományozott egyik Kisfaludy családnak.

Az armális eredetije a Csák nemzetségből származó Kisfaludyak levéltárában van, de a két egynevű család nem egy származású s nincs köztük rokonság.

CSANÁD.

Azon ősmagyar nemzetségek közül való, melyek családfájukat hiteles oklevelek alapján a tatárjárást megelőző időkre fel tudják vinni. Előkelősége sem hiányzott, mert a

[1]) Arch. Ért. régi foly. XIII. 23. l.

[2]) Forgách ltár, Nemzeti Múzeum.

[3]) Turul II. 105.

krónikások szerint szent István királylyal atyafiságban állott. Daczára ennek, az ősi czímernek némi nyomaira nagyon későn találunk.

Az első nyom Tamás esztergomi érsek töredezett pecsétje az országos levéltárban[1]) az 1368. évből. A pecsét legfelső csúcsán szűz Mária a gyermek Jézussal, alatta két csúcsíves fülkében két szent püspök egész alakja áll, legalul Tamás érsek térdel, mellette jobbról és balról a családi czímerpaizs van kétszeresen elhelyezve, benne sziklán sólyom áll, összetett szárnyakkal.

Ez az egyetlen eddig ismert adatunk e nemzetség ősi czímer-alakjára.[2])

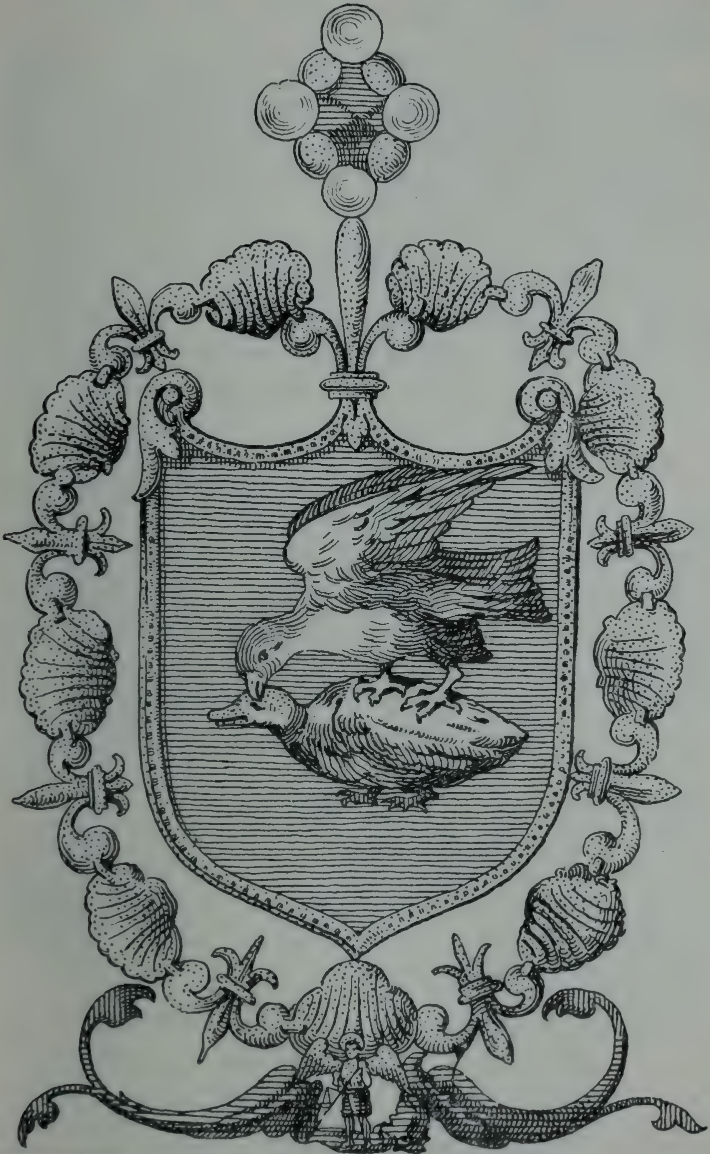
Az ezt követő második adat Telegdy István erdélyi vajda 1490. évi pecsétje[3]) már egész más alakban mutatja a Csanád nemzetség czímerét. Ennél az ősi czímerállat a sólyom, a ragadozó madár, ezen kor heraldikai ízlésének megfelelően, már jellemzetesebb, naturalistikusabb helyzetben van feltüntetve, a midőn egy hármas halomra illesztett kacsa hátán áll.

[1]) Orsz. lt. 5672. kiadva: Nyáry Heraldika, 213. lap.

[2]) A másik adat a Zichy Okmtr. VIII. 172. lapján említett Makay Miklós szolgabiró pecsétje 1424. évből, nagyon bizonytalan. A t. kiadó jegyzete szerint »papiron, hátlapján három gyűrűs pecséttel, melyek közül az egyik kiterjesztett szárnyú madarat, a másik növő lovat mutat.« Ez adatnál, eltekintve, hogy az ezen korbeli alispáni kiadványokat alig használhatjuk sphragistikai forrásnak, a három pecsét közül nem tudjuk, melyik vonatkozik Makay Miklós szolgabiró személyére.

[3]) Orsz. Ltár Dl. 28.646.

Ezen pecsét főképen azért fontos, mert 12 évvel megelőzte XII. Lajos franczia király 1502. évi czímeradományát Telegdy István részére.[1]) A miből világosan következik, hogy

[1]) Turul VIII. 63.

a franczia királytól adományozott czímer, a mely e pecsét czímerével mindenben egyezik, nem új czímer, hanem talán a Szent Mihály-rend adományozásából kifolyólag a család ekkor viselt czímere lett az oklevélben újra leírva és újra adományozva.

Miután az 1490. és az 1502. évi czímer paizsalakjai teljesen egyezők, nincsen okunk kételkedni azon, hogy azok színei is egyezők voltak. E színek — eltérőleg a czímerfestménytől — az oklevél szavai szerint, arany paizs és természetes színű sólyom.

Ha már most ez eredményt visszavezetjük a nemzetség ősi czímerére, a sólyom színét feketének kell vennünk, mint a mely szín legközelebb áll a heraldikai színek között a sólyom természetes színéhez s ez után nagy valószinűséggel meghatározhatjuk az ősi czímert, mely arany paizsban fekete sólyom volt.

Még a sisakdísz meghatározása volna hátra.

Wagner Decasaiban[1]) egy sisakczímer paizsba foglalt ábráját közli forrás megnevezése nélkül. Forrás nem lévén megnevezve, az adat csakis más egybevágó hiteles adat által nyerhet megerősítést. És ezen hiteles adatot megtaláljuk a Telegdy családnak a telegdi templomba befalazott, a XVI. század első éveiből származó czímeres sírkövén, hol a sisakdísz az 1490. és 1502. évi paizsalak ismétlése.[2])

Ha tehát a nemzetség tagjai a czímer későbbi komplikált alakjában is a paizsalakot használták sisakdíszül, bizonyos az, hogy midőn még az egyszerű, sziklán álló sólyom volt a paizsalak, az volt egyúttal sisakuk dísze is.

Az elmondottak és a mai napig rendelkezésünkre álló adatok alapján a Csanád nemzetség ősi czímerét következőleg határozhatjuk meg: Arany paizsban fekete (természetes) sólyom, sisakdísz a paizsalak; takaró fekete-arany.

---

[1]) Wagner. Collectanea, Decas III. fig. 9.

[2]) A XVII. században élő Telegdyek czímerénél, minők T. Gáspár 1611. évi és T. Anna 1624. és 1631. évi pecsétei, koronáttartó növekvő koronás oroszlán a sisakdísz, de ez nincs összeköttetésben az ősi czímerrel, ezt a Telegdy család ifjabb ágazata valamelyik anyai őse czíméréből vette át.

CSOLT.

E nemzetség — az e munka előszavában kifejtett nézetem szerint — nem volt azok közül való, melynek a »de genere« korszakában már nemzetségi czímere lett volna. Az ezen nemzetségből származó gerlai Ábránfy Sebestyénnek 1520. évből származó pecsétjén a következő czímer van: a paizs aljából czölöpösen felnyuló kar, markában leveles koronát tart.[1]) Az Ábránfyak ezen leírt czímerében a kar helyzete később megváltozott. Könyökben lett hajlott, pánczélba burkolt s a vaskeztyűs markában tartja a koronát. Így van az kivésve Ábránffy Gáspár Sárosvár főkapitányának 1628. évi pecsétjén.[2])

CSÓR.

A Csór nemzetség ősi fészke a fehérvármegyei Csór falu volt. Történelmi emlékeink a XIII. és XIV-ik században emlékeznek meg róla, a midőn két ágazata is élt, de mind kettő még a XIV-ik század folyamán kihalt.

A nemzetség legkimagaslóbb alakja: Tamás, ki csókakői és gesztesi várnagy, liptói és kőrösi főispán, 1351-ben erdélyi vajda, 1353—1358-ig királyi főajtónálló volt. Maradt fenn egy pecsétje is 1328-ból, a legrégibb sisakpecsétek egyike. Körirata: + S. TOME. D. CHOKAKU. a pecsét kerek mezejére csuporsisakból növekvő grif van vésve.[3])

---

[1]) Karácsonyi I. Békésm. ns. csal. 12. l.

[2]) Kassa város levéltára.

[3]) Nyáry: Heraldika Alapvonalai 63 l., hol az érdemes szerző a növekvő grifet sasnak nézte.

DIVÉK.

Ezen régi nemzetség czímerének tárgyalásánál elsőben is két kérdés merül fel: tekinthető-e ez ősi czímer nemzetségi czímernek, melyet az ősök zászlóikon viseltek a királyi csapatban, banderiumaik élén? És, vajon e nemzetség szerény vagyoni viszonyai, s ehhez aránylag népes volta mellett az Árpád korban a főnemességhez számíttatott-e és részt vehetett-e a királyi csapatban s egyes tagjai viseltek-e főbb hivatalokat?

E kérdésekre, olvasva dr. Karácsonyi könyvében a nemzetség történetét, tagadólag kell felelnünk.

A Divék nemzetség czímere: az élőfa alatt ballagó medve, nem vall ős eredetre.

Van a magyar heraldikának egy alig megmagyarázható és megfejthető sajátsága, mely talán csak akkor lesz megfejtve és tisztázva, ha minden létező családi levéltár át lesz kutatva. Ugyanis vannak régi, XII—XIII. századból származó családtörzsek, melyeknek minden egyes ágazata teljesen egyező czímert használ és ehhez szívós kitartással és hűséggel ragaszkodik, de ezen czímerek szerkezetüknél fogva nem tehetők a XV—XVI. századnál korábbi időkre, a nélkül, hogy nyomát ismernénk, vajon közös elhatározás útján vették-e azt fel vagy uralkodó adományozta a törzsnek?

Az ilyen czímerközösségre csak a következő példákat hozom fel.

Ilyen a Vizibor (1190—1220) törzse Sáros vármegyében, melyből a Bagossy, Bánó, Kükemezey, Kálnássy és Gyármán családok származtak. Ezeknek czímere: két szemközt álló oroszlán, melyek egy közöttük álló női alak feje fölött koronát tartanak.

A Hauk törzse Liptómegyében, melyből a Szentmiklóssy, Pongrátz, Szmrecsányi, nádasdi Baán és Pottornyay családok származtak. Czímerük hármas halmon koronára egymás mellé czölöpösen állított vörös ruhás kar és arany kürt között hatágú arany csillag.

A szintén liptómegyei Benedekfalvi törzs, melyből a Detrich, Andreánszky, Luby, Kiszely családok származtak. Czímerök: fészkén ülő, fiait tápláló pelikán.

Mindezen czímerek újabb eredetre mutatnak s ezekhez hasonló a Divék nemzetség czímere is.

Ha ezen czímernél az ősi nemzetségi czímerre gondolhatnánk, egyszerűbb alakban kellene azt megalkotnunk. Ha az valóban létezett mint zászlós jelvény, úgy az nem lehetett több, mint egy medve, lépő vagy hátulsó lábain álló helyzetben. De ezen feltevésnek ellentmond az, hogy ezen czímert a legrégibb nyomokon kezdve maig, mai alakjában használta nemcsak az ezen nemzetségből származott, dr. Karácsonyitól felsorolt 15 család, de sokan a nőági leszármazók között is, mint a Kórossy, Prileszky, Turcsányi, Kosztolányi, Vály családok. Az ezen családokra vonatkozó pecsétek és czímeradományok között nem találunk egyet sem, melyen a medve magában, a fától elkülönítve jönne elő. A leszármazók a fát a czímer épen olyan fontos alkatrészének tartották, mint a minőnek a medvét; s ez csaknem döntő *érv* a czímer későbbi eredetére nézve. Pedig a czímerben a fa csak jelképe annak, hogy a medve erdőben él.

Azonban ezen czímernek is megvoltak az évszázadok folyamán a maga fejlődési, jobban mondva hanyatlási mozzanatai.

A legrégibb pecsét e nemzetség czímeréről Ujfalussy Jóka pecsétje 1424-ből,[1]) melyben egy alul kerek paizsban medve mind a négy lábán áll,[2]) mögötte lombos fa, melynek

[1]) Turul V. 112.

[2]) A pecsét mezején a medve balra fordul. Balra fordult czímeralakokat nagyon gyakran találunk nemcsak magyarországi régi pecséteken, de külföldieken is. Ennek oka mindig a pecsétmetsző, ki a typariumra ily esetekben eredeti alakjában véste a czímeralakot, szem elől tévesztve azt, hogy a lenyomott pecséten ennek következtében a czímeralak balra fog fordulni. Vannak pecsétek, melyekre a körirat is fordítva van vésve.

gyökerei a medve alatt szétágaznak s a paizs alsó részét betöltik. Itt a medve még nem áll földön, még csak a paizsra festve ábrázoltatik, holott a földet, ezen naturalistikus függeléket, már a pecsét korát megelőző hat évvel feltaláljuk a Moghy Mátyásnak 1418-ban adományozott czímer paizsában. Ez az első magyar czímer, melyen a zöld alap előfordul.

A Divék czímert az Ujfalussy Jókáéhoz hasonló alakban a XV-ik század utolsó éveiben is, 1491. évben feltaláljuk a Majthényi Rafael és János pecsétjein.[1])

Később a fa gyökerei eltünnek egy zöld alapban, melyen a medve lépeget s kiséretül a XVII. században fellép a paizsban a nagyon szokásos csillag és félhold.

Öntudatos czímertörésről Magyarországon kevés szó lehet, bár a XIV. század heraldikájában nem egy nyomára találunk, de vannak olyanok, melyeket maga a szükségesség létesített.

A Divék nemzetség czímerénél — daczára a leszármazott családok nagy számának — a paizs integritását nem zavarták, a paizs színe mindig kék volt, a medvéé fekete, a fáé — természetesen — mindig zöld. E czímernél a törés a különböző sisakdíszek felvételében történt.

A Besznák, Divéky, Rudnay családok sisakdíszöknél a paizsalakot, a medvét, használták sisakdíszül, növekvően. Ezt megtaláljuk a leszármazó családok legtöbbjénél, csakhogy ezt a Bossányiak és Rudnyánszkyak arany-kékben s kék-ezüstben osztott, nyitott szárny közé helyezték, a Bacskádyak buzogányt adtak a medve első karmába. A Majthényiak s a velük egy család Motesiczkyak három (vörös—kék—ezüst) strucztollat, a divékujfalusy Ujfalusiak koronás fekete sast használtak sisakdíszül, néhol csőrében pálmaággal.

A rokon családok is megkülönböztették egymást sisakdíszeikkel: a Turcsányiak sisakdísze növekvő fekete medve, a Prileszkyeké ugyanaz, jobb markában bárddal s a váli Vályiaké növekvő medve, jobbjában karddal, melynek hegyére korona van illesztve.

---

[1]) Orsz. Ltár Dl. 19. 717. és 19.744.

De hogy ezen czímertörésnél a közelebbi vagy távolabbi vérségi összeköttetésre semmi tekintettel nem voltak, nyilvánvaló abból, hogy egy közeli közös őstől származó, Rudnay, Rudnyánszky és Divék-Ujfalussy Ujfalussy család egymástól eltérő sisakdíszt használt.

Az elmondottakból következik, hogy a Divék nemzetség czímerét — bár közös czímer — nem tarthatjuk a »de genere« elnevezés korából valónak. Valószinű, hogy ezen czímer eredetét Zsigmond király azon adományában találjuk, melyet ő 1415-ben a Bossányi család egyik tagjának adományozott. Az eredeti armális a múzeum tulajdona, de abban a czímer sem leírva, sem lefestve nincs. Az adományos Bossányi család ennek daczára bizonyosan ismerte az adományozott czímert és használta is s a Bossányiak czímere — mint láttuk — egyezik a nemzetség többi ágazatáéval, a legrégibb pecséttel, az Ujfalussy Jókáéval is, a mely pecsét kilencz évvel fiatalabb Zsigmond király czímeradományánál.

DOROZSMA.

Ezen nemzetség a XIII-ik század utolján vált egy törzsből öt ágazatra, a garai Bánffy, Harapkay, Garay, Hosszú-Bácsy és Szentmihályi családokra.

Ezek közől a Garay család már korán fényes polczra emelkedvén, ezen család pecsétei s czímerei mentették meg, e nemzetség ősi czímerét a feledéstől.

Kevés emlék maradt fenn róluk így is, de ezeknek ősi voltát oklevél is bizonyítja s e kettős alapon biztosan meghatározhatjuk a Dorozsma nemzetség ősi czímerét.

Legrégibb ide tartozó pecsét Kojol Pál machói báné.[1]) Az oklevélen, melyről függ, nincs kelet, de mivel ő 1311—1328. évig volt macsói bán, a pecsét ezen 16 évi időközből származik. E pecsét nagyon rongált köralakú, körirata nem olvasható, letöredezett, mezején háromszögpaizsban — a meny-

[1]) Orsz. Lt. Dl. 1585.

nyire kivehető — kígyó van czölöpös helyzetben, testével csak csekély hajlásokat csinálva.

A többi pecsét a Garay család nádorságot viselt három tagjától származik. Egyik Garay Miklós nádortól 1372-ből, hol a pecsét kerek mezején jobb sarkaikkal egymást érintő helyzetben három háromszögpaizs van elhelyezve. Ezek mindenikében egy-egy koronás kígyó van hármas görbülettel, szájában országalmát tartva.[1])

A családi czímert tartalmazó kis paizs ilyen hármas elhelyezésének a pecsét kerek mezején egy másik példája Kont Miklós nádor tíz évvel fiatalabb pecsétje.[2])

A czímerpaizsnak többszörös elhelyezése a pecsét kerek mezején nyugaton már másfélszázaddal korábban fellép. A legrégibb példáknál öt paizst helyeztek egymás mellé körben, úgy hogy a paizsok alsó sarka a kerek pecsétmező központja felé irányult. E szokásnak alapját az ötlevelű rózsa képezte.[3]) Liechtenstein Ulrik 1220. évből származó kerek pecsétjére egy ötlevelű rózsa van helyezve s ezen rózsa minden levelére a Liechtenstein czímert tartalmazó kis háromszögpaizs van illesztve.[4])

Heimburgi Vilmos gróf 1239. évből származó pecsétjén már nem képezi az alapot rózsa, de a rózsaszirmok módjára elhelyezett czímerpaizsok, a rózsaszirmok XIII-ik századbeli alakját vették fel s a rózsa kelyhét egy hatágú csillag képezi.[5])

---

[1]) Nyáry, V. 41.

[2]) O. L. Pecsétmutató V-ik tb. 20. sz.

[3]) Ha mélyebben be akarnánk hatolni a heraldika ellenes czímersymbolikába, alapját a Sz. Mária cultusba kellene keresnünk, mert a heraldikai rózsa a MÁRIA öt betűje után lett ötlevelű.

[4]) Hohenlohe, Sphrag. Aphorism. XVII. tb. 191.

[5]) U. o. XVII. tb. 189. sz.

Velthurti Hugó 1286-ból származó pecsétjén már csak öt háromszögpaizs elhelyezése jelzi a rózsa szirmait.[1])

A XIV-ik században még mindig dívott a czímerpaizsok többszörös elhelyezése, a nélkül, hogy ez már az ötszirmú rózsára emlékeztetne. Hohenlohe Kraftné Anna 1350. évből származó pecsétén négy paizs van alsó csücskökkel egymáshoz illesztve, a melyek közől a két szemközti a Hohenlohe, a másik kettő a Leuchtenberg czímert tartalmazza.[2])

Ezekhez sorakozik a Garay Miklós nádor 1372. évi pecséte, mely először tünteti fel a nemzetségi czímerpaizsot egész teljességében, a kígyót koronásan, szájában az országalmával.

A másik pecsét Garay Miklós nádortól, az előbbinek fiától származik 1392-ből. A pecsét mezején négyes karélyba foglalt szabályos négyszögön egymásba fonódott két kígyó van.

Az így szerkesztett pecsét, t. i. midőn a czímerkép nem paizsban, hanem zászlón van elhelyezve, nyugaton is a legritkább pecséttypusok közé tartozik,[3]) hazai pecséteinken az egyedüli.

Ezen kettős paizsalak, a kígyó a zászlón, a mennyire a pecsét homályos vésése sejtetni engedi koronás, de szájából hiányzik az országalma. A bizonyítékok ide szükséges sorozatát Zsigmond király 1416. évi czímeradománya zárja be.

Ezen, a magyar czímeradományokról sok tekintetben eltérő armálisból[4]) csak azt veszszük ki, a mi tárgyunkhoz szükséges. Szövegében világosan le van írva az ősi czímer, az »antiqua arma«, melyből kitünik, hogy az: kék paizsban

[1]) U. o. XVII. tb. 191. sz.

[2]) U. o. Nro 185. XVI. tb.

[3]) Orlamündei Albert gróf 1224; Grüningeni Hartman gróf 1257; Holsteini Woldemar gróf 1304; Wolfach város 1389. és Würtembergi Ulrich gróf 1467. évi pecsétei, Hohenlohe i. m. 16., 17. l. V. tb. 48., 49., 50. és 51. ábra.

[4]) A czímer hasonmását b. Nyáry közölte Heraldikájában, az armális szövegét Fejér. Cod. Dipl. X/V. 681. Eredeti gr. Zay ltár.

czölöpösen állított, többször csavarodott arany koronás kígyó, tüzet okádó szájában arany országalmát tartva.

Sisakdíszül az oklevél szerint strucztoll forgóra illesztve a paizsalak szolgál. Miután azonban a strucztoll forgót ily alakjában segédsisakdíszül nem igen alkalmazták, valószinű, hogy e sisakdísz zárt szárny volt, reá illesztve a paizsalak.[1])

GEREGEN.

Hohenlohe-Waldenburg Károly herczeg, a sisakdíszeknek középkori használatáról írott munkájában[2]) azt mondja: »Miként még manapság is a zöld tábori jelvény a katona csákójának s a tölgy- vagy fenyőág az erdész kalapjának legszebb dísze, úgy a harczot és vadászatot kedvelő őseink is sisakjuk első díszét az erdő fáiról szakították.«

A szerző ennek bizonyítására két példát idéz. Egyiket egy Kefernburg-féle pecsétet 1234-ből, hol a hárság, a másikat a zürichi czímertekercsből (154. sz.), hol a tölgyág egészen természethíven vannak ábrázolva.[3])

Ilyen természetes faág lehetett a Geregen nemzetség őseinek sisakja mellett is, melyet idővel a család czímeralakul a paizsba is felvett.

A paizs czímerképe a legrégibb időben heroldalak volt, osztások, pólya vagy hasított és többszörösen osztott paizs. Az ezen nemzetségből származó Miklós országbiró 1275. évi pecsétjét Nagy Imre[4]) kissé homályosan írja le,

---

[1]) Grünenberg 1483-ik évből származó híres czímerkönyvében is (64. tábla) közölve van a Garay család czímere »Groff grauff von Ungern« név alatt. A festményen kék paizsban hétszeres hajlású arany kígyó, szájából tüzet okád, de a kígyó nem koronás és szájában nincsen az ország almája. Sisakdísz a paizsalak, hol a kígyó (segédsisakdísz nélkül) gyűrűs csavarodással nyugszik a sisakon.

[2]) Hohenlohe, Über den Gebrauch der Heraldischen Helm-Zierden im Mittelalter. Stuttgart, 1868. 9. lap.

[3]) Van ilyen a zürichi czímertekercsben több is, mint Laubgassen (97) arany hárság; Blattenberg (98) zöld hárság; Schönbüchel (337) zöldág; a 368-ik számú arany tölgyág.

[4]) Hazai okmánytár VIII. 175. Eredetije Körmenden a herczeg Batthyányi levéltárban.

»a paizs közepében a czímer hosszúkás négyszögeket tüntet elő«. E leírásból a heroldalak biztosan meg nem határozható.

E nemzetségből csak egy család: az *Egerváriak* származtak le s legrégibb e nemzetségre vonatkozó czímermaradvány Egerváry Mihály vasvármegyei alispán 1365. évből származott pecséte, melyen a czímerpaizsban, kar markában természetes leveles galyat tart.[1]) A második pecsét Egerváry László, horvát-szlavon és dalmát báné 1492. évből.[2])

A XVIII. században már azon czímerrel pecsételtek a család tagjai, melyet a család ma is használ. Ez: kék paizsban arany leveles koronán könyöklő pánczélos kar, mely markában leveles galyat tart; sisakdísz pánczélos kar, markában görbe kardot tart, melyre törökfő van szúrva, takarók kék-arany, veres-ezüst.[3])

Ha e nemzetség legrégibb czímerét vizsgáljuk, a kart csak azon naturalistikus irány eredményének kell tekintenünk, mely nálunk a XIV-ik század utófelében fellépett, mely mint a Szepesy Jakab országbiró, vagy az Alsániaknak szintén ezen korból származó czímereiben is feltünő, az eredetileg lebegő czímeralakokat egy kar markába helyezte. A kar az ősi czímerből — természetesen — hiányzott s marad ott a leveles galy lebegőn, mely az ősi czímernek egyúttal sisakdísze is volt.

Nehezebb eligazodnunk az ősi czímer színeire nézve, mert ha a paizs színe eredetileg is kék volt, akkor a leveles galy máza arany volt, de ha a galy színe volt természetes zöld, akkor a paizsnak volt érczszíne, szokás szerint ezüst.

---

[1]) Orsz. Ltár. Dl. 25,825. Siebmacher Supplement 44. l. 29. tábla. A Magyarországban divatos erőszakolt czímerszimbolika és czímermagyarázat ezen czímerből is beszélő czímert akar csinálni. Mivel a család neve »*Égerváry*«, a galynak is égerfa galynak kell lenni, bár minden alap nélkül, mert ha a család véletlenül egy másik birtokától vette volna állandó nevét, — mert volt ilyen bőven — akkor minden beszélő czímercombinatio megdőlt volna.

[2]) Orsz. Ltár DL. 25,369. és 1493-ból 19,946. és 25,371. Siebmacher m. f.

[3]) Siebmacher u. o. Turul XVIII. 132. Reissig Ede czikke a Gerege nemzetségről.

GUTHKELED.

I.

A Guthkeled nemzetség czímere a legteljesebben, legbiztosabban meghatározható nemzetségi czímer. Útbaigazítanak a nagy számban fennmaradt pecsétek, festett czímerek és sírkövekre, imaszékekre, epitaphiumokra, érmekre vésett domborművek, melyekből kitünik, hogy a leszármazók, a népes nemzetségből elágazott nagyszámú családok mindmegannyian, következetesen hívek maradtak az ősi jelvényhez.

De ez ősi jelvény a századok folyamán tanúságos képét adja az egyes heraldikai korszakok stilusának, divatjának és átalakulásainak, a nélkül, hogy ezen különböző stilusok, divatok és átalakulások az ősi czímeralak mivoltát érintették volna. Ezen czímeralak heroldkép: oldalékek, melyek a magyar heraldikában csaknem kizárólagosan ezen nemzetség tulajdonául tekinthetők.

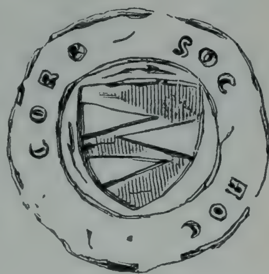

A Guthkeled-ékek hatszáz éves történetében a heraldikai ízlés változása szerint négy különböző, egymástól eltérő, de a paizsalakot véve figyelembe, jellegében egyező korszakot különböztethetünk meg.

A legrégibb korszakban az ékek mennyiségére és helyzetére még nem volt teljes megállapodás. Legrégibb, erre vonatkozó pecsét, Leustách — János fia — pecséte az 1236.

évből,[1]) melyen a háromszögpaizsban, két jobb- és két baloldali, egymásba nyúló nyomott ék. István szlavón báné (1250—1259)[2]) két baloldal-ék; Hodus comesé (1272)[3]) két bal- s egy jobboldali egymásba nyúló oldalék. Ezen bizonytalanság még a következő XIV-ik század közepéig eltartott. Miklós szlavón bán 1323-ik évi pecsétén[4]) a háromszögpaizsban hétszeres nyomott ékvágás a mesteralak; Gergely ungi alispán György nevű fiáé 1346-ból[5]) hasonló a Hodus comeséhez, a Kusalyi Jakch György 1358-ik évből származó pecsétjének[6]) paizsalakja teljesen egyezik a legrégibb pecsétével, a Leustákéval.

E czímer történetében a második korszak, körülbelől a XV-ik század végeig, egyes esetekben a mohácsi vészig tartott. Ezen korszakban megszünnek az ellenékek, érezhető lesz az egységesebb czímeralakra való törekvés. Ez részben sikerül is, mert e korszakban csak három teljes jobboldali éket,[7]) ritkábban baloldalit[8]) s néhol ötszörös ékvágást találunk.[9]) De ha tekintetbe veszszük azt, hogy pecséteken a balra

[1]) Arch. Ért. régi foly. X. 257.

[2]) Nyáry Heraldika VII. tb. 63. sz.

[3]) U. o. VI. 59.

[4]) Véghelyi gyűjtemény. A paizs és a legenda közötti tért két, farkashoz hasonló állat tölti ki paizstartókul.

[5]) Gr. Sztáray oklevéltár I. 192.

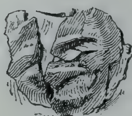
[6]) Bunyitay, Szilágymegye középkori műemlékei. 18. l.

[7]) Ilyenek: 1437 Bachkay Benedek ungi alispán p. (Sztáray II. 537); 1462. Kisvárday János p. (Orsz. Lt. D. O. 15.719); 1462. Anarcsi Tegzes Péter szabolcsi alispán p. (Orsz. Lt. D. O. 31,785); 1486. Báthory István országbiró Orsz. Lt. D. O. 19,104); 1525—36 Czibak Imre (Bunyitay: Váradi püspökség III. 387); 1526. Ország Dóra.

[8]) Ilyen: 1469 Anarcsi Tegzes Péter (Orsz. Lt. D. O. 16,789).

[9]) Ilyen: 1482 Guthi Országh Mihály nádor; ugyancsak az ő festett czímere a kassai dóm szentségházán (Turul 1889. 25); 1491. Buthkay András (Dessewffy ltár); 1493. Maróthy László (Orsz. Ltár. Dl. 13,181; 1511. Kisvárday Ferencz váczi püspök (Orsz. lt. D. O. 22,154); 1511. gr. Országh Mihály (u. o. 22, 154); 1511. Ráskay Balázs tárnokmester (u. o. 22,154); 1515. Várkonyi Amade István alországbiró (Kisfaludy ltár).

fordult czímeralakok mindig a pecsétmetsző tévedéséből erednek, ki nem vet számot azzal, hogy a valódi helyzetében vésett czímeralak a pecséten fordított alakjában nyomódik le, e három, illetve négy változatot kettőre vezethetjük vissza, a három jobboldal-ékre és az ötszörös jobboldal-ékvágásra. Ezt igazolja anarcsi Tegzes Péter is, ki 1462-ben három jobboldal-éket, 1469 három bal farkasfogat ábrázoló czímerrel pecsétel.

A harmadik korszak rövid, alig nehány évtizedre terjed, de első nyomai már a XV-ik század utófelére, az olasz renaissance első éveire vezetnek vissza, sőt e nemzetség czímerének harmadik korszaka csakis az olasz renaissance hatásának tulajdonítható. Ezen hatásnak tulajdonítható, hogy az ékek oldalainál elhagyták az egyenes-merev vonalat s azt kecsesebb görbülettel helyettesítették. Ez által egy más, jellegére nézve egyező, de alakjára elütő heroldalakot nyertek: a farkasfogakat (Wolfszähne). Ez által elérték a czímeralak egységét is, mert ezen heroldalak csak teljesen adhatta a három oldaléket, vagyis farkasfogat.

A Guthkeled czímert ezen alakjában látjuk elsőben is Tegzes Péter 1469. évi pecsétjén, majd a XVI-ik század végéről a Báthory, Zokoli és Kun család több pecsétjén.[1]) De kiváltképen érdekes két ide tartozó kőczímer. Egyik Báthory Miklós váczi püspök veres márványba vésett czímere 1487-ből a nemzeti múzeumban, másik Báthory István erdélyi vajda kőczímere 1488-ból a nyírbátori ev. ref. templomban. Miként az évszámok mutatják, mindkettő az olasz renaissance korai terméke s bár czímertani szempontból mindkettő kifogásolható, de mert első sorban decorativ jellegűek, kecses, plasticus elrendezésük következtében a legjobb hatásúak s legkiválóbb műemlékeink közé tartoznak.

A legutolsó korszak a XVI-ik század végétől, a nemzetség nagyrészének kihalásáig, a most is élő guthi Guthy

[1]) Ilyenek Zokoli György pecsétje 1585-ből, Báthory István országbiróé 1594-ből, Báthory Andrásé 1599-ből (mindhárom az Orsz. Ltárban) és Rozsályi Kun Domokosé (Tört. Életrajzok I., III. 4.). 1589. Báthory Zsigmond érme (Érdy: Erdély érmei IV. tábla).

családra nézve napjainkig tart. E korszakban a naturalistikus irány hatása következtében s az eredeti czímeralak meg nem értéséből s talán a krónikások czímermondáinak hatása

alatt eltünik a mesteralak a paizsból, s helyét egy annak megfelelő, közönséges czímeralak foglalja el: függélyesen álló, természetes állkapocsból kinövő három (farkas vagy sárkány) fog.

Legrégibb emléke ennek még a XV-ik század végső éveiből, 1496-ból való, és ez azon armális czímere, melyet II. Ulászló király a Buthkay, Kezeg, Sándor, Ráskay és Málczay, egy eredetű rokoncsaládoknak adományozott. Itt az ugyanazon kék színben osztott paizs alsó mezején lebegő arany állkapocsból három ezüst fog nyúlik ki.[1])

Az osztrák-ház trónraléptével a magyar heraldika német befolyás alá került. Ez egyidőre útját állta a naturalismusnak, de csak addig, míg a heraldika általános hanyatlásának korszaka be nem következett. Ez időtől fogva csaknem kizárólagossá válik a közönséges alak a Guthkeledek czímerében.

Ilyen közönséges czímeralak van vésve a Báthori házból származott erdélyi fejedelmek érmeire, Báthory István, Kristóf, Zsigmond és Gábor pénzeire, de ezeken — kevés kivétellel — eléggé tetszetősen helyezték el a czímeralakot a paizson. Az állkapocs mintegy a paizs baloldalát képezi, onnan tünik elő és ebből nő ki a paizs jobboldala felé irányuló s azt sok esetben érintő, így a paizs egész síkját betöltő három farkasfog.

Sokkal ízléstelenebb a Guthkeled-czímer XVII-ik századbeli alakulásaiban. Ekkor az állkapocs czölöpös helyzetben lebegően illeszkedik a paizs közepére s a rövid három farkasfog haránt, vagy néha balharánt helyzetben nyúlik ki belőle. Legtöbb esetben benn a paizsban sárkánykígyó köríti a paizsalakot.[2])

A Gúthy család 1800-ik évből származó pecsétén, a paizsban sárkánykígyótól körítve az állkapocs helyzete vízszintes, belőle a három farkasfog a paizsláb felé irányul.

---

[1]) A kassai szentségháznak a XV-ik század utófeléből, de mindenesetre az 1496. évet megelőző korból származó czímerei között a Buthkay czímer ezen 1496-iki adományozott czímer szerint van festve. Ezen látszólagos anachronismus elenyészik, ha tudjuk, hogy mindezen czímerek a későbbi időkben át lettek festve.

[2]) Ilyenek a XVI. századból Szentmarjai Borbála, Eödönffy Andrásné czímere a vinnai emlékkövön; 1608. Amade Mihály p. (Kubinyi gyűjt.); 1611., 1614. Daróczy Ferencz p. (Kende lt.); 1628. Bogdányi János p. (Barkóczy lt.); 1656. rosályi Kun István, szathmári főispán p. (Siebm. 349); 1683. Gúthy Zsigmond p. (Csoma lt.) XVII. sz. Báthory Zsófia festett czímere (Ungvári czímeres album, stb. stb.)

Ezzel végig kisértük a Guthkeled czímer átalakulásait a hanyatlási korszakok minden fokozatán; láttuk, hogy az, daczára a különböző heraldikai korszakok különböző divatjainak és áramlatainak, megfelelő átalakulásainak, lényegében és jellegében sohasem változott. De feltünő az is, hogy a nemzetség századokon át tartó, több ágazatra kiterjedő előkelő szereplése mellett is, a midőn a későbbi heraldikai divatoknak megfelelőleg számtalan alkalma lett volna a czímerbővítésre, még hatalma és befolyása tetőpontján is hű maradt eredeti czímeréhez. Azt soha nem bővítette — az Amade czímert kivéve — és soha színeit nem változtatta.

Czímertörésnek is kevés nyomaira találunk e nemzetségnél, de kétségtelenül annak kell tekintenünk azt, hogy gúthi Országh ágazat csaknem kizárólagosan, következetesen az ötszörös ékvágást használta czímerében a három oldalék helyett.

II.

A milyen conservativ volt a Guthkeled nemzetség czímerének paizsalakjára nézve, épen olyan kitartó volt a sisakdísznél is.

Legrégibb sisakdísze az 1437. évből való [1]) Báthory István pecsétjénél. Ezt követik 1482-ben gúthi Országh Mihály, 1493-ban Maróthy László czímerpaizsának sisakdíszei. Mindháromnál a sisakdísz: zárt szárnyra, mint segédsisakdíszre illesztve a paizsalak. Ugyanez látható a gr. Amade család 1782. évi grófi czímerének középső sisakdíszén is.

Némileg eltér ettől, de lényegében azonos Báthory István nádor 1519. évből származó czímere,[2]) hol a paizs felett két sisak van. A két sisak között a paizsot körülvevő sárkánykígyó felett előtünő női törzs (angyal) fején koronával s ezen kereszttel, a sisakok díszei zárt szárnyak, melyekre egykor a paizsalak volt illesztve.

A Buthkay-czímer sisakdísze, már azon korból, a midőn az oldalékek közönséges alakká változtak, a paizsalak a sisak koronájára vízszintesen fektetve.

[1]) Forgách ltár a Nemz. Múzeumban.

[2]) Forgách ltár.

A Guthkeled nemzetség czímerének színeire nézve következő kútfőink vannak:

1. Gúthi Országh Mihály czímerpaizsa a XV-ik századból származó kassai szentségházon: veresben, aranynyal szegélyezett ötszörös ékvágás.

2. A Buthkay Benedek és társainak II. Ulászlótól adományozott czímer: kék osztott paizsban, felül ezüst holdsarló s arany hatágú csillag, alól függélyes helyzetben lebegő arany állkapocs, három balfelé irányuló ezüstfoggal.

3. Báthory Zsófia festett czímere, a XVII. századból, az ungvári czímeres albumban: veres paizsban lebegő függélyes ezüst állkapocs három foggal. Ezzel egyező több czímer fennmaradt a családi arczképeken.

4. Rozsályi Kun Anna báróné, Barkóczy Lászlóné festett czímere: kék paizsban sárkánykígyótól kerített veres mezőben három bal nyomott farkasfog (heroldalak).

5. Végül a gr. Amade család 1782. évi grófi diplomájának veres és kékben osztott paizsában is a főszín a veres. Sisakdísz: zárt veres szárnyra illesztve az ezüst farkasfogak.

Az egybevágó adatok közül csak a Buthkayak 1496. évi czímeradományozása mutat eltérést. De hogy ennek semmi fontossága nincs, mutatja az, hogy a Jagellók alatt a paizs kék színe annyira általános lett, hogy az eddig ismert 58 Jagelló czímeradományozás között 47-nél a paizsnak kék színe van s hogy a kék paizsot magok a Buthkayak sem használták. Viczmándy Mátyásnak I. Ferdinánd 1558-ban ősi czímerét (ezüstben, arany koronából növekvő fekete bikát) megbővítette nejének, Buthkay Zsófiának czímerével. Ezen bővítésnél a Buthkay-czímer veres mezőben ötszörös ezüst ékvágás.

Az elmondottak alapján a Guthkeled nemzetség ősi czímerét így határozhatjuk meg: veres mezőben három ezüst jobb-oldalék, sisakdísz a paizsalak, veres zárt szárnyra illesztve. Takaró veres-ezüst.

GYÓVÁD.

Nagy Imre szerint [1]) e nemzetségből a kányaföldi Kerecsényi család származik. Kerecsényi Pál al-bánnak 1524. évi teljes köriratú pecsétjén [2]) a czímer keresztbe tett két horog, felül négylevelű rózsától, alól hétágú csillagtól kisérve.

GYŐR.

A magyar nemesség azon része, mely a XIV - XVI-ik században még saját czímerről nem gondoskodott, ha a szükség úgy hozta magával, hogy saját pecsétjét kellett használni, örömest vésette pecsétgyűrűjére czímer hiányában a liliomot, mely kedvencz jelképe volt. Az e korból származó alispáni kiadványokon és magánérdekű okleveleken látható pecsétek százai s a Nemzeti Múzeumban őrzött régi pecsétnyomó gyűrűk egész sorozata erősíti ezen állításunkat. Ezen jelképeknek — emblémáknak — általános ismertető jelük, hogy nincsenek paizsba foglalva, csak paizs nélkül töltik ki a pecsétgyűrű kör vagy oválalakú mezejét.

Daczára ezen közkedveltségnek, a liliom, még a későbbi időkben is, csak nagy ritkán vált egyes családok állandó czímerjelvényévé (Kalondai, Radványi stb.), de ezen ritka esetekben is már naturalizált alakban, rendesen egy pánczélos kar markába helyezve.

A XIII-ik századból — annak végső éveiből — egy liliomos czímer emlékét őrizte meg egy 1403. évből származó oklevél, melyben egy 1295-ből kelt oklevél van átirva. Az átíró jegyző ezen 1295-ik évi oklevél pecsétjéről megjegyzi, hogy az »köralakú, kétféle viaszból való, külről fehér, fészke fekete, közepén paizs s ezen paizs közepén liliom van vésve«. Körirata »S. Conradi filii Stephani pincernarum regis«.[3])

[1]) Hazai okmánytár VII. 74. Hazai oklevéltár 57. l.

[2]) Siebmacher 301. l. 226. tábla, Rajcsányi pecsétmásolatai után az Orsz. Ltárban.

[3]) Hazai okmánytár. VIII. 360.

Ezen Konrád főpinczemester a Győr nemzetségből származott s a kihalt Gyulay család ősatyja volt.

A Győr nemzetség idegenből vándorolt hazánkba. Kézai megjegyzi, »hogy Ernest sok vitézzel jött Magyarországba«, de hogy honnan? Azt sem ő, sem a bécsi krónika nem jegyezte fel. Valószínű, hogy Francziaországból. Erre mutat az ősi czímerkép, a liliom, mely a román népfaj kedvencz czímervirága volt s mely valószínűleg mint zászlós jelvény már a beköltözött vitéz csapat lobogóján tündökölt.

Hogy a liliom nemcsak Konrád mester önként felvett jelképe, de a nemzetség ősi közös czímerképe volt, bizonyítja ezen nemzetségnek egy másik ágazatából származott Dersffy Miklósnak 1335. évi pecsétje,[1]) melynek kerek, virágornamentikával damaszkolt mezejére szintén liliom van vésve.

A következő pecsétek megerősítik a régibbeket.

Mindjárt a XV-ik század első éveiből, 1401. és 1402-ből származnak Gyulay Mihály fia István és Gyulay Jakab fia Ferencz baranyamegyei alispánok pecsétei.[2]) Mindkét pecsét czímerpaizsába liliom van vésve, egyikén sisakdíszszel, melyről alább lesz szó.

A felsoroltakkal teljesen egyeznek még a XV-ik századból Szerdahelyi Dancs Pál és Szerdahelyi Dersffy István 1470. évi pecsétei,[3]) továbbá Szerdahelyi György fia Miklósé, Imre fia Istváné és Miklós fia Miklósé az 1487. évből.[4])

A XVI-ik század elejéről Gyulay Gergely sókamara tanácsosé 1506-ból,[5]) a már ekkor feltünő kiserettel: a csillaggal és holdsarlóval és Szerdahelyi Horváth György királyi udvarnoké.[6])

II. Lajos király 1523-ban Pozsonyban kiállított armálisában megbővítette Szerdahelyi Imrefy Mihály allovászmesterének ősi czímerét. Az armálisba festett czímer, mint minden olasz miniatortól festett czímer, valóságos mestermű,

---

[1]) Orsz. Lt. pecsétek mutatója. II. tb. 6. sz.

[2]) Baranyamegyei oklevéltár és a bécsi államlevéltár kiállítása.

[3]) Orsz. Lt. D. l. 17,078.

[4]) U. o. D. l. 19,266.

[5]) Szász nemzeti levéltár.

[6]) Orsz. Ltár. D. l. 23,578.

de szerkezetére és arányaira nézve telve van heraldikai hibákkal.

Mint az olasz renaissance mestereitől festett magyar czímerek mind, ez is kerüli a heraldikai stilust és alakjai naturalizáltak.

A paizs főalakját ezen czímerbővítésnél is az ősi czímeralak, a liliom képezi, de itt ez természetes növény, gyökérrel, háromágú zöld szárán kétoldalt levelekkel s az ágak végein egy-egy fehér virággal. Az egész arany koronán van áthúzva, melynek két szélső boglárán egymással szemben két koronás fekete sas áll. Ezen mesterkélt paizsalakot felül jobbról hatágú aranycsillag, balról befelé fordult ezüst holdsarló kiséri. Sisakdísz: nyitott fekete szárny között a paizsbeli virág.[1])

Az adományozott czímer ezen leírt alakjában az adományos utódainak sem tetszett, mert Imrefy Ferencz 1587. évi pecsétén már ismét visszatért az egy liliomhoz, csak a két sast vette fel czímerpaizsába a bővítésből.[2]) A sisakdísznél is elhagyta a nyitott szárnyat. A nemzetség többi ágazatai, a Dersffyek, Gyulayak tovább is megmaradtak az ősi czímeralaknál, az egyszerűen stilizált liliomnál, a mint az Dersffy István kassai parancsnok 1556. évi pecsétén [3]) és Eszterházy Miklósné: Dersffy Orsolya 1618. évi sírkövén Lakompakon látható.

A Győr nemzetség legrégibb sisakdísze az egyes stilizált liliom. Már 1401-ből van reá adatunk, Gyulay Ferencz baranyai alispán pecsétjénél.

Miután nemzetségi czímert tárgyalunk, nem vehetjük figyelembe a II. Lajos király czímeradományát, az 1523. évi Imreffy czímer sisakdíszét, bár az is: nyitott szárny között liliom, de teljesen naturalizálva. Annál érdekesebb Szerdahelyi Dersffy István kassai parancsnok 1556. évi sisakdísze, melynél növekvő oroszlán tartja jobb karmában a stilizált liliomot. E sisakdísz már csak azért is érdekes előttünk,

---

[1]) Eredetije a gr. Fesztetics ltárban, Keszthelyen.

[2]) Forgách ltár.

[3]) Árvavári levéltár.

mert igazi magyar jellegű. A külföld heraldikája a kart csak a legritkább esetekben, az oroszlánt egyáltalán nem ösmeri segédsisakdíszül. Ezt csak magyar czímereknél találjuk.

A növekvő oroszlán mint segédsisakdísz — inkább csak ad personam volt felvéve — semmit sem változtat az ősi sisakdísz jellegén, mely a paizsalak ismétlése: az egyes stilizált liliom volt.

Ezt használta a Dersffy család is. Így van az kivésve az említett kassai parancsnok unokájának, Dersffy Orsolyának 1618. évből származó sírkövén is a lakompaki templomban.

A liliom — mint czímeralak — a román eredetű népfajnál volt közkedveltségű. Nagy számban található az a franczia és olasz nemesség czímereiben. Színük nincs szabályoknak alávetve. Ércz alapon kék és veres, és viszont kék és veres alapon ércz színű liliomok felváltva láthatók. Csak zöld és fekete alapon ritkák s ércz alapon a zöld és fekete színűek teljesen hiányzanak.

A Győr nemzetség színeit is fentartotta számunkra a jeles történetíró: kisasszonyfalvi Istvánffy Miklós 1582. évi czímerbővítése, a midőn egy hasított paizsba az előrészt elfoglaló ősi czímer mellé (arany s veresben osztott mezőben aranyleveles koronán álló fekete sas), a paizs hátulsó részébe felvette anyjának, Gyulay Hedvignek ősi czímerét is, »arany liliomot, csillag s félholddal, kék paizsban, úgy a mint azt Gyulay János és elődei, míg éltek, viselték«.

Az elmondottak alapján a Győr nemzetség ősi czímere következő volt: Kék paizsban arany liliom; sisakdísz a paizsalak; takaró kék-arany.

HAMVA.

A gömörvármegyei Hamva nemzetségből leszármazó családok közül a hamvai Hamvay, hamvai Darvas, hamvai Sándor, runyai Soldos, szkárosi Szkárosy és szkárosi Farkas családok czímereit ismerjük.[1]) Ezen czímerek egybehangzó

[1]) Nagy Iván szerint (Magyarorsz. csal. III. 242.) még a Nagyszájú és Kerepeczi családok is ezen törzsből származnak, de e két család czímere ismeretlen.

paizsalakja a magyar heraldikában gyakori, de késői czímerkép: szőlőtőre ugró fehér bakkecske. A paizsalak mindenik czímernél ugyanaz, csak a paizs színeire nézve van eltérés, a mely a most is élő Hamvay és Soldos családoknál veres, a Darvas család czímerénél kék.

A többi család czímerét csak pecsétek tartották fenn, ezeknek színeit nem ismerjük.

Hogy a bakkecskét ezen családok már a XV-ik század első felében is használták, mutatja Szkárosy István pecsétje 1437. évből,[1]) kerek mezején (paizs nélkül) egy kecskefővel, melynek kivésése könnyebb volt a pecsétmetszőnek, mint a teljes czímeralaké.

Ezen czímereknél a sisakdísz szintén egybehangzóan holdsarló és csillag, csakhogy a holdsarló a Darvas, Hamvay és Sándor [2]) családoknál czölöpösen áll a sisakkoronán, öblébe helyezve a hatágú vagy nyolczágú csillag, a Soldos és Farkas családoknál ellenben szarvaival felfelé irányuló helyzetben nyugszik a sisakkoronán, reáillesztve a csillag.

A helyzet ezen eltérése heraldikai tekintetben nem lényeges.

Ezen nemzetségnek s e nemzetség közös czímerének eredetére nézve a következőkben előadott heraldikai momentumok lehetnek irányadók.

Dr. Karácsonyi munkájában [3]) ezeket mondja: »A Hont és Bagos nevek használata, továbbá az, hogy a Hont-Pázmány nemzetség egyik tagját, István fia Miklóst »hamvai« lakosnak írják, sejtetik, mintha a Hamva nemzetség a Hont-Pázmánynak egyik ága volna. Eddigelé azonban a biztos tudásra elégséges adatunk nincs.« Ezen genealogiai félbizonyítékot kiegészíteni látszanak a heraldikai adatok.

A Hamva nemzetségből származó családok — mint fentebb megírtuk — kivétel nélkül a holdsarlót és a reáillesztett csillagot használták sisakdíszül. A csillag és félhold ily

---

[1]) Forgách ltár a Nemzeti Múzeumban.

[2]) Kiadatlan Hamvay Sándor László 1761. évi pecsétje és sok más pecsét a Mladosevics Horváth levéltárban a XVIII-ik századból.

[3]) II. 139.

helyzetben nem tekinthető azon emblematikus heraldikai pótléknak, melyet a XVII—XVIII-ik századi magyar czímerekben oly gyakran találunk, részint uralkodóktól adományozva, részint önként felvéve, de mindannyi azt jelezve, hogy a czímer-tulajdonos tényleg részt vett a törökök elleni harczokban. A Hamva nemzetség sisakdíszénél ezen alak, önálló

czímeralak, mely a Hunt-Pázmán nemzetség ősi jelvényével teljesen egyenlő.

Feltünő, hogy a Hamva nemzetségnek a Hunt-Pázmán nemzetségből való leszármazását akarva bizonyítani, nem a paizsban, hanem csakis a sisakdísznél találjuk fel az ősi czímeralakot, a mely helyzet egészséges heraldikai fejlődésnél inkább czímertörésnek volna tekinthető, melylyel a nőágon való leszármazást jelezték. S talán ilyen, a magyar

heraldikában szokatlan kifogástalan czímertörésnek tarthatnánk mi is, ha a Hamva nemzetségből leszármazó családok czímereinek paizsalakja — kivétel nélkül — nem a szőlőtőkére ugró bakkecske volna. Ezen látszólagos ellentmondás egy újabb heraldikai bizonyíték.

A Hunt-Pázmán nemzetségnek egyik előkelő ágazata, a Gömör vármegyében birtokos osgyáni Bakos család, hihe-

tőleg a XV-ik század folyamán önként, vagy a mi valószínübb, armális alapján megváltoztatta ősi czímerét s beszélő czímerül felvette paizsába a szőlőtőkére ugró kecskebakot. A véle egy eredetű, de szegényebb sorsú családok, mikor tér nyílt arra s szükségét érezték annak, hogy saját pecsétjüket használják, egyszerűen használatba vették előkelőbb, de vélük egy megyében lakó, egy vérből származó rokonuknak, az osgyáni Bakosoknak czímerét egész teljességében úgy, a mint azt azok akkor használták.

Az osgyáni Bakosok és a Hamva nemzetségből elágazó családok közös leszármazását, egyező czímerükön alapuló teljes heraldikai bizonyíték támogatja; a Bakos családnak a Hunt-Pázmán nemzetségből való leszármazása is — okleveles bizonyítékok alapján — kétségtelen, így a genealogiai félbizonyítékot a heraldika erősítő adataival támogatva, kimondhatjuk, hogy a Hamva nemzetség a Hunt-Pázmán nemzetségnek egyik elágazása.

HÉDER.

I.

Ezen, teljesen kihalt nemzetség minden ágazata, a Németujváryak, Tamássyak, Hédervároyak, szekcsői Herczegek ugyanazon czímert használták: a három czölöpöt.

A fenmaradt pecsétmaradványok a következők:

1. 1273. Henrik, Szlavónia bánja,[1]) paizsczímert használ, három czölöppel, a paizs két oldalán a pecsét kerek mezején paizstartó gyanánt két oroszlán.

2. 1285. János (Iván) báné [2]) teljes czímerrel: a paizsban három czölöp, a sisakdíszről alább bővebben lesz szó. A pecsét kerek mezején a paizs két oldalán itt sem hiányzik két nyulánk, ugró állat, de itt a paizsnak háttal fordulva, azt mintegy kültámadástól védeni látszanak.

[1]) Nyáry, Heraldika. III. t. 23. sz.

[2]) Orsz. Lt. Pecsétmutató. II. tb.

3. 1312. Benedek comesé teljes czímerrel, a paizsban három czölöp és sisakdísz.[1])

4. 1323. Kakas Miklós, paizspecsét [2]) három czölöppel, a paizs két oldalán két grif, melyek első karmaikkal a paizsot tartani látszanak.

5. 1327. Köcski Sándor országbíróé, paizspecsét három czölöppel, a paizs felső karimáján egy karcsú, hosszú farkú állat balfelé szaladni látszik.[3])

6. 1336. Kakas János [4]) pecsétje teljesen hasonló az atyja: Kakas Miklós (4. sz.) pecsétjéhez.

7. 1336. Kakas Miklósné, paizspecsét 3 czölöppel, az első ismert női pecsét.[5])

8. 1347. Hédervári János, püspöki vicarius, 3 czölöp.[6])

9. 1406. Tamási János, erdélyi vajda, 3 czölöp.[7])

10. 1407. Tamási János, erdélyi vajda pecsétje. Paizspecsét, *ötször hasított.*[8])

11. 1418. Rohonczy András, Henrik fia, váradi comes. Paizspecsét, ötször hasított.[9])

12. 1421. U. a., u. o.[10])

13. 1440. Hédervári László, ötször hasított.[11])

14. 1456. Ugyanazé egri püspök korából.[12])

---

[1]) Nyáry, Herald. IV. 33.
[2]) Szilágyi, Magyar orsz. tört. III. 72.
[3]) Szilágyi. i. m. III. 74.
[4]) U. o.
[5]) Turul, XI. 181.
[6]) Orsz. Ltár. 3899.
[7]) U. o. 9252.
[8]) Teleky ltár. I. 326.
[9]) Orsz. Ltár. 35. 981.
[10]) U o. 35. 934.
[11]) Ibrányi ltár.
[12]) Orsz. Ltár. (1450.) 14,391. (1456.) 15,078. (1465.) 16,286.

15. Herczeg Miklós özvegye és fia, Ferencz pecsétjein az 1495. és 1497. évekből a paizs szintén ötször hasított.

Sajátságos jelenség e nemzetség czímerénél, hogy daczára annak, hogy e nemzetség tagjai folyvást szereplő egyének voltak, úgy egyházi mint világi téren előkelő állásokat töltöttek be s pecséteik nagy számban maradtak fenn levéltárainkban, 1312. évtől számítva az egész XIV. és XV-ik században nem használnak sisakdíszt. De sajátságos az is, hogy míg a XIV-ik századból származó nagyszámú pecsétek paizsain folyvást három czölöpöt találunk, addig, mihelyt a XV-ik század beköszöntött, azonnal minden pecsétre az ötször hasított paizsot vésték.

Ez czímertörésnek nem mondható, mert ezen átváltozást nemcsak egyes ágazatoknál, de az összes, akkor élő s ezen nemzetségből származó családoknál megtaláljuk, a Tamássyaknál épen úgy mint a Rohonczyaknál, a szekcsői Herczegeknél épen úgy mint a Héderváryaknál és a Pernsteinoknál.

A kihalt Pernstein grófok czímere azért is fontos, mert ez ösmertet meg a nemzetség czímerszíneivel. Lazius írja,[1]) hogy Forchtensteini és Pernsteini Vilmos gróf 1446-ban örökösök nélkül halt el s Frigyes császár 1450-ben Pernstein grófságot a Pernstein nemzetség czímerével, veres és ezüstben, négyszer hasított paizszsal (vagyis heraldikailag helyesen: veres paizsban két ezüst czölöp) titkos tanácsosának, Zebingi Walthernek és fiának, Tamásnak adományozta.

1648-ban Héderváry János, zirczi apát már bővített czímert használ, hasított, elől osztott paizs, ebben felül három hullámos czölöp, alul befelé fordult koronás oroszlán, hátul koronás oroszlán, sisakdísz sas.[2])

---

[1]) Lazius libri VI. de migratione gentium 189. lap. Adler. Jahrbuch. III. 77.

[2]) Wagner és Nagy Iván után.

II.

A sisakdiszt a régibb korból két pecsétünk mutatja. Egyik János (Iván) bán pecséte 1285-ből,[1]) melyen a paizs felső karimájánál egy férfi törzse látszik, fején csupor-sisakkal. A csupor-sisak dísze: ernyő (Schirmbrett, écran), még pedig legyező és így félköralakú. Az ernyőn az ábra

már ki nem vehető, de miután az ernyőn kivétel nélkül a paizsalak herold alakjai ismétlődnek, eredetileg erre is a paizs czölöpjei voltak vésve. Ezen állításunkat igazolja Benedek comes 1312. évi pecsétje,[2]) melyen a teljes czímer sisakdísze szintén legyező alakú ernyő, melyre a czölöpök sugár alakban vannak elhelyezve.

---

[1]) Pecsétek mutatója. II. tb. 8. ábr.
[2]) Nyáry, Heraldika. IV. tb. 33. sz.

A legyező alakú ernyők a segédsisakdíszek egy sajátságos faját képezik. Néha csak egyszerű tábláknak tekintették s a mesteralakokat olyan helyzetben festették rá, a minő helyzetben azok a paizsban voltak, de néha, főleg azon korban, melyből két pecsétünk származik, félköralakú paizsnak tekintették, melynek alapját a kör központja, felső részét a kör kerülete s tengelyét a radius képezte. Már most, ha a paizsalakok czölöpök voltak, ezek a paizs tengelyével egy irányban mindig függélyes helyzetbe jutnak, a legyező alakú sisakdíszen azonban a sugarak irányát követve, nemcsak függélyes helyzetüket vesztik el, hanem párhuzamos oldalaikat is.

Ugyanezen eljárást követték a pólyánál is, a minek következtében helyzete vízszintesből köralakúvá változott.

A paizsalaknak, a czölöpöknek az ernyőre sisakdíszül ily helyzetbe történt alkalmazását tünteti fel Benedek comes 1312. évi pecséte. Heraldikusaink, kik eddig a pecséttel foglalkoztak (Nyáry 56. Csergheő Suppl. genus Héder), nem ismerték fel e sisakdíszben az ernyőt, mely a magyar heraldikában szokatlan is, azon tévedésbe estek, hogy az ernyőre illesztett czölöpöket levágott kakastollaknak tartották, a mely nézet pedig már azért sem fogadható el, mert a tollak a sisakon mindenkor lengésük végett voltak kedveltek, melyekkel festői hatást idéztek elő. Épen ezért levágott tollforgók, a heraldikában ismeretlenek. Tekintve azt, hogy a Héder nemzetség németországi eredetű s ez országban az ernyőknek sisakdíszül alkalmazása nagyon kedvelt volt, bízvást elfogadhatjuk, hogy ezen nemzetség első sisakdísze ernyőre alkalmazva a paizsalak volt.

A család czímerénél ezután több mint háromszáz év mulva találunk ismét sisakdíszre, Héderváry János, zirczi apát 1648. évi pecsétjénél. Ezen a czímer sisakdísze: sas. De hogy ezen sas mily úton jutott a Héderváryak czímerébe, szokás vagy uralkodótól adományozott czímerbővítés alapján, ma el nem dönthetjük.

A Héder nemzetség czímere az előadott adatok alapján teljesen tisztázva van: vörös paizsban, három ezüst czölöp; sisakdísz ernyő, a paizsalakkal megrakva; takaró veres-ezüst.

HERMANN.

A bécsi Képes Krónikában, a Norimbergából származott Hermann nemzetség czímere is le van festve. Hermann lovag balkarján szürke paizsot tart, melyen a czímerkép: arany sárkány.

A czímerképre nézve egészen jól van értesülve a bécsi krónika, mert azt a leszármazók pecsétei is igazolják.

Ezek közül legrégibb Lampert országbíró pecsétje (1313—1324.).[1]) Paizsalakú pecsét, melynek belső mezején összetett szárnyú, gyűrűbe csavarodott farkú, kétlábú sárkány, jobb lábán áll, fejét felfelé fordítja s a feje felett levő lefelé fordult holdsarlót látszik nézni.

Ezt követi Dénes erdélyi vajda és szolnoki főispán pecsétje az 1359-ik évből.[2]) Ezen a sárkány kiterjesztett szárnyú, sziklán áll s már itt a paizsból hiányzik a kiséret, a holdsarló. Az már a későbbi emlékeknél sem fordul elő. Dénes vajda pecsétjével teljesen egyeznek: Miklós, erdélyi vajdáé 1368-ból,[3]) hol a sárkány a szokásos szarvakkal van ábrázolva; Laczkfy Imre nádoré 1374. évből,[4]) szintén szarvakkal; Laczkfy István nádoré 1389. évből és Palinay Lászlóé 1430-ból.[5])

---

[1]) Orsz. Lt. pecsétek mutatója.
[2]) Gr. Wass ltár. Czege, Hazai Oklevéltár. 263. l.
[3]) Orsz. Lt. Dl. 24,322.
[4]) Turul, II. 21.
[5]) Orsz. Lt. 12,221.

Ezen hat, teljesen egybevágó adat alapján biztosan megállapíthatjuk a Hermann nemzetség czímerének paizsalakját, mely sárkány volt, elébb összeesett, majd kiterjesztett szárnyakkal, elébb csak a paizslábon állva, később sziklára állítva.

A sisakdísz László székelyek grófjának 1328. évi pecsétjén maradt ránk,[1]) szárnyon álló összetett szárnyú sárkány. Természetes, hogy a midőn a paizsalak nyitott szárnyakkal lett ábrázolva, a sisakdísz sárkánya is felvette a paizsbeli sárkány alakját.

Az így összeállított czímernek csak színei hiányzanak s miután ezen korán kihalt nemzetségnél alig lehet reményünk olyan újabb felfedezésekre, melyek az egykori színekre nézve útbaigazítanának, e hiányt azon csekély számú színes maradványból kell pótolnunk, a melyeket ez idő szerint ismerünk.

---

[1]) Nyáry, Herald. 63. l.

A Képes Krónika színeit csak részben fogadhatjuk el. Szürke vagy helyesebben ezüst paizsban arany-sarkányt a középkori heraldika nem tűrt el.

Igaz, hogy a czímertani szabályok csakis az élő heraldika hanyatlása korában lettek rendszerbe és írásba foglalva, de előzőleg, a heraldika fénykorában benn voltak ezen szigorú szabályok a köztudatban, az ususban, nyomaira találunk a középkori hőskölteményekben és a troubadurok énekeiben, melyeknek szerzői nem ritkán heroldok voltak.

Az így fentartott két fontos heraldikai szabály egyike az, hogy *minden czímer csak kétszínű lehet.* Kevesebb nem, mert az egyszínű — az üres paizs — magában nem czímer, s kettőnél több csak a legritkább, elkerülhetetlen esetekben engedhető meg. A többszínű czímer állhatatlanságra vallott. Johannes Rothe »Ritterspiegel« cz. művében a XIV-ik század végén azt mondja:

»I mer ein schilt der varwe had
I muiner der woppin werdit geacht.«

A másik főszabály az, hogy »*minden czímerben legyen arany vagy ezüst* (vagyis ércz)«. Ezen szabályból állt elő azon később hangoztatott, ezzel egyértelmű szabály, hogy színre szín és fémre fém a czímereknél nem alkalmazható, a melyet a XV-ik században az élő heraldika letüntével azzal tették érvénytelenné, hogy a természetes színt semleges színnek jelentették ki.

Ezen két főszabályt a czélszerűség alkotta.

A fémek: az arany (sárga) és ezüst (fehér) a két világos alapszín, melyen a setétebb színnel festett alakok legtávolabb elláthatók és legvilágosabban megkülönböztethetők. Ugyanez az eset a setét alapra festett arany vagy ezüst czímeralakoknál is. S hogy a czímer messziről feltünjék, távolra látható legyen, ez volt a főczél az élő heraldika korában, akár zászlón lengett az, akár a paizsot ékesítette. Minden más esetben a színek összefolynak s a tárgyak elmosódnak.

Ezen heraldikai szabály alól a Hermann nemzetség czímere sem volt kivétel. Két színe közül egyik okvetetlen fém, a másik máz volt.

A bécsi krónika festményén Hermann lovag sárkánya arany. Nincs okunk reá, hogy ezen színezés helyességében kételkedjünk. Azon hat nemzetségi czímer közül, melyet a bécsi krónika festményben örökített meg, háromnál a czímerkép arany: a Hédernek tulajdonított Hunt-Pázmán czímernél, a Ratholdok hárslevelénél s a Hermann nemzetség sárkányánál. A két előbbinél a színezés helyességét későbbi korból származó, egyező adatok hitelesítették és valószinű ez utóbbi színezés helyessége is.

Ha ezt elfogadjuk, a minthogy el kell fogadnunk, akkor csak a paizs színére nézve kell tisztába jönnünk. Ez lehet a négy heraldikai szín közül bármelyik, de a zöldre és feketére alig gondolhatunk, mert e két színt a XII—XIII-ik században nagyon ritkán használták. A veres szín legalkalmasabb alap volna az arany czímerképhez, de ekkor kétségünk támad, hogy miért hagyta el ezt a Képes Krónika festője, ki azt a Hunt-, Héder-, Rathold-czímereknél s a Buzád nemzetség czímeralakjánál ott is alkalmazta, a hol annak helyességét későbbi adatok nem igazolják.

A kék paizsszínt e miniatürök nem ismerik, talán azért, mert az ékesen festett kis műremekek alapját legtöbb esetben a kék szín adja meg s a festő az egyhangúságot kerülni akarva, kész volt véteni a heraldikai hűség ellen is.

Önkénytelen arra gondolunk tehát, hogy ezen szürkének hagyott Hermann czímerpaizs eredeti színe, mely a heraldikai szabályoknak is megfelel, kék volt, azon kék, mely a Hunt-Pázmán-czímernél is részben elmaradt, részben a miniatur tetszetősebbé tételére való tekintettel veresre lett festve. És mégis, egy másik kútfő, Gersei Pethő János 1497. évi czímerbővítése — melyet a Bór-Kalán nemzetség czímerének kutatásánál bővebben ismertettünk — más eredményre vezet. E czímerbővítés negyedik mezejében feltaláljuk a Hermann nemzetség arany sárkányát oly korból, midőn a Laczkfy-család még alig halt ki, de czímerük mindenesetre színeivel együtt ismeretes volt — *veres* paizsban.

Döntő erejű okleveles bizonyítékunk nincsen arra, hogy Pethő János ezen czímerbővítésének negyedik mezeje, az arany sárkánynyal kétségtelenül a Hermann nemzetség czí-

mere, mert Pethő anyai őseit nem ismerjük, de mivel tudjuk azt, hogy a magyar heraldikában ezen korig a sárkány csakis a Hermann nemzetség czíméréből volt ismeretes, kétségtelenné válik, hogy e részlet valóban Hermann nemzetség czímerére vonatkozik. Ezeket figyelembe véve, azt következőleg határozhatjuk meg: veres paizsban arany sárkány, sisakdísz zárt, veres szárnyon állva a paizsalak; takaró veres-arany.

HUNT-PÁZMÁN.

A Képes Krónika miniatürjei között Hunt lovag úgy van lefestve, a mint baljában veres paizsot tart, melynek czímerképe ezüst kutyafő. Ugyanez van jobbjában tartott zászlóján is. Talán ezen — a lovag nevére nézve — beszélő czímer, ezen festett hagyomány alapján lett elfogadva általában, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség czímere: veres paizsban, ezüst kutyafő.

A Képes Krónika ezen tévedésének helyreigazítására e krónikának egy másik tévedése vezetett, a midőn a Héder lovag fehér paizsába és veres zászlójára hatágú arany csillagot s alatta szarvaival felfelé irányuló holdsarlót festett.

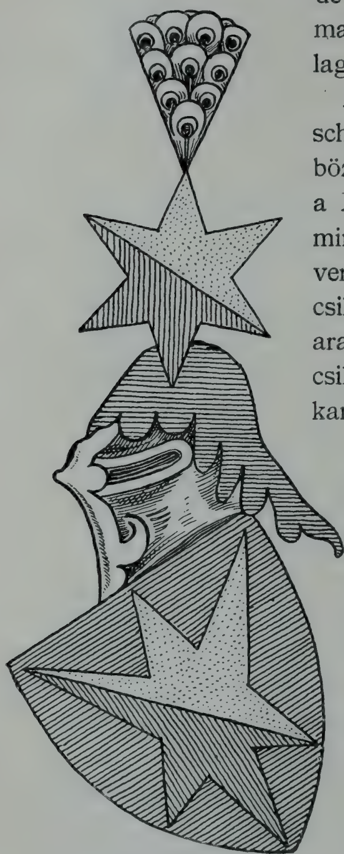
A nagyszámban fenmaradt Héder nemzetségi czímeres pecsétek — mint azt előzőleg kimutattuk — semmi kétséget sem hagytak fenn a nemzetség ősi czímerére nézve. Tudjuk, hogy az nem volt sem csillag, sem félhold, s így ezen czímeralakot egy másik nemzetség czímerének kell tartanunk. Heraldikai emlékeink e tekintetben a Hunt-Pázmán nemzetségre utalnak s bizonyságul az ezen nemzetségből származó Szentgyörgyi és Bazini grófok, Bucsányiak, Forgáchok, a Jánoky és Vajdai, Korlátkői, Kováry, Fancsikay, Szegyi, Endrédy, petri Ders, Földémesi és Zovárdffy családok czímereit soroljuk fel.

1. A Szentgyörgyi és Bazini grófok csak a csillagot használták ősi czímer gyanánt, még pedig első czímerüktől kezdve kihalásukig.[1]) Ezen csillagon már nagyon korai időkben észre-

---

[1]) Sz.-Tamás 1278. évi (Orsz. Ltár. Dl. 998.); Sz.-Ábrahám 1302 évi (U. ott 1638.); Nyáry Heraldika, XIII. tb. 96.; Sz.-Tamás 1394. évi (Orsz. Ltár. Dl. 7994.); Nyáry id. m. V. tb. 44.; Szent-Gy. Péter 1511. évi (Turul, V. 51., 52.) pecsétein.

veszszük az öntudatos czímertörés nyomait, a mennyiben az a külföldi korai festett emlékeken már a XIV-ik század közepétől következetesen, arany-veresben osztottan van festve. Lehető, hogy már a XIV. század közepét megelőzőleg is megvolt a czímertörés, de az ezt megelőző időből csak pecsétek maradtak fenn s ezeken nem lehetett a csillag balharánt osztott színeit feltüntetni.

Az Arlbergi »St. Christophori Bruderschaftsbuch«-ban [1]) a család öt különböző tagjának öt czímere van lefestve a XV-ik század első éveiből. A czímer mind az ötnél teljesen egyező: arany s veresben haránt osztott paizsban, hatágú csillag váltakozó színekben; a sisakdísz: arany s veresben hasított hatágú arany csillag, reátűzött pávatoll forgóval. A takaró arany-veres. Ezen színezés nagyon helyes és tetszetős. Az osztott vagy hasított czímermezőnek a paizsalakkal váltakozó színekben való feltüntetése és színezése nagyon kora heraldikai szokás, már a zürichi czímertekercsben is találunk nyomaira. (Bradwegen 446. és a 367. sz.). És mégsem ezt kell tartanunk a Szentgyörgyi grófok valódi czímerszíneinek. Mert sokkal régibb a Szentgyörgyi grófok azon czímere, mely az 1334—1372. évből származó Gelre-féle »Wapenboeck«-ban van lefestve. Ennek paizsa kék s a kék paizsban van a hatágú csillag, arany s veresben haránt osztva. Ezt kell tartanunk a valódi színezésnek nemcsak azért, mert legrégibb s mert Gelre korában szokatlan pontossággal festette czímereit, hanem mert III-ik Frigyes császár 1459-ben ezen színezéssel erősítette meg Szentgyörgyi György,

---

[1]) Bécsi udvari áll. levéltár. Ismertette gr. Petenegg. Adler Zeitschrift. I., II. évf. Siebmacher. 627. l.

Zsigmond és János czímerét, megtoldva azt sisakdíszén — különös kegy és kitüntetés jeléül — a császári koronával.

Grünenberg (1483)[1]) szintén ilyen alakban és így színezve közli e czímert. Korai czímerbővítés a Szentgyörgyieknél a sisakdísz csillagára tűzött pávatollforgó, mely hatalmi jelvényül tekintendő, mint a Rathold ivadékok egyidejű pávatollforgói. A család későbbi czímerbővítéseit a Lichtenstainok koronás fekete sasával (arany mezőben), mint nem szorosan tárgyunkhoz tartozót, mellőzzük. A Szentgyörgyiek ősi czímerét tehát következőleg határozhatjuk meg: kék paizsban, arany és veresben, haránt osztott hatágú csillag; sisakdísz a paizsalak; takaró: kék-arany.

2. A csillagot magában, holdsarló nélkül, e nemzetség egy szerényebb ágazata is használta: a Szeghy ágazat. Szeghy Miklós országbírói birságszedőnek 1351-ik évi pecsétén [2]) a czímerpaizs mezejére hatágú csillag van vésve.

3. A gímesi és gácsi gr. Forgách családnak, e nemzetség egy másik előkelő ágazatának legrégibb pecsétje, Tamás nyitrai és barsi főispán, a Forgáchok egyenes ősének 1299. évből származó pecsétje, melynek kerek mezején jobbra fordult félhold látható.[3]) Ezen régi, még XIII-ik századi pecsét azt bizonyítaná, hogy a Forgách család a nemzetség kettős czímeralakjából viszont csak a holdsarlót használta. Sajátságos, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség két legelőkelőbb ágazata a Szentgyörgyiek és Forgáchok, mintegy megosztoztak a nemzetség ősi czímerképén. Amazok a csillagot, ezek a holdsarlót fogadták el s épen azért nem állhat fenn azon vélemény, hogy ezen nemzetség czímere legrégibb alakjában a csillag volt s a holdsarló csak később toldaléknak tekintendő, mert mindkettő egyidejüleg lépett fel. Tamás comes pecsétjéből itélve valószínű, hogy a nemzetség ősi czímerében azon helyzetben állott egymáshoz a két égitest, a mint az a bécsi krónikában lefestve van, t. i. a félhold a csillagot balról kerítette.

---

[1]) Des Conrad Grünenberg Burger zu Constanz Wappenbuch.

[2]) Orsz. Ltár. Dl. 24,474.

[3]) Arch. Ért. régi folyam. XI. 353.

A következő ismert pecsét Forgách Péternek 1412. évből származó magyar köriratú sisakpecsétje,[1]) melynél a sisakon koronás női törzs van, halántékához illesztett két befelé fordult holdsarlóval. Ezen sisakdísz s a sisakdíszből alakult későbbi Forgách-czímer, a következő századok krónikásainál, egy czímermondára adott alkalmat, mely szerint a család egyik őse, a királygyilkos Forgách Balázs, éppen ezen királygyilkosságért hálából és elismerésül Mária királynétól annak saját koronás képmását kapta czímerül.

A rideg heraldikai szabályok e mondát kellő értékére szállítják le s a koronás női törzsben nem látnak mást, mint a szokott segédsisakdíszek egyikét, mely támpontul szolgál a tulajdonképeni sisakdísznek, a halántékához illesztett két befelé fordult holdsarlónak tetszetősebb elhelyezésére.

A következő adat a II. Lajos király czímeradománya az 1525. évből. Ez látszólag a fentebb leírt sisakdísznek paizsalakká változása, de a valóságban még annál is több, mert a holdsarlók lebegőkké lettek. Ez által a női törzs megszünt segédsisakdísz lenni, főpaizsalakká lett, melynek az ősi sisakdísz holdsarlói csak kiséretét képezik.

A Forgách család most használt czímerében a koronából növekvő meztelen koronás női alak az egyetlen czímeralak. A régi nemzetségi czímer motivumai a sisakdísznél teljesen eltüntek, s a paizsban a főalakot kisérő csillag jobbról s félhold balról, csak úgy tekintendő, mint a XVII—XVIII. században szokásos sablonszerű toldalék, hogy véle a paizs üres részei kitöltessenek s a czímerképeket élénkebbé tegyék.

A többi, ezen nemzetségből származott család-ágazatok a teljes nemzetségi czímert használták.

4. A ma is élő Bucsányi család czímere: kék paizsban, arany leveles koronára illesztett, szarvaival felfelé álló ezüst holdsarló, felette hatágú arany csillag; sisakdísz: a paizsalak. A család egynémely tagjának pecsétjénél hiányzik a paizsból a korona.

---

[1]) Századok, 1880. 485. l.

5. Az 1666. évben Gábor szathmári főkapitányban kihalt osgyáni Bakos családra vonatkozó legrégibb pecsét: Bogus (Bakos) mester szepesi alispán és várnagy pecséte 1346. évből.[1]) Sisakpecsét, melynek dísze felfelé irányult holdsarló, reá illesztett hatágú csillaggal.

E család később egy a Bakos névre vonatkozó beszélő czímert vett fel, melynek paizsalakja — a magyar heraldikában gyakori — (kékben) szőlőtőre ágaskodó bakkecske, sisakdísze a paizsalak, hol a szőlőtövön levő koronára, második sisakdíszül pánczélos kar van illesztve, markában függélyesen tartott rövid pallossal s az ősi czímer, a csillag és a félhold mint harmadik sisakdísz van a pánczélos kar könyökhajlásába illesztve.

5. A Bakos családhoz hasonlóan a Jánoky és Vajdai család is megváltoztatta egyszerű ősi czímerét. Ez ágazatból Demeter veszprémi püspök 1391. évből fenmaradt mandula alakú pecsétje [2]) csúcsíves fülkéjében Mihály arkangyal küzd a sárkánynyal, felette Mária a gyermek Jézussal ölében s alatta a püspök térdelő alakja. A püspök alakjától jobbra és balra helyezett háromszögpaizsok czímerképe: szarvaival felfelé irányult holdsarló, felette hatágú csillag. Tehát még az ősi czímerkép. De már Vajday Györgyöt

---

[1]) Máriássy ltár a N. Múzeumban.

[2]) Nyáry: Heraldika XII. tb. 92. sz.

és közel atyafiait 1431-ben Zsigmond király új czímerrel adományozta meg, melyben még csak emlékeztető sem maradt az ősiből [1]) s melyet aztán ez ágazatok ivadékai kihalásukig használtak.

6. Máskép járt el a petri Ders család. Ennek legrégibb heraldikai emléke azon czímerlevél, melyet Zsigmond király 1417-ben Konstanzban adományozott petri Ders Benedeknek s testvéreinek.[2]) Az adományozott czímer leírása a következő: kék paizsban felfelé irányult holdsarló két hegyén egymással szemben két zöld papagály áll, csőrükkel egy a holdsarlóra helyezett hatágú aranycsillag két felső sugarát fogva. Sisakdísz a paizsalak, takaró kék-veres. Ha ezen czímeralakból a két papagályt elképzeljük, ott marad a Hunt-Pázmán nemzetség czímerképe egész őseredetiségében. Itt tehát csak az ősi czímert bővítették a két zöld papagálylyal, melyek azt tarkábbá tették ugyan, de kivetkőztették ősi eredeti szépségéből. Ezen czímerváltoztatások egy szokatlan, nem teljes bizonyosságú, de valószínű feltevésre engednek következtetést. A Hunt-Pázmán leszármazók a XIV-ik század végeig eléggé hívek maradtak ősi czímer-jelvényeikhez. A XV-ik század elején, mihelyt a király czímeradományozási jogszokása megnyilt, azonnal két ágazat kér, egyik új czímert, másik czímerbővítést. A várnai ütközet után, daczára annak, hogy e nemzetség még évszázadokig — a mai napig — sok ágazatában él, csak a Bucsányiak czímerpaizsában maradt fenn az ősi jelvény eredeti állapotában. Ez időszak teljesen összeesik a törökök Európába törésével. E pusztító hadakat mindnyájan hazánk és a kereszténység ellenségének tekintették, ádáz küzdelmek folytak egymás ellen, mely küzdelmek első korszaka a hazánkra nézve szerencsétlen várnai csatával végződött.

Ezen török hadak zászlóit a Hunt-Pázmán nemzetség ősi czímeréhez teljesen hasonló jelvény ékesítette s nincs kizárva, hogy ezen hasonlóság vitte rá a Vajdaiakat, Jánokyakat, Újhelyieket, Derseket, osgyáni Bakosokat s a Hamva nemzetségből leszármazott családokat ősi czímerük megváltoztatására!?

[1]) Turul, 1890. évf. 112. lap.

[2]) Eredetije a leleszi konvent levéltárában.

7. A Korláthkői család czímere, Korláthkői Péter 1514. évi pecsétje után ismeretes, ki ez időben komárommegyei főispán volt. Czímere: szarvaival felfelé álló holdsarló, hajlásában hatágú csillag. Ez a sisakdisz is.[1]) Korláthkői Péter az 1521. és 1524. években királyi kanczellár és főajtónálló volt, a mohácsi ütközetben esett el s halálával családját is sírba vitte. Ez évekből is maradt fenn pecsétje.[2]) Ezen a paizs osztott, felül sas — valószínüleg valamelyik anyai ősének czímere, vagy a lengyel sas, melyet királya kitüntetésül adományozott neki, — alul az ősi czímer, a csillag és holdsarló.

8. A Kóváry család czímere Kóváry Pál mester, Garay Miklós nádor itélőmestere 1421. évi pecsétjéről ismeretes.[3]) Ez is teljesen egybevág az előző adatokkal, csillag és félhold.

Az eddig elősorolt egybevágó heraldikai bizonyítékok erejét növeli az, hogy mindezen családok, melyek e bizonyítékokat nyujtják, a Hunt-Pázmán nemzetség ősi fészkén éltek századok során át, legtöbbje egészen kihalásáig s így ősi czímerüket folytonosan ismerték és használták, de még inkább növeli e bizonyítékok erejét az, hogy a nemzetség ősi lakhelyétől messze távolba, Szatmár és Ugocsa vármegyékbe költözött ivadékok: a fent említett petri Dersek, a Fancsikayak és maghfalvai Zovárdffyak is részben kihalásukig, részben a teljes heraldikai hanyatlás koráig, hűek maradtak az ősi czímerhez.

9. A Fancsikay család czímerét Fancsikay Lázár Szatmár vármegye alispánjának 1425. évből származó pecsétje után ismerjük.[4]) Ez is, miként az előzők, csillag és holdsarló. E családnak egyik ivadéka, János, 1582-ben Rudolftól új armálist nyert, melynek czímerképe az ősi czímertől teljesen elütő.

10. Végül a maghfalvai Zovárdffyak czímerét Mihalik József a XV-ik századból származó mátyfalvi templom ismertetésénél[5]) így írja le: »A kapu fölött egy esőfogó kőbalda-

---

[1]) Véghelyi gyűjtemény. Nemzeti Múzeum.
[2]) (1521.) Véghelyi gyűjt. (1524.) Orsz. Ltár. Dl. 24. 148.
[3]) Kubinyi Ferencz közlése.
[4]) Csoma ltár.
[5]) Arch. Ért. Új foly. XI. 361.

chin alatt, ugyanoly kőből faragott czímerpaizsot találunk A paizs alsó része félkörrel határolt, felső széle egyenes vonalú, mezejében pedig hatágú csillagot visel, mely alatt felfelé fordított holdszarv (félhold) látható.«

Az előadott tízszeres bizonyíték, tíz, a nemzetségből leszármazó család egyező czímere bizonyít a bécsi Képes Krónika tévedése ellen.

A Hunt-Pázmán nemzetségből leszármazó családok czímereinek sisakdíszei, ha látszatra eltérnek is egymástól, a lényegben egyezők. A Forgáchok koronás szűze a két holdsarlóval, a Szentgyörgyiek és Baziniak pávatollforgóval feldíszített csillaga éppen úgy ismétlése az ősi paizsalaknak, mint az osgyáni Bakosok, petri Dersek és Bucsányiak sisakdíszei.

A Hunt-Pázmán nemzetség czímerének színeire nézve, legrégibb kútforrás a Képes Krónika. A miniatürjeiben ittott található heraldikai rész értékéről más helyen szóllottam,[1]) e helyen csak annyit említek meg, hogy a Nemzeti Múzeumban levő másolatban lefestett czímerpaizsoknál teljesen hiányzik a kék szín s nagyon gyakori a szürke (fehér?). A másoló tévedése-e ez, ki a lekopott kék színeket nem tudta visszaadni, vagy az eredetiben is hiányzott e szín? Csak az eredeti codex tüzetes tanulmányozása után volna eldönthető. De az bizonyos, hogy a paizs színével maga a miniatürök festője sem volt tisztában, a mennyiben a Héder lovagnak tulajdonított Hunt-Pázmán czímerjelvényeket a lovag paizsán fehér, zászlóján veres színben tüntette fel. Ez elég ok, hogy a Bécsi krónika czímerszínezését irányadóul ne tekintsük.

Fentebb meghatároztuk, hogy a Szentgyörgyi és Bazini grófok paizsszíne az arlbergi codex adatainak daczára is kék. Hasonlóan kék a petri Dersek, Forgáchok és Bucsányiak czímerpaizsa. Ezek összes adataink, a melyek mind egyezők. Ezek alapján a teljes ősi czímert következőleg határozhatjuk meg: kék paizsban, felfelé fordult ezüst holdsarló felett hatágú aranycsillag; sisakdísz a paizsalak; takaró kék-arany.

---

[1]) Csoma, A Hunt-Pázmán nemzetség czímere.

I G M Á N.

(Vígman.)

Ezen nemzetségnek egyik kiválóbb alakja I. Lőrincz, az oklevelek tanúsága szerint 1294—1296-ban erdélyi vajda volt. 1304-ben »mint előkelő I. Károly párti főúr, az osztrák herczegekkel kötött szövetség levelére ő is ráfüggeszté pecsétjét.« [1]) A pecsét körirata: »S. LAVRENCII. VAIVADE FILII COMITIS A. DE. VIGMA.« [2]) A pecsét köralakú mezejét egy teljes czímer foglalja el, paizsa ötször osztott, csupor sisakjának dísze három pávatoll.

Mint ezen pecsét körirata is mutatja, Lőrincz még nyolcz évvel vajdasága után is erdélyi vajdakori pecsétjével pecsételt, melyen a czímer volt állásának hatalmi jelvénye. A paizsban az osztások, a sisakon a pávatoll forgó, mindkettő az ország czímeréből volt átkölcsönözve, éppen úgy mint a Katisz nemzetségből származott Tamás erdélyi vajda 1336. évi pecsétjénél (l. Katisz nemzetség alatt), a mely csak a paizs osztásainak számánál mutat ettől eltérést, másküIönben teljesen egyező.

Ha lett volna is az Igmán nemzetségnek ősi czímere — a mit szerény vagyoni körülményeinél fogva alig feltételezhetünk, — az ismertetett pecsétet, a mostanig ismert egyedüli forrást, ez ősi czímer kutatásánál figyelembe nem vehetjük.

J Á K.

A jövevény Ják nemzetség a régmultban elég előkelő volt arra, hogy nála is ősi zászlós jelvényt feltételezzünk és keressünk. Őseik között már a XIII. század legelején volt nádor, horvát és tótországi bán, főispán, de ezen korai időkből a nemzetség czímerére vonatkozó pecsétet nem ismerünk. Később, a midőn már sűrűbb lett a pecsétek használata s

[1]) Karácsonyi i. m., II. 242.

[2]) Nyáry, Herald. IV. tb. 31.

a midőn már nagyobb számban maradtak fenn az oklevelek, a nemzetség tagjai nem viseltek főbb államhivatalokat s így csakis a most élő, vagy a közelmultban kihalt — ezen nemzetségből származó — családok czímerei az egyedüli források a nemzetségi czímer meghatározásához.

A Ják nemzetségből származó családok közül a Niczky, keményegerszegi Kemény, Sitkey és Szelestey családok czímereit ismerjük.

A Niczky család czímere: feketében koronás, kettősfarkú arany oroszlán, jobb karmában görbe kardot tart. Sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró fekete-arany.

A keményegerszegi Kemény családé: kék paizsban arany oroszlán jobb karmában görbe kardot tart. Sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró kék-arany.

A Szelesteyeké: kékben kettősfarkú arany oroszlán, jobb karmában egyenes pallost tart, melyre turbános törökfő van tűzve. Sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró kék-arany, veres-ezüst.

A Sitkey család ismert czímere nem vehető fel a nemzetségi czímerek kútforrásai közé, mert azt Zsigmond király adományozta 1418-ban Ulmban, Gyalokay Jánosnak, mint főczímerszerzőnek és csak általa mint mellékczímerszerzőnek Sythkei László fiának, Mihálynak.

E szerint csak az első három család czímerénél kell keresnünk a kiindulási pontot a nemzetségi czímer meghatározásához.

E kiindulási pontot a három czímer egybevágó paizsalakja az oroszlán képezi, és ezt kell tekintenünk az ősi czímernek, de természetesen csakis az oroszlánt, attributumok nélkül. El kell képzelnünk első karmából a kardot, még inkább a Szelestey czímer egyenes pallosát a reá tűzött törökfejjel, mert ezek a későbbi századok symbolikus toldalékai, a midőn az oroszlán megszünt oroszlán lenni, a midőn az már csak a bátor harczost, a rettenthetetlen vitézt jelképezte, kinek kezébe kard, buzogány vagy dárda illik. Hogy az oroszlán kettősfarkú-e vagy nem? Ez a heraldikában lényegtelen, mert a kettős és hármas farkak a gothikus modor czifrázataiból keletkeztek, és tulajdonképpen — miként a többi

czímerállatnak — az oroszlánnak is mindig csak egyfarkúnak kellene lenni.

Az oroszlán színe mindhárom czímernél arany. E mellett tehát, mint az eredeti szín mellett megállapodhatunk. De a paizs színénél már eltérés mutatkozik. A Kemény és Szelestey czímernél kék, a Niczkynél fekete az alapszín. Kettő tehát a kék mellett bizonyít, egy a fekete mellett. De ha tekintetbe veszszük azt, hogy a kék paizsszín a magyar heraldikában a későbbi időben annyira általános lett, hogy az összes czímereknél a paizsoknak körülbelől kilenczven százalékát teszik ki, s mindinkább általános lett az a téves nézet, hogy a magyar nemesi czímer paizsának kéknek kell lenni, s ha mindezek daczára a Niczky család kitartott paizsának — a magyar czímerek között szokatlan — fekete szine mellett, e kitartásra őt csak régi családi hagyományok vezethették.

E nézetet véve alapul, a Ják nemzetség ősi czímerét következőleg határozhatjuk meg: fekete paizsban, arany oroszlán. Sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró fekete-arany.

K Á N.

(Kean.)

Ezen nemzetség czímeres emlékét egyetlen pecsét őrzi az Országos Levéltárban.[1]) Ez Gyula nádor pecsétje 1224. évből. Érdekes e pecsét már csak azért is, mert az legrégibb pecséteink egyike, de azért is, mert ezen korai időben, a heraldika bölcső-korában, a czímer paizsa nem egységes, hanem osztott. A czímer heraldikai leírása ez: osztott paizs, felül üres, alul lépő, szembenéző leopárdos oroszlán.

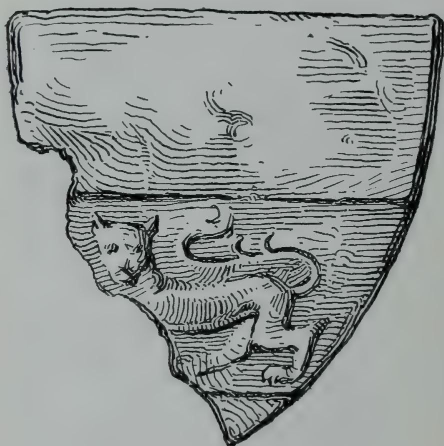
A czímerpaizsnak ezen korai osztására nézve a következő feltevések vehetők figyelembe. A paizs felső üres része az ország czímerének egyik osztásáúl tekintendő. A nagyon rongált pecsét paizsának ezen felső mezejében még egy, most már lekopott osztási vonal is létezhetett, hogy így az ország czímeréből mind a veres, mind a fehér osztás képviselve legyen.

[1]) O. Lt. Dl. 111. sz.

A czímerpaizsnak ezen felső része minden esetre az ország czíméréből volt átvéve, mint Gyula nádor hatalmi jelvénye. Az alsó rész, a szembenéző, lépő oroszlán lenne a Kán nemzetség ősi czímerképe, mely itt az ország czímerrészletének a főhelyet átengedte s a paizs alsó részébe szorult. Ha ezen feltevés megállhatna, ez esetben a szembenéző, lépő oroszlánt tarthatnánk a Kán nemzetség ősi czímerének.

Valószínübbnek kell azonban a másik feltevést tartanunk.

Az ország czímerének legrégibb reánk maradt emléke Imre király 1202. évi pecsétje, melyen a czímerpaizs négy pólyás, a paizsmezőn, a pólyák között 3, 3, 2, 1, összesen kilencz lépő oroszlánnal. Ezt követi II. András 1223. évi pecsétje, melyen a czímerpaizs hétszer osztott, a 2-ik, 4-ik, 6-ik osztási mezőn két-két egymással szembe lépő, egymástól kis paizsokkal elválasztott oroszlánnal, a legalsón egygyel, a mely itt balra lépő.

Gyula nádor 1224-ik évi czímere, ennél egy évvel későbbi, tehát egykorú. Mindenesetre azon korból származik, a midőn Magyarország czímerében a lépő oroszlánok még benne voltak, mert benne vannak ezek még II. András 1232. évi pecsétjében is.

Ha az elmondottakat figyelembe veszszük, úgy Gyula nádor pecsétjét egészében csak hatalma jelvényének kell tekintenünk, mint az ország akkor dívott czímerének egy részletét, még pedig a czímerpaizs legalsó részét, a paizslábat, felül az üres osztást, alul a szembe, a királyi pecséten hátranéző oroszlánt.

KAPLYON.

Ezen ősmagyar, valószinűleg honfoglaláskori nemzetség, már a XIII. század utófelében, eltekintve több jelentéktelenebb mellékágazatoktól, két fő ágra oszlott. Az egyik a Nagymihályi ág, mely Ungmegyében lett törzsökös, a másik az ősi birtokokon maradva, itt oszlott a Károlyi, Vetési, Bagossy, Csomaközy és Vaday ágazatokra.

E nemzetség régibb pecsétmaradványai a Nagymihályi ágra vonatkoznak.

Legrégibb a Nagymihályi György ungi alispán pecsétje, mely egy 1370. márczius 16-án fia János által kiállított oklevélre van nyomva,[1]) de mely ezen évnél régibb, mert György ez időben már valószinűleg nem élt. Körirata: »Georgius fil. Laurenci«. Két egymással szembe állított kapufélfához hasonló ágast ábrázol, melynek szemöldökfája nincs összeköttetésben. Az ágasokra, szintén egymással szemben, két szarka áll, melyeknek csőre összeér.[2])

A második adat ugyancsak 1370-ik évből György fia János ungi alispán pecsétje »S. IOHANIS. FILI. GEORGI« köriratttal. Ezen a két kapufélfát már szemöldökfa tartja össze, melyen a két szemben álló madár csőrével a szemöldökfát érinti.[3])

Ezt követi azon czímerbővítés, melyet Zsigmond király 1418-ban Konstanczban adományozott Nagymihályi Albert, vránai perjelnek, melyben kék paizsban arany koronára helyezett, nyitott arany kapun egymással szemben álló két szarka drágaköves arany gyűrűt tart.

Sztáray Imre gróf 1752-ben a Pribék és Fekete családok ellen indított czímerbitorlási perben már azt is tudni véli, hogy ezen czímer az ungvármegyei Vinna vár nyitott kapu-

[1]) Sztáray oklevéltár I. 363.

[2]) Ezen czímerről mondja Bárczay Oszkár »Heraldiká«-jában a 174. lapon: »Azt hiszem, nem tévedek, hogy a Kaplyon nemzetségbeli Nagymihályiak legrégibb czímerképe bitófa, melyen varjak állanak s ezt kapuvá változtatták később.«

[3]) Sztáray I. 368.

ját ábrázolja.[1]) Ezen czímert használta a gróf Sztáray, Vinnay, vinnai Ewdenffy, nagymihályi Pongrácz, nagymihályi Bánffy és a Thybay család is. A lelei Kaplyoni családból László egri olvasókanonok és vicarius 1537-ben olyan pecsétet használ, melynek czímerpaizsában — a mennyire a homályos vonás kivehető — koronán kereszt vagy fa áll, ezzel szemben oroszlán ágaskodik. Ez tehát az ősi czímerhez semmiben sem hasonlít.[2]) Inkább egyezik ezzel Czékey János sisakpecsétje 1493-ból,[3]) melynél a csőrsisakon repülésre kész madár áll.

A nagymihályi ágazat czímere már ezen szövevényes volta miatt sem lehetett a Kaplyon nemzetség ősi czímere. Inkább feltaláljuk azt a dr. Karácsonyitól Károlyinak nevezett ágazat czímerében, daczára annak, hogy az erre vonatkozó czímer- és pecsétmaradványok csak egy századdal utóbb tünnek fel, mint Nagymihályi György legrégibb pecsétje.

Az 1470. évből Vetéssy Albert veszprémi püspöknek maradt fenn egy pecsétje a bécsi államlevéltárban, mely balra fordult sólymot ábrázol. Ugyancsak ezzel egykorú festett czímere látható egy általa kiállított oklevélen:[4]) alul kerek kék paizsban balra néző arany sólyom. A madár stílja itt kevéssé tér el az ezen korbeli sas ábrázolásától s e czímert könnyen is sasnak tarthatnánk, ha a püspöknek elébb említett pecsétjén a sólyomnak jellege erősen fel nem tünnék.

A Vetéssy családnak egy évszázaddal későbbi czímere[5]) Vetéssy Márton 1586. évi pecsétje után már jobbra fordult sólyom, *összetett* szárnyakkal, sziklákon áll.

Csomaközy András pecsétjén 1618-ból[6]) a sólyom koronán áll.

A Károlyiak legrégibb pecsétei: a Györgyé 1563-ból,[7])

---

[1]) Illésy I. Per a Nagymihályi czímer bitorlása miatt. Turul XVIII. 40.

[2]) Kissevich levéltár A. A. 36.

[3]) Bécsi államlevéltár kiállítása 1896.

[4]) Másolata a Nemzeti Múzeumban.

[5]) Károlyi lt. III. 439.

[6]) Siebmacher 99. l.

[7]) Károlyi lt. III. 342.

a Dénesé 1570-ből [1]) származnak. Csak Géresi Kálmán leírása után ismerjük, hogy azoknak paizsában »kiterjesztett szárnyú madár, valószinűleg a Károlyiak czímerében ismeretes karuly alakja látható«.

Feltünő, hogy tudósaink, kik a Károlyiak czímerével foglalkoztak, a sólymot, a karvaly alakját mindannyian vonatkozásba hozták a Károlyi névvel s ez alapon czímerükből

[1]) U. o. III. 390. l. Azon pecsét, mely e kötet 194. lapján metszetben is közölve van, melylyel Károlyi Mátyás özvegye, Kazsui Borbála pecsétel, nem tartható a Károlyiak czímerének. Ennek paizsalakja hosszú, kerekbe hajló nyakával félre nem érthetőleg pelikán s a pecsét valószinűleg a Kazsui család még eddig nem ismert czímerét ábrázolja.

beszélő czímert igyekeztek csinálni,[1]) holott pedig, a mint a Bagossyak Bagostól, a Vetéssyek Vetéstől, a Csomaközyek Csomaköztől, a Károlyiak egyszerűen Károlytól vették nevüket s nevük czímerükkel semmi összefüggésben nincs. Mert ha ezen czímert a Károlyi családra nézve beszélőnek elfogadnánk, hogyan alkalmaznánk beszélő voltát ezen családtörzs többi négy hajtására, melyek ugyanazon czímert használták s melyek közül nem a Károlyi család volt az előző századokban a legelőkelőbb.

Az elősorolt pecséteken a sólyom emelt jobb lábának és a karmaiban tartott szivnek még semmi nyoma sincs. A paizsalak ez állását valószinűleg csak később, a XVII-ik század vége felé nyerhette, a XVIII. században a vele egy tözsből származó családok is ilyen alakban használták a czímeralakot. Így látjuk azt a kaplyoni Bagossy Márton 1782. évi [2]) és a Csomaközy Zsuzsanna 1774. évi [3]) pecsétjein. A Csomaközyek sisakdísze növekvő férfialak, jobbjában törökfő, baljában egyenes tőr.

Ha ezek után a Kaplyon nemzetség két ágazatának, a nagymihályi és kaplyoni ágazatnak czímeremlékeit egybehasonlítjuk, azokban csak egyetlen közös vonást: a madarat találjuk, de ezt sem oly helyzetben, hogy a nagymihályi ágazat két szarkáját az ősi czímerből történt átalakulásnak tekinthetnénk. A két ágazat czímere két különböző czímer s egységre nem vihető, de ha ezek alapján kell e nemzetség ősi czímerére következtetnünk, kétségtelenül a kaplyoni ágazat czímerét kell annak tartanunk, mely egész teljességében a Vetésy Albert, veszprémi püspök 1470-ből származó festett czímerében tartotta fenn magát s ez kék paizsban arany sólyom.

Ez színezésére nézve is megfelel egy ősi czímer kivánalmainak s nálunk Magyarországon, hol a madáralak érczszíne csaknem példa nélkül áll, a sólyom aranyszíne is teljes bizo nyíték arra nézve, hogy azt a Kaplyon nemzetség ősi czímeréül elfogadjuk.

---

[1]) L. Nagy Iván székfoglalóját: Adatok a magyar czímertanhoz. Akad. Ért. I. kt. 1860. és Géresy Kálmán előszavát a gróf Károlyi oklevéltárhoz.

[2]) Csoma levéltár.

[3]) Diószeghy levéltár.

KÁTA.

Hogy ezen nemzetség czímerét egész teljességében ismerjük, elhunyt jeles heraldikusunk, Csergheő Géza érdeme, ki nyomról nyomra, fáradsággal és éles szemekkel kutatta és gyűjtötte az ezen nemzetségből leszármazott ágazatok pecsétmaradványait. Kutatásainak eredményét egy értekezésben közölte a Turul folyóiratban [1]) s ebben kétségbevonhatatlanul megállapította e nemzetség ősi czímerét, sisakdíszével és színeivel együtt.

Érdekes, hogy Csergheő nem a szokott úton jutott eredményre. Nem a genealógiai adatok alapján kutatott az egyes családok czímerei után, hanem az egybevágó heraldikai adatokat gyűjtötte össze s ezek alapján kutatta az így egymás mellé állított családok közös származását vagy rokonsági összeköttetéseit. És ezen rendszer teljesen bevált. Az utólagos genealógiai kutatások igazolták a heraldikai feltevéseket. Erre nézve nagy segítségére volt az így nyert egyszerű czímerkép, egy hat küllős kerék. Elég egyszerű arra nézve, hogy ősi eredetűnek tartassék, hogy a »de genere« korában, az élő heraldika idejében, a zászló és paizs feldiszítésére szolgáljon, habár a legrégibb ide vonatkozó pecsét is ujabb a nemzetségi elnevezések koránál, vagy az azt követő időszaknál, mert ez csak a XV. század első feléből származik.

Ezen pecsét Káthay Jakab, egri püspöki vicarius pecsétje 1439. évből.[2]) A pecsét köralakú, minuskulás körirata romladozott, az olvasható rész: »S. IACOBI ... de KATHA. A kerek mezőt négyes karélyban egy teljes czímer tölti ki, melynek paizsalakja hat küllős kerék, koronás sisakján a sisakdísz ugyanaz.

Ezt követi korra nézve a nemzetségnek egy másik

[1]) Turul VII. 119—121.
[2]) Orsz. Lt. Dl. 13,368.

ágazatából származó Charnavodai Egyednek pecsétje 1463. évből.[1]) Paizspecsét, a paizsban hatküllős kerék.

Csáholyi Ferencz, csanádi püspök pecsétje 1522. évből [2]) kissé eltér az előbb leírtaktól, a mennyiben itt a czímerpaizs alakja malomkerék, a mely eltérés azonban lényegtelen s már ugyancsak az ő, vagy egy másik Csáholyi Ferencz négy évvel későbbi pecsétje 1526-ból [3]) ismét a hat küllős kereket mutatja.

A nemzetség három különböző családjának ilyen teljesen egybevágó czímere elég heraldikai bizonyíték e nemzetség czímerének megállapítására, kivált ha látjuk a szivós ragaszkodást e családoknál a későbbi időkben is, kihalásukig, az ősi jelvényhez.[4]) Kátay Mihály kállói kapitány 1604-ben [5]) ugyanazon czímerrel pecsétel, a mivel Káthay Jakab 1439. évben s változatlanul használja azt Káthay Ferencz 1670. évben, ki talán az egész nemzetség utolsó sarjadéka volt.

A paizs alakjában és sisakdíszében ekképen meghatározott nemzetségi czímer kiegészítését, színeinek meghatározását lehetővé teszi Máriássy Istvánné, Csáholyi Luczia festett emléktáblája, mely évszázadokig a márkusfalvi templom falán függött.[6])

Ezen köralakú emléktábla a XVI. század első negyedéből származik; a mint Bárczay idézett czikkében korát meghatározta, az 1516—1521. évek valamelyikében készült. Ezt stílusa is igazolja. Ábrázolása a csúcsív küzdelme az ekkor virágzó olasz renaissance-al, mely a csúcsívhez szivósan ragaszkodó felvidéken nehezen hódított. Körirata tiszta góth minuskula, melynek összeszorított betűi vezették egykor

[1]) Orsz. Lt. Dl. 15,795.

[2]) U. o. Dl. 23.668. sub »Ferencz«.

[3]) U. o. Dl. 24,256.

[4]) Káthay Ferencz 1575. és 1576-ban (Kassa város ltára) egy sajátságos és minden valószinűség szerint önkényes czímertörést használt pecsétjében. Itt a paizsban felül egy sasfej van és ez alatt egymás mellé helyezve két hatküllős kerék. Felemlítem ezen eltérést, bár ugyanő már a következő években a rendes Káthay czímert használta.

[5]) Csoma ltár, Vegyesek fc. I.

[6]) L. Bárczay Oszkár »A márkusfalvi templom czímeres emléktáblái« Turul XV. 92—94.

Wagner Károlyt [1]) azon tévedésre, hogy a köriratban a »Zcawhal« (Csáholyi) nevet »Zcambai«-nak olvassa. A tábla arany csillagokkal behintett kék mezejére egy nagyon is túlhajtott alakú olasz renaissance izlésü, vörös czímerpaizs van helyezve, benne a paizsalak félprofilban elhelyezett arany kerék. A keréknek ehhez hasonló elhelyezése példátlan a

heraldikában. Azonban bármily gyarló legyen is ezen czímerkép egész heraldikai kivitele, értékes az már koránál fogva is, s főképen azért, mert a Csáholyi Luczia czímerét ábrázolja és így megismerteti velünk a Káta nemzetség czímerének színeit.

A nemzetségi czímer színeire nézve másik fontos adat Rudolfnak 1580 február 24-én kelt czímerbővítő oklevele

[1]) Analecta Scepusii, II. 353.

Melyth István, Pál és Vid részére.[1]) A két előbbinek anyja Csáholyi Anna volt s az oklevél a Csáholyiak czímerét egyesíti a Subich nemzetségből származó brebiri Melith család czímerével. Az egyesített czímer az oklevélben következőleg van leírva: »Vörösben zöld halmon koronás, szárnyas angyal, hosszú, kék ruhában, mellén keresztbe tett vörös stólával, karjai meztelenek, lábai keresztbe vannak téve, kinyújtott jobbjában arany koronát tart, melyből két fekete sasszárny emelkedik ki (Melith czímer), a korona alatt arany félhold és ez alatt arany csillag; baljával egy fa kocsikerékre támaszkodik« (Csáholyi czímer).

A koronás szűz itt czímerbővítés s bár a paizs főalakjául tünik fel, mégis csak alárendelt mellékalak, melynek jobbjában a Subichok ősi czímere, a nyitott fekete szárny van helyezve, balját a Káta nemzetség czímeralakjára, a kocsikerékre támasztja s így mintegy összekötő kapcsot képez a két család czímere között. A paizs színe vörös. Ez egyezik úgy a Subichok (l. Zrinyi czímer), mint a Káta nemzetség paizsszínével a miért is nem volt szükség arra, hogy a paizs színét megoszszák. Az ősi czímer arany kereke itt a fa természetes színében lett ugyan adományozva, de a fa sárgás-fehér színe, az élő heraldika korában a hozzá legközelebb álló arany színnel volt festve, mert az élő heraldika kora még nem ismerte a természetes színeket.

A Káta nemzetség ősi czímere tehát az elmondottak alapján: vörös paizsban hatküllős arany kerék; sisakdísz a paizsalak; takaró vörös-arany.

KATISZ.

A Katisz nemzetség czímerét általában megfejtettnek tartja a szakirodalom a sok egybevágó XIV. és XV. századból származó pecsétek alapján. Ezek szerint a czímer paizsa osztott: felül növekvő koronás oroszlán, alul pólya. Így van az közölve a Siebmacher pótlékkötetében is.

---

[1]) Turul VII. 142.

Azonban ezen czímer így a heraldika bölcsőkorában nem alakulhatott. Azon kor, melyben ezen nemzetségi czímerek keletkeztek, még nem ismerte az osztott, összetett czímereket. Vissza kell tehát vezetnünk e czímert ősi, egyszerű, eredeti állapotára.

A Katisz nemzetség czímerére vonatkozó legrégibb pecsét Tamás, erdélyi vajda és szolnoki főispán pecsétje 1336. évből. — A pecséten koronás oroszlán látható, melynek alsó testét egy reá illesztett czímerpaizs fedi el. A paizsot pólya metszi át, csupor sisakjának dísze hat egymás mellé helyezett pávatoll.

Ezen pecsét sajátságos szerkezetével sok félreértésekre adott alkalmat. B. Nyáry Albert »A heraldika alapvonalai« czímű jeles művében kettős tévedésbe esett, midőn ezen pecsétet ismertette. Tamás vajdát, a czímerpaizs pólyája alapján, az Aba nemzetségből származottnak állította és a paizs tetejéből kinövő »fésüs sörényű« oroszlánt paizsőrnek tartotta.

Paizstartónak mondja azt Csergheő Géza is egy hozzám írott levelében és rendkívülinek tartja azt, hogy a paizstartó pár év mulva mint szabályszerű czímeralak a fő helyet foglalja el a Katisz nemzetség czímerpaizsában.

E pecsétnél valójában két czímer van egymás fölé helyezve. Alól, a pecsét köralakú mezején, paizs nélkül, a Katisz nemzetség ősi czímere: a koronás oroszlán van, s e fölé van helyezve egy másik czímer, egy pólya az ország czímeréből s a sisakon szintén az ország czímerének sisakdísze: a pávatollforgó.

A Katisz nemzetség korra második sphragistikai emléke: ugyancsak Tamás comesnek sisakpecsétje az 1349. évből, a midőn már országbiró volt. Ezen sisakdísz: koronás oroszlán. Tehát nem pávatollforgó s nem is valami újonnan felvett sisakdísz, mert a koronás oroszlánt ott látjuk a Tamás comes első pecsétjén is, az ország czímerétől, mint méltóságának jelvényétől, félig elfedetten.

Rajcsányi János pecsétmásolatai között Tamás országbirónak még egy harmadik, 1353. évből származó pecsétjét is találjuk. Paizspecsét, osztott mezővel, felül, az osztási vonalból növekvő koronás oroszlán, alul háromszor osztott. Ezen czímerpaizsban tehát az ősi czímer, a koronás oroszlán, a méltósági jelvénynyel: az osztásokkal egy paizsba van foglalva, még pedig az ősi czímer a főhelyen s csak másodsorban a méltósági jelvény.

A közönséges czímeralaknak heroldalakkal egy paizsban ilyen módon való egyesítése igen régi keletű.

Azon korban, midőn a czímeralak még feltétlenül nem volt paizsba foglalandó, midőn azt még a lovag zászlóján, öltönyén, sisakján viselte, a paizs prémekkel és különböző alakú és színű posztódarabokkal volt felékesítve. Mikor aztán beállott a heraldikában azon korszak, melyben a czímerre nézve elkerülhetetlen kellék lett, hogy az paizsba legyen foglalva, a lovag a paizs előbbi díszeit mellőzte s zászlójának jelvényét festette reá. De sokszor megtörtént, hogy a lovag sajnálta megfosztani díszétől paizsát s ezt fogadta el állandó czímerül, elhagyva zászlós jelvényét, mely mindig

közönséges czímeralak volt. És ezzel előállott a heroldalak, a legfiatalabb czímeralak a heraldikában. Végül volt eset, hogy a lovag zászlós jelvényétől sem akart megválni, de paizsa díszétől sem, és a zászló jelvényét a paizs diszítésével egyesítette a paizsban. Ezen egyesítési mód már a XIII. század első negyedében is előfordul.

Ezen, már akkor szokásos módon egyesítette Tamás országbiró egy paizsban ősi czímerét az ország pólyáival. A czímeregyesítés nagy változást idézett elő a nemzetségi czímer paizsalakjában. Ez ugyanis eredetileg egész koronás oroszlán volt. Hogy ezen czímerállat az osztásokkal megférjen, ez utóbbiakkal az oroszlán alsó testét eltakarták s ez által az oroszlán az osztási vonalból növekvővé változott. Később a heraldikai helyes érzék az osztási vonalra koronát helyezett s ebből nőtt ki a paizs oroszlánja. Ezen helyzet idővel annyira állandó lett, hogy az egész oroszlán többé elő sem fordul s a hol a paizs alakját kitöltő osztások elmaradtak is, a czímerállatot ott is koronából növekvőn ábrázolták.

Tamás országbiró fiától, Kónya bántól eddig nem ismerünk pecsétet, de unokájától, Frank comes országbirótól kettő is maradt reánk. Az egyik az 1380-ik évből származik. Ezt a bécsi államlevéltár állította ki az ezredéves kiállításon. Frank ez időben soproni főispán és kőszegi várnagy volt, pecsétje sisakpecsét, növekvő koronás oroszlánnal. A másik czímer 1401-ből való,[1]) a midőn már országbiró volt. Ez is — mint nagyatyjáé 1353-ból — osztott, felül az osztásból növekvő koronás oroszlán, háromszor osztott paizslábbal.

E czímerpaizsba tehát már belefoglalta országbirói méltóságának jelvényét is.

Botka Tivadar »A heraldikai bizonyítékok« czímű értekezésében [2]) így nyilatkozik: »A családi czímerek azonossága vagy különbözése egyike azon biztos érveknek, melyek segítségével a középkori magyarországi családoknak közös vérségét vagy különbözését, néha minden adatok nemlétében, biztosan meghatározhatjuk.«

---

[1]) Pecsétlajstrom VII. tábla 29. szám.

[2]) Századok 1873. 570. lap.

Botka Tivadarnak ezen állítását, a mennyiben az a családi czímerek azonosságára és nem különbözőségére vonatkozik, a heraldikai kutatás többszörösen igazolta.

De azért ezen nézet alapján is nagyon óvatosan kell eljárnunk, különösen olyan régi czímereinknél, melyeknek az egyszerű czímeralakon kívül más, különösen jellemző ismertető jeleik nincsenek. Mert ha némely esetekben igaz nyomra jutunk is, a fennmaradt pecsétmaradványok sok esetben tévútra vezethetnek. Különösen veszedelmes sphragistikai források nálunk a nagy számban fennmaradt alispáni kiadványok a XIV. és XV. századból. Szerencsére ezen »vicecomes et quatuor judices« pecsétei legnagyobbrészt homályosak, letöredezettek s meg nem határozhatók, hogy mily sorrendben illetik külön-külön az oklevélben elősorolt hivatalos személyeket. Ezek között a legtöbb apokrif czímerkép és embléma, mert legtöbb esetben czímer nélkül találta a megyei köznemes urat az alispánná vagy szolgabiróvá választás tisztessége.

De ezekkel szemben a Katisz nemzetség czímere osztott alakjában annyira jellemző és kizárólagos, hogy még ha okleveles bizonyítékok nem jönnének is segítségünkre, a czímerhasonlóság alapján teljes bizonyossággal állíthatnók, hogy a vingarti Geréb és a harinnai Farkas családok ugyanezen nemzetség elágazásai. Az ezen két családra vonatkozó pecsétek és czímerek újabb adatok ezen nemzetség czímerének nemcsak biztosabb meghatározásához, de annak teljesebbé tételéhez is.

Vingárti Geréb János mint görgényi várnagy 1448-ban olyan czímerrel pecsétel, melynek paizsalakja koronából növekvő oroszlán.[1]) Ugyanő 1458-ban, mint erdélyi főkapitány, osztott paizsot használ, felül koronából növekvő kettősfarkú oroszlánnal, alul egy pólyával. Vingárti Geréb Péter országbiró 1496. évből származó czímerének paizslába háromszor osztott.[2])

Harinnai Farkas Tamás, a székelyek alispánja és gör-

---

[1]) Teleki oklevéltár II. 36.

[2]) Orsz. Ltár, Pecsétek mutatója, XII. tábla 52. szám.

gényi várnagy 1493-ban [3]) még messzebb megy a hagyományok útján, a mennyiben czímerpaizsát egészben két rövid pólya foglalja el s csak a sisakdísz növekvő oroszlánja emlékeztet az ősi czímerre.

Végül Harinnay Krisztina 1634-ből származó czímere [4] hasonló Frank országbiróéhoz, háromszor osztott paizsláb fölött növekvő koronás oroszlán, háromszorosan osztott farkkal.

Ezen ősi nemzetségi czímer színeit azon czímeradomány tartotta fenn, melyben Kanizsay Dorottya részesült

II. Lajos királytól 1519. évben. Az adományozott czímer : vörös paizsláb fölött, melyben ezüst pólya van, kék és aranyban hasított, elől befelé fordult, arany koronából növekvő, koronás oroszlán, hátul fekete, szárnyas sasláb. E czímer tulajdonképen a vingárti Geréb és a Kanizsay családok, vagyis a Katisz és Osl nemzetségek czímereinek összetételéből áll.

---

[3]) Teleki oklevéltár, II. 191.

[4]) Turul, VII. 100.

Kanizsay Dorottya előbb Geréb Péter nádor, utóbb Perényi Imre nádor özvegye volt. B. Nyáry »Heraldiká«-jának 131. lapján ezen czímert a Kanizsay, Geréb és Perényi czímerekből összeállítottnak tartja, hol a koronából növekvő koronás oroszlán a Perényi czímerből lenne átvéve. E felfogás téves, mert igaz, hogy a Perényiek bővített, négyelt czímerében, a 2-ik és 3-ik mezőben van néhol koronás oroszlán, de az oroszlán egész alak, nem növekvő és ezen mező színe vörös és máskülönben is a család ősi czímeralakja, a két szárnyas sasláb közé illesztett hosszú szakállas és hajfonatos emberfő annyira jellemző e családra nézve, hogy a ki a Perényiekkel való összeköttetést czímerpaizsában jelezni akarta, okvetlen ezen ősi részletet vette volna fel, nem pedig a későbbi lényegtelen bővítést.

Az elősorolt heraldikai bizonyítékok alapján a Katisz nemzetség reconstruált czímere a következő: kék paizsban koronás arany oroszlán; sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró kék-arany.

Nem lehetetlen, hogy a Katisz nemzetségnek voltak olyan elágazásai, melyek az itt meghatározott nemzetségi czímertől eltérő czímereket használtak, de tekintetbe kell vennünk részben azt, hogy ezen eltérő czímerek korra sokkal fiatalabbak a heraldikai bizonyítékokul felhasznált régi pecséteknél, részben pedig azon heraldikai érzékhiányt is, mely nemzetünknél minden korban észlelhető volt.

Ez újabb keletű eltérések nem csökkentik a régi egybevágó adatok értékét.

KEMÉN.

A Kemén nemzetségből Kemén fia Lőrincz 1267—1269-ig Magyarország nádora volt. Nádorsága idejéből, 1268-ból egy pecsétje maradt fenn, melyet ifj. Kubinyi Ferencz közölt Monumentáinak első kötetében.[1]) A pecsét köralakú, körirata letöredezett, abból már csakis az »ENCI« (Laurencii) szótöredék maradt fenn. A pecsét mezejét háromszögpaizs

---

[1]) Kubinyi, Magyar történeti emlékek. I. köt. 59. l. I. tábla.

foglalja el, a melynek czímeralakja három (2—1) (a rajzon) nyolczágú csillag.

Ez az egyetlen maradvány ezen nemzetség czíméréről. De ha figyelembe veszszük azt, hogy ezen paizs a XIII-ik század utófeléből való, hogy e korban ő mint nádor önálló czímeralakot vésetett pecsétjének czímerpaizsába, méltán következtetjük azt, hogy már neki volt ősi jelvénye, melylyel zászlóját és paizsát diszítette s melyet még nádori pecsétjén is használt, a helyett, hogy czímer hiányában, nádori méltóságának emeléseül az ország czímerének valamely részletét vésette volna pecsétjére.

Ha azonban a Kemén nemzetség ősi czímerének paizsalakjára nézve útba is igazít ezen pecsét, ez egyedüli adat, a sisakdísz és az egész czímer színei ismeretlenek maradnak előttünk.

KÖKÉNYES-RAJNÁLD.[1]

Ezen nemzetségből származott az Erdélyben élt s a XVII-ik század folyamán kihalt Dobokay család. Egyik tagja, János, 1407—08-ban erdélyi alvajda volt. Czímerét említi Kőváry László[2] az alvajda egy 1407. évből származó pecsétje után, melynek czímeralakja egy fél kutya volt. Ugyanezt rajzolja meg Reichenau »Siebenbürger Adel« czímű művében[3] ugyancsak 1407-ből, de a forrást nem említi, a honnan ezen adatot merítette, Kőváry művéből-e, vagy ő is látott a vajdától pecsétet?

---

[1]) A Rajnáld nevet eredeti alakjában meghagyom, mert ezen idegen hangzású név az ország különböző vidékein különböző alakban torzult el. Dr. Karácsonyi i. m. II. 336. lapján *Radnót*-nak írja, ezzel szemben egy borsodmegyei példát hozok fel. Volt Borsodmegyének egy ős családja, a Szuhafői (de Zuhafew), ebből egy Reynoldus keresztnevű 1520-ban a vármegyében alispán volt. Ennek három fiát atyjuk keresztnevétől *Rhinóth*-nak hívták s megalapították a lászlófalvi Rhinót családot, melyből Rhinót Mihály 1588-ban ismét alispán volt a vármegyében s csak 1622-ben halt ki a család egy másik Mihályban, miután *Rinót* néven négy nemzedéken át virágzott.

[2]) Erdély nevezetesebb családjai 75. l.

[3]) 20. tábla.

Az Országos Levéltárban is van János alvajdától pecsét, az 1408. évből.[1]) Ezt Csergheő Géza látta. Rácsos (Fallgitter) várkapuban a paizs alsó karimájából növekvő állatalak, melyet Csergheő a Siebmacher-féle czímerkönyvben mint oroszlánt publikált,[2]) de a M. Tud. Akadémiánál levő kézirati munkájában azt mondja róla: »Ezen czímernek négylábú állatja épen úgy vehető kutyának, mint kosnak, de oroszlánnak semmi esetre sem, ez ellen bizonyít az előlábak állása.« Valószinű, hogy az 1407. évi pecsét egy az 1408-ik évivel, csakhogy Kőváry élesebb lenyomatot látott 1407. évből, Csergheő egy homályosabbat 1408-ból, melynek alakját biztosan meg nem határozhatta.

Ha a Kökényes-Rajnáld nemzetségnél ősi czímerre gondolhatunk, úgy azt Dobokay János erdélyi alvajda pecsétjének fél kutyájánál kell keresnünk, mert azon czímeradomány, melyet II-ik Lajos 1525. évben szintén egy Dobokay Jánosnak adományozott,[3]) az 1407. évi pecséttel semmi összefüggésben nincs, azzal semmi közös vonást nem mutat fel és távolról sem említi, hogy ezen czímeradománynyal a régit erősíti vagy bővíti meg.

Ezen czímer leírása az oklevél szövegében következő: »Ötszögű paizs, a két legnemesebb természeti színnel, zölddel és kékkel osztva. A zöld osztásban fehér kos, döghöz hasonlóan fekszik, rajta sas áll, nem utolsó dicséretű a szárnyasok között. Mert nemcsak a mi időnkben tartják nagy fejedelmek tiszteletben, hanem a régiek is, az egyetlen s a föld kerekségén leghíresebb római nép császárjai is jelvényül viselték. Melle nyíllal van átlőve, szárnyait kiterjeszti, csőre nyitva, lábaival emelkedni látszik. A paizsra arany koronával ékített sisak van helyezve, a mely hirdeti, hogy te királyi fenségünk iránt sok kedves és hűséges szolgálatot teljesítettél, a miért érdemes vagy utódaidban erényeidnek emlékezetére koronánk képét viselni. Ebből a sas fele emelkedik ki, kiterjesztett szárnynyal, nyitott csőrrel a magasba

---

[1]) Dl. 30,109.

[2]) Pótkötet D. alatt.

[3]) Másolata, Orsz. Ltár Dl. 38,699.

látszik igyekezni. A paizs külső oldalait, elől és hátul *különböző virágok* körítik és ékesítik.«

Ezen újonnan adományozott czímerben négylábú csak a kos s ezt vonatkozásba az alvajda czímerével már csak azért sem hozhatjuk, mert ez az alsó zöld osztásban »döghöz hasonlóan fekszik«. Ilyen helyzetben még a naturalisticus olasz renaissance sem újít fel régi czímerállatot.

LIPONUK.

A Liponuk nemzetségből leszármazott családoktól közösen használt czímernél sem gondolhatunk ősi nemzetségi czímerre. E czímer későí származású, egy családi monda képezi alapját, éppen úgy, mint a Fáy vagy Irinyi családok czímereinek s ezekkel valószinűleg egykorú is. A monda szerint e nemzetség egyik tagja, Koros, egy medvevadászaton megmentette II. István király életét. E jelenetet ábrázolja a czímer, mely a következő: egy fa tövében, a földön férfiú — a király — terül el, rajta egy medve mind a négy lábán áll. Egy másik férfi a medve hátuljánál áll és egyenes pallosát annak hátába döfi. Sisakdísz: növekvő férfi jobbjában pallost tart.[1])

Az ilyen mondai czímerek keletkezését alig tehetjük korábbi időre a XVI-ik századnál, vagy a XVII-ik elejénél.

A leszármazóktól ma használt czímer — melyet Rajcsányi Ádám művének tartanak — még érthetőbb képben állítja elénk a vadászjelenetet, melynél a zöld alapon heverő korona a megtámadott király személyét jelzi. Sisakdísze a magyar heraldikában nem éppen ritkaság.[2]) Ez folytatását képezi a paizsalaknak. A paizsban egy férfiú két kézzel vágja kardját a király személyét támadó medve ellen s a sisakdísz ezen támadás eredményéről számol be, a mennyiben ott a medve vértől csepegő fejét a sisakkoronából növekvő férfiú kardjának hegyére tűzve tartja.

Az ilyen czímerképek a magyar heraldikai hanyatlás legkórosabb kinövései.

---

[1]) Ujfalusy Mátyás pecsétje 1651. évből. Turul V. 91.

[2]) L. A kar a magyar heraldikában czímű czikket. Turul. XVI. 14. l.

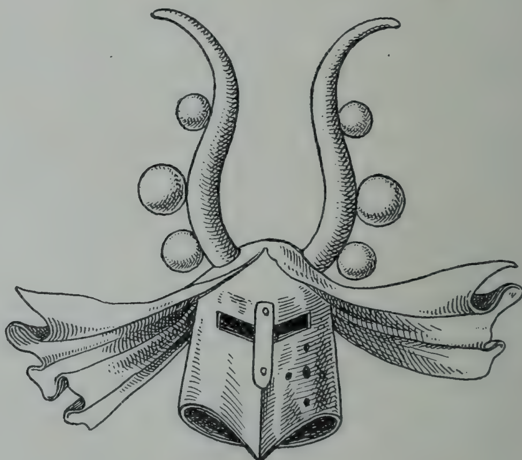
LŐRENTE.

A Lőrente nemzetségből származó Essegváry György 1478-ik évben Zala vármegye alispánja volt. Egy pecsétje maradt fenn ez évből az Országos Levéltárban,[1]) paizspecsét: mezején balra fordult sólyom, egy a tárcsapaizs balkeretéből kinyúló kar kézfején áll. A pecsét nincsen kezdőbetűkkel ellátva, sem körirattal, ezért teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy Essegváry Györgyöt illeti-e a pecsét, vagy valamelyik szolgabírót? De mivel az a pecsétek sorrendjében az első, méltán feltételezhetjük, hogy az az alispáné volt.

LUDÁN.

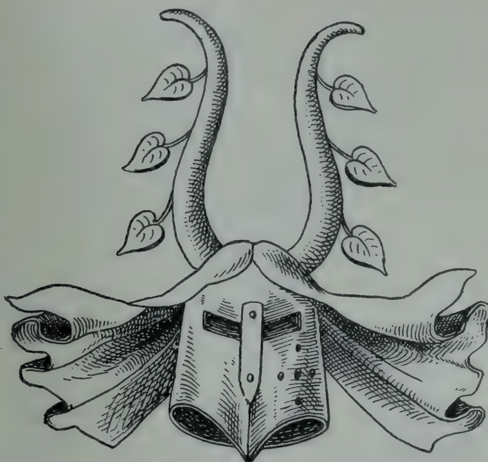
A csehországi eredetű Ludán nemzetségnek czíméréből csak a sisakdíszt ismerjük s bár erre két egymáshoz némi-

leg hasonló adatunk van, még ezt sem teljesen. Mindkettő sisakpecsét, egyik Szobonya János, rábaközi alispáné 1359.

[1]) Orsz. Ltár, Dl. 18.100.

évből,[1]) másik Földémesy Imre, barsi alispáné 1411. évből,[2]) a sisakdísz mind a kettőn bivalyszarvpár, de erre a Szo-

bonya János pecsétjén 3—3 gömb, a Földémesy Imréén 3—3 hárslevél van illesztve.

MISKÓCZ.

E nemzetség czimerét Bors comesnek 1222. évből származó pecsétjéből[3]) ismerjük. Ez sas. Legrégibb magánpecséteink egyike, mert korra csak Jakab nyitrai esperes 1217. évi pólyás pecséte előzi meg. Oly korból származik tehát, a melyben nyugaton az ilyen önkényt felvett czímerképek nem voltak feltétlen átöröklők, a fiú gyakran más czímeralakot festetett paizsára, vagy mással diszítette hadi zászlóját, mint atyja. E tekintetben a magyar heraldika conservativabb jellegű volt. Nálunk talán hanyagságból,

[1]) Kisfaludy levéltár.

[2]) Gr. Forgách levéltár.

[3]) Orsz. Ltár. Dl. 777. Arch. Ért. XI. 11.

talán a czímerek iránt észlelhető csekély érdeklődésből, nem igen változtatták az egyszer felvett ősi jelvényt. A Buzád nem a XVII-ik században is azon bölényfejet használta czímerül, a melylyel Buzád bán fiai 1235-ben pecsételtek; a Rathold nemzetség mai czímerében benne van azon hárslevél, melyet 1238-ban Miklós alországbíró normann paizsán viselt. Ezen conservativ szokásból következtetve, bátran kimondhatjuk, hogy a Miskócz nemzetség ősi czímere a sas volt.

E nemzetség egyik leszármazója a Mikolai család volt. Ismerjük Mikolai Mihály czímerét 1402. évből,[1]) ez egy letépett sasfej és nyak. Jellegére nézve egyezik Bors comes 1222. évi pecsétével, bár nem az egész sast, hanem annak csak egy részét ábrázolja.

MONOSZLÓ.

A Monoszló nemzetség ősi czímerét a reánk maradt pecsétek és czímerek alapján nem vagyunk képesek tisztázni, bár kétségtelen, hogy e maradványokban lappang az ősi czímer is. Ezek nagyon egyoldalúak, mindenik egymáshoz közel álló s elég késő korból, s a nemzetség egy és ugyanazon ágazatából származik.

Forrásaink: Csupor Pál, kőrösi ispánnak (1408—1412.) s utóbb szlavon bánnak (1412—1415.) pecsétei;[2]) Csupor Demeter knini, majd zágrábi s végül győri püspöknek egy XV-ik századi kehelyre vésett czímere[3]) s ugyancsak neki egy festett czímerpaizsa a kassai dóm szentségházának egyik ajtaján.[4])

A czímerpaizs mindezen felsorolt forrásoknál egyező: kék paizsban hegyére állított aranykeretű négyzet, melynek lapja veres és ezüsttel koczkázott, felső hegyén fekete szárnyú, hosszú feketefarkú fehér madár áll. Ezen színekben van lefestve a kassai dóm szentségházának ajtajára.

---

[1]) Bécsi államlevéltár kiállítása 1896-ban.

[2]) Orsz. Lt. Dl. 35,339, 34,772, 35.251, 32,952, 35,379, 35,383.

[3]) Ötvösműkiállítási lajstrom, II. füzet, 72. l.

[4]) Turul, VII. 27.

A sisakdísz az, a mi a paizsalak. Ez a kehelyre vésett czímeren látható.

Az így összeállított czímer kétségtelenül összetett czímer. De hogy kereshetjük-e benne a nemzetségi czímert

és melyik részletében keressük? Ezt ezen egyoldalú források mellett el nem dönthetjük.[1])

---

[1]) Mellesleg csak annyit jegyzünk meg, hogy koczkázott részletet mint czímertörést a Szente-Mágócs nemzetségből származott Alsáni család czímerében is találunk, holott ez az ugyanazon nemzetségből származott más családok czíméréből hiányzik. Nem valamely Monoszló nembeli házasság következtében jutott e részlet az Alsáni-paizsba? Ez esetben a veres fehéren koczkázott részlet lenne az ősi czímeralak.

NÁDASD.

»Az Árpád-korban még nem emelkedtek ugyan tagjai fényes polczokra«, írja dr. Karácsonyi e nemzetségről, de haladtak a vagyonszerzésben s egyik tagja, Peteneg, 1233-ban »serviens regis«.[1]) Bizonytalan, ha kutathatunk-e ősi czímer után ezen kezdetben szerény sorsú nemzetségnél? A reá vonatkozó heraldikai emlékek a XV-ik század közepén kezdődnek, s a czímer, bár első felléptétől ugyanaz, a mi a mai napon, s bár a nemzetség tagjai kivétel nélkül következetesen ezt használták, nem nyujt alapot arra, hogy belőle vonjuk ki a feltételezhető ősi czímert.

E czímer: kék paizsban, két természetes nádszál között, vízen úszó vadkacsa; sisakdísz a vadkacsa kiterjesztett szárnyakkal; takaró kék-ezüst.

Darabos László 1464. évi pecsétjén[2]) vadkacsa áll, háta mögött egymás mellett két nádszál. Nádasdi László 1470. évi, Petheő Miklós 1492. évi,[3]) Darabos Gáspár 1640. évi pecsétein már két nádszál között áll a kacsa.

II. Ulászló 1497-ben fényesen kiállított armalisban bővítette meg gersei Petheő János czímerét. A festett czímer fölé különös királyi kegyül saját és két gyermeke, Anna és Lajos arczképét is lefesteté.[4]) Ezen bővített czímer második kék mezejében, zöld alapon áll a kacsa, előtte természetes nádszál.

A kacsát, úgy látszik, csak később festették vízen úszva.

Ezen czímeralak ilyen naturalistikus ábrázolását nem tehetjük korábbra a XV-ik századnál. Ha ebből egyszerűbb, az ősi tiszta heraldikának megfelelő czímert akarnánk kivonni, úgy csak a kacsát tekinthetnénk annak, a nád és a zöld alap nélkül. De ez éppen ezen nemzetség czíméreénél ki van zárva.

---

[1]) Karácsonyi i. m., II. 384—385.

[2]) Orsz. Ltár. Dl. 24,549.

[3]) Turul. XIV. 150.

[4]) Hasonmása Szilágyi, Magyar nemz. tört. IV. 589.

A leírt czímert itt beszélő czímernek kell tekintenünk, melynek főalakja a két nádszál, a mely a nádast példázza, a kacsa ennek csak tartozéka, mint a nádas legszokottabb, legjellemzőbb lakója, és mint beszélő czímer első szerkezetében sem tehető korábbi időszakba, mint a XV-ik század.

Ezen czímert is a Divék nemzetség czímere mellé kell soroznunk s nem kereshetjük benne — ha volt — a Nádasd nem ősi nemzetségi czímerét.

OGMÁND.

Az erdélyi eredetű Ogmánd nemzetségből származtak a Szalaházy és a Kechety családok. Szalaházy Tamásnak egy pecsétjét őrzi a Kassa városi levéltár, melyet ő 1528-ban már mint egri püspök használt, ezen pecséten a czímer hermelines pólyával osztott paizsban, felül liliom, alul bárány.

A liliom mint a tisztaságnak, a bárány mint a szelídségnek jelképe, de a hermelines pólya is, minden valószinűség szerint, Tamás püspök főpapi állására és méltóságára vonatkozó önkényt felvett személyes jelvények s mint ilyenek családi s esetleg nemzetségi czímerével összeköttetésbe nem hozhatók.

Jellemzőbb a Kechety család, illetve Kechety Márton, veszprémi püspök czímere 1548. évből,[1]) lépő farkas, felül balról kifelé fordult holdsarlótól s ennek öblében hatágú csillagtól kisérve.

OSL.

Az Osl nemzetség czímerének úgy paizsalakja, mint sisakdísze tisztázva maradt reánk. Az ezen nemzetségből származó családok, a Kanizsayak, Viczayak, Ostffyak évszázadokon keresztül változatlanul, egyöntetüen, ugyanazon ősi

[1]) Véghelyi gyűjtemény a Nemzeti Muzeumban.

alakjában használták s nem változtattak ez ősi alakján a királyok új czímeradományai sem.

Ez ősi czímer szárnyas sasláb volt a paizsban és a sisakon.

Állításunk igazolására felsoroljuk röviden az ide vonatkozó czímerforrásokat.

Legrégibb ezek között István, zágrábi püspök pecsétje 1363. évből.[1]) Ezen pecsét sok tekintetben nevezetes. Háromszög paizsalakú. Körirata S. STEPHANI. EP. ZAGRABIEN. ET. REGNI. SCLAVONIE. VICAR. LODOVICI . . . Ezt tehát István, zágrábi püspök, mint Szlavónia királyi helytartója használta. A pecsét mezejére az Osl nemzetség sisakdísze van vésve: csuporsisakon álló szárnyas sasláb, a szárnyak tollai között lengő fehér kendővel, erre ismét, már a pecsét legendájába kinyúlva, a király czímerének sisakja és sisakdísze van illesztve, a struccztollakból előtünő struczfő, csőrében patkót tartva.

A sisakpecsét főérdekessége a szárnytollak között lebegő fehér kendő. Ritkább heraldikai dísz, mely valószinűleg e pecsét korában jött divatba.[2]) Elébb nem találunk nyomára. Czélja az volt, hogy a sisakdíszt változatosabbá, kecsesebbé

[1]) Arch. Ért. régi folyam XII. köt. 141—143. l. Nagy Imre, ki ezen pecsétet ismerteti, megjegyzi, hogy »a külföldi írók közül már Duelli (Historia ordinis equitum Teutonicorum pars IV. Nr. 24) e nemzetségnek egy régibb pecsétjét ismertette, mely az Osl nemzetségből való Péter comes fiának, Gergelynek — kitől az agyagosi Osl-ok származtak — pecsétje, mely abban különbözik a többitől, hogy a sasnak feje is látszik, mely jobbra néz és előtte egy kivont egyenes kard van elhelyezve«.

[2]) Leopold osztrák herczeg pecsétje 1377-ből való, ezen Ausztria czímere mellett Tyrol czímere van vésve, sisakdísz: zárt szárny, mely alól lengő kendővel van átkötve. (Seyler: Geschichte der Siegel. 285. l.)

tegye. Virágzási kora a XV-ik század, színe mindig élénk, messzire feltünő, legtöbb esetben fehér, gyakran sárga, s nagyon ritkán veres. Van reá egy-két eset, hogy ezen kendőkkel a paizs színeit jelezték, de ez esetben a paizsszínek világosak voltak, egyszer sárga-veres (Kröpfner), máskor kék-fehér (Flordorf).[1])

A Sváb herczegek czímerénél veres színben a pávatoll-forgót tartja össze, a Ferrarai herczegek sisakján ülő arany leopárdnak szeme van bekötve fehér kendővel, a Mansax grófok fekete kutyájának nyitott szájában van áthúzva a fehér kendő s nyakát köti át, az Aquitaniai herczegek sisakján a két bivalyszarvat köti össze, a gr. Leiningenek ezüst hársfa sisakdíszének törzsére van kötve a fehér kendő.[2]) Azonban leggyakrabban találjuk az olyan czímereknél, a melynek sisakdíszei emberi törzsek, szűzek, szakállas férfiak és szerecsenek. Különösen a szerecseneknél igen gyakori. A homlokukon van átkötve és színök csaknem kivétel nélkül fehér.

E kendők, mint elébb mondottuk, a sisakdísz élénkítésére voltak szánva, de a sisakdísznek tartozékául nem tekintendők; a hol p. o. a paizsban egy emberi törzs volt a czímeralak, a mely mint sisakdísz ismétlődött, csak a sisakdísz homlokáról lengett a fehér kendő. Később azonban a

---

[1]) Grünenberg's Wappenbuch. Ilyenek még Tyrol, Gorwitz, Arenossus, Annenberg. Egyes példák: Lehenbuch des Bisthums Basel 1441. 8. l. Thüring v. Ramstein és Usemberg czímerek. Scheiblersches Wappenbuch XV. sz. első fele: Annenberg, Kröpfner.

[2]) Grünenberg 5., 7., 76., 78-ik táblán.

kendő a férfitörzsek kellékének tartatott s bejutott a paizsba is. Ez magyarázata és eredete nálunk a Geraldfalvy (1418) czímer sisakdíszén és Disznósy (1456) czímerpaizsában és sisakdíszéről lengő fehér kendőknek és mivel ezek uralkodóktól lettek adományozva, a czímer tartozékát képezik s blazonálandók.

A pecsét másik figyelemreméltó részlete a sisakpecsétre illesztett királyi sisak és sisakdísz, mely ekkor az ország czímerének is sisakdíszét képezte. Ez a legszembeötlőbb hatalmi jelvény a sok közül magyar pecséten.

A következő pecsétek mind egyeznek a leírttal. A szárnyas sasláb mindenütt a paizsalak és sisakdísz, itt-ott találunk czímertöréseket, de a melyek nem lényegesek és nem fontosak, mindannyi a heraldikában fokozatosan tért hódító naturalisztikus irány következménye. Így Kanizsay László 1519. évi czímeradományában a szárnyas saslábot, oldalt elűl holdsarló, hátúl arany csillag kiséri.[1])

A lósi Viczay család czímerében a sasláb koronán áll, a ma is élő asszonyfalvi Ostffyaknál szintén, de itt a korona hármas halomra van helyezve. Nem sorozhatjuk a czímertörések közé azon festett czímert, mely a Nemzeti Múzeum egyik hártya codexére van festve,[2]) hol a kiterjesztett sasszárny közepén, tojásdad kék alapra egy püspökbotnak sárga görbülete (crossillon, curvatura) van helyezve. Ezen czímertörés tisztán személyes vonatkozású. A hártyakéziratot XIII-ik századbelinek tartják, Romer a XIV—XV-ik századba sorozza. Ha a beléfestett czímer a codex-el egykorú, úgy e czímer stilját tekintve, a kézirat korát nem tehetjük elébbre, mint a XV-ik század végére, vagy a XVI-ik század elejére. Ilyen merész hajlású paizsot ezen korszakot megelőzőleg még a heraldikával nem sokat gondoló olasz renaissance sem mert festeni. Ezért az Osl nemzetség czímerének színeire nézve nem az ezen hártya-codexbe festett czímert, hanem a Grünen-

---

[1]) Kiadva: Nyáry Heraldika 102. l. és Bárczay: Heraldika 241. l. Wagner: Collectanea, decas I. Fig. 9. már Kanizsay István 1407. évi pecsétjén is látjuk a csillagot és félholdat.

[2]) S. Bonaventurae summa veritatis Arch. értesítő régi folyam I. 275.

berg czímerkönyvébe festett, 1483. évből származó czímert kell a legrégibb adatnak tartanunk.

Ez ezüst paizsban, aranynyal fegyverzett, fekete szárnyas sasláb; sisakdísz a paizsalak, takaró fekete-ezüst.[1]) Ugyanilyen színben közli a Kanizsay czímert Helmer, czímerkönyvében.[2])

Az elébb említett hártya-codexben az Osl nemzetség czímerpaizsa kék. Ugyanilyen színben látjuk Kanizsay László czímerét II. Lajos király által 1519-ben adományozott armalisában,[3]) melyben a király az ősi czímert két aranypettyes zöld sárkánynyal, mint paizstartókkal toldja meg, és kék a paizs színe e nemzetség utolsó sarjadékának, az ostfiasszonyfai Ostffy családnak czímerében is.

II. Lajos király Kanizsay Dorottyának, vingárti Geréb Péter nádor özvegyének czímerét ugyancsak egy 1519. évben adományozott armálisban megbővítette.[4]) Ezen czímerbővítés a Geréb és Kanizsay családok czímerének egyesítése s az egyesített czímerben a Kanizsayak fekete sasszárnya arany mezőben áll. Perényi Ferencz váradi püspök (1514—1526) bővített czímerének harmadik mezejében, anyja Kanizsay Dóra után, az arany koronán álló fekete szárnyas sasláb mezejének színe szintén arany.[5]) Ugyancsak arany volt a lósi Viczay család czímerének paizsa is.[6])

Ezen hét adat szól az Osl nemzetség czímerének színéről. Ezen hét adatnál a szárnyas sasláb színe mindenütt fekete, ez tehát kétségtelen. De kétségtelen az is, hogy az így meghatározott fekete szárnyas saslábat a heraldika fénykorában csakis érczre festve viselhették. Ennélfogva a kék paizs — mely a magyar heraldikában úgyis mindig gyanús — mellőzendő s csakis az érczszínűek vehetők figyelembe.

---

[1]) Grünenberg's Wappenbuch, 64-ik tábla ; a czímer felírása »Grauff von Canisse in Ungern, Stifter des Bistums Kanisse.«

[2]) Erneuert und Vermehrtes Wappenbuch. Rudolf Josef Johann Helmer. 1705.

[3]) Nyáry, Heraldika 101.

[4]) U. o. 130.

[5]) Bunyitay. Váradi püspökség története, III. 73. l. Siebmacher. 360. tábla.

[6]) Nagy Iván, Magy. csal. XII. 172. Nemzetségi zsebkönyv, 476. l.

Az ezüst színt két külföldi kútfő említi, az aranyat egy magyar királyi diploma és megerősíti két család évszázadokig folyton tartó ususa. A mérleg kétségtelenül az utóbbi javára

billen, a miért az Osl nemzetség czímerét végérvényesen következőleg határozhatjuk meg: arany paizsban, veressel fegyverzett fekete szárnyas sasláb; sisakdísz a paizsalak; takaró fekete-arany.

ÖRÖSÚR

(Wrsur).

Hazai legrégibb krónikáink, a Névtelen, Kézai és a Képes Krónika Örsöt (Öröst), vagy ennek atyját, Acsádot (Ousad) a honfoglaló hét vezér egyikének tartják.

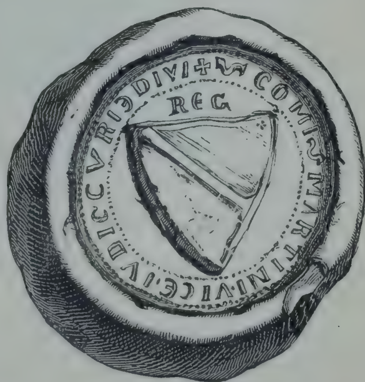
A nemzetség Borsod vármegye alsó részén telepedett meg s ennek Tibold ágazatából származott a Daróczy család.

Lászlónak, Daróczy Tibold fiának van az Országos Levéltárban egy pecsétje az 1429-ik évből,[1]) paizspecsét, melynek mezején összetett szárnyú madár áll, valószinűleg sólyom.

Ez az egyetlen adat ezen ősrégi nemzetség czímeréről.

PÉCZ.

A Pécz nemzetségre vonatkozó legrégibb pecsét Márton alországbíró 1295. évi pecsétje,[2]) melynek kerek mezején háromszög-paizsban keskeny haránt pólya látható. Ezzel egyezik Marczaly Miklós erdélyi vajda pecsétje 1403-ból [3]) és Marczaly Imréé 1441-ből.[4]) Ez utóbbi teljes czímer, melynek sisakdísze zárt szárny. A sorozatot és a czímert teljesen kiegészíti Marczaly Jánosnak, Miklós erdélyi vajda fiának 1457. évből származó pecsétje,[5]) melynek paizsalakja szintén keskeny harántpólya, sisakdísze zárt szárny, reá illesztve a paizsalak.

[1]) Orsz. Lt. Dl. 12.095.

[2]) Nyáry, III. tb. 24.

[3]) Szász nemzeti levéltár III. 165.

[4]) Orsz. Ltr. Dl. 13,620.

[5]) Kassa város levéltára.

A Marczalyak czímere ilyen alakjában egyszersmind a Pécz nemzetség ősi czímerének is tekintendő.[1])

A kihalt Ibrányi család is a Pécz nemzetségből származott. A leányági leszármazók, a fiúsított Vayak 1507-ben II. Ulászló királytól új czímert nyertek, melynek leírása következő: kék paizsban, zöld alapon, természetes színű, aranynyal fegyverzett szarvas lép, jobb szeme fölött, fejébe

ferdén fúródott nyílnak arany tollai látszanak. A szarvast fenn, jobbról arany csillag, balról ezüst holdsarló kiséri. Az egész fölött, felül vörös rózsával, alul arany liliommal rakott arany szegélyű, ezüst balharánt keskeny pólya vonul el, mely alján egy kővel van megtámasztva. Sisakdísz: zárt fekete szárny.

[1]) Az ezredéves kiállításon a bécsi államlevéltár pecsétgyűjteményében volt berekszói Hagymás László, temesi grófnak 1439. évből származó pecsétje, melynek paizsalakját szintén a Pécz nemzetség keskeny haránt pólyája képezi, sisakdísze madár (talán seregély). — Beregszói Hagymás Miklós, erdélyi alvajda 1519. évi paizspecsétjén (Országos Lt. Dl. 29,973) már nincs meg a keskeny harántpólya, a paizsalak a madár, mely itt liliomos koronán áll.

II. Ulászló király ezen czímeradományát azért kellett részletesebben leírnunk, mert ez fontos adatokat tartalmaz a Pécz nemzetség czímerére nézve.

Ezen bővített czímer a Pécz nemzetségből származott Ibrányiak ősi czímerének, a keskeny harántpólyának s a Vayak 1418. évben adományozott, szemén nyíllal átlőtt, ugró szarvasának összetételéből származott. A kiséretek a paizsban már a czímersimbolika következményei. A csillag és a félhold a törökkel viselt harczok óta kezdett czímereinknél feltünni mint a főczímeralak kisérete. A keskeny harántpólyára rakott vörös rózsa Vay László püspök, az arany liliom Ibrányi István érdemeinek és kiváló erényeinek emlékére vétetett fel a czímerpaizsba.

Ha ezen összetett czímerből a Vayak 1418. évi czímerét, a renaissance-kor kiséreteit, a csillagot s félholdat, a simbolikus rózsát és liliomot kivesszük, az ott maradt részlet tisztán a Pécz nemzetség ősi czímere.

Hogy pedig az Ibrányi czímer volt e czímerben a fő azt maga a czímer háromszorosan igazolja. Először a paizs helyzete, melyen a sisak és sisakdísz a Vay czímer szarvasának hátat fordít s az Ibrányi keskeny pólya irányát követi Továbbá az Ibrányi czímer keskeny haránt pólyája a paizsban egész előtérbe van vonva s részben elfedi a főczímeralaknak látszó szarvast, a heraldikai szép ízlés rovására, holott az egész czímerkép sokkal tetszetősebb lett volna a szarvassal az előtérben s mögötte a haránt vont keskeny pólyával.

Hogy ezen elhelyezés nem véletlenül, hanem öntudatosan történt, épen az olasz renaissance szól mellette, a mely modorban ezen czímer festetett, a mely hogy a festmény hatásosabb, tetszetősebb legyen a szemnek, a heraldikai szabálytalanságokkal is könnyen megalkuszik. S végül erre utal a sisakdísz is, mely nem a Vay czímer növekvő szarvasa, hanem a Pécz nemzetség zárt szárnya.

Ha az olasz czímerfestő ilyen szokatlan lelkiismeretességgel járt el a czímeralakok elhelyezésénél, hogy az Ibrányi czímert előtérbe vonja, nincsen kétség, hogy hasonló pontossággal ügyelt a színezésre is, s biztosra vehetjük, hogy e

paizs színében nem a Vay czímer színét, hanem a még akkor ismert Ibrányi czímer paizsszínét találjuk.

Nincs okunk tehát kételkedni, hogy a Pécz nemzetség ősi czímerében a paizs kék s a keskeny harántpólya ezüst színű volt.

Az élő heraldika korában kétféle szárnyakat különböztetünk meg. Egyik, a mely mint önálló sisakdísz, természetes alakjában és természetes színeiben ékesítette a sisakot. Ez többnyire nyitott volt, ritkább esetben zárt. A másik, melyet segédsisakdísznek használtak. Ez tulajdonképen nem is szárny volt, hanem, ha nyitott, negyedkör, ha zárt, mandulaalakú deszkadarab, mely felső szélein beleszúrt tollakkal ékesíttetett fel. Így felékesítve egy szárny alakját vette fel, melyre azonban mint segédsisakdíszre gyakran a paizsalakot festették s ez esetben alapszíne a paizs színével egyezett.

Az élő heraldika elmultával e megkülönböztetés is elenyészett, a XV-ik századbeli czímerkódexekben és pecséteken már csak egyalakú szárnyakat látunk, nyitva vagy zárva, önállóan vagy segédsisakdíszül.

Marczaly János 1456. évi pecsétje kétségbevonhatatlan bizonysága annak, hogy a Pécz nemzetség paizsalakja a sisakdísz zárt szárnyán ismétlődött. E zárt szárny — miként a Guthkeled nemzetség czímerénél — a paizs színét viselte. Így az elmondottak alapján teljesen meghatározhatjuk a Pécz nemzetség ősi czímerét, mely kék paizsban ezüst keskeny, harántpólya volt. Sisakdísz kék zárt szárnyon a paizsalak takaró kék-ezüst.

PÓKI.

A Póki nemzetség szintén azok sorába tartozik, melyek korán emelkedtek. Tagjai már a XIII. század elején főbb hivatalok viselői voltak. Főasztalnok, főpohárnok, tárnokmester, erdélyi vajda volt közöttük. Előkelő állásukban már korán szükségük volt saját zászlós jelvényre a hadviselésben és czímerre pergamenekről függő pecsétjeiken.

Ennek meg is vannak maradványai régi pecsétjeink között.

Legrégibb Miklós erdélyi vajda pecsétje 1280-ból,[1]) köralakú, közepét kis háromszögpaizs foglalja el, benne három pólya. A paizsot a pecsét mezején, egymástól egyenlő távolságra, hat — hibásan hatszirmúnak vésett — rózsa köríti.

E pecsétén a tulajdonképeni czímer — a három pólya — csak hatalmi jelvény, melyet tulajdonosa, mint erdélyi vajda viselt, a nemzetségi jelvény, a rózsa, csak mint diszítés van hatszorosan alkalmazva a hatalmi jelvény körül. A paizsalaknak többszörös számban való alkalmazása nálunk, a heraldika ezen bölcsőkorában nem szokatlan.

Hasonló ehhez a Rathold nemzetségből származó Roland nádor pecsétje 1255-ből,[2]) melyen a háromszögpaizs közepét az ország czímeréből a kettős kereszt foglalja el, mint nádori méltóságának jelvénye, míg a nemzetségi czímer, az egyes hárslevél, háromszorosan alkalmazva, a paizs három szögletét tölti ki. Ugyancsak a Rathold nemzetségből Mátyás comes, Roland bán fia 1282. évi lovas pecsétjére[3]) kétszeresen vésték az ősi czímerjelvényt.

Miklós erdélyi vajda pecsétje után korrendben Dezső comes alországbíró pecsétje következik 1342-ből.[4]) Ezen pecsét hasonmásban eddig nincs kiadva, csak leírva a Zichy család okmánytára II-ik kötetében. A szűkszavú leírás csak annyit mond, hogy »a pecsét belsejében leveles rózsa látható, öt csillagtól környezve« s nem tudjuk, a rózsa külön van-e a paizsban s a csillagok a kerek pecsét mezejét töltik-e ki? Vagy a rózsa is, a csillagok is a paizsba vannak foglalva?

Bármint legyen is, ez az első adat, melyben a nemzetségi czímerkép egységes alakjában van ábrázolva.

---

[1]) Nyáry, Heraldika VI. tb. 57. ábra.

[2]) Nyáry, i. m. VI. tb. 60. ábra.

[3]) Soós levéltár. Kiadva Arch. Ért. XIII. 397.

[4]) Zichy család okmtr. II. 42. (214. B. 26.)

A harmadik adat azon pecsét 1402. évből, mely Csók István neve alatt volt a bécsi államlevéltár részéről az ezredéves kiállításon kiállítva. A pecsét paizsmezején egy rózsa van. Ezekhez sorakozik végül Póky Lázár pecsétje 1572. évből, a paizsban szintén egy rózsával.

A sisakdíszre nézve útbaigazít Simon mesternek, Miklós erdélyi vajda unokájának sisakpecsétje 1367-ből,[1]) mely szintén rózsát ábrázol.

Számra kevés ugyan az adat, melyet a Póky nemzetség czímerének meghatározására felhozhatunk, de figyelembe véve ezen adatok egyöntetűségét, ezek alapján bátran meghatározhatjuk az ősi czímert, mely úgy a paizsban, mint a sisakban rózsa volt.

Az elmondottakkal kapcsolatosan felhívom a genealógiával foglalkozó szaktudósok figyelmét azon czímerlevélre, melyet II. Ulászló király 1509-ben Prágában adományozott muronyi Veér Andrásnak, Lajos királyfi főétekfogójának.

Az armálisba festett czímer is érdekes, rendkívülinek, sőt unikumnak mondható. Ha nem paizsba volna foglalva, azt hinnők, sírkövet ábrázol.

Az aranymázú tárcsapaizs mezejét egy teljes pánczélba öltözött férfiú alakja foglalja el. A teljes pánczél késő csúcsíves modorban tartott, sisakrostélya arczát fedi, jobbjában egyenes keresztmarkolatú széles, egyenes pallost ütésre emelve tart, baljával egy másikat, az előbbihez hasonlót, derekához szorít. Ennek hegye a paizs alját érinti. Lábaihoz — mint a sírköveknél szokás — egy kis tárcsapaizs van helyezve s ez képezi ezen czímer rendkivüliségét. Mert paizsban paizsot a fő czímeralaktól függetlenül, helyzetében osztási vonalak által nem szabályozva, hazai heraldikánkban ezen korból nem ismerünk.

Ezen kis, vörös mezejű paizs egyedüli alakja egy heraldikailag szépen stilizált fehér rózsa.

Az armális szövegében a király megemlíti, hogy ez adományával muronyi Veér András régi czímerét erősíti meg, melyet elődei elhanyagoltak, úgy hogy az lassankint feledésbe

[1]) Ostffy ltár. Véghelyi gyűjtemény.

ment s jelzi egyszersmind azt is, hogy ezen régi czímer a pallosttartó pánczélos alak volt. A kis rózsás czímerről az oklevél szövegében nincsen említés. De hogy e kis czímer benn van a paizsban, ez annak az adományosra nézve kiváló fontosságát mutatja, ha nem közvetlen apai, de bizonyára anyai ágon.

Rózsát, a germán törzsek ezen kedvelt czímervirágát ábrázoló czímereink e korban s az ezen kort megelőző időkben nagyon ritkák. Három rózsát látunk az Alsániak és Makraiak czímerében, mely minden valószinűség szerint a Szente-Mágocs nemzetség ősi czímere. Két rózsát adományozott Zsigmond király 1418-ban haránt osztott paizsban, vál-

takozó színekben a Szecsődy családnak, de egy rózsát mint önálló czímeralakot magyar eredetű család czímerében csakis a Póki nemzetség sphragistikai emlékeinél találunk.

Ha tehát genealógiai kutatás alapján vonatkozásba lehetne hozni a Veér András czímerében levő kis paizsczímert a Póki nemzetséggel, ez esetben teljesen reconstruálhatnók ezen nemzetség czímerét paizsalakjával, sisakdíszével és színeivel együtt.

RATHOLD.

Ezen nagy multú nemzetség korai századoktól fényes szerepet játszott hazánk történetében. Tagjai már a XIII. és XIV. században az ország főméltóságait töltötték be, nádorok, országbirák és tárnokmesterek voltak. Mindannyia pecséteken örökítette meg nemzetsége czímerét s ez századokról századokra való fejlődésében, változásaiban oly számos példákban, oly biztosan meghatározhatóan s régi eredetiségében visszaállíthatóan maradt reánk, mint akár az Aba vagy Gutkeled nemzetség czímere.

Ez ősi czímer egy hárslevél volt.

Sajátságos, hogy a krónikások egybehangzóan, mind Apuliából, Casertából származtatják ezen jövevény nemzetséget, pedig a régi magyar heraldikában alig találunk másik czímert, mely az ősgermán jelleget annyira magán viselné, mint a Ratholdok hárslevele. A hársfa, az ősgermánoknak valódi nemzeti fája, szent fája volt, az alatt pihenték fáradalmaikat, tartották törvényszékeiket és regélték fiaiknak a hősök nagy tetteit. Ezen nemzeti fa levelével örömest ékesítették kiváltképen sisakjaikat.

A Rathold nemzetség czímerének is megvoltak a maga fejlődési és hanyatlási korszakai.

Az első a fejlődésnek korszaka, midőn a czímeralak száma, helyzete bizonyos változásoknak volt alávetve. Ezen fejlődés a XIII. század végeig tartott.

A legrégibb pecsét, melyen ezen nemzetség czímere először feltünik, nincs közzétéve. Ez Gyula (Jula) országbíró

pecsétje 1236. évből, Nagy Iván közlése után [1]) négyelt paizs, mindenik mezejében egy-egy hárslevéllel.

Ezt követi az 1238. évből Miklós országbíró pecsétje,[2]) melynek kerek mezejére egy még a XII-ik században divatos paizs van helyezve, benne a czímerkép hárslevél. Ezen csaknem legrégibb pecsétén van először ábrázolva a nemzetségi czímer úgy, a minővé az később — a heraldika fejlődésével — fejlődött és amint állandóvá vált.

Roland nádornak 1255. évi pecsétjét [3]) következőleg kell blazonálnunk: patriarcha kereszt, a paizs három sarkában egy-egy hárslevéltől kisérve.

A negyedik Mátyás comesnek, Roland bán fiának lovaspecsétje 1282. évből,[4]) itt a lovas alakját felül, hátul és alul, a ló hasa alatt kiséri egy-egy hárslevél.

Végül ötödik másik Roland nádornak pecsétje 1299. évből, melynek kerek mezejét egy kettős lépcsőzetre illesztett

[1]) Hazai Okmánytár, VI. 35. Eredetije Soproni ltár Fc. I. Nro 1.

[2]) Nyáry, Heraldika III. tb. 20. ábra.

[3]) U. o. VI. tb. 60. ábra.

[4]) Soós ltár a Múzeumban; kiadva Arch. Ért. régi folyam. XIII. 397.

koronából felnyúló kereszt tölti be, kétoldalt a lépcső alsó fokából kinövő hosszú, kifelé hajló száron függő hárslevéltől kisérve.

A két Roland nádor két pecsétjén a kereszt nádori méltóságuk jelvénye, melyet az ország czímeréből vettek át.

A nemzetségi czímer ezen első fejlődési korszakában, miként a felsorolt példákból láthattuk, még nem volt megállapodva az egységes hárslevél, felváltva használták azt egyszeresen, kétszeresen, sőt négyszeresen is, de a czímer integritását sem féltették úgy, mint azt a következő korban tapasztalni fogjuk, hanem néhol csak mint kiséretet ragasztották egy-egy főalakhoz, a lovaspecséten a lovas alakjához, a nádorok pecsétjén az ország czímeréből kölcsönzött jelvényekhez.

A XIV. század általában a heraldika fénykora volt. Ekkor állapodtak meg az előző időkben még ingadozó paizsalakok, ekkor jöttek általános használatba a sisakdíszek s a takarók, melyek a paizs színét tették messze láthatóvá. A heraldika ezen fénykorában fejlődött ki a Rathold nemzetség czímere is egész öntudatosan s az egyes nemzetségi ágazatoktól közösen viselve, egyöntetűen.

Az így megállapodott czímer az egyes hárslevél.[1]) A század közepe felé megismerjük a sisakdíszt is, mely a paizsalak ismétlése volt.

Ezen megállapodott czímeralakhoz aztán harmadfél századon keresztül hűségesen ragaszkodtak, integritásában meg nem sértették, semmi más felvett czímeralaknak alá nem vetették. A XIV-ik század folyamán is találunk a Ratholdok czímerében hatalmi jelvényt mint czímertörést, de azt többé nem helyezték előtérbe az ősi jelvény háttérbevonásával.

---

[1]) Roland nádor fiai pecsétje 1321-ből (Orsz. Ltár Dl. 2064); Olivér tárnokmesteré 1347-ből. A Ratholdok czímere 1358-ból a bécsi krónikában; István budai prépost pecsétje 1361-ből (Nyáry XII. tb. 93); Kazai Kakas Lászlóé 1380-ból (Századok, 1880. 484); Kapolyai János országbíróé 1392-ből (Országos Ltár 7001., 7731.); Thary László, hevesmegyei alispáné 1393-ból (u. o. 26,571); Ilsvay Leusták nádoré 1393—1396-ból (u. o. 7739. stb.); Pásztohy János országbíróé 1395-ik évből (Nagy-Iván) és Orsz. Ltár Dl. 8138 fénynyomata: Békefy, A pászthói apátság 191. lap.

A paizsban csak kétszer találtunk hatalmi jelvényt, mindkettőt Pásztohi János országbíró címerénél a század legvégéről 1395. és 1396. évről. Az egyik paizsban egy hárslevél tölti ki a mezőt, felül két kis paizs kiséri, a jobb felső sarokban osztásokkal, a balban kettős kereszttel; a másik paizsban szintén hárslevél van, a melynek hegyére hat pávatollból álló forgó van tűzve.

A pávatollforgót már ötven évvel előbb, 1347-ben használta Olivér tárnokmester, de csak a sisakdíszen, a hárslevél hegyére tűzve, ugyanakkor a paizsban csak a hárslevél volt.

Ezekhez sorozhatjuk még Leusták nádor 1396. évi pecsétjét,[1]) hol a pecsét hatos karéjba foglalt mezején hárslevél van, reátűzött pávatollforgóval s oldalt egy-egy minuskulás t betűtől kisérve. Ezen pecséten tünik fel először a hárslevél szára mellett egy letört ágacska.

A XIV-ik század elejétől a XVI-ik század közepéig tart a harmadik alakulási korszak a Rathold nemzetség címerének történetében. Itt veszszük észre a naturalistikus irány első fellépését.

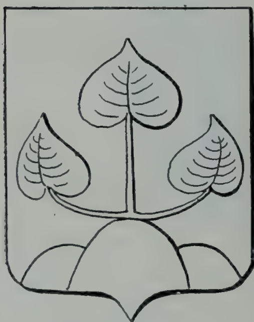
[1]) Nyáry, Heraldika VII. tb. 62. sz.

Az Ilsvay Leusták nádor 1396. évi pecsétjén észlelt kicsiny, alig észrevehető ágacska mind nagyobb galylyá növekszik, a melynek közepéből nő ki *a még mindig egyes* hárslevél.[1]) A letört galy a paizslábban legtöbbször balharánt, néhol haránt helyzetben van, de sehol sem hiányzik az egész másfélszáz évi időközben, csakis a Feledi Eustách 1530. évi pecsétjének czímerpaizsában[2]) látjuk a nemzetségi czímert ős, eredeti állapotában.

A XVI. századtól kezdve az egyes családok mindinkább eltérnek az ősi czímer eredeti alakjától. A naturalisztikus irány a legkülönbözőbb alakokban nyilatkozik, idegen alakok, a heraldikai hanyatlás függelékei kerülnek a paizsba s a ma is élő nemzedékeknél már csak mellékalakká törpül az ősi czímer egykori paizsalakja.

E hanyatlás szinte fokozatos.

Paksy Jób 1568. évi pecsétjén[3]) a paizsban csaknem vízszintes irányba helyezett faágból hosszú görbeszárú hárslevél emelkedik a paizs felső karimájáig, mellőle a galyból egy másik szár nyúlik fel, melyről a levél hiányzik. Paksy György egy századdal később olyan czímert használ, melynek paizsában vízszintesen fekvő ág két hosszú száráról két hárslevél nyúlik fel és egy másik Paksy György 1694. évi pecsétjén hármas halomból egy száron három hárslevél látható.

Serkei Lorántffy Mihály 1614. évi pecsétjében még a vízszintesen fekvő faágon egy rövidszárú hárslevél van, melynek hegye erősen a paizs jobb felső sarka felé hajlik, de már leánya, Zsuzsánna fejedelemasszony követ-

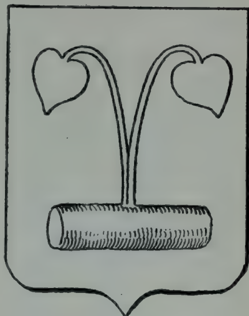
---

[1]) Putnoky Bertalan, gömöri és borsodi követ 1439. évi pecsétje (bécsi államlevéltár kiállítása az ezredéves kiállításon); Serkei Lorántffy Györgyé 1466-ból (Orsz. Ltár Dl. 16,342): Rátóti Gyulaffy László özvegyeé (U. ott, 19,741); Putnoky Jánosé (u. o. 22,333); Paxy Balázs, győri püspöké 1524-ből (u. o. 24,148.)

[2]) A Lónyay család deregnyői levéltárában.

[3]) Rajcsányi gyűjtemény.

kezetesen egy szárból elágazó két hárslevelet használt czímerében, melyek néhol lebegő faágból egyenesen nyúlnak fel s kettéválásuknál kifelé görbülnek, végeiken pedig a hárslevelek csüngő helyzetbe jutnak. Másutt a faág hármas halomra van helyezve s a levelek hosszú szára, mintegy az ág aljából nőve ki, kecses hajlásban irányul felfelé, metté válásától az előbb leírthoz lesz hasonlóvá.

Rátóti Gyulaffy György már 1588-ban olyan czímert használt, melyen az egyes hárslevélnek vízszintes faágból kinövő hosszú szára lebegő koronán van áthúzva.

Midőn I. Leopold ráthóti Gyulaffy Lászlót 1695. évben grófi rangra emelte, az adományozott czímerben [1]) az ősi czímer a legutolsó helyre, a szívpaizszsal ellátott négyelt paizsnak 2. és 3. mezejére jutott, de már annyira elvesztette eredeti jellegét, hogy itt a fekvő levágott ágból koronán áthúzott két falevél nem *hárslevél*, hanem *tölgylevél* s közöttük a harmadik ágon egy tölgymakk nyúlik fel.

A hajdan nagyon elágazott Rathold nemzetségnek ma csak két ágazata él, a Putnoky és a Ráday család.

Mindkettőnek czímere a leírtakhoz hasonló átalakulásokon ment keresztül. A Putnokyak mai czímerét így írjuk le: kék paizsban balharánt helyezett fatörzs, melynek felső végén két kis galyon 3—3 hárslevél van. Ez tehát erősen naturalisztikus elfajulása az ősi czímernek, annyira, hogy itt a hárslevelek többé már nem főczímeralakok a paizsban, hanem csak tartozékai a főczímeralaknak, a természetes színű fatörzsnek. De a Putnokyak ezen átalakult czímerében is van némi conservativ irány. Legalább kétszáz év óta a fatörzsből kihajtott ágakon a hárslevél száma következetesen mindig hat, sohasem öt vagy hét, így találjuk azt a családra vonatkozó összes czímereken és pecséteken.

[1]) Közölve Turul XI. 153.

Még jobban háttérbe vonul az ősi jelvény a Ráday család czímerénél. A gróf Rádayak most használt czímerének hasított paizsában a hátulsó hasítás emlékeztet egy csekély részletével az ősi czímeralakra. Leírása: kék paizsban, zöld alapon egy fehér csonka fatörzsnek egyetlen ágán, melyről egy zöld hárslevél csüng le, kiterjesztett szárnyú fehér galamb áll, csőrében olajággal, felül jobbról ezüst holdsarlótól, balról hatágú arany csillagtól kisérve.

Ezen czímerben már csak a száradófélben levő fatörzsről lecsüngő hárslevél emlékeztet az ősi czímerre és bizony nem követne el nagy hibát a pecsétvéső vagy czímerfestő, ha ez egyetlen hárslevélkét kifelejtené, vagy helyette egy rendes fagalyacskát vésne vagy festene a paizsba. Jobban érvényesül az e czímer harmadik sisakdíszén, hol a koronából, két zöld olajág között, hosszú szárú zöld hárslevél nyúlik ki. A most is élő két család czímerénél tehát az ősi czímeralak többé nem főczímeralak, csak annak tartozéka. A főczímeralak a Putnokyaknál a fatörzs, a Rádayaknál a fehér galamb.

A Rathold nemzetség sisakdísze mindenkor pontos ismétlése volt a paizsalaknak, még akkor is, mikor az a századok során a különböző heraldikai ízlések szerint változott, idomult, elfajult. Még a Putnokyak vastag fatörzse is épen olyan alakban nyugszik a sisakon, a minőben a paizsban használták. Csak egy esetben van eltérés ettől, a XIV.

[1]) Sajátságos kivétel a sok egybevágó pecsét és czímer között Ilsvay György, zólyomi főispán 1424. évi pecsétje, a mely a bécsi államlevéltár 1896. évi gyűjteményében volt kiállítva. Ennek paizsalakja vadkanfő, mely az egész paizs mezejét betölti, füleinél kiséretül egy hárslevél bizonytalan körvonalai láthatók. E czímer kétségtelenül csak saját személyére felvett czímer, melynél a paizsba anyjának vagy feleségének czímerét helyezte. Valószínű, hogy ezen vadkanfejes czímer a Tekus nádor ivadékaié volt. A Tornay János sírkövén levő czímer a tornai templomban e mellett szól.

században Olivér *tárnokmester*, s egy esetben a XV. században Ilsvay György, zólyomi főispán czímerénél,[1]) kik pávatollforgót tűztek a sisakdísznél a hárslevél hegyére. Valószinűleg így használta ezt Pásztohy János *országbíró* és Ilsvay Leusták *nádor* is. Az előbbinél a pávatollforgó czímerpaizsába is belekerült, az utóbbinak 1396. évi pecsétje se nem paizs, se nem sisakpecsét; rajta paizs és sisak nélkül a pecsét mezejére van vésve a czímeralak, a hárslevél s reátűzve a pávatollforgó, a hatalmi jelvény.

Hogy a pávatollforgó csak átmeneti, csak hatalmi jelvény volt, kétségtelenné teszi az, hogy azt csakis ezen három országnagy használta, annak sem előbb, sem utóbb nyomát nem találjuk az összes leszármazók nagyszámú czímereiben. Ez okból azt a Rathold nemzetség ősi czíméréhez tartozónak nem tekinthetjük.

A Rathold nemzetség czímerének színeit Csergheő Géza a Turulban közzétett [1]) jeles értekezésében a középkori heraldika szabályaira és szokásaira támaszkodva határozza meg. Ez úton mint kétségtelenül helyes úton elindulva, ugyanazon czélt érte el, a mit elérünk akkor, a midőn ezen nemzetség két legrégibb festett czímerét veszszük alapul.

A legrégibb festett czímer a Képes Krónika miniatürjében 1358. évből való. Itt a hárslevél arany, a paizs vörös. A másik a Lorántffyak festett czímere a sárospataki vár északkeleti kis sarok toronyszobájában, melynek nagyon rongált falfestményein még világosan kivehető egy *vörös* czímerpaizs, benne egy száron két lecsüngő *arany* hárslevéllel.[2])

Miután a Rathold ivadékoknak a régibb századokban armálisuk nem volt, csak pecsétek után ismerték czímerüket s hagyomány után annak színeit. A sok pecsét, az apáról fiúra átöröklött pecsétnyomók fenntartották a czímeralakok ismeretét, de feledésbe mentek a színek. Ezt később önké-

[1]) Turul VIII. 24. »A Rathold nemzetség czímere«.

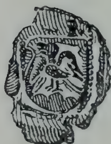
[2]) Ezen czímer színezése tévesen volt adva a Siebmacher 283. tábláján. E tévedést annak idejében — adataim összezavarásából — én követtem el, most helyreigazítom. Ugyancsak vörös paizsban van az arany hárslevél azon czímerben, a mely Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony arczképére van festve s a történelmi arczképcsarnok tulajdona.

nyesen vették fel s ez az oka, hogy a ma élő ivadékok paizsának színe kék. De még a XIX. század elejéről is van Putnoky czímer, hol a kék paizsnak paizslába vörös.

Az elmondottak alapján a Rathold nemzetség czímerét következőleg határozhatjuk meg: vörös paizsban arany hárslevél; sisakdísz a paizsalak; takaró vörös-arany.

SALAMON.

A Salamon nemzetségből származik a gyorsan emelkedő s hazánk történetében fényes multú, kihalt gróf Illésházy család. Czímere még azon korból fennmaradt, a midőn a családot még Ellysnek (Illésnek) hívták. Ellyesházy Ellyés Györgynek 1502. évből származó pecsétjén[1]) a czímer hármas halmon álló repülésre kész sas.

Azután egy évszázadig nincsen czímerükre újabb adatunk s csak a XVII-ik század első éveiben, midőn már Illésházyaknak hívták őket, midőn Illésházy István az ország nádora volt, látjuk azt első feleségének, Erdődy Annának márvány sírkövére kivésve, a pozsonyi székesegyházban.[2])

E sírkövön a czímer koronán álló madár — mely hosszú nyaka miatt inkább pelikánhoz mint sashoz hasonlít — melléből az elülről belélőtt nyílat kihúzni látszik. Az ezután következő czímermaradványoknál már teljesen megállapodottá vált a czímeralak s az egész czímer, melyet a család kihalásaig használt, és mely a családnak grófi diplomájában is szerepel, sisakdíszével és színeivel együtt következőleg lett megállapítva: kék paizsban, aranyleveles koronán álló koronás fekete sas, melynek vérző nyaka elülről nyíllal van átlőve; sisakdísz a paizsalak; takaró fekete-arany, fekete-ezüst.[3])

---

[1]) Véghelyi gyűjtemény a Magyar Nemzeti Muzeumban.

[2]) Henszlmann, Magyarország csúcsíves stílú műemlékei 158. l.

[3]) Siebmacher, 256. l. 197. tb.

SZALÓK.

A Szalók nemzetségről egyidejűleg két tudósunk értekezett; dr. Karácsonyi János, munkája első részeiben, és Varjú Elemér, a Turul 1901. évi folyamában. A két dolgozat kiegészíti egymást.

Ősrégi nemzetség, a honfoglaló nemzetségek egyike. De mivel már korán elnépesedett, egyik tagja sem emelkedett az országnagyok sorába, a mi kétségessé teszi azt is, hogy volt-e közös nemzetségi jelvénye. Ilyen közös nemzetségi jelvénynek, czímernek nyoma nem maradt, noha az ezen nemzetségekből származó családok egész sorozatot képeznek. Dr. Karácsonyi a következő családokat sorolja fel: Szalóky, Baládfy, Kendy, Darlaczy, Czikmántory, Somogyoni és Almásy; Varju Elemér ezekhez még a Balay, Gebártházy és valószínüleg a kutasi és szenterzsébeti Terjék családokat adja.

Mindezen családokról korai heraldikai nyomok nem maradtak fönn, a későbbi korból származott czímerek közül is csak azon két családét ismerjük, melynek egyike még most is él, másik a közeli századokban halt ki.

Ezek egyike a Szalóky család. Czímerét a Gebártházyakkal együtt I. Ulászló királytól nyerte.[1]) Nem ismerjük az armális szövegét és így nem tudhatjuk, nincs-e abban hivatkozás valamely elébb használt ősi czímerre? Az adományozott czímer fekete paizsban lábatlan és nyelvetlen fehér hattyú, nyakára húzott arany koronával. Sisakdísz fekete zárt szárnyra illesztve a paizsalak; takaró fekete-fehér.

A másik az 1628. évben fiágon kihalt Kendy családé. Az 1554. évből fennmaradt Kendy Ferencz kezdőbetűkkel ellátott pecsétje,[2]) a melyen a czímerkép czölöpösen állított, letépett medvetalp, alulról balharánt nyíllal átlőve. A pecsét az egésznek tükörképét mutatja. A gróf Haller család nemzetségkönyve [3]) a teljes czímert adja: kékben, arany koronából

---

[1]) Turul XIX. 153.
[2]) Siebmacher 300. l. 225. tb.
[3]) Turul IV. kt. 9. l.

czölöpös helyzetben előtűnő természetes színű medvetalp, alulról balharánt nyíllal átlőve; sisakdísz a paizsalak; takaró kék-arany.

Az egyszerű czímerkép, a czölöpösen álló letépett medvetalp, akár nemzetségi czímernek volna tekinthető, ha azt más adatok is támogatnák, de a régiség zománczát nagyban veszíti a miatt, hogy a medvetalp nyíllal van átlőve, miáltal a czímer jelképessé vált, melylyel a család valamelyik őse, a későbbi időkben, valamely vadászkalandját örökítette meg.

SZEMERE.

A komárommegyei Szemere nemzetségből, melynek ősi jószágai Kürt, Nyék, Csúz, Szemere, Hoba (Huba), Tajd és Lót falvak voltak, a kihalt Lóthy és a még most is élő csúzi és puszta-szentmihályi Csúzy családok származtak.

A Lóthy család czímereit nem ismerjük, a Csúzyak czímere kék paizsban, zöld alapon, ugró szarvas, melynek nyaka hátulról nyíllal van átlőve. Sisakdísz a paizsalak növekvőn; takaró kék-arany.[2])

Kétségtelenül újabb eredetű czímer.

SZENTE-MÁGÓCS.

Alsáni Bálint pécsi püspök emlékét egy 1408. évből való sírkő őrzi a pécsi székesegyházban. A sírkő a püspököt egész alakban, teljesen főpapi ornatusban ábrázolja. Legendája következő:

Hic iacet reverendissimus pater dominus Valentinus tituli sancte Sabine presbiter cardinalis gubernator ecclesie Quinqueecclesiensis, filius quondam Johannis bani filii Lugrethi palatini de Alsan, de genere ZENTHE-MAGUCH, obiit autem in festo beate Elisabethe regine anno domini M.CCCCVIII.

A sírkő felirata mutatja, hogy az elhúnyt biboros

[2]) Siebmacher, Ung. Adel. Suppl. 36. 1. XXIII. tb.

büszke volt előkelő származására, midőn a legendában atyja, a bán s nagyatyja, a nádor nevét is megörökítette s fölemlítette ősi nemzetségének nevét is, oly korban, midőn a családnevek maradandóbb használata ezt már nagyrészben feleslegessé tette. Feltehetjük róla, hogy ismerte nemzetségének czímerét is, melyet sírkövére vésetett. Koczkázott paizsfő alatt, a jobb felső sarokból felhőkből kinyúló jobbkar, töves rózsaszálat tart, melynek három ágán, három kinyilt rózsa van.[1])

A czímer a sírkövön kissé kopott, a paizsfő herold alakja nem vehető ki tisztán, de az elmosódott részleteket kellőleg pótolja ugyancsak Bálint püspök pecsétje 1377, 1385 és 1386. évből.[2]) Teljesen egyezik a leírt czímerrel Alsáni János főpinczemesternek — ki a sárkány-rend első lovagjai közé tartozott — czímere 1408. évi pecsétén.[3]) Hasonló az Alsániak czímeréhez a Makray Benedeké 1413-ból,[4]) ennek paizsa osztott, felül koczkázott, alul, a paizs alsó karimájából kinövő három, száras, leveles rózsa. Naturalisztikus irány ezen czímerben is van, itt nem kar tartja az egy száron nyilt három rózsát, itt külön-külön száron mintegy a földből nőnek azok ki, de máskülönben e lényegtelen eltérés a két családi czímer teljesen azonos főjellegén mit sem változtat.

Legyen szabad a czímerpaizsban levő karra egy előbbi értekezésemnek[5]) erre vonatkozó szavait idéznem.

»A naturalisztikus irány a heraldikában hazánkban nagyon korán beköszöntött. Még az élő heraldika korában, midőn a czímer egyes részleteit: a paizsot a czímerképpel, a sisakot sisakdíszével együtt, harczjátékokban és hadban, a valóságban is használták.

A naturalisztikus irány legelsőbben a czímeralakoknak és állatoknak természetes színével való ábrázolásában nyilatkozott, de nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy a kar —

---

[1]) Mittheilungen der Centralcomission, XVI. k. 14. lap. Ábrával együtt. Ismertette dr. Henszlmann Imre.

[2]) Orsz. Ltár Dl. 7135—7210. 34,650.

[3]) Orsz. Ltár pecséteinek lajstroma, VII. tábla 32-ik szám.

[4]) Bécsi áll. ltár kiállítása.

[5]) A kar a magyar heraldikában. Turul XVI. 14.

mely később symbolicus jelentőségével veres fonalként húzódik végig a magyar heraldikán — a naturalisztikus irány képviselőjeül is elsőként lépett fel.

Az ősrégi, egyszerűségükben szép czímerképek: a rózsa, a liliom, a csillag szigorúan stilizált alakban ékesítették a czímerpaizsot s a mely család külföldön, a heraldikai fejlődés első századaiban ilyen alakban viselte czímerképét, ilyen alakban viseli azt ma is. Nálunk ez másként történt. Őseink nem nagy barátjai voltak a heraldikában az egyszerűségnek. Szerették a sokszínűt, a csillogót czímerpaizsaikban s hol az egyszerű czímeralak: a rózsa, a liliom stb. lebegően szállt rájuk örökségképen, természetesebbnek tartották, hogy ezek valami támasztópontot nyerjenek, hogy ezeket valami tartsa s előállott *a kar,* mint a naturalisztikus irány első képviselője, mely markába vette az elébb lebegő czímeralakot. Ez irány továbbfejlődése s mintegy természetes következménye lett aztán, hogy e szépen stilizált rózsák és liliomok elvesztették szigorú heraldikai formájukat, száraz, leveles növényekké lettek s így illesztettek a pánczélos kar markába.«

Ez úton lett az Alsániak czímerében a három heraldikai rózsa egy tőről nyíló száras, leveles virággá, és így került be a pánczélos kar a paizsba, mint biztos támasztó pontja a különben lebegő czímeralakoknak.

Ha az Alsáni czímerpaizsból kiveszszük e naturalisztikus pótlékokat, a kart s a rózsák szárát és leveleit, marad ott koczkázott paizsfő s a mezőn három (2—1) rózsa.

E kettős alak a paizsban minden esetre czímertörés és nem képzelhető, hogy egy ilyen, multjára sokat adó, nagyhírű nemzetség ősi jelvényét a paizsfőbe szorította volna, hogy ez által a paizs mezején idegen czímernek adjon helyet.

Méltán tekinthetjük tehát a három (2—1) rózsát a Szente-Mágócs nemzetség ősi czímerének. Ez állításunk megerősítésére még több adatunk is van. De sehol sem szükséges nagyobb kritikával eljárnunk, mint ezen három rózsás czímeralaknál s a legszigorúbban kell ragaszkodnunk azon nyomokhoz, melyeket a genealógia elénk szab, mert a három rózsa, ha a Szente-Mágócs nemzetség ősi czímere volt is, egyúttal kar markába illesztve, edénybe téve, szívből kinőve

kedvencz pecsétjelvénye volt a czímertelen köznemességnek, már nagyon korai idő óta.[1]) A genealógia által kikutatott forrásaink közé tartoznak a Kölcsey és kölcsei Kende családok czímerei.[2]) E két család czímere teljesen egyező. Nagy Iván szerint sárkánytól körített kék paizsban pánczélos kar, három száras leveles veres rózsát tart. Sisakdísz a paizsalak.[3]) E leírás mellé csatolt metszeten a paizsban nem rózsák, de liliomok vannak. Ez a változás bár nyugaton el sem képzelhető, nálunk mindennapi.[4])

E két családnak a Szente-Mágócs nemzetségből való származása megfejti előttünk a sárkánykígyó használatát is a paizs körül. Mint előbb is említettük, Alsáni János főpinczemester a sárkány-rend első lovagjai közé tartozott, heraldikai emlékeink azt bizonyítják, hogy a sárkány-rend jelvényét nemcsak a rend lovagja, nemcsak ennek egyenes leszármazói, de az oldalági rokonok is évszázadok mulva is viselték czimerpaizsaik körül, mely őket nemcsak előkelő atyjuk fiára emlékeztette, hanem mint heraldikai dísz is igen tetszetős volt.

A Kölcsey és Kende családok czímere mai alakjában a hanyatló heraldika egyik terméke. Reánk nézve csak annyiban fontos, a mennyiben adat arra, hogy a Szente-Mágócs nemzetség czímerének sisakdísze egyezik a paizsalakkal. A források közé sorolható a szintén ezen nemzetségből származó Bodó Gergely erdélyi alvajda 1445. évből

---

[1]) Ilyenek Dobay Gergely pecséte 1458-ban. (Teleky ltár II. 20., 68.) N. N. sárosmegyei alispánoké 1474., 1477., 1481-ben.

[2]) Ifj. Kállay Ubul, Néhány szó a Szente-Mágocs nemzetségről. Turul XVIII. 87.

[3]) Magy. Csal. VI. 191.

[4]) Érdekes példáját mutatja ennek a Püspöky, másként Sommersdorfer család czímere. E család 1598-ban Prágában kelt armalist nyert Rudolftól. Az eredeti armalist nem ismerem, de az armalis-szerző 1603. évi pecsétje szerint a czímer három rózsával rakott haránt pólyával osztott paizsban, felül szárnyas sasköröm, karmában három nyílat tart, alól pegazus. Fiának, szintén Jakabnak 1635. évi pecsétén a harántpólya három liliommal, — Püspöky István 1642. évi pecsétén három csillaggal van rakva. A czímer többi részei mind a három pecséten egyezők.

származó pecsétje [1]) is, hol a paizsban pánczélos kar, három száras rózsát tart.

Hogy miként használta és ábrázolta e nemzetség sisakdíszét a XIV-ik század végétől? Ezirànt az elmondottakból tisztában lehetünk, mert a mint bevette a kart a paizsba, alkalmazta azt egyúttal a sisakdísznél is. De kétségben maradunk arra nézve, hogy minő segédsisakdíszt használt azon korban, midőn a rózsák a paizsban még lebegők voltak?

Erre még ezideig nincsen útbaigazító adatunk, bár nem lehetetlen, hogy János bánnak, vagy Logreth nádornak, vagy e nemzetség egyik-másik nevesebb tagjának előkerül valamely pecsétje, mely erre nézve felvilágosít.

A három lebegő rózsát csakis segédsisakdíszszel lehet a sisakon elhelyezni. Erre legalkalmasabb lehetett az ernyő, de ennek alig találunk — a Héder nemzetség kivételével — nálunk nyomaira. Gyakoriabbak a szarvak a XIV-ik század végeig s a XV-ik század legelején,[2]) de sajátságos, hogy ezen időtől nálunk a XV-ik század utoljáig nyoma vész s ezután is csak nagyon gyéren fordul elő, minek oka az, hogy a mi későbbi heraldikánkban alig volt szükség a segédsisakdíszre.

A szarvakra is könnyen ráilleszthető volt a három lebegő rózsa, s hogy e nemzetség czímerét ábrában adhassuk, megelőzve a kutatásokat, előzetesen ezt alkalmazzuk, megjegyezvén, hogy a segédsisakdíszek, bár állandó, firól-fira szálló részletét képezték a czímernek, de annál csak másodrangú fontosságúak voltak a czímerek törzsalakjai mellett, s ha esetleg a használttól eltérő, alkalmasabb, tetszetősebb segédsisakdíszt vett fel a család vagy nemzetség valamely tagja vagy ágazata, ezzel még a czímer valódi integritását nem sértette meg.

---

[1]) Gr. Teleky család levéltára. II. 20.

[2]) Ilyenek: Sándor — János fia — hevesújvári alispán pecsétje 1349. (Orsz. Ltr. Dl.. 4059.); Zobonya Jánosé 1359-ből (Kisfaludy lt.); Gekc mester turóczi főispáné 1360 (Justh lt.); Rohmann István — György fiáé — 1388. (Forgách lt.); Földémesi Miklósé 1407. (Forgách lt.); lévai Cheh Péteré 1408. (Orsz. Ltr.). Ezek, az utolsó kivételével, mind sisakpecsétek.

Bajosabb eligazodnunk ezen nemzetségi czímer színeire nézve.

Ha a Kende-Kölcsey czímerszíneket fogadnánk el, akkor a paizs kék, a rózsák fehérek lennének. De erre alig gondolhatunk. A magyar heraldikában már magában is gyanús a kék szín; minden olyan paizs, melynek színe feledésbe ment, idővel kék lett, kék lett azért is, mert a többi czímerek paizsa is kék, mert balfelfogás szerint a »magyar paizsszín« kék, ilyen színű volt a XVII—XVIII. századi armalisták czímerpaizsának is legalább 95 százaléka.

A XIII. és XIV-ik században nagy ritkaság számba megy az ezüst rózsa kék paizsban. A zürichi czímertekercsben tizenegy czímer van rózsa paizsalakkal. Ezek közül egy esetben a rózsa ezüst, a paizs fekete, a többi tíz esetben a rózsa veres és a paizs hozzá kilencz esetben ezüst, egyszer arany. Ezen egy példából is kitünik, hogy a heraldika fénykorában legtöbb esetben meghagyták a rózsának a természethez legközelebb álló veres színét s érczalapra, leginkább ezüstre festették.

Biztos színeket e czímernél sem lehet megállapitani, mint általán egy czímernél sem. »Heraldikai szabályok szerint« e nálunk szokásossá váló kifejezés szerint egy czímer sem színezhető, mert a heraldikai szabályok csak egyes czímerszínek egymás mellé helyezésénél irányadók, de czímeralakok színeire nézve semmi útbaigazítást nem nyujtanak.

Ezért a Szente-Mágócs nemzetség czímerének színei ez idő szerint meg nem határozhatók.

TEKELE.

A Sáros vármegyében több ágazataiban most is élő Tekele nemzetség ősi czímerére nézve — ha ilyenre gondolhatunk — nagyon nehéz útbaigazító nyomokra találnunk, mert a most élő ágazatok is a hány család, annyi különböző czímert használ, s ezekben nincsen valamely egyező vagy hasonló tipus sem, melyre kutatásainkat alapíthatnánk.

Egyezőbbek a régibb czímerek, bár ezek közül a legrégibb is a XV-ik század utófeléből, az 1474. évből való. Mielőtt azonban ezeket felsorolnánk, azon eredeti armálissal kell megismerkednünk, mely ezen pecsétmaradványoknál régibb, melyet Zsigmond király adományozott 1418-ban Regensburgban a Harsági Farkas, delnei Kakas, Mocsolay, Uszfalvi és Komlóssy családoknak, melyek mindnyájan a Tekele nemzetségből származtak. Az adományozott czímer a legnaturalisztikusabbak egyike: kék paizsban kerek sövényből növekvő medve, torkába lőtt nyíllal, első karmaiban zöldleveles veres rózsát tart. Ez a sisakdísz is. Ezen czímert használták azután az adományosok mindvégig s mivel a Harsági Farkasok és az uszfalvi Uszok a nemzetség legszereplőbb ágazatai közé tartoztak, a legtöbb adatunk ezen 1418. évi czímer használatáról maradt.

Van ezenkívül a Siebmacherben egy czímer, állítólag a nagydobai Dobay családé,[1]) melyet Zsigmond király Feldkirchenben, 1431-ben adományozott, Fehér György olvasása szerint [2]) a Dobry, Iváncsy és Fernekáczy családoknak. Kék paizsban, aranykoronából növekvő veresruhás koronás szűz, fejére illesztett két 6 ágú szarvasagancscsal.

Itt a Siebmacher tudós szerzőit a szarvasagancs motivum vezette félre, mídőn a Dobry nevet Dobayra igazították s azon czímerhasonlóság, mely ezen adományozott czímer és a Dobay János 1683. évi pecsétje között van, melyről alább lesz szó. De viszont ha tekintetbe veszszük egyrészről azt, hogy a Dobay és másik két adományos család, az Iváncsi és Fernekáczy családok között semmi rokoni összeköttetés nincs, másrészről azt, hogy az agancspár kedvelt czímermotivuma volt a Zsigmondkori heraldikának,[3]) bízvást állíthatjuk, hogy ezen czímeradományozás nem vonatkozik a Tekele nemzetségből származó nagydobay Dobay családra.

---

[1]) Siebmacher 137. l. 107. tábla.

[2]) Fehér Cod. Dipl. X/VII. 341—343.

[3]) L. a Dobry czímeren kívül a Stépán (?) -félét (1415. kiadatlan) a Bárczay czímert (1421.), a Paczali Peres (1431.) és a Betthleni Zbugyai czímert (1431.), mely a leírthoz teljesen hasonló.

Miután, mint fentebb megjegyeztük, a harsági Farkas, Usz, Komlósi, Mocsolai, delnei Kakas ágazatok a Zsigmond királytól adományozott czímert használták, egyes más ágazatok pedig kihaltak, leginkább a Dobay, Roskoványi és Strás, későbbi Balpataki családok czímereit vehetjük figyelembe. Ezen családok még most is élnek.

Legrégibb pecsét Roskoványi Miklós Sáros vármegye alispánjának pecsétje 1474—1482.[1]) évekből: a paizsban emberi törzs, mely jobbkarját felnyújtja, balkarja helyén egy szarvasagancs nyúlik fel. Következnek:

Dobay György pecséte 1495. évből,[2]) mint a Siebmacher szerzője megjegyzi, igen rongált, alig kivehető: szarvasfej.

Roskoványi Kálmán sárosmegyei esküdt pecsétje 1568. évből,[3]) a paizsban növekvő emberi alak, jobbkarját felnyújtja, balkarja szarvasagancs, mely feje felé hajlik.

Roskoványi István köriratos pecsétje 1639. évből,[4]) koronából növekvő férfialak, karjait felnyújtja, a balban feje felett szarvasagancsot tart. Balpataky Ferencz 1644. évi pecsétje[5]) lépő szarvas, felül balra befelé fordult holdsarlótól kisérve.

Dobay János nógrádi alispán (1638—1689) pecsétje[6]) koronából növekvő férfiú, leeresztett jobbjában üstökénél fogva törökfejet, emelt baljában feje felett szarvasagancsot tart. Sisakdísz a paizsalak.

A XVIII. században nagy változáson megy át a Dobay-Roskoványi czímer. A növekvő férfiú a szarvasagancscsal csak mint sisakdísz fordul elő, a paizsba egy heroldalakot vettek fel: három pólyát. Ezt különböző években más-más családtagoktól különböző helyzetekben látjuk. Ugyis mint rendes pólyákat, de néhol haránt, másutt balharánt helyzetben, néhol rendes sima oldalakkal, másutt hullámosan.

---

[1]) Egész sorozat levéltáramban.

[2]) Siebmacher, Supplement 26. tb. Orsz. Lt. D. l. 29,885.

[3]) Abauj vármegye levéltára, legrégibb iratok.

[4]) Orsz. Ltár.

[5]) Siebmacher, Suppl. 8. tb. A Balpataky család tagjai a XVIII-ik században griffet, a most élők vágtató lovast viselnek czímerökben.

[6]) Nagy Iván Magy. családjai III.

Ezen különböző czímerváltozásoknál első sorban is azon kétség támadt fel bennünk, hogy e más-más helyzetben előjövő, de a főtipusban egyező pecsétsorozat nem egy uralkodótól adományozott czímer sokféle eltorzulása-e? Roskoványi Miklós 1474. évi pecsétje például nagyon hasonlít a Bárczayak 1421. évi czímeralakjához. Itt a jobbkar, amott a balkar helyén nyúlik fel a szarvasagancs. De ha ezen pecsétmaradványokból egy régibb, ősi nemzetségi czímeralakot akarunk tisztázni, akkor az, ha volt ilyen, nem lehetett más, mint az egyes szarvasagancs.

Ez azután átment a rendes átalakulási fokozatokon, a mint azt az Ákos, Boksa stb. czímereknél láttuk. A sisakdísznél segédsisakdíszül emberi törzset használtak, melynek egyik karja helyére tűzték fel a paizsalak agancsát. Ehhez hasonlót már igen korán találunk, mindjárt a sisakdíszek divatba jötte után,[1]) sőt legtöbb esetben a paizsban levő egyes agáncsot, halat, rózsát, horgot, a sisakdíszen szebb s jobb hatás kedveért kétszeresen, gyakran három agancsot, rózsát vagy csillagot, kétszeresen, négyszeresen, hatszorosan illesztették a segédsisakdíszre, a nélkül, hogy ezáltal heraldikai hibát követtek volna el. Ezt látjuk a Forgách czímernél is, hol a Hunt-Pázmán nemzetség holdsarlója kétszeresen van alkalmazva a segédsisakdíszre, a koronás női törzsre.

E szokással nem éltek a Tekele nemzetség leszármazói, a szarvasagancs egyesnek maradt a sisakdíszen is.

Később a sisakdísz paizsba került, az értelmetlen szörnynek, az agancskarú emberi törzsnek érthetőbb, természetesebb alakot adtak, a mennyiben a koronából növekvő férfiú az agancsot felnyújtott balkarjában feje felett tartja. Teljesen így alakult át a Bárczay család czímere is, ezt napjainktól visszamenőleg pár száz éven át e családra vonatkozó sok száz pecsét bizonyítja, daczára annak, hogy a család folytonosan birta az eredeti czímerlevelet.

A felsorolt csekély nyomok természetesen nem elegendők arra, hogy azokból a Tekele nemzetségi ősi czímerét — ha volt is ilyen — meghatározhassuk, de ha volt czí-

---

[1]) L. a Tvingstein czímert a zürichi czímertekercsben 330. sz.

mere azon kor előtt, a midőn azt már uralkodók adományozták, az a középkori heraldikai szabályok és szokások figyelembe vételével összeállítva nem lehetett más, mint a paizsban egyes szarvasagancs, a sisakdísz emberi törzs, melynek balkarját a paizsbeli szarvasagancs képezte.

TÉTÉNY.

Ezen nemzetségből származik a pekrovinai Pekry család. A Pekryeknek a XVI. és XVII. századból két czímerváltozata ismeretes.

Egyik: kék paizsban egymással szembenéző, testükkel többszörösen egymásba csavarodó két koronás zöld kígyó, szájukban közösen az ország almáját tartják.[1])

A másik: kék paizsban egymással szembenéző koronás zöld kígyó, testeik András-kereszt alakban kereszteződnek. A keresztezés felett arany korona.[2])

TOMAJ.

A Tomaj nemzetségből az Abády, losonczi Bánffy, losonczi Losonczy és a Tomay családok származtak. E családok, a losonczi Bánffy családot kivéve, mind kihaltak, de mindenik hagyott hátra valami heraldikai emléket, csak az Abády nem.[3])

---

[1]) Siebmacher 358. tbla.

[2]) U. o.

[3]) Ismeretes czímerkönyveinkben egy Abády család czímere: oroszlán, mely karmaiban zászlót tart (Siebmacher, pótkötet 1. tb.), de ezen család, a czímerhasonlóság daczára, a Tomaj nemzetségből származó Abádyakkal össze nem köthető. Ez armalista nemes. II. Mátyás Bécsben 1611. jan. 30-án »e statu et conditione ignobili« nemesítette meg Abády Mihályt és fiát Jánost. Az adományozott czímer:, kék paizsban, zöld alapon, természetes színű párducz, első karmaiban veresnyelű fehér zászlót tart. Sisakdísz: a paizsalak növekvőn; takarók: kék-arany, veres-ezüst. Erdetije nálam.

Ez emlékek a czímerpaizsban levő alakra nézve mind egybehangzók. Ez grif, azon mesebeli állatok egyike, mely a heraldikai czímerpaizsokba a keresztes hadjáratok után jutott.

Legrégibbek ezen czímermaradványok között azok, melyek a gácsfalusi XIV-ik századból származó templom szentélyének zárkövein vannak kivésve, ezeket Rómer így írja le: [1]) »Egyikén a háromszögű, kissé hajló oldalon az ágaskodó grif van feltüntetve, míg a másikon egy fekvő paizsban a grif állván, előlábai közt csíkos zászlót tart. E paizsot a tornasisak födi lebbentyűivel, tetején pedig a grif karmaival fenyegeti az ellenséget.« Ez utóbbi czímerpaizsában lévő griffet is ágaskodónak képzelem, csak azért tünt fel az a tudós író előtt állónak, mert a paizs »fekvő«, vagyis nagyon dőlt volt. Feltünőbb a zászló a grif karmai között, mert fegyverek, zászlók, vagy más tárgyak czímerállatok karmaiban, a XIV-ik század második felében, a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak s mivel ezen zászló a nemzetség czímerében később sem fordult elő, sőt az egyik zárkő a czímerpaizsot eredeti állapotában adja, ezt csak valamely személyes vonatkozású szimbolikus függeléknek kell tartanunk.

E czímerek a nemzetség Bánffy ágazatára vonatkoznak. A templom szentélyének északi falába egy emlékkő van befalazva, felirata szerint e templomot 1350. évben Tamás, Tamásnak fia, Dénesnek unokája kezdte építtetni a Tomaj nemzetségből.

Tamás, Dénes Horvát- és Dalmátország bánjának volt testvére, kitől a most is élő losonczi Bánffy család származott.

E kőbe vésett czímerekhez korra legközelebb állanak Losonczy László erdélyi vajda és Losonczy István macsói bán pecsétje.[2]) Mindkettő 1401. évből; paizspecsét: mezején griffel.

Rómer idézett művében folytatólag a Zala vármegyében fekvő Lesencze-Tomaj község kath. templomában levő sírkövet ismerteti. E sírkő felirata góth minuskulákkal a következő:

---

[1]) Arch. Közl. X. Rómer Flóris: Ferencz »Román és átmenetkorú építmények hazánk területén« 14-ik l.

[2]) Orsz. Lt. Dl. 7683. Pecsét lajstrom IV. tb. Nyáry, Heraldika V. tb. 43. sz.

(H)IC EST SEPULTURA NOBILIS VIRI PAL . . . . .

(IA)COBI DE TOMAY DE

GENE TOMAY. Q. OBYT ANO. DNI MCCCC.[1])

»A kőlapon díszes keretben látni a dűlő, hullámos oldalú paizsot, melyben a fenyegető karmú grif emelkedik; a gömbölyű, zárt sisak fölött, melynek lebbentyűi elül-hátul

fityegnek, áll a nyolczsugarú csillag, ennek közepén egy körben Magyarország kettőskeresztje díszlik.«

E leírásból kitünik, hogy a nemzetség Tomay ágazata a Losonczyakkal és Bánffyakkal egyező paizsalakot használt.[2])

Feltűnő a sok egyező adat között Losonczy László erdélyi vajda 1486. évi eltérő pecsétje[3]) osztott paizs, felül lépő grif, alól pólya. Szép példája az öntudatos czímer-egyesítésnek.

Losonczy Lászlónak atyja, Albert, nőül vette az utolsó Széchényi leányt, Széchényi Lászlónak, Herczeg Annától származott leányát, Hedviget s a fiú egyesítette családja és

[1]) A felírás hiányosságából kitünik, hogy a sírkő romladozott s az első sor »pal« betűi után nem olvasható. Ha a genealogia segítségünkre jönne, talán így egészíthetnénk ki e feliratot: »nobilis viri Pauli filii Jacobi de Tomay«.

[2]) Egyezik ezekkel Losonczy Deseő László 1468. évi pecsétje. Orsz. Lt. Dl. 16,628.

[3]) Orsz. Ltár. Dl. 28,448., 29,557., 29,876.

nemzetsége ősi czímerét anyja családjának egyik czímerrészletével: veresben ezüst pólyával.[1])

Ilyen alakjában viselték családjuk czímerét gyűrűiken László vajda unokái is, Antal főétekfogó és István, a temesvári hős, családjuk utolsó férfisarjai. De az előbbi azon óriás ezüstkancsóra, mely az 1884. évi ötvösműkiállítás egyik dísze volt, ismét csak őseredeti alakjában vésette be családi czímerét.

A most élő losonczi Bánffyak úgy a grófi, mint a bárói ágon, az ősi czímer grifjét kék paizsban használják, néhol koronából növekvőn, másutt koronán állva, első karmaiban mindkét helyzetében aranymarkolatú, egyenes pallost tartva. E pallos XVII-ik századbeli naturalisztikus tartozéka az ősi czímeralaknak.

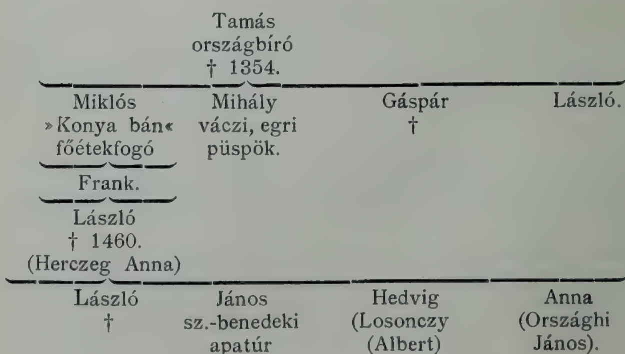
A nemzetségi czímer sisakdíszénél már nincs meg az az egyöntetűség, a mi a czímeralaknál volt.

A gácsfalusi templom szentélyének zárókövén a sisakdísz növekvő grif. De messzire eltér ettől a lesencze-tomaji sírkő czímerének sisakdísze, mely nyolczágú csillag s a csillag két felső szára között patriarcha-keresztet. Hatalmi jelvénynek tartsuk-e itt az ország czímeréből kivett kettőskeresztet, vagy vallásos szimbolumnak? A leszármazást nem ismerve, el nem dönthetjük. Csak annyi látszik bizonyosnak, hogy ezen sisakdísz személyes vonatkozású.

---

[1]) A Széchényi család idevágó leszármazása:

1. Kandra: Bene vára.

Losonczi Deső László 1468. évi sisakdísze, a zárt szárny, nem áll ellenmondásban a növekvő griffel. A növekvő alak helyett itt csak a szárnyak lettek alkalmazva.

A Bánffy család századok óta a növekvő griffet karmaiban egyenes pallossal használja sisakdíszül s így a lesenczetomaji sírkő czímerének sisakdísze, mint magában álló, a többi egybehangzó bizonyítékok mellett nem akadályozhat annak feltevésében, hogy a Tomaj nemzetség czímerének sisakdísze a paizsalak volt növekvőn.

A czímerszínekre nincs régi forrásunk. Az egyetlen, a Bánffyak czímerszíne, melyet folytonosan használtak. A rangemelési diplomák is mind a régi czímer megerősítéséről szólanak. Mivel e színek teljesen megfelelnek az élő heraldika szigorú szabályainak is, nincs rá okunk, hogy ezt ne a nemzetségi czímer régi színeinek tartsuk.

A Tomaj nemzetség czímere tehát: kék paizsban aranygrif; sisakdísz: a paizsalak növekvőn; takarók: kék-arany.

TYUKOD.

A Tyukod nemzetségből a Gerendy család származott. E család czímerét azon emlékkőről ismerjük, melyre 1567-ben Apaffy Gergely harmadik feleségének, Gerendy Erzsének czímerét vésette s az ebesfalvi kastély falába befalaztatta. E kő felirata: »Én Apaffy Gergely az én attiamfiának, Gerendy Erzsébetnek emlékezetére faragtattam ki eo czímerét e keore A. D. 1567.«[1])

A czímer oroszlán, mely első karmaiban koronát tart.

VAJA.

E nemzetség czímerére vonatkozó elég korai emlékünk maradt fenn a Sándor országbíró 1272. évi pecsétjében.[2]) A pecsét köralakú mezejére hasított háromszögpaizs van helyezve. A hasított paizs elül egyszerű haránt keresztvona-

[1]) Erdélyi Múzeum XVI. 401.

[2]) Kubinyi, Monumenta, I. 2. tb. Eredetije a Nemzeti Múzeum levéltárában. Nyáry, Heraldika III. tb. 21. ábra.

lakkal damaszkolt, hátul sima, vagyis a XIII-ik század tiszta heraldikájának megfelelően egyik része ércz, másik része szín. Hogy melyik része ércz s melyik a szín? Azt egész határozottsággal el nem dönthetjük, mert a heraldika a damaszkolásra nézve határozott és kizárólagos szabályt sohasem állított fel. Damaszkolták az érczet és a színt egyaránt, ott hol azzal az egyhangúságot kerülni vélték, de egy paizsban egyszerre csak vagy az érczet, vagy a színt, hogy e kettőt pecséteken, síremlékeken s olyan helyeken, hol színezést nem alkalmazhattak, egymástól élesebben megkülönböztessék.

Régi pecséteink és emlékeink oda utalnak, hogy nálunk ott, hol utólagosan a színezést is ismerjük, a XIII—XIV-ik században az ércz volt damaszkolva és az emelkedett ki jobban a síma alapból.

Sándor országbíró pecsété-nél a hasítás első része damaszkolt s az emelkedik ki jobban a síma alapból, ezért biztosan ez volt az ércz, a hátulsó rész a szín.

Ezen legegyszerűbb heroldalak fontosabbá válik az által, hogy azt a Vója nemzetségből származó ma is élő gr. Zay család czímerében folyvást használta s czímerbővítéseibe is mindig felvette.

Nagy Iván említi, forrás nélkül,[3]) hogy a Zay család legrégbb czímerének sisakdísze osztott szárny volt. Ez annyi-

[3]) Magy. Csal. XII. 330. Nem fogadhatjuk el Nagy Ivánnak, szintén forrás megnevezése nélkül tett amaz állítását, hogy: »a XIV-ik században, *Róbert Károly* idejében (?) már e czímert bővítve használá a család, nevezetesen a paizsban egy vörös udvarban álló várbástyát, melyet egy harczos lajtorján állva s jobbkezében égő fáklyát tartva ostromol« s ez alatt az ősi hasítás, vagyis e paizs osztott s alul hasított. »A paizs fölött pedig a sisakból szintén fáklyáttartó vitéz emelkedik fel.« Ezen bővített czímer sokkal későbbi eredetű lehet.

val is inkább elfogadható, mert az egyszerű czímeralaknak, sisakon való feltüntetésére, okvetlenül segédsisakdíszre volt szükség s erre legalkalkalmasabb volt a szárny.

Ezzel a Vója nemzetség ősi czímerének teljes alakját ismerjük.

Annál kevésbbé ismerjük azonban ez ősi czímer színeit. A gróf Zay család mai czímerében ezen heroldalak ezüst- és aranyban hasított. Ezen színezés a heraldikának nemcsak fénykorában, de annak legerősebb hanyatlásában sem képzelhető el. Ez heraldikai értelmetlenségből származott abusus lehet, melynek eredete valószínűleg a heraldikai színjelzés használatba vétele idejére vihető vissza, a midőn a hasított paizs pontozatokkal damaszkolt részét aranynak, a síma felületűt ezüstnek nézték. E félreértésen alapult színezés maradt a családnál állandó, de ez a heraldikai fogalmak szerint helytelen s az ősi nemzetségi színek meghatározásánál figyelembe sem vehető.

A Vója nemzetség czímerét a mai kutatások alapján következőleg írhatjuk le: (érczben és színben) hasított paizs; sisakdísz: szárnyon a paizs herold-alakja.

VEZEKÉNY.

A Vezekény nemzetségből a gróf Cziráky család származott, ennek czímere: kék paizsban zöld alapon ágaskodó fehér farkas, első karmaiban kettősfarkú veres zászló nyelét tartja, a zászlón csillag és félhold. A család némely tagjai a farkast koronából növekvőn is használták.

ZSIDÓ.

Genealógiai kutatások tanúsága szerint a Zsidó nemzetségből a már kihalt szántói Petőfi s a még most is élő tasnádszántói Becsky és keresszegi gr. Csáky családok származnak.

Czímerét csak a két utóbbi családnak ismerjük, de ezen két czímer teljesen elütő egymástól.

A Becsky család czímere: zöld alapon két egymással szembe ágaskodó koronás oroszlán, melyek közösen egy, a földre támasztott arany kormánypálczát tartanak. Sisakdísz a paizsalak.

Ezen czímer úgy szerkezetére mint ábrázolására nézve kétségtelenül újabb eredetű.

Régibb ennél a Csáky czímer, az emberi törzs a paizsban és a sisakon, nem levágott, vértől csepegő emberfő, a mint azt a Csákyak több mint másfél század óta használják. Azonban ez sem tartható nemzetségi czímernek. A Zsidó nemzetség törzse a XIV. század első felében szakadt három ágazatra és alkotott három családot. Ha ezen nemzetségnek ezen időben közös nemzetségi czímere lett volna, a különvált ágazatok feltétlenül az ősi czímert használták volna továbbra is s az ősi motivumot felismernénk az egyes családok csímereiben — ha talán eltorzult állapotában — századok multán is. De a Becsky és Csáky czímerben nincs semmi közös vonás, meglátszik rajtuk, hogy elágazásuk után külön szerezték. A Csákyak korábban, a Becskyek későbben.

Csergheő Géza a Siebmacherben [1]) a Csáky czímerről azt mondja, hogy azt valószínűleg Zsigmond király adományozhatta a családnak. Ezen feltevésben sok a valószínűség. Az emberi törzsek nem tartoztak a legrégibb időben önként felvett czímeralakok közé, de többszörösen megtaláljuk azokat Zsigmond királynak korábbi czímeradományai között. a Melléthei, Előljáró, Mohoray czímerekben s az Olsvay családnak adományozott czímer sisakdíszében. A Csáky czímer ezekhez sorakozik nemcsak paizsalakjával, az emberi törzszsel, de ezen emberi törzs arczának erősen kifejezett keleti jellegével is és épen ezen keleti jellege miatt nem tarthatjuk a Csáky czímert régibbnek azon kornál, melyben hazánk történetében a törökökkel vívott harczok megkezdődtek.

A Zsidó nemzetségre vonatkozó czímermaradványokban tehát nem találunk ősi nemzetségi czímer nyomaira, de felsoroltuk e maradványokat itt is, mint előzőleg több más olyan nemzetségeknél, hol ősi nemzetségi czímert alig feltételezhetünk, hogy ezzel, az ezen munka előszavában kifejezett nézet alapján, a későbbi kutatók munkájának megkönnyítésére minden legkisebb nyomot megjelöljünk.

---

[1]) Ungarischer Adel. 104. l.

1.

2.

3.

4.

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIÁNÁL BUDAPESTEN.

1. Aba (11. l.) 2. Ákos (23. l.)

3. Balog (34. l.) 4. Balog-Semjén (39.l.)

Magyar nemzetségi czímerek II.

5.

6.

7.

8.

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIÁNÁL BUDAPESTEN.

5. Boksa (47. l.) 6. Borsa (52. l.)

7. Buzád-Hahold (55. l.) 8. Csák (61. l.)

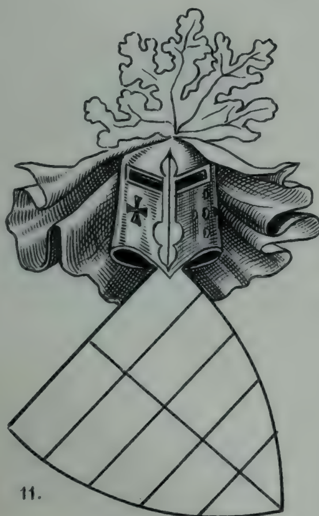
Magyar nemzetségi czímerek III.

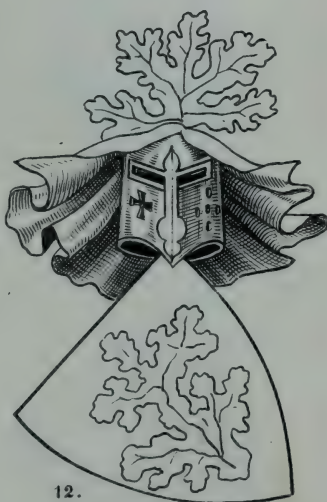
9.

10.

11.

12.

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIANÁL BUDAPESTEN.

9. Csanád (63. l.) 10. Dorozsma (71. l.)

11—12. Geregen (74. l.)

Magyar nemzetségi czímerek IV.

13.

14.

15.

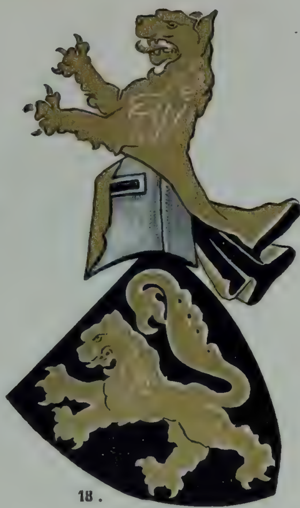

16.

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF HÁNÁL BUDAPESTEN.

13. Guthkeled (76. l.) 14. Győr (83. l.)

15. Héder (90. l.) 16. Hermann (95. l.)

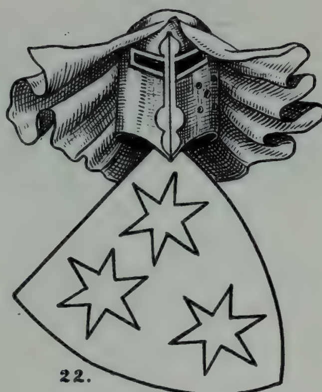

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIÁNÁL BUDAPESTEN.

17. Hunt-Pázmán (99.1.) 18. Ják (107.1.)

19. Kaplyon (111.1.) 20. Káta (115.1.)

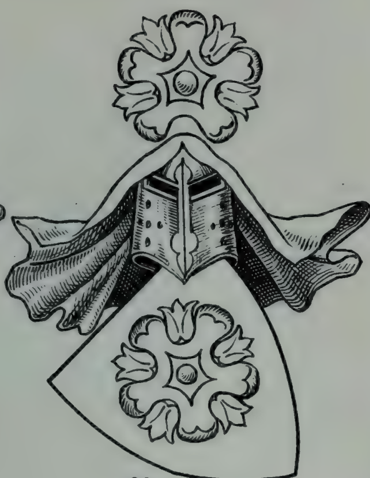

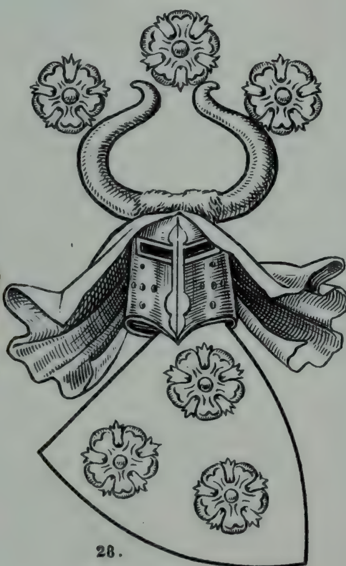

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIÁNÁL BUDAPESTEN.

21. Katisz (118. l.) 22. Kemén (124. l.)

24. Osl (133. l.) 25. Pécz (139. l.)

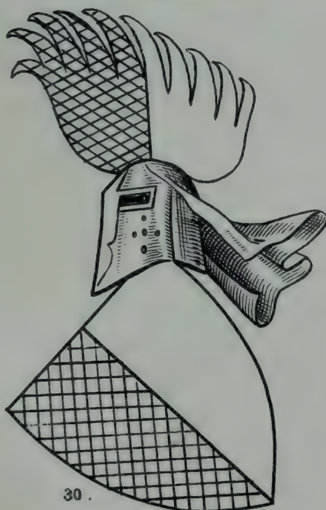

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIÁNÁL BUDAPESTEN.

23. Miskócz (129. l.) 26. Póki (142. l.)

27. Rathold (146. l.) 28. Szente-Mágócs (156. l.)

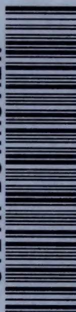

NYOMATOTT ULLMANN JÓZSEF FIÁNÁL BUDAPESTEN.

29. **Tomaj** (165. l.) 30. **Vaja** (169. l.)

TARTALOM.

KÉPEK JEGYZÉKE.

NEMZETSÉGEK CZÍMEREI.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 25 05 14 007 5